

TÜBA

Kültür Envanteri Dergisi

Journal of Cultural Inventory

2006

5

TÜBA Kültür Envanteri Dergisi

Journal of Cultural Inventory

2006

5

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
İSTANBUL

TÜBA Kültür Envanteri Dergisi
TÜBA Journal of Cultural Inventory

Sahibi:

Türkiye Bilimler Akademisi adına
Prof. Dr. Engin BERMEK (Başkan)

Sorumlu yazışları müdürü:

Dr. M. Çetin GÜLOVALI

Yayın koordinatörü:

Fusun ARMAN

Editör:

Tevfik TAŞ

Yayın asistanı:

Neslihan ASLAN

Kapak ve iç düzenleme:

Ömer BAKAÇ

Ön kapak: Geleneksel konut, Gazi İlyas Caddesi, Edremit/ BALIKESİR

Arka kapak: Ayak taşı (ayrıntı), Karaburun Yarımadası/ İZMİR

Baskı ve cilt:

Graphis Matbaa

Yüzyıl Matbaacılar Sitesi 2. Cadde no. 202/A

Bağcılar/ İSTANBUL Tel: 0212.629 06 07

2006 (1000 adet)

ISSN 1304-2440

© Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA)

Bu derginin tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, CD ya da manyetik bant haline getirilemez.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Piyade Sokak no. 27 Çankaya-06550 ANKARA

Tel: 0312. 442 29 03 • Faks: 0312. 442 72 36

web adresi: www.tuba.gov.tr

e-posta: tuba@tuba.gov.tr

Yazışma adresi:

TÜBA İstanbul Ofisi İTÜ Maçka Yerleşkesi

Yabancı Diller Yüksekokulu Maçka-34367 İSTANBUL

Tel. 0212. 225 04 14 • Tel/faks: 0212. 219 16 60

e-posta: tuba@ist.tuba.gov.tr

TÜBA Kùltür Envanteri Dergisi
TÜBA Journal of Cultural Inventory

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ufuk ESİN
Prof. Dr. Mehmet ÖZDOĞAN
Prof. Dr. A. M. Celal ŞENGÖR
Prof. Dr. İlhan TEKELİ
Prof. Dr. Ayhan ULUBELEN

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Gùnkut AKIN (İTÜ)
Prof. Dr. Nur AKIN (İTÜ)
Doç. Dr. Neşe ATİK (MSGSÜ)
Prof. Dr. Afife BATUR (İTÜ)
Dr. Fùsun ERTUĞ
Doç. Dr. Aynur İLYASOĞLU (MÜ)
Prof. Dr. Nasuhi Ünal KARAARSLAN (Çanakkale Onsekiz Mart Ünv.)
Prof. Dr. Ayla ÖDEKAN (İTÜ)
Doç. Dr. Nadide SEÇKİN (YTÜ)
Prof. Dr. Gùlendaml TÙMEN (Balıkesir Ünv.)
Prof. Aydın UĞURLU (MSGSÜ)
Prof. Dr. M. Namık YALÇIN (İÜ)

İÇİNDEKİLER

ARKEOLOJİ

- Idyma İlkçağ Kenti ve Çevresi 2005 Yılı Arkeolojik Envanteri ve Yüzey Araştırması 7
Kaan İREN, Mehmet GÜRBÜZER
- Yumurtalık (Adana) Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri 2005 23
Erkan KONYAR, Mustafa Hamdi SAYAR

KENTSEL MİMARLIK

- Edremit (Balıkesir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2005 33
Özlem KÖPRÜLÜ BAĞBANCİ, M. Bilal BAĞBANCİ
- Bergama (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2005 57
Demet ULUSOY BİNAN, Mevlüde KAPTI, Binnur KIRAÇ, Tigin TÖRE
- Cihangir (İstanbul) Semti Tarihi Binaları Envanter Çalışması 2005 103
Burcu ÖZGÜVEN, Burcu PEHLİVANOĞLU, Aslı AKYILDIZ

TARİH (MEZAR TAŞLARI)

- Karaburun Yarımadası (İzmir) Mezar Taşları Envanteri 2005 Yılı Çalışmaları: Hisarcık, Ambarseki ve Saip Köyleri 117
Sedat EMİR, Nilgün KİPER

ETNOBOTANİK

- Amasya Merkez İlçe, Bağlarüstü, Boğaköy ve Vermiş Köyleri ile Yassıçal ve Ziyaret Beldeleri Etnobotanik Envanteri 2005 135
Arzu CANSARAN, Ömer Faruk KAYA
- Kazdağı Milli Parkı ve Çevresinde (Balıkesir) Etnobotanik Envanter Çalışması 2004-2006 171
Fatih SATIL, Gülendam TÜMEN, Tuncay DİRMENCİ, Ali ÇELİK, Yılmaz ARI, Hulusi MALYER

Idyma İlkçağ Kenti ve Çevresi 2005 Yılı Arkeolojik Envanteri ve Yüzey Araştırması

Kaan İREN* / Mehmet GÜRBÜZER*

ANAHTAR SÖZCÜKLER / KEYWORDS

Idyma Akyaka, Gökova, Karia, Obruk, Çöplük
Idyma, Akyaka, Gökova, Caria, Obruk, Çöplük

ÖZET/ SUMMARY

Idyma ve çevresinde yapılan çalışmalarda bu sene başlıca Gökova, Sakar Tepesi, Orman İşletmesi Bölge Şefliği ve Obruk mevkiinde çalışılmıştır. Ortaçağ kalesinin bulunduğu tepenin güney eteğinde bir İlkçağ kentine ait çevre duvarları saptanmıştır. Gökova köyünde yeni soyulmuş bir mezar ile karşılaşmıştır. Orman Bölge Şefliği'ne ait arazide İlkçağ yerleşmesinden kalan bir duvar izinden başka, çeşitli Bizans yapılarıyla karşılaşmıştır. Sakar Tepesinin kuzeyindeki ovalık arazide, Bitli mevkiinde ve Obruk mevkiinde İlkçağ'a ait çiftlik binalarıyla karşılaşmıştır. Ayrıca askeri amaçlı yapılmış bir kule belgelenmiştir. İlkçağ yolunun üzerine yapılan eski Osmanlı yolu takip edilmiş ve bu sırada iki kaya mezarı belgelenmiştir.

The survey of Idyma and its surroundings conducted in 2005 covered Gökova, Sakar Tepesi, the Forestry Commission's Regional Office and Obruk. On the south slope of the hill of the medieval castle some parts of earlier city walls were discovered. A newly looted grave was documented close to Gökova village. In the grounds of the Forestry Commission's Regional Office there are Byzantine buildings, as well as wall traces from antiquity. On the plain to the south of Sakar Hill, in the area of Bitli and Obruk, traces of farms from late antiquity were discovered. A defensive tower was also documented. The Ottoman road which followed the route of an ancient predecessor was traced and two rock tombs by the road were documented.

ARAŞTIRMA BÖLGESİ VE AMACI

Idyma yüzey araştırması 2005 yılında 3-13 Ekim tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Proje Yrd. Doç. Dr. Kaan İren başkanlığında, Muğla Üniversitesinden Arş. Gör. Mehmet Gürbüz ve arkeolog Aysun Topaloğlu ile Ege Üniversitesinden arkeolog Koray Doğan Üresin'den oluşan bir ekip tarafından yürütül-

müştür. Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak ekibimize arkeolog Semra Yıldırım katılmıştır. Başta Kültür ve Turizm Bakanlığı ve temsilcisi olmak üzere bu projeye maddi destek veren Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) ve Muğla Üniversitesine teşekkürü borç biliriz. Akyaka Beldesi Belediyesi doğal

* Yrd. Doç. Dr. Kaan İREN (Proje Yürütücüsü); Arş. Gör. Mehmet GÜRBÜZER (Proje Yürütücü Yardımcısı)/ Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü MUĞLA.

bir bilinç ile tarihine ve kültürüne sahip çıkarak araştırmalarımıza elinden gelen her türlü desteği vermiştir. Bu satırların yazarı American Research Institute in Turkey'e (ARIT) verdiği destekten dolayı teşekkür etmektedir. Bu projede az veya çok emeği bulunan herkesi minnet ile anıyoruz.

Araştırmalarımız bu sene Muğla'nın Akyaka beldesi ve Gökova köyü sınırları içinde gerçekleşmiştir. Bilindiği gibi, Gökova köyünün kuzeyinde bulunan Asartepe'nin üzerinde ve güney eteklerinde İdyma İlkçağ kenti yer almaktadır; yukarıda anılan alanlar olasılıkla İlkçağ'da bu kentin *territorium*'u içinde idi.

2004 yılı ile ilgili araştırma raporumuzda (İren ve Gürbüz 2005: 7-31) ayrıntılı şekilde izah ettiğimiz gibi İdyma antik kentinin ve çevresinin belgelenmesine çağdaş ölçülerde devam ettik. 2005 senesi çalışmamızda, daha önce gidilmemiş birçok taşra yerleşimi keşfettiğimiz gibi, geçen seneden eksik kalan bazı çalışmalarımızı da bitirme fırsatı bulduk. Yaptığımız işin ne kadar önemli olduğu, tek kırık sütunuyla 2400 yıldır ayakta kalmaya çalışan kaya mezarının üzerinden geçen karayolunu genişletme çalışmaları sırasında tanık olduğumuz duyarsız tutumlarla bir kez daha ortaya çıktı. Bu mezarı olası en iyi biçimde belgeledik ve hatta bir de koruma ve restorasyon projesi hazırlattık. Mezar yıkılmadan önce korunmaya alınabilecek mi, bu bir soru işaretidir.

YÖNTEM VE ÇALIŞMA

YÖNTEM

Geçen sene kullandığımız yüzey araştırması yöntemlerini (bkz. İren ve Gürbüz 2005: 9) kullanmayı sürdürdük. Genel olarak nokta (extensive) ama bazı alanlarda yoğun (intensive) yüzey araştırması gerçekleştirdik. Küresel konum bilgilerini almak için GPS aleti kullandık. Erişilen her buluntu çizildi ve fotoğraflandı. Bu sene dijital fotoğrafa ağırlık verdik. Mimari buluntular 1:20 ölçeğinde çizildi. Çizimler "AutoCAD 2006" programında haritaların üzerine aktarıldı. Fotoğraflar için "Adobe Photoshop CS2", küçük buluntuların çizimi için "Adobe Illustrator CS2" programları kullanıldı. Sonuçta belgeleme işlemlerimiz bilgisayar ortamında saklanacak hale geldi.

ÇALIŞMA

Bir önceki döneme ilişkin yazımızda (İren ve Gürbüz 2005: 7-31) şehrin ve çevresinin coğrafyası, araştırma yöntemleri, gerekli haritacılık işlemlerinin yapılması, araştırma tarihçesi ve bölgenin tarihi gibi konular yeterince ayrıntılı verildiği için burada tekrarlanmayacaktır. Bu makalede doğrudan 2005 yılında yapılan araştırmalara değinilecektir.

2005 yılı araştırmaları

Yapılan yol genişletmesi ertesinde yağın yağmur-

lar, Ortaçağ kalesinin (env. no: N20.A8.15) güney eteğinin bitiminde doğu-batı doğrultulu yer yer tahrip olmuş duvar kalıntısı (env. no: N20.A8.25/ lev. 5: res. 2) ortaya çıkarmıştır. Bu duvarlardan bazıları büyük, kaba, çokgen taşlardan, bazıları düzgün dörtgen taşlardan inşa edilmişlerdir. Bunların çok evreli çevre duvarları olduğu kuşkusuzdur ve en az dört evre birbirini izlenmektedir. Toprak üzerinde görülenler, Ortaçağ kalesinin altında kalan İlkçağ yerleşmesini kuşatan duvarların bir parçası olmalıdır. Geçen sene de İlkçağ yerleşmesinin doğu, batı ve kuzeyinde çevre duvarı izlerine rastlanmıştı. Duvarların arkasında yamaçtan akan toprağın kesitlerinden Hellenistik ve Roma devirlerine ait seramik ve cam parçaları bulunmuştur (Katalog no. 3-5). Çevrede yapılan yüzey araştırmasında ise daha erken, MÖ 4. yy'a ait Attika kap parçaları ele geçmiştir (Katalog no. 1-2). Böylece Ortaçağ kalesinin altındaki yerleşmenin en azından MÖ 4. yy'a kadar geri gitmesi olasılığı ortaya çıkmıştır. Zaten düzgün dörtgen taşlardan örülmüş duvarlar da yaklaşık olarak bu dönemi çağrıştırmaktadır. Ortaçağ kalesinin kuzeyinde yapılan araştırmalarda arıcılar için açılan yolun güney tarafında büyük bir yapıya ait *streobates* (lev. 5: res. 3) ve duvar parçaları ortaya çıkmıştır.

Gökova köyünün girişinde defineciler tarafından yeni açılmış bir mezar (lev. 5: res. 4) belgelenmiştir. Mezar, köyün batı girişinde, Asartepe'nin eteğinin başlangıcından geçen taşıt yolunun kuzeyindedir. Mezarın içine defineciler tarafından dış duvarı kırılarak girilmiş. Kapısı bulunmamıştır.

Orman İşletmesi Bölge Şefliğinin arazisinde geçen sene başlayan araştırmalara bu sene de devam edilmiştir. Öncelikle Hagios Kosmas'ın olduğunu düşündüğümüz kilisede (env. no: N20.A8.13) çalışmalara başladık. Kilisenin korunan bütün taşlarını çizdik ve fotoğraflarını çektik (lev. 2: şek. 3; lev. 5: res. 5). Yetmişli yıllarda burada yapılan tadilat sırasında yapının batı kısmının tamamen tahrip edildiğini öğrendik. Yine de doğu tarafı daha iyi korunduğu için yerli halkın önceden görülebildiğini söylediği mozaiklerin bir kısmının korunmuş olması düşünülebilir. Orman İşletmesi Bölge Şefliği arazisinde birçok merdiven ve yol izine rastladık. Bu yolların keşişler tarafından sahile inmek için kullanıldığı düşünülebilir. Tam olarak işlevi anlaşılamayan tonozlu bir depo veya sarnıç binasından arta kalanlar belgelendi (lev. 2: şek. 4; lev. 6: res. 6). Yapı Bizans devrinden olsa gerektir. İyi korunmuş bir başka Bizans devri yapısı tek bir girişi olan tonozlu bir yapıdır (lev. 2: şek. 5; lev. 6: res. 7). Bu yapı orman alanının batı ucundadır ve kuzey-güney doğrultuludur. İçi dolduğu halde korunan yüksekliği 1.60 m'dir. Duvarlarda doğu-batı doğrultulu giriş delikleri bulunmaktadır. Ayrıca tonozun içinde kuzey-güney doğrultulu kalın bir mahya girişinin yuvaları görülmektedir. Yapının içi sıvalıdır (lev. 6: res. 8). Ne yazık ki, defineciler tarafından keşfedi-

lip güney duvarında bir delik açılarak içine girilmiştir. Sarnıç veya mezar¹ olduğu düşünülebilir. Ancak önemli birinin mezarı olması için yakın çevresinde bir kilise beklenmelidir; bu mevcut değildir. Sarnıç için ise suyun dışarıya çıkarılması zor gibi görülmektedir. Bununla birlikte yapısal yönden Keramos örneği ile benzerlikleri nedeniyle sarnıç olması daha muhtemeldir (Spanu 1997: res. 62-63). Yine Orman İşletmesi Bölge Şefliğinin batısında, yoğun bitki örtüsü tarafından kapatılmış, olasılıkla Hellenistik ya da Roma devirlerine ait bir duvar ile karşılaşmıştır. Duvar düzgün dörtgen bloklardan inşa edilmiştir. Görülen çok sayıda obruk, Orman İşletmesi Bölge Şefliği alanının altındaki ana kayanın içinin sünger gibi mağaralar ve dehlizlerle dolu olduğunu göstermektedir. Bu durum, yerleşimde su ihtiyacını sağlamada yardımcı oluyordu. Seneca, Idyma'da depremlerle ortaya çıkan yeraltı kaynaklarından bahsetmektedir (Seneca: 245-247). Seneca'nın bahsettiği Idyma, Gökova'nın kuzeyinde Roma devrinde terk edilen sarp ve küçük yerleşim değil, Orman İşletmesi Bölge Şefliğindeki yeni Idyma olmalıdır. Burası bu tür doğa olaylarına yapı olarak daha elverişlidir.

Akyaka, Çöplük mevkiine Maden İskelesinden gidilmektedir. Buranın ismi Akyaka beldesinin çöplerinin döküldüğü yer olmasından gelmektedir. Akyaka, Çöplük mevkiinde iki tane çiftlik binası ile karşılaşmıştır. Bunlardan güneyde olanı, bir yapı topluluğunun içindeki bir kule (env. no. N20.A8.26/ lev. 2: şek. 6; lev. 6: res. 9) görünümündedir. Burası olasılıkla benzerine Kilikia'da (Durugönül 1998: res. 1, 7, 10, 13, 30, 40, 50-52, 55; Durugönül 2001: 443, res. 9) ve Karia'nın başka yerlerinde (Bean ve Cook 1955: 119, res. 6 ve s. 122, res. 9; Jobst 1978: 452, res. 3) rastladığımız yaklaşık kare planlı kulelere benzemektedir; bununla birlikte buradaki kule askeri amaçlı değil de, çiftlik yapısı olarak kullanılmış olsa gerektir. Kule bağımsız olarak durmaktadır. İçinde defineci kazıları yapılmıştır. Dörtgen planlıdır ve iri taş bloklardan inşa edilmiştir. Yapı yer yer 1 metre yüksekliğe kadar korunmuştur. Yapının güneyinde teras duvarları görülmektedir. Batısında bir duvar izi vardır. Bu çiftlik yapılarının ikincisi ise (env. no. N20.A8.24) oldukça büyük bir alana yayılmış gibi gözükmesine karşın iyi korunmamıştır. Yüzeyde boynuz biçimli *amphora* kulpu (lev. 6: res. 10) ve içbükey çatı kiremitleri görülmektedir; bunlar Antikçağın sonuna işaret etmektedir. Ayrıca yoğun ve bir defineci kazısından savrulmuş bu kiremitler bir mezarı işaret ediyor da olabilir. Benzerlerinden yola çıkarsak bu kuleler Hellenistik devirde yapılmış olabilirler, ancak çevrelerindeki küçük buluntular İlkçağ'ın sonlarına dek kullanılmışa benzemektedir.²

Buradan taşıt yolu izlenerek daha batıya gidildiğinde Obruk mevkiine gelinmektedir. İlk yerleşme (env. no. N20.A8.27) yolun kuzeyindedir. Yerleşmenin modern bir çiftlik evinin arkasında kalması, burada oturanların, eski yapılardan taşları devşirerek kendi

ihtiyaçlarına göre kullanmalarını kolaylaştırmıştır. Bu da yerleşmenin yok olmasına yol açmıştır. Korunabilmiş duvarlar belgelenmiştir (lev. 6: res. 11).

Bu kalıntıların karşısında, yolun güney tarafında başka iki yerleşim daha bulunmaktadır. İlkinde küçük alçak bir tepenin doğusunu saran kuzey-güney doğrultulu bir duvarın izleri görülmektedir (lev. 2: şek. 7; lev. 6: res. 12). Bu duvarın arkasında yine bir duvar bulunmaktadır. Duvarlar ikiyüzlü olmadıkları için destek duvarı olarak algılanabilirler.

Denize doğru daha güneyde, bir burunun üzerinde dörtgen planlı bir binanın (env. no. N20.A8.28) izleri görülmektedir (lev. 3: şek. 8; lev. 6: res. 13). Binanın çokgen büyük taş bloklarından inşa edilmiş kalın duvarları yer yer 1 m'ye kadar korunmuştur. Yapıya giriş batıdandır. Buradan dikdörtgen planlı kuzey-güney doğrultulu bir mekâna girilir, bu mekândan daha doğuda bulunan aynı ölçülerdeki mekâna giriş yeri bellidir, bununla beraber soldaki, yani kuzeydeki daha büyük doğu-batı doğrultulu mekâna geçiş de mümkün olmalıdır. Bu yapının bir çiftlik evi olma ihtimali vardır; duvarların kalın olması onun çok katlı olabileceğini düşündürmektedir. Bu yapı şu ana kadar Idyma ve çevresinde bulduğumuz en büyük bağımsız yapıdır. Üç mekânlı benzer plana Lykia kulelerinde rastlamak mümkündür (McNicol 1997: res. 42; Konecny 1997: lev. 51: 23, lev. 54: 31, lev. 70: 89, lev. 71: 95). Her ne kadar bu kulelerin ölçüleri Lykia'daki bu örnek yapıdan küçükse de, plan benzerliği ve çevrede pek çok kule oluşu buranın da bir kule olması ihtimalini doğurmaktadır. Yapının, çok katlı olduğu göz önüne alınırsa, bir askeri erken alarm sisteminin parçası olabilir, ancak yine de içinde bir ailenin barınabileceği kadar büyüktür. Bu nedenle asıl işlevi çiftlik olmalıdır.

Daha batıya giderek Derince'ye ulaşılmaktadır. Burada askeri bir kulenin kalıntılarıyla (env. no. N20.A8.29/ lev. 3: şek. 9; lev. 7: res. 14). ile karşılaşmıştır. Bu orman alanındaki yerleşim, denizden gelebilecek korsan tehlikesine karşı, çevreyi gözetlemeye son derece elverişli konumuyla erken alarm sisteminin bir parçası olabilir.

Üzerinde Idyma'nın erken alarm kulelerinden birinin olabileceğini düşünerek şehrin doğusundaki en yakın ve hâkim durumdaki Sırıncak Tepeye çıkıldı. Sakar Geçidinin başladığı yerden ormancılara açtığı bozuk yoldan bu tepenin hemen kuzeyindeki trafoya kadar taşıt ile gelindi, burada yaptığımız araştırmada 1. Dünya Savaşından kaldığını tahmin ettiğimiz bir siper (env. no. N20.A8.20/ lev. 3: şek. 10; lev. 7: res. 15) ile karşılaştık. Yüzeyde sadece çok küçük ve dolaşmış, profil vermeyen iki adet parça ile karşılaşılmıştır.

Sakar Tepesinin zirvesinden kuzeye doğru uzanan yamaç takip edildiğinde, günümüzde tarım amaçlı kullanılan tarlanın hemen kuzeyindeki küçük tepe üzerinde, oldukça tahrip olmuş bir kalıntının izlerine

rastlanmıştır (env. no. N20.A8.22/ lev. 7: res. 16) edilen bilgiye göre yakın zamanda arazinin buldozeler vasıtasıyla düzleştirilmesi sonucunda kalıntı hemen hemen tamamıyla tahrip edilmiştir. Kalıntıya ait sadece doğu-batı doğrultulu bir duvar korunmuştur. Ayrıca yapı ile ilişkili olan ve duvarın batı tarafında, yaklaşık 50 cm genişliğinde bir kanal yer almaktadır (lev. 3: şek. 11; lev. 7: res. 17). Etrafta dağınık olarak görülen seramik buluntularına dayanarak yapının İlkçağ sonunda kullanıldığı ileri sürülebilir. Yapının etrafında herhangi bir yerleşim izinin olmayışı ise bir çiftlik olma ihtimalini akla getirmektedir.

Akyaka'dan Marmaris sapağına inen yolun yaklaşık 100-200 m aşağısında sol tarafta, kuzeye Sakar Tepesine doğru devam eden, ortalama 3 m genişliğinde ve gelişigüzel taşlardan örülü bir yol tespit edilmiştir (lev. 1: şek. 2; lev. 7: res. 18). Yol her ne kadar Osmanlı devrinde kullanılmışsa da, antik bir yolun üzerine inşa edilmiş benzerdir; bu yol kuzeye doğru izlendiğinde, günümüzde modern yolun genişletilmesi çalışmaları sonucunda yamaçlardan düşen kaya parçalarıyla kapandığı saptanmıştır (lev. 7: res. 19). Yolun doğruya doğru köşe yapıp kıvrıldığı bir noktada ana kayaya oyularak yapılmış ve benzerlerine Idyma neropolisinde rastlanan bir kaya mezarı (env. no. N20.A8.23/ lev. 9: res. 20) belgelenmiştir. Mezarın içinde, sağ tarafta ana kayaya oyulmuş sanduka tipinde ölü yatağı yer almakta; sol tarafta başka bir yatak bulunmamaktadır. Mezarın giriş kısmı kare planlıdır ve girişin hemen sağ üst köşesinde bir niş izi vardır. Yine aynı noktada, fakat kuzeye doğru çıkarken yolun sağ kenarında *apsis* formunda bir niş daha yer almaktadır (lev. 7: res. 21). Yolun üzerinde Antikçağ'a ait bir öğütme taşı ile karşılaşmış ve toplanmıştır.

Sakar Geçidinin daha kuzeyine çıkıldığında aşağıda, çalışılan Osmanlı (?) yolunun bir kez daha görüldüğü fark edildi ve GPS aleti ile koordinatları alınarak çizildi. Bu yolun başlangıcında bir sarnıç ve bir değirmen yıkıntısı da belgelendi.

Akyaka-Marmaris yolunun hemen sol tarafında bir prese ait blok taş bulunmuştur (lev. 8: res. 22). Taşın bir yüzünde, geçen sene Tümsek mevkiinde bir benzeri bulunan kırlangıç kuyruğu şeklinde bir oyuk yer almaktadır. Bu kısma muhtemelen zeytinyağı imalatı sırasında pres koluna ait bir hatıl oturmaktaydı.

Bitli'de yapılan çalışmalarda büyük ve iyi korunmuş bir kule (env. no. N20.A8.30) ile karşılaşmış ve belgelenmiştir. Tuhaf olan, büyük bloklardan yapılmış bu kulenin (lev. 3: şek. 12; lev. 8: res. 23) duvarının Klasik devir gibi gözükmesine karşın üzerinde horasan harcıdan sıva bulunmasıdır. Bu da Bizans devrinde bu kulenin hâlâ kullanıldığını göstermektedir. Plan bakımından, yukarıda Çöplük mevkiinde anılan kale için yazılanlar bu yapı için de geçerlidir.

Sakar Geçidinin başladığı tepe noktada "Kutlu Doğum Ormanı"nın doğusundaki tarlalarda yapılan in-

tensive yüzey araştırmasında, bazı tarlalarda yoğun olarak Antikçağ'ın sonuna (Geç Antikçağ) ait seramiği ile karşılaşmıştır. Burada bu dönemden, küçük bir yerleşimin olması olasıdır.

Ayrıca Akyaka beldesi içinde devşirme malzeme olarak kullanılan, taşınabilir kültür varlıkları da belgelenmiştir. Yücelen Otelin park yeri girişindeki antik sütun tamburu ve iki buğday öğütme çarkı belgelenmiştir (lev. 8: res. 24). Ayrıca aynı kurumun elektrik kutusunun bir yanında Bizans kilisesi pencere sütunu (lev. 8: res. 25) kullanılmıştır; bu devşirme sütun olasılıkla Hristiyanlığın ilk dönemlerine (Erken Hristiyanlık) aittir (Ötügen 1996: 148 lev. 21.2-3; Acconci 2003: 276-7 res. AA17-9). İskele mevkiinde de iskele babası olarak kullanılmış bir lon sütunu ve Bizans sütunları belgelendi ve GPS aleti ile koordinatları alındı (lev. 8 res. 26-27). Beton iskeledeki devşirme taşlar da fotoğraflandı (lev. 8: res. 28). İskele mevkiinde, daha ilerdeki bir Bizans kilisesine ait olabilecek pencere sütunu, iskele babası olarak kullanıldığı yerde belgelendi (lev. 9: res. 29). Orman İşletmesi Bölge Şefliğinin birinci kapısının yanındaki sunak ve taşlar belgelendi.

(K. İren)

Küçük buluntular

Idyma'da 2004 sezonunda Akyaka-Gökova köyleri yolunun sol tarafında, L. Robert (Robert 1937: 481) tarafından Bizans devrine tarihlenen kalenin yer aldığı alçak tepenin etrafında yapılan yüzey araştırmasında, İlkçağ'a ait duvar kalıntıları tespit edilmiştir (İren 2005). Söz konusu duvarlar büyük blok taşlardan örülmüştür ve tepenin dört tarafı boyunca izlenebilmektedir. Yapılan ilk incelemeler sonucunda tepede, Bizans kalesinden önce İlkçağ'a ait bir yerleşimin olduğu yönünde veriler elde edilmiştir. 2005 yılında Bizans kalesinin etrafında devam eden yüzey araştırmaları ile birlikte, Klasik, Hellenistik ve Roma devirlerine ait seramik parçalarının ve bir adet cam parçasının bulunması, tepede İlkçağ yerleşimi olduğunu kanıtlamaktadır. Yüzeyden ele geçen seramik buluntularına dayanarak, söz konusu yerleşimin Klasik devirden Roma devrine kadar kesintisiz olarak devam ettiği saptanmıştır. Seramik parçaları içerisinde Attika üretimi, siyah firnis'li *kyliks-skyphos* ve *cup-kantharos* kaide parçaları, Knidos üretimi bir adet kandil parçası, yine olasılıkla Kos üretimi bir adet *amphora* ağız kenarı-boyun parçası ve bir adet cam kâse kaide parçası yer almaktadır.

1. Akyaka. Kale. Siyah firnis'li *kyliks-skyphos* kaide parçası. Rafine, az mika katkılı, kırmızımsı sarı (7.5 YR 6/8) renkte kil. Dış yüzeyi ve kaidenin iç kısmı kırmızımsı siyah renkte (2.5 YR 2.5/1) firnis'e sahip. Kaidenin zemine değen uç kısmı rezerve bırakılmış. Krş. ÖZBAY 2004: 139, şek. 2a; SPARKES ve TALCOTT 1970: no. 621; CORBETT 1949: şek. 5/55. MÖ 4. yy'ın başına tarihlidir (lev. 4: şek. 13).

2. Akyaka. Kale. Siyah firnis'li *cup-kantharos* kaide parçası. Rafine, az mika katkılı, kırmızımsı sarı (7.5 YR 6/8) renkte kil. Kırmızımsı siyah renkte (2.5 YR 2.5/1) firnis. Yüzey ve kaidenin altı firnis'li. Kaidenin alt kısmının ortasında rezerve bir bant bulunmakta. Krş. ROTROFF ve CAMP 1996: 263-294, şek. 8/4, 10; SPARKES ve TALCOTT 1970: no 806, 841. MÖ 4. yy'ın üçüncü çeyreğine tarihlidir (lev. 4: şek. 14).
3. Akyaka. Kale. Amphora ağz-boyun parçası. Mika, kalker ve organik katkılı, kırmızımsı sarı (5 YR 7/8) renkli kil. Krş. VANDERPOOL, McCREDIE ve STEINBERG 1962: lev. 19/7; DOĞER 1991: 95, res. 92. MÖ 3.-2. yy'a tarihlidir (lev. 4: şek. 15; lev. 9: res. 30).
4. Akyaka. Kale. Kandil parçası. Üst kısmı tamamen korunmasına karşın, alt kısmı kayıptır. Discus'unda rozet motifi ve rozeti çevreleyen bir yiv yer almaktadır. Kırmızımsı sarı (5 YR 6/6) renkte kil. Kandil form olarak Loeschcke'nin Tip VIII grubuna dâhildir. Knidos üretimidir. Krş. BAILEY 1988, Q 2850, Q 2851. MS 2. yy'a tarihlenmektedir (lev. 4: şek. 16; lev. 9: res. 31).
5. Akyaka. Kale. Cam kâse kaide parçası. Alçak hal-ka kaidelidir. Krş. HAYES 1975: no. 55-58. MS 1. yy'ın başına tarihlidir (lev. 4: şek. 17; lev. 9: res. 32).

(M. Gürbüzer)

SONUÇ

2004 senesi envanter çalışmasında elde edilen veriler, 2005 yılındaki çalışmalarla sağlamlaştırılmıştır. Bu sene ormanda yaptığımız çalışmalar sonucunda iki ayrı Idyma olabileceği düşüncesine varmış bulunuyoruz. İlk Gökova köyünün kuzeyinde kalan Asartepe'nin üzerine ve güney eteklerine kurulmuş olan ve uzun zamandır bilinen küçük yerleşme, diğeri bugün Orman İşletmesi Bölge Şefliğinin konuşlandığı tepenin üzerinde ve çevresinde yer alan yerleşmedir. İlk yerleşme Hellenistik devirde terk edilmiş olmalıdır. Yeni Idyma, Orman İşletmesi Bölge Şefliğinin bulunduğu alanda kurulmuş olabilir. Bu sene elde edilen veriler bunu destekler niteliktedir.

Maden İskelesinin batısında kalan arazide, birbirinden fazlaca uzak olmayan çok sayıda çiftlik binası bulunmaktadır. Ayrıca Sakar Tepesinin güneyindeki

ovalık arazide de aynı olgu söz konusudur. Her ne kadar, bazıları daha eski zamanlarda inşa edilmiş görünse de, sözü geçen çiftlikleri genel olarak İlkçağ'ın sonlarında şehirlerin nüfuslarının azalması ile taşraya yönelen demografik akışın yansıması olarak yorumlamak gerekir. Bununla birlikte az sayıda kule, bugün Orman İşletmesi Bölge Şefliğinin arazisinde bulunan yerleşim için, denizden yaklaşan düşmana karşı erken uyarı sisteminin bir parçası olarak Roma devrinde inşa edilmiş olsa gerektir.

ÖNERİLER

İnişdibi mevkiinde bulunan kaya mezarları büyük tehlike altındadır. Bu mezarlar yürüme seviyesinde ve taşıt yolu kenarında oldukları için kolaylıkla ziyaret edilebilmektedir. Bu da onlara yüksek bir turistik nitelik ve değer kazandırmaktadır. Bununla birlikte 2400 yaşındaki bu mezarlar yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Özellikle en büyük ve gösterişli olanı acil müdahaleye ihtiyaç duymaktadır. *Templum in antis* planlı olan bu mezar olasılıkla daha inşa edilirken sütunlarından birini yitirmiştir. Tek sütun bütün cepheyi desteklemektedir. Mezar çok yumuşak konglomera kayasına oyulmuştur. Kayanın dokusu zaman içinde yağmur suları, bitkiler ve diğer doğal etkenlerle aşınmıştır. Duvarlarda ve tavanda derin yarıklar meydana gelmiştir. Bunun üzerine, son felaket olarak sütun iki yerinden diyagonal olarak kırılmıştır. Yöre halkı ve resmi yetkililer mezarın korunmasına duyarsızdır. Ayrıca mezarın üzerinden geçen Marmaris yolunda, ağır makinelerle yol genişletme çalışması yapılmıştır. Mezarın yıkılması sadece bir kültürel varlığın yok olması anlamına gelmemekte, aynı zamanda her gün ziyaretine gelen insanların da can güvenliğini tehlikeye atmaktadır. Yol genişletme çalışmalarının durdurulması için birçok girişimde bulunduk. Aynı zamanda disiplinler arası bir çalışmayla bir koruma ve restorasyon projesi hazırlattık. Ancak başvurduğumuz özel ve tüzel kişilerin hiçbirinden gerekli alakayı göremedik. Her halükârda bu mezarın bir an önce korumaya alınması ve daha sonra projelendirilerek restore edilmesi gerekmektedir; yoksa 2400 yıllık mirasımızı bundan sonra fotoğraflardan hatırlayacağız. Tek avuntumuz araştırmamız sayesinde bu mezarın mümkün olan en iyi biçimde belgelenmesi ve restitüsyonunun çizilmesi olmuştur. 🍀

NOTLAR

1. Bu tür tonozlu, kısmen yer altına yapılan Bizans dönemi mezarları için bkz.: Spanu 1997: res. 84; Laskaris 2000: lev. 590-594, lev. 600: 41, lev. 622: 93-94, lev. 624: 99, lev. 630: 113-114, lev. 634: 129-130, lev. 637: 136, 138, lev. 638: 140 ve özellikle lev. 612: 70 benzerlik taşımakta; Ruggieri ve Giordano 2003: 210 sol alt, 211, res. P35.
2. Çiftlik kulelerin Klasik devirden Bizans devrinin başına kadar devam ettikleri, hatta belki de eğer Teos'da bahsedilen feodal beyleri de hesaba katacak olursak MÖ 6. yy'a kadar geri gittiklerini bugün kabul edebiliriz (Zimmermann 1992: 97).

KISALTMALAR

- AST Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara.
- BSA *The Annual of the British School of Athens*. British School at Athens. Londra.

KAYNAKÇA

- ACCONCI, Alessandra
2003 "La decorazione scultorea: catalogo" V. Ruggieri (derleyen), *Il Golfo di Keramos: dal tardo-antico al medioevo bizantino*: 267-322. Rubbertino: Soveria Manelli.
- BAILEY, Donald M.
1988 *Catalogue of the Lamps in the British Museum III: Roman Provincial Lamps*, Londra: British Museum.
- BEAN, George E., John M. Cook
1955 "The Halicarnassus Peninsula", *BSA* 50: 85-171.
- CORBETT, Peter, E
1949 "Attic Pottery of the Later Fifth Century from the Athenian Agora", *Hesperia* 18/4: 298-351. Massachusetts: Harvard University.
- DURUGÖNÜL, Serra
1998 *Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien: eine Untersuchung zu den archäologischen Hinterlassenschaften im Olbischen Territorium*. Bonn: Rudolf Habelt
2001 "Nagidos'un Tarihteki Yeri", editörler: Eric Jean, Ali M. Dinçol, Serra Durugönül. *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux (2e millénaire av. J.-C.-4e siècle ap. J.C.)*. Actes de la table ronde internationale d'Istanbul, 2-5 novembre 1999. 429-444. Paris: E. de Boccard.
- DOĞER, Ersin
1991 *Antik Çağda Amphoralar*, İzmir: Sergi Yayınevi.
- HAYES, John
1975 *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, Toronto: The Hunter Rose Company.
- İREN, Kaan
2005 "İdyma İlkçağ Kenti ve Çevresi 2004 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 23. AST. (baskıda)
- İREN, Kaan ve Mehmet GÜRBÜZER
2005 "İdyma İlkçağ Kenti ve Çevresi 2004 Yılı Arkeolojik Envanteri ve Yüzey Araştırması", *TÜBA-KED* 4: 7-31.
- JOBST, Werner
1978 "Hellenistische Aussenfortifikationen". editörler: Sencer Şahin, Elmar Schwertheim, Jörg Wagner, *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens. Festschrift für Friedrich Karl Dörner zum 65. Geburtstag am 28 Februar 1976*: 447-456. Leiden: I. E. J. Brill.
- KONECNY, Andreas
1997 *Hellenistische Turmgehöfte in Zentral- und Ostlykien*. Viyana: Phoebos Verlag.
- LASKARIS, Nikolaos G.
2000 *Monuments funéraires paléochrétiens (et byzantins) de Grèce*. Athina: Stéphanos D. Basilopoulos.
- MCNICOLL, Anthony
1997 *Hellenistic fortifications from the Aegean to the Euphrates with revisions and an additional chapter by N.P. Milner*. Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press.
- ÖTÜKEN, Yıldız
1996 *Forschungen im Nordwestlichen Kleinasien. Antike und byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa. Istanbul Mitteilungen Beiheft 41*. Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag.
- ÖZBAY, Fikret
2004 "The History of Klazomenai in the Fourth Century B.C. and the Settlement at Chyton", editörler: A. Moustaka, E. Skarlatidou ve Y. Ersoy, *Klazomenai Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, 20-21 October 2001*: 133-161. Selanik: University Studio Press.
- ROBERT, Louis
1937 *Etudes Anatoliennes*, Paris: Edit de Boccard.
- ROTROFF, Susan ve John McK. CAMP
1996 "The Date of the Third Period of the Pnyx", *Hesperia* 65/3: 263-294. Massachusetts: Harvard University Press.
- RUGGIERI, Vincenzo ve Franco GIOARDANO
2003 "La città di Alakışla", V. Ruggieri (derleyen), *Il Golfo di Keramos: dal tardo-antico al medioevo bizantino*: 153-223. Rubbertino: Soveria Manelli.

SENECA

1971 *Naturalles Questiones* I, (çeviren) E. H. Warmington. Londra: Loeb Classical Library.

SPANU, Marcello

1997 *Keramos di Caria. Storia e Monumenti*. Roma: "L'Erma" di Bretschneider.

SPARKES, Brian. A. ve Lucy TALCOTT

1970 *The Athenian Agora 12: Black and Plain Pottery of the 6th, 5th, 4th Centuries B.C.* Glückstadt: J.J.

Augustin.

VANDERPOOL, Eugene, James R. McCREDIE ve Arthur STEINBERG

1962 "Koroni: A Ptolemaic Camp on the East Coast of Attica", *Hesperia* 31/1: 26-61. Massachusetts: Harvard University Press.

ZIMMERMANN, Martin

1992 *Untersuchungen zur historischen Landeskunde Zentrallykiens*. Bonn: R. Habelt.

EK 1: IDYMA ARKEOLOJİK KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTER LİSTESİ 2005

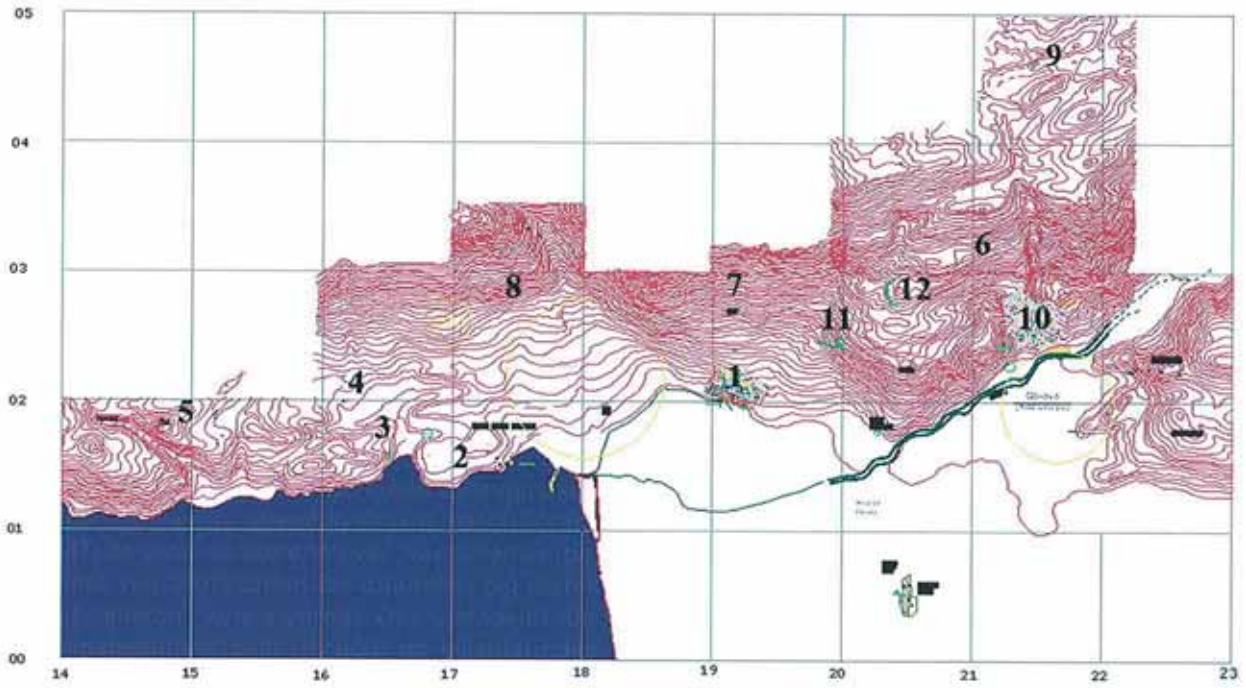
Envanter no.	Yeri/ mevkisi	Türü/ adı
N20.A8.20	Sırmıcak	siperlik/ siperlik
N20.A8.21	Maden İskeleyi	sarnıç/ sarnıç
N20.A8.22	Sakar	kule/ çiftlik kule
N20.A8.23	Sakar	mezar/ kaya mezarı
N20.A8.24	Çöplük	kule/ çiftlik kule
N20.A8.25	Kale	duvar/ duvar
N20.A8.26	Çöplük	kule/ çiftlik kule
N20.A8.27	Obruk	kule/ çiftlik kule
N20.A8.28	Obruk	kule/ çiftlik kule
N20.A8.29	Derince	kule/ askeri kule
N20.A8.30	Bitli	kule/ askeri kule

DÜZELTİ TUBA-KED 4 (2005): 7-21.

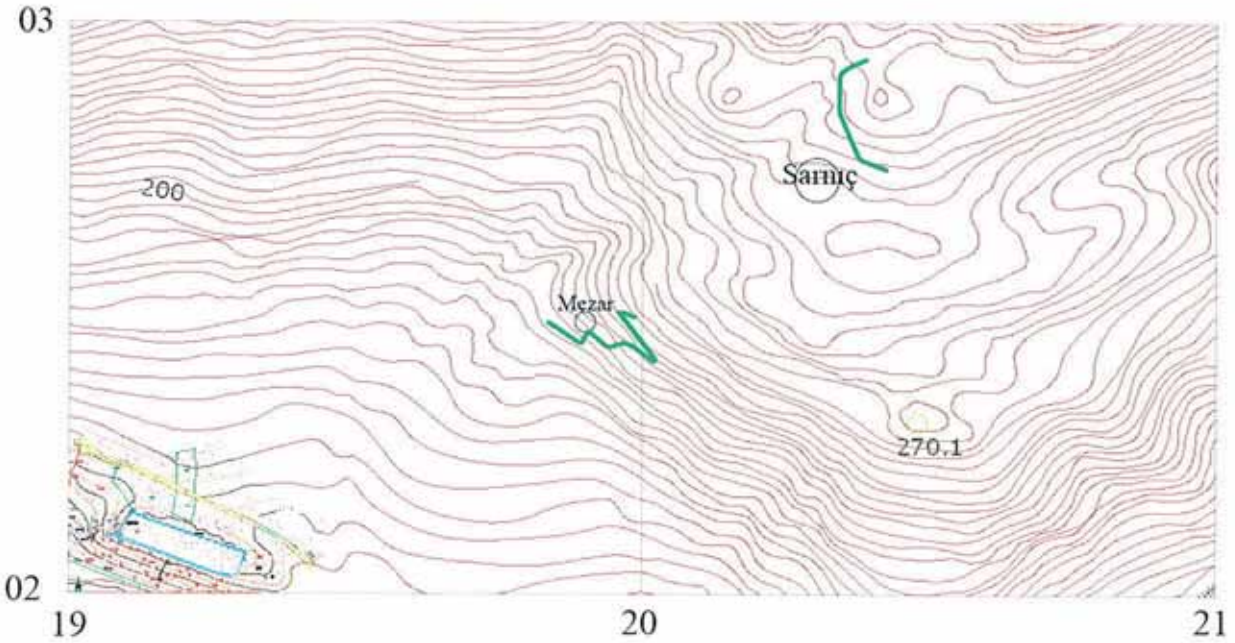
TUBA Kültür Envanteri Dergisi'nde yayınlanan her yazının son hali yazarları tarafından görülmektedir. Buna karşın dergimizin 4. sayısında sayın Kaan İren ve sayın Mehmet Gürbüz'ün makalesinde bazı yanlışlar dergi yayınlandıktan sonra görülmüştür. Okurlarımızdan özür dileyerek aşağıdaki doğru yanlış cetvelini yayınlıyoruz.

	YANLIŞ	DOĞRU
sayfa 7 dipnot	* Yrd. Doç. Dr. Kaan İREN (Proje Yürütücüsü); Dr. Mehmet GÜRBÜZER (Proje Yürütücü Yardımcısı)/ Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü MUĞLA.	* Yrd. Doç. Dr. Kaan İREN (Proje Yürütücüsü); Arş. Gör. Mehmet GÜRBÜZER (Proje Yürütücü Yardımcısı)/ Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü MUĞLA.
sayfa 16, sütun 2	26. (lev. 8: şek. 33): Gökova. Tümsek Mevkii. AAV52. Tabak ağız kenarı-gövde parçası. AÇ: 22.2 cm, Y: 2.6 cm Kırmızımsı kahverengi (5 YR 6/6) kil. Yüksek, omurgalı ağız profiline sahiptir. MS 6. yy'ın ilk çeyreği (M. Gürbüz) (krş. Hayes 1992: 154, res. 33/5).	26. (lev. 8: şek. 33): Gökova. Tümsek Mevkii. AAV52. Tabak ağız kenarı-gövde parçası. AÇ: 22.2 cm, Y: 2.6 cm Kırmızımsı kahverengi (5 YR 6/6) kil. Yüksek, omurgalı ağız profiline sahiptir. MS 6. yy'ın ilk çeyreği (krş. Hayes 1992: 154, res. 33/5). (M. Gürbüz)
sayfa 20, sütun 2	PAARMANN, B. 2004 "Geographically Grouped Ethnics in the Athenian Tribute Lists", Once Again: Studies in the Ancient Greek Polis:77-110. editör: T. H. NIELSEN, (Historia Einzelschriften 180). Münih: Franz Steiner Verlag. 'Ιδμνηζ, Πακτυηζ, Πακτυηζ Ιδμνηζ κοινον το 'Ιδμνιων	PAARMANN, B. 2004 "Geographically Grouped Ethnics in the Athenian Tribute Lists", Once Again: Studies in the Ancient Greek Polis:77-110. editör: T. H. NIELSEN, (Historia Einzelschriften 180). Münih:Franz Steiner Verlag.
sayfa 21, sütun 2	WURSTER, William W. ve M. WÖRRLE 1978 "Die Stadt Pınara" AA.: 74-101.	WURSTER, William W. ve M. WÖRRLE 1978 "Die Stadt Pınara" AA: 74-101.

Levha 1

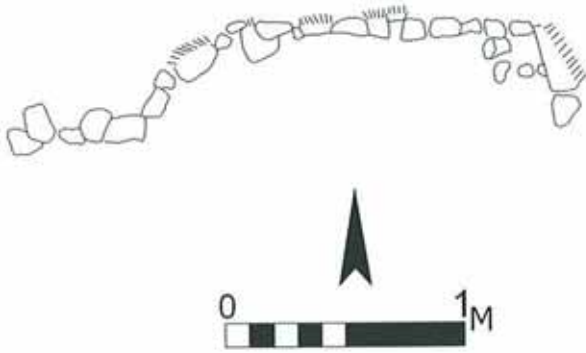
Şek. 1. Envanter çalışması yapılan noktaları gösteren harita (AutoCAD). (1. Kale, 2. Orman İşletmesi Bölge Şefliği, 3. Çöplük, 4. Obruk, 5. Derince, 6. Sırıncak, 7. Sakar, 8. Bitli, 9. Kutlu Doğum Ormanı, 10. Idıma, 11-12. Osmanlı devrine ait taş döşemeli yol).

Şek. 2. Sakar Tepesinde, Osmanlı devrine ait taş döşemeli yol.

Şek. 3. Orman İşletmesi Bölge Şefliği arazisindeki üç apsisi kilise (env. no: N20.A8.13).

Şek. 4. Orman İşletmesi Bölge Şefliği, tonozlu sarnıç.

Şek. 5. Orman İşletmesi Bölge Şefliği, Bizans devri tonozlu yapı.

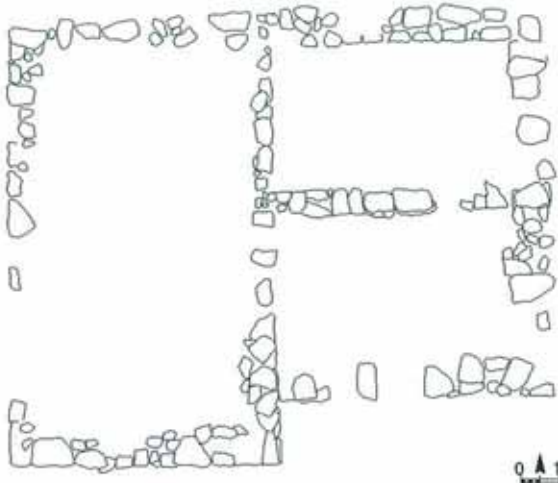

Şek. 6. Çöplük mevkiindeki çiftlik binası (env. no: N20.A8.26).

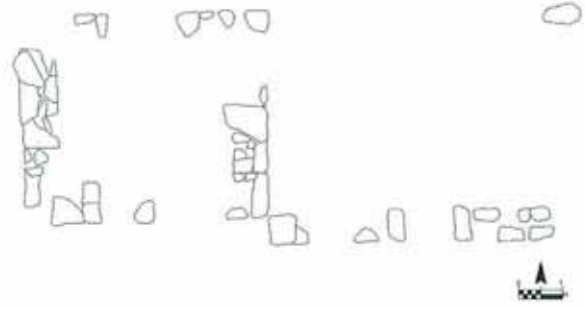

Şek. 7. Obruk mevkiinde, kuzey-güney doğrultulu bir duvar.

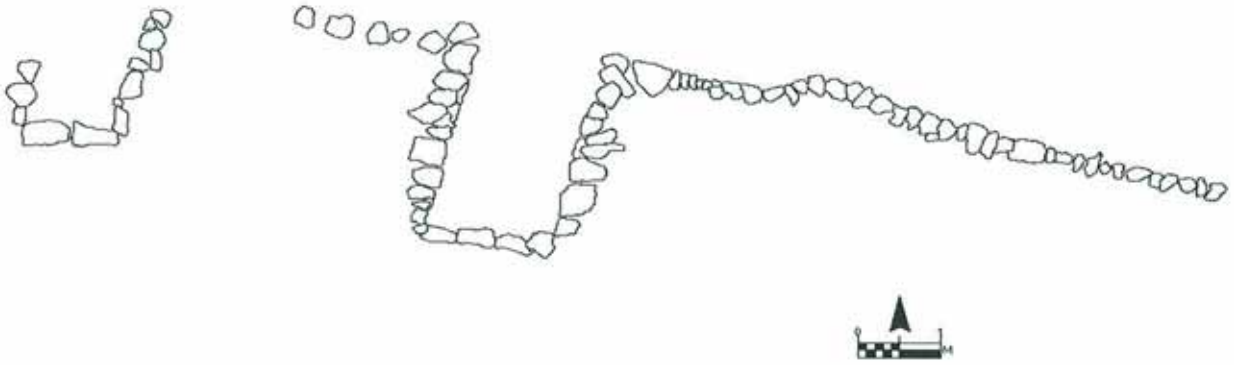
Levha 3

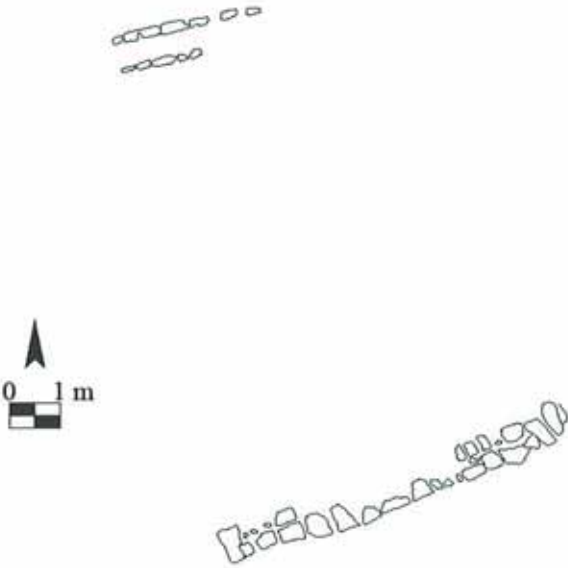
Şek. 8. Obruk mevkiindeki dörtgen planlı bina
(env. no: N20.A8.28).

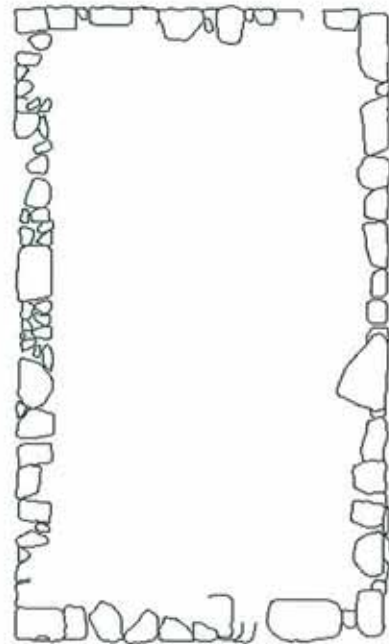
Şek. 9. Derince'deki askeri kule
(env. no: N20.A8.29).

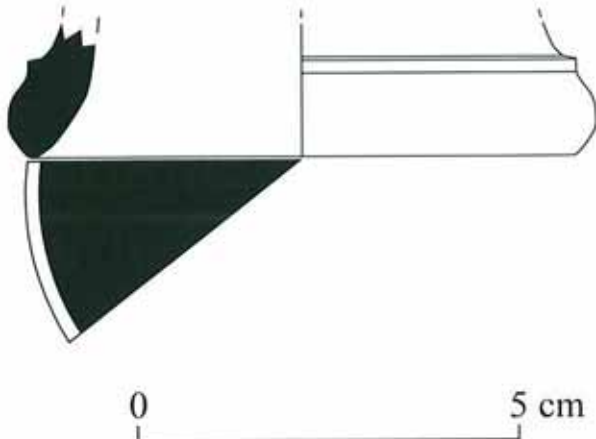
Şek. 10. Sırcak, I. Dünya Savaşından kalan siper (env. no: N20.A8.20).

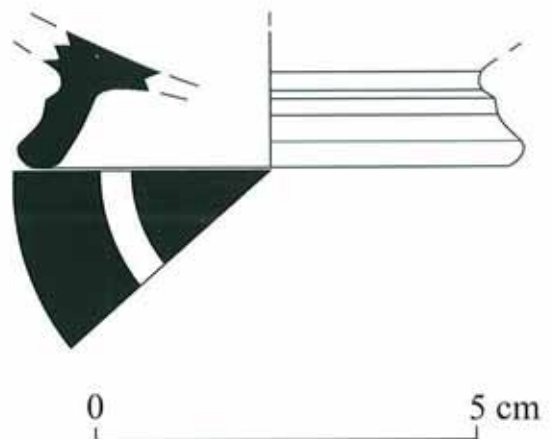
Şek. 11. Sakar Tepesinde tahrip edilmiş duvar ve kanal.

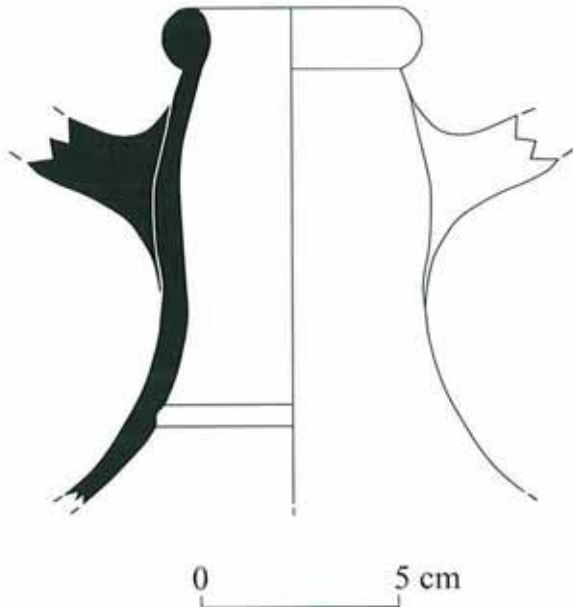
Şek. 12. Bitli mevkiinde büyük bloklardan yapılmış kule
(env. no: N20.A8.30).

Şek. 13. Kale mevkiinde bulunan siyah firnis'li *cup-skyphos* kaide parçası.

Şek. 14. Kale mevkiinde bulunan siyah firnis'li *cup-kantharos* kaide parçası.

Şek. 15. Kale mevkiinde bulunan amphora ağız-boyun parçası (bkz. res. 30).

Şek. 16. Kale mevkiinde bulunan kandil parçası (bkz. res. 31).

Şek. 17. Kale mevkiinde bulunan cam kâse kaide parçası (bkz. res. 32).

Levha 5

Res.1. Envanter çalışması yapılan noktaları gösteren uydu fotoğrafı (1. Kale, 2. Orman İşletmesi Bölge Şefliği, 3. Çöplük, 4. Obruk, 5. Derince, 6. Sırcınak, 7. Sakar Tepesi, 8. Bitli, 9. Kutlu Doğum Ormanı, 10. İdyma).

Res. 2. Ortaçağ kalesinin güney eteğinin bitiminde doğu-batı doğrultulu, yer yer tahrip olmuş duvar kalıntıları.

Res. 3. Ortaçağ kalesinin kuzeyinde büyük bir yapıya ait streobates.

Res. 4. Gökova köyünün girişinde defineciler tarafından yeni açılmış bir mezar.

Res. 5. Orman İşletmesi Bölge Şefliği arazisindeki kiliseden (env. no: N20.A8.13) ayrıntı.

Res. 6. Orman İşletmesi Bölge Şefliği arazisindeki tonozlu sarnıç.

Res. 7. Bizans devrine ait tonozlu yapı.

Res. 8. Bizans devrine ait tonozlu yapının sıvalı iç kısmı.

Res. 9. Çöplük mevkiindeki çiftlik binası (env. no: N20.A8.26).

Res. 10. Yüzeyde bulunan boynuz biçimli amphora kulbu.

Res. 11. Obruk mevkiindeki duvarlar (env. no: N20.A8.27).

Res. 12. Obruk mevkiinde, kuzey-güney doğrultulu bir duvar.

Res. 13. Obruk mevkiindeki dörtgen planlı bina (env. no: N20.A8.28).

Levha 7

Res. 14. Derince'deki askeri kule (env. no: N20.A8.29).

Res. 15. Sıncak Tepe'de, 1. Dünya Savaşı'ndan kalan siper (env. no: N20.A8.20).

Res. 16. Sakar Tepesinin zirvesinden kuzeye doğru uzanan yamaçta, tahrip olmuş yapı kalıntısı (env. no: N20.A8.22).

Res. 17. Sakar Tepesindeki yapının batısındaki kanal.

Res. 18. Sakar Tepesindeki yol.

Res. 19. Sakar Tepesindeki yolun kaya parçalarıyla kapanan kısmı.

Res. 20. Sakar Tepesindeki kaya mezarı (env. no: N20.A8.23).

Res. 21. Sakar Tepesinde, apsis formunda bir niş.

Res. 22. Akyaka-Marmaris yolunun sol tarafında bir prese ait blok taş.

Res. 23. Bitli mevkiinde büyük bloklardan yapılmış kule (env. no: N20.A8.30).

Res. 24. Yücelen Otelin park yeri girişindeki antik sütun tamburu ve buğday öğütme çarkı.

Res. 25. Yücelen Otelin park yeri girişindeki Bizans kilisesi pencere sütunu.

Res. 26. İskele mevkiinde, iskele babası olarak kullanılmış İon sütunu.

Res. 27. İskele mevkiinde, iskele babası olarak kullanılmış Bizans sütunu.

Res. 28. İskele mevkiinde, beton iskeledeki devşirme taşlar.

Levha 9

Res. 29. İskele mevkiinde Bizans kilisesine ait olabilecek bir pencere sütunu.

Res. 30. Kale mevkiinde bulunan amphora ağız-boyun parçası (bkz. lev. 4; şek. 15).

Res. 31. Kale mevkiinde bulunan kandil parçası (bkz. lev. 4; şek. 16).

Res. 32. Kale mevkiinde bulunan cam kâse kaide parçası (bkz. lev. 4; şek. 17).

Yumurtalık (Adana) Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri 2005

Erkan KONYAR */ Mustafa Hamdi SAYAR *

ANAHTAR SÖZCÜKLER / KEYWORDS

Adana, Yumurtalık, höyük, Suriye-Kilikya boyalıları, Hitit

Adana, Yumurtalık, mound, Syro-Cilician painted wares, Hittite

ÖZET/ SUMMARY

15 -30 Eylül 2005 tarihleri arasında sürdürülen Yumurtalık arkeolojik envanter çalışmalarımız Prof. Dr. Mustafa H. Sayar, Dr. Erkan Konyar, Arş. Gör. Gürkan Ergin, Arş. Gör. Serap Özkan Kılıç ve Sevinç Duvarcı'dan oluşan bir ekip tarafından yürütülmüştür.

Çalışmamızın ana amacı TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında, bölgede yer alan arkeolojik yerleşme alanlarının tespiti ve belgelenmesidir. Bunun yanı sıra, çalışma sırasında tespit edilen yerleşmelerden toplanan çanak çömlek parçalarının değerlendirilerek, söz konusu yerleşmelerin tarihlendirilmesi, böylelikle bölgenin yerleşim tarihinin ortaya konması ikincil amacımız olmuştur.

Bu çerçevede, bölgede yapılan kazılarda ve yüzey araştırmalarında sıklıkla karşılaşılan bir malzeme grubu olan ve "Suriye-Kilikya boyalıları" olarak adlandırılan çanak çömleklerin yoğunluğu, dağılımı ile yakın bölgelerdeki örneklerle olan ilişkilerinin ortaya konmasını önemli gördük. Çalışmamızın önem verdiğimiz bir diğer boyutu ise bölgedeki Hitit varlığıdır. Özellikle arkeolojik buluntulardan yola çıkılarak bölgeye Hitit etkisinin hangi dönemde geldiği, ni-

Our research in Yumurtalık was carried out between 15 - 30 September 2005 by Prof. Dr. Mustafa H. Sayar, Dr. Erkan Konyar, Research Ass. Gürkan Ergin, Research Ass. Serap Özkan Kılıç and Sevinç Duvarcı.

One of the main aims of the study was to gain a better understanding of the Syro-Cilician painted wares, which are frequently encountered during the excavations and surveys in the region; and determine their density and distribution, as well as their relationship with neighbouring areas. Another aspect of our project was investigating the Hittite presence, its effects, character and chronological sequence. We also attempted to establish the distribution of Cypro-Mycenaean wares and ceramic material of the Late Hittite states that emerged at the beginning of the 1st millennium BC.

The project concentrated on the mounds in the region in order to scan the area for previously discovered and published sites. During the survey, four mounds and one ancient settlement were found and recorded. Yeniköy mound (inv. no: O35.A11.1), Zeytinbeli mound (inv. no: O35.A11.2),

* Dr. Erkan KONYAR (Proje Yürütücüsü); Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR (Proje Yürütücüsü)/ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı İSTANBUL/ konyar@istanbul.edu.tr; msayar@istanbul.edu.tr

teligi ve süreci ortaya konmaya çalışılacaktır. Ayrıca bölgede Son Tunç II döneminin ortalarından Demir Çağına uzanan kronolojide Kibris-Myken grubu çanak çömleğin dağılımı ve özellikle MÖ 1. binyılın başlarında ortaya çıkan Geç Hitit Beyliklerinin başta çanak-çömlekler olmak üzere maddi kültür unsurlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

2005 yılı arazi çalışmalarımız bölgede yer alan höyükler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede daha önce tespit edilmiş ve yayınlarda yer alan Antikçağ yerleşme alanlarının öncelikle taranması planlanmıştır. Bu çalışma sonucunda 4 höyük, 1 Antikçağ yerleşmesi tespit edilmiş ve belgelenmiştir. Yeniköy Höyüğü (env. no: O35.A11.1), Zeytinbeli Höyüğü (env. no: O35.A11.2), Gölovası Höyüğü (env. no: O35.A11.3) ve Ayas Höyük (env. no: O35.A11.4) olarak kaydedilen höyükler ova düzeyinde orta büyüklükte höyüklerdir. Söz konusu höyüklerde yüzey taraması yapılarak envanter formları doldurulmuş ve malzeme toplanmıştır.

Tespit edilen höyüklerde en çarpıcı malzeme grubu beklentilerimizi doğrulayarak "Suriye-Kilikya Boyalıları" ve Hitit çanak çömleği olmuştur. MÖ 2. binyılın ikinci çeyreğinde kuzeybatı Suriye ve Kilikya'da görülebilen boyalı çanak çömlekler, bölgenin siyasi olarak bağımsız ve bölgesel kent devletlerinin oluştuğu süreçle ilgilidir. Bu durum kuzey Suriye'de izlenebilmekle birlikte Adana ovalarında bu malzeme grubunun geldiği tabakaların niteliği ve yerleşme özellikleri ancak arkeolojik kazılarda netlik kazanabilir. Diğer bir önemli sonuç ise Yumurtalık kıyı şeridinde yakın bir bölgede tespit ettiğimiz Zeytinbeli Höyüğünden topladığımız Hitit İmparatorluk dönemi çanak çömlekleridir. Bu buluntular bölgede bir Hitit yerleşmesinin varlığına işaret eder.

Gölovası mound (inv. no: O35.A11.3) ve Ayas mound (env. no: O35.A11.4) are of medium size and located on the plain.

The surface finds from these mounds have confirmed our expectations and turned out to be mainly Syro-Cilician painted wares and Hittite ceramics. The painted ware encountered in Cilicia and north-western Syria dates from the first quarter of the 2nd millennium BC, when politically independent city-states emerged. Although this phenomenon is observed in northern Syria, the characteristics of the levels and settlements in the plains of Adana can only be clarified by archaeological excavations. Another important result was the discovery of Hittite imperial period vessels at the Zeytinbeli mound near the coast at Yumurtalık, which indicate the presence of a Hittite settlement in the region.

The Yumurtalık Archaeological Inventory Project was carried in 2005 out under the supervision of the Culture Department of the Turkish Academy of Sciences, and funded by İstanbul University and Adana Provincial Office.

GİRİŞ

Türkiye Bilimler Akademisinin desteğiyle yürütmüş olduğumuz 2005 yılı Yumurtalık arkeolojik kültür varlıkları envanter çalışması 15-30 Eylül tarihleri arasında Prof. Dr. Mustafa H. Sayar başkanlığında, Dr. Erkan Konyar (İstanbul Üniversitesi), Arş. Gör. Gürkan Ergin (İstanbul Üniversitesi), Arş. Gör. Serap Özkan Kılıç (İstanbul Üniversitesi) ve Sevinç Duvarcı'dan (M.A.) (Boğaziçi Üniversitesi) oluşan bir ekip tarafın-

dan yürütülmüştür. Çalışmalarımıza maddi yönden destekleyen İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (Proje no: 529/05052006) Yürütücü Sekreterliğine ve Adana Valiliğine teşekkür ederiz.

2005 yılı çalışmalarında, Yumurtalık ilçe sınırları dahilinde olduğunu düşündüğümüz, höyük tipinde 11 yerleşme alanı tespit edilmiş, buna karşın daha sonra masa başı çalışmaları sonucunda bu yerleşmeler-

den sadece 5'inin Yumurtalık ilçesi idari sınırları içinde ve proje kapsamında olduğu ortaya çıkmıştır (lev. 1: şek. 1).

Yumurtalık, Adana'nın en küçük kıyı ovalarındandır. Kuzeyindeki Ceyhan Ovasından alçak tepelerle ayrılır. Batısını ise Ceyhan Nehri belirler. Doğusunda, Ceyhan ilçesiyle arasındaki sınırları belirleyen alçak tepeler ovayı, kıyı boyunca uzanan dar bir şerit haline getirir. Güneyde ise Akdeniz yer alır. Ceyhan Nehrinin taşıdığı alüvyonlarla oluşmuş ovanın erken dönemlerde kıyı çizgisinin daha içerde olduğu anlaşılmaktadır (Göney 1976: harita I-2). Ova yükseltisi kuzeye doğru artmaktadır.

TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi çerçevesinde bölgede tespit ettiğimiz yerleşme alanlarından topladığımız çanak çömlekler, söz konusu yerleşmelerin tarihlendirilmesi açısından en önemli buluntu grubunu oluşturmuştur. Bölgedeki kazılarda ve yüzey araştırmalarında sıklıkla karşılaşılan bir malzeme grubu olan ve "Suriye-Kilikya boyalıları" olarak adlandırılan çanak çömleklerin yoğunluğu, dağılımı ve yakın bölgelerdeki örneklerle ilişkilerinin ortaya konması, bu çerçevede önemli olmuştur. Zira bölgede kazılmış olan höyüklerin MÖ 2. binyıl tabakalarından toplanan bu malzeme grubu, kuzeybatı Suriye'deki çağdaş tabakalardan da toplanmaktadır. Bu malzeme grubunun geldiği tabakalar anıtsal bir mimariyi ve güçlü bir yönetim erkini yansıtır. Bölgede, MÖ 2. binyılın zengin liman kentlerinde, bölgesel yönetim merkezlerinin saraylarında toplanan bu malzeme grubunun bölgedeki kentlerin konumu ile ortak özellikler gösteren Yumurtalık höyüklerindeki yoğunluğu ve her iki bölge çanak çömlekleri arasındaki ilişkiler araştırılması gereken önemli konulardandır "Kilikya boyalıları" olarak adlandırılan çanak çömleklerin özellikle kuzeybatı Suriye merkezlerinden gelen örneklerle, gerek biçim gerekse bezeme anlayışı açısından gösterdiği yakın benzerlik bu malzemeleri aynı kültür bölgesinde ele almamızı gerektirir. Kuzeybatı Suriye'de Ugarit, Emar, Ebla gibi MÖ 2. binyılın ilk yarısının önemli yönetim merkezlerinin saraylarında söz konusu malzeme grubu *in situ* olarak bulunmuştur. Bu malzeme grubunun bölgenin siyasi olarak güçlü olduğu bir dönemde kullanıldığı açıktır. Buna karşın bu malzeme grubu ile "Kilikya boyalıları" arasındaki organik bağlantı henüz tam olarak anlaşılmış değildir. Konunun bir diğer boyutu ise söz konusu malzeme grupları ile daha çok Hurri-Mitanni coğrafyasına atfedilen "Habur malları" arasındaki olası ilişkilerdir. Biçim (üs-lup/stil), bezeme anlayışı açısından birçok benzerlik taşıyan her iki malzeme grubu arasındaki olası ilişkiler ve ayrımlar yeniden sorgulanmalıdır.

Çalışmamızın önem verdiğimiz bir diğer boyutu ise bölgedeki Hitit varlığıdır. Bilindiği üzere daha batıda yer alan özellikle Mersin-Yumuktepe ve Tarsus-Gözlükule gibi höyüklerde, Hitit buluntularının geldiği

tabakalar mevcuttur (Yumuktepe için bkz. Garstang 1953: 237; Sevin ve Köroğlu 2004; Gözlükule için bkz. Goldman 1956: 183 vd.). Hatta, Yumuktepe'de John Garstang'ın ilk dönem kazılarında yerleşmeyi çepeçevre saran, merkezi Hitit bölgesindeki örnekleriyle aynı anlayışta inşa edilmiş, sandık duvar tekniğinde anıtsal bir Hitit surunun planları ortaya çıkarılmıştır (Garstang 1953: şekil 152). Yine hemen Yumurtalık'ın kuzey batısında yer alan Sirkeli Höyük (Hrouda 1997) ve buradaki Hitit kabartması başta olmak üzere, bölgedeki Hitit kaya kabartmaları ve daha önce de belirttiğimiz gibi Kinet Höyükteki (İsken-derun-Dörtöl) Hitit buluntuları (Gates 2000: 195; Gates 2001: 206 vd; Gates 2001 b) bölgede bir Hitit varlığına işaret eder. Yazılı belgelerde bu ilişkinin Eski Hitit dönemine kadar inmiş olduğu ortaya konmakla birlikte arkeolojik verilerin bu konudaki katkısı net değildir. Bu çerçevede, özellikle arkeolojik buluntulardan yola çıkılarak bölgeye Hitit etkisinin hangi dönemde geldiği, niteliği ve süreci ortaya konmaya çalışılacaktır. Hititlerin Akdeniz'e açılma stratejileri çerçevesinde Çukurova bölgesinin oynadığı rol ve bölgedeki Hitit yerleşmelerinin yoğunluğu ortaya konmalıdır.

Bölgede Geç Hitit Beylikleri olarak tanımlanan MÖ 1. binyıl kültürel unsurları ise daha çok taş yontu ve kabartmalardan tanınmaktadır. Gurgum (Maraş), Karatepe, Karkamış, Zincirli gibi yerleşmelerden elde edilen bu veriler MÖ 1. binyıl beylik merkezlerinin karakterini yansıtır. Bunun yanında MÖ 1. binyıl maddi kültür kalıntılarının niteliği, söz konusu beyliklerin sınırları ve yerleşmelerin konumlandırılmasında da bazı problemlerin olduğu görülmektedir. Özellikle bu döneme ait çanak çömlek gruplarının belirgin olmaması yüzey bulgularının tanımlanmasını güçleştirmektedir. Bölgede gerçekleştirdiğimiz bu çalışmayla arkeolojik kültür varlıkları envanterinin yanı sıra Son Tunç II döneminin ortalarından Demir Çağına uzanan kronolojide değerlendirilen "Kıbrıs-Myken grubu" çanak çömleğin dağılımı (Kozal 2003; Kozal 2005; Mountjoy 2005; Ünlü 2005; Yağcı 2003; Jean 2003) ve özellikle MÖ 1. binyılın başlarında ortaya çıkan Geç Hitit Beyliklerinin başta çanak çömlekler olmak üzere maddi kültür unsurlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz amaçlar çerçevesinde gerçekleştireceğimiz saha araştırmaları sonucunda Çukurova'da daha önce keşfedilmemiş birçok yerleşme yerinin bulunacağı ve belgeleneceği kuşkusuzdur. Bölgede MÖ 2. binyıl kültürü üzerine yapılmış olan çalışmalar 20. yüzyılın ilk yarısında yoğunlaşmıştır. Bugün bölge ile ilgili mevcut literatür çok eskidir ve çeşitli konumlama problemleri yaşanmaktadır. Bu yayınlardaki yerleşmelerin bir bölümünün adı değişmiş bazıları ise tahrip olarak haritadan silinmişlerdir. Bu nedenle tarafımızdan yapılacak yeni araştırmalarla bu bilgiler güncellenmiş olacaktır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE AYRINTILI ANLATIMI

YÖNTEM

2005 yılı arazi çalışmalarımız bölgede yer alan höyükler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede daha önce tespit edilmiş ve yayınlarda yer alan yerleşme alanlarının öncelikle taranması planlanmıştır. Seton Williams'ın 1951 yılında bölgede gerçekleştirmiş olduğu kapsamlı yüzey araştırması (Williams 1954), bölgede 1990'lı yıllardan beri çalışan Prof. Dr. Mustafa H. Sayar'dan alınan bilgiler ve 1/25000 ölçekli haritalar üzerinde yapılan incelemeler sonucunda bir arazi çalışma planı hazırlanmış ve uygulanmıştır. Yine yakın çevrede yapılmış olan arkeolojik kazıların stratigrafik verileri ve özellikle çanak çömleklerin tipolojik karşılaştırmaları yapılarak yüzey taraması için ön bilgi toplanmıştır. Batıda sahil şeridinde konumlanan Soli (Mersin) ve Mersin-Yumuktepe, daha doğuda Tarsus-Gözlükule, bölgemize oldukça yakın olan Sirkeli Höyük, Kinet Höyük (Dört Yol) ve Tel Açana (Hatay) bölgenin kazılmış olan höyüklerindendir. Neolitik Çağ'dan Osmanlı devrinin sonlarına kadar uzanan bir tarihsel süreç bu yerleşmelerden izlenebilmektedir.

ARAZİ ÇALIŞMASI

Yumurtalık 2005 yılı çalışmalarında 4 höyük 1 Antik-çağ yerleşmesi tespit edilmiş ve belgelenmiştir. Yeniköy Höyüğü, Zeytinbeli Höyüğü, Gölovası Höyüğü ve Ayas Höyük ova düzeyinde orta büyüklükte höyüklerdir. Söz konusu höyüklerde yüzey taraması yapılarak envanter formları doldurulmuş ve malzeme toplanmıştır.

Yeniköy Höyüğü (env. no: O35.A11.1)

Zeytinbeli-Ceyhan Karayolunun üzerinde Yeniköy'ün güneydoğusunda yer alan höyük 60 x 45 m ölçülerinde, deniz seviyesinden 41 m, ova düzeyinden ise 8 m yüksekliğindedir (lev. 1: res. 1). Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda oval biçimli höyüğün yamaçları tamamıyla tıraşlanmıştır. Tarımsal alan kazanma adına yapılan bu tahribat sırasında yerleşme alanını çevreleyen sura kadar gelinmiş ve yerleşme alanını çepeçevre saran surun neredeyse tamamı ortaya çıkarılmıştır (lev. 1: res. 2). Söz konusu sur bir anlamda savunma işlevini devam ettirmiş greyder ve traktörlerle yapılabilecek daha fazla tahribata izin vermemiştir. Yüksekliği yer yer 1 metreyi aşan ve özgün yüksekliğinin 1.5 metreden daha fazla olabileceği tahmin edilen sur 6 x 20 cm ölçülerinde sal taşlarıyla yapılmıştır. Temel kısmında yer yer daha iri taşlar da kullanılmıştır. Höyükten toplanan çanak çömleklerin hemen hemen hepsi Roma İmparatorluk dönemine aittir (lev. 2: res. 3). Bulunan yazıtlı bir tuğla parçası da bu durumu desteklemektedir. Malzemenin homojenliği tek dönemlik bir yerleşmeye

işaret etmekle birlikte daha ayrıntılı bir incelemenin yapılması gerekmektedir.

Zeytinbeli Höyüğü (env. no: O35.A11.2)

Yeniköy Höyüğü'nün birkaç kilometre güneyinde, yine Yumurtalık bölgesinin büyük boyutlu höyüklerinden biri olan Zeytinbeli yer alır. Yaklaşık olarak 12-17 m yüksekliğinde, kuzey-güney ekseninde 220 m, doğu-batı ekseninde ise 90 m uzunluğunda olan höyük, yine tarla sürerken fazlaca tahrip edilmiştir (lev. 2: res. 4). Akdeniz kıyı şeridinden yalnızca birkaç kilometre kuzeyde yer alan höyüğün yüzeyinden toplanan çanak çömlek parçalarının arasında "Suriye-Kilikya boyalıları" olarak adlandırılan bir tür dikkat çekicidir. Benzer örnekler bölgenin yakınında yer alan Kinet Höyükten elde edilen katmanlaşma verileri ve ¹⁴C analizi sonuçlarına göre Orta Tunç II - Son Tunç I dönemlerine tarihlenir (Gates 2001 a: 206). Bu malzeme grubu Tarsus-Gözlükule (Goldman 1956: 164 vd, res. 287 vdd), Mersin-Yumuktepe (Garstang 1953: 210, res.143-148) ve Tel Açana höyüklerinde de (Woolley 1955: 303 vdd, lev. LXXXV-XCI) ufak farklılıklar olmakla birlikte Orta Tunç Çağı'ndan Son Tunç Çağı'na uzanan bir kronolojide değerlendirilmiştir. Yine kuzey Suriye, Ebla, Ugarit ve benzeri yerleşmelerin MÖ 2. binyıl tabakalarında söz konusu malzemeye rastlanır. Özellikle kuzey Suriye merkezlerinden elde edilen buluntular bu malzeme grubunun "Kilikya boyalıları" adıyla yerel ölçekte değerlendirmemizin yanlışlığını ortaya koyar. Bu malzeme grubunun Çukurova-kuzey Suriye ekseninde, özellikle MÖ 2. binyılın ortalarında güçlü kent devletleriyle birlikte ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Yine bu malzeme grubunun Hurriler'e atfedilen "Habur malları"yla taşıdığı benzerlik ve iki grup arasındaki coğrafi ayırım veya benzerlik ortaya konmalıdır.

Çanak çömleklerde açık krem - pembemsi devetüyü veya devetüyü astar üzerine kırmızı, kahverengi veya siyah renkli boyayla çekilen yatay bantlar arasında zikzak, dalga, kafes, sağa veya sola yatık boya bant bezeme uygulanmıştır (lev. 2: res. 5). Dışa çekik ağız kenarlı çömlekler, omurgalı dışa çekik ağız kenarlı çanaklar ve yonca ağızlı testiler belirlenen formlardandır. Zeytinbeli Höyüğünde toplanan önemli bir diğer malzeme grubu ise Hitit İmparatorluk döneminde benimsenen bir form olarak kendini gösteren içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanaklar ve tepsilerden oluşur (lev. 3: res. 6). Pembemsi devetüyü renkte -bazıları kırmızımsı- hamurlu, astarlı, açık-sız örneklerdir. Malzemenin yoğunluğu burada en azından bir Hitit tabakasının varlığına işaret etmektedir. Yine yakın bölgede yer alan Mersin-Yumuktepe, Tarsus-Gözlükule ve daha doğuda Kinet Höyük, Hitit etkili buluntular veren Son Tunç II tabakalarına sahiptir.

Bu bölgede bulunan Körkuyu, Hardal ve Yeniköy Hardal höyükleri tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Buna karşılık Toros Gübre fabrikası arazisi içinde yer alan ve özel izinle girebildiğimiz, bölgenin büyük höyüklerinden olan Muttalıp ve BOTAŞ arazisi içinde yer alan başka bir höyük tahrip olmadan kabilmiştir.

Gölovası Höyüğü (env. no: O35.A11.3)

Ceyhan-Yumurtalık BOTAŞ santralinin 3.5 km kuzeyinde, Gölovası köyünün yaklaşık 2 km kuzeyinde yer alan höyük, Mercimek Tepe/ Boyalı Tepe isimleriyle de anılmaktadır. Kuzeybatı-güneydoğu yönde 260 m, doğu-batı yönde yaklaşık 170 m ölçülerindeki höyük deniz seviyesinden 67 m, ova düzeyinden ise 52 m yüksekliktedir (lev. 3: res. 7). Höyük, Ceyhan Ovası ile Yumurtalık Ovasını birbirinden ayıran tepe dizisinin güney eteklerine yakındır ve ova düzeyindedir. Batısı ve kuzeyi diktir, diğer yönlerde ise yayvan teraslar yaparak ova düzeyine inmektedir. Güneydoğuda bir boyunla bağlandığı daha alçak bir tepelik yer alır. Çevresi tarım arazisiyle çevrili olan höyük, diğerleriyle karşılaştırıldığında fazla tahrip olmamıştır. Bölgenin en büyük höyüklerinden biri olan Gölovası Höyüğü yüzey buluntuları açısından çok fazla bilgi vermemekle birlikte, büyüklüğü ve yüksekliği göz önüne alındığında kronolojik olarak geniş bir zaman dilimini barındırdığı söylenebilir. Höyükten az miktardaki "Suriye-Kilikya boyalıları" yanında, Roma İmparatorluk dönemi ve çok miktarda Ortaçağ sırlı çanak çömleği toplanmıştır. Güneydoğu yöndeki alçak teraslarda günümüzde yüzeyden planları kısmen anlaşılabilen Bizans devri yapı kalıntıları vardır.

Ayas Höyük (env. no: O35.A11.4)

Zeytinbeli-Yumurtalık yolu üzerinde, Yumurtalık ilçe merkezinin kuzey mahallesinde, Sahil şeridinin yaklaşık 1 km kuzeyinde, Mehtap Sitesinin 40-50 m batısında yer almaktadır. Güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzanan höyük bu yönde 178 m, kuzey-güney doğrultusunda 75 m genişliğinde, deniz seviyesinden 24 m, ova düzeyinden ise 10-11 m yüksekliğindedir. Kumtaşından, doğal bir tepe üzerinde yükselen höyüğün üzerinde işlenmiş, büyük kumtaşı bloklar vardır. Çevresi tarla olarak kullanılan höyük üzerinden ve etrafından toplanan çanak çömlek parçaları halen değerlendirme aşamasındadır. Ön-değer-

lendirmeler malzemenin daha çok Hellenistik devir sonrası döneme ait olduğuna işaret etmektedir.

Ayas/ Yumurtalık (env. no: O35.A11.5)

Günümüzde Yumurtalık ilçesinin üzerinde bulunduğu antik Aegai kenti ve limanı neredeyse tamamıyla modern yerleşme ağının altında kalarak tahrip olmuştur. Su altında kalan liman kalıntıları (lev. 3: res. 8), bu alanın yaklaşık 2 km güneybatısında yer alan ve Bizans devrine tarihlenen kule ile aynı alanda bulunan kaya mezarı kalıntılarının yanı sıra çevrede *in situ* olmayan çok miktarda sütun kaidesi ve başlığı, değirmen taşı, mezar steli, lahit ve yazıt bulunmaktadır. Bu türden buluntuların büyük bölümü günümüzde Yumurtalık Kaymakamlığı bahçesine toplanmıştır.

SONUÇ

Yumurtalık (Adana) 2005 yılı arkeolojik envanter çalışmamızın en önemli sonucu, daha önce de belirttiğimiz gibi "Suriye-Kilikya boyalıları" olarak adlandırdığımız çanak çömlek grubunun, Zeytinbeli gibi, sahil şeridinde yer alan bir höyükte yoğun olarak bulunmasıdır. Bölge höyükleri göz önüne alındığında büyük boyutlu höyükler sınıfına giren Zeytinbeli özellikle konumu dolayısıyla bölgede yer alan MÖ 2. binyıl liman kentleriyle büyük bir benzerlik taşır. Ceyhan'ın yatağına yakın bir bölgede yer alan höyüğün erken dönemlerde denize daha yakın olduğu, hatta deniz kıyısında yer almış olabileceği söylenebilir. Bölgede aynı konumda yer alan ve "Suriye-Kilikya boyalıları"nın toplandığı yerleşme alanları değerlendirildiğinde, Zeytinbeli Höyüğünde de güçlü bir MÖ 2. binyıl yerleşmesi ve mimarisinin olabileceği söylenebilir. Buna karşın söz konusu ilişkilerin ve çanak çömleklerin geldiği tabakaların niteliğinin öğrenilebilmesi için arkeolojik kazı gereklidir.

Çalışmamızın diğer bir önemli sonucu ise yine Zeytinbeli Höyüğünde bulmuş olduğumuz Hitit İmparatorluk dönemi çanak çömlekleridir. Bu malzeme grubu burada bir Hitit yerleşmesinin varlığına işaret eder. Böylece deniz kıyısına konumlanmış bir Hitit liman yerleşmesi söz konusu olmaktadır ki, bu durum Hititlerin Akdeniz limanlarıyla bağlantısının anlaşılabilmesi açısından önemlidir. 🌿

KISALTMALAR

AS *Anatolian Studies*. Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara. Londra.

IstMitt *Istanbul Mitteilungen*. Deutsches Archäologisches Institut Abteilung, İstanbul,

Tübingen.

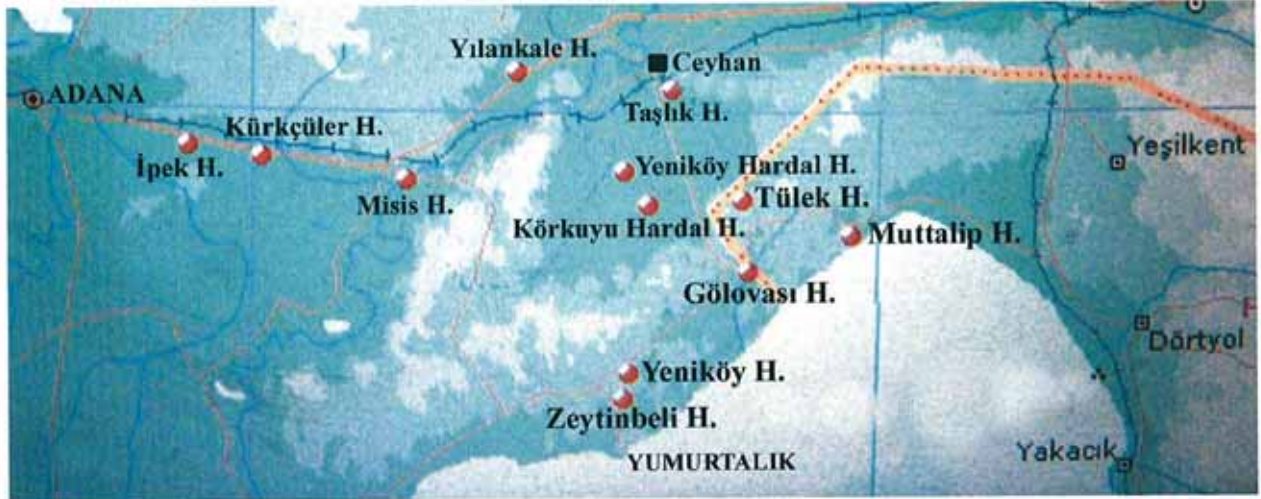
KST Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara.

KAYNAKÇA

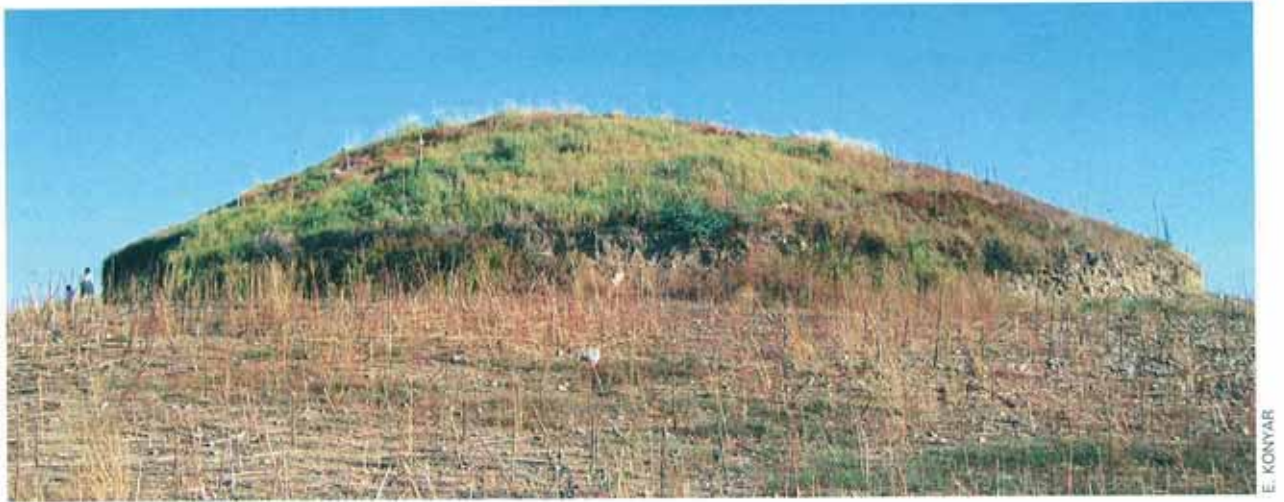
- GARSTANG, John
1953 *Prehistoric Mersin, Yümük Tepe in Southern Turkey*, Oxford: Clarendon Pres.
- GATES, Marie-Henriette
2000 "1998 Excavations at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtöl, Hatay)", 21. KST. 24-28 Mayıs 1999 Ankara 1: 193-208.
2001 a "1999 Excavation at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtöl, Hatay)", 22. KST. 22-26 Mayıs 2000 İzmir 1: 203-222.
2001 b "Potmarks at Kinet Höyük and the Hittite Ceramic Industry", *La Cilicie: espaces et pouvoirs locaux* (2e millénaire av. J.-C. – IVe siècle ap. J.-C). editörler: Eric JEAN, Ali M. DİNÇOL, Serra DURUGÖNÜL (Varia Anatolica XIII), s: 137-157. İstanbul: Institut Français d'Études Anatoliennes Georges Dumézil.
- GOLDMAN, Hetty
1956 *Excavation at Gözlükule, Tarsus II. From the Neolithic through the Bronze Age*. Princeton: Princeton University Press.
- HROUDA, Barthel
1997 "Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungsergebnisse auf dem Sirkeli Höyük/ Südtürkei von 1992-1996", *IstMitt* 47: 91-150.
- JEAN, Eric
2003 "From Bronze to Iron Ages in Cilicia: The Pottery in its Stratigraphic Context", editörler: Bettina FISHER, Hermann GENZ, Eric JEAN, Kemalettin KÖROĞLU. *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions. Proceedings of the International Workshop Istanbul, November 8-9, 2002*: 79-91. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.
- KOZAL, Ekin
2003 "Analysis of the Distribution Patterns of Red Lustrous Wheel-made Ware, Mycenaean and Cypriot Pottery in Anatolia in the 15th - 13th centuries B.C.", editörler: B. Fischer - Hermann GENZ, Eric JEAN, Kemalettin KÖROĞLU. *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions. Proceedings of the International Workshop Istanbul, November 8-9, 2002*: 65-77. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.
2005 "Unpublished Middle and Late Cypriot Pottery from Tarsus-Gözlükule", editör: Aslı ÖZYAR. *Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project*: 135-144. İstanbul: Ege Yayınları.
- MOUNTJOY, P. A.
2005 "The Mycenaean Pottery from the 1934-1939 Excavations at Tarsus", editör: Aslı ÖZYAR. *Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project*: 83-134. İstanbul: Ege Yayınları.
- ÖZYAR, Aslı (editör)
2005 *Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project*. İstanbul: Ege Yayınları.
- SETON-WILLIAMS, M. V.
1954 "Cilician Survey", AS IV: 121-174.
- SEVİN, Veli ve Kemalettin KÖROĞLU
2004 "Late Bronze Age at Yumuktepe: New evidence from Step-Trench South", editörler: Isabella CANEVA ve Veli SEVİN, *Mersin-Yumuktepe a Reappraisal*: 57-73. Lecce: Università di Lecce.
- SEVİN, Veli ve T. ÖZAYDIN
2004 "Iron Age levels", editörler: Isabella CANEVA ve Veli SEVİN, *Mersin-Yumuktepe a Reappraisal*: 73-85. Lecce: Università di Lecce.
- ÜNLÜ Elif
2005 "Locally Produced and Painted Late Bronze to Iron Age Transitional Period Pottery of Tarsus-Gözlükule", editör: Aslı ÖZYAR, *Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project*: 145-168. İstanbul: Ege Yayınları.
- WOOLEY, L.
1955 *Alalakh, An Account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay 1937-1949*. (Reports of the Research Committee of the Society of Antiquaries of London no. XVIII), Oxford: Oxford University Press.
- YAGCI, Remzi
2003 "The Stratigraphy of Cyprus WS II and Mycenaean Cups in Soli Höyük Excavations", editörler: Bettina Fischer - H. Hermann GENZ, Eric JEAN, Kemalettin KÖROĞLU. *Identifying Changes: the Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions: Proceedings of the International Workshop Istanbul, November 8-9, 2002*: 93-106. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.

EK 1: YUMURTALIK (ADANA) ARKEOLOJİK KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTER LİSTESİ 2005

Envanter no.	Yeri / mevkisi (adı)	İli / İlçesi	Türü 1
035.A11.1	Yeniköy Höyüğü	Adana/Yumurtalık	höyük
035.A11.2	Zeytinbeli Höyüğü	Adana/Yumurtalık	höyük
035.A11.3	Gölovası Höyüğü	Adana/Yumurtalık	höyük
035.A11.4	Ayas Höyüğü	Adana/Yumurtalık	höyük
035.A11.5	Yumurtalık (Ayas / Aegai)	Adana/Yumurtalık	antik kent

 ek. 1. Adana'nın Yumurtalık ilçesinde saptanan höyüklerin dağılımı.

Res. 1. Yumurtalık (Adana) Yeniköy Höyüğü (env. no. O35. A11.1), kuzeyden görünüş.

Res. 2. Yeniköy Höyüğünde yerleşme alanını saran sur duvarının kalıntısı.

Levha 2

Res. 3. Yumurtalık (Adana) Yeniköy Höyüğü. Roma İmparatorluk dönemi çanak çömlek buluntuları.

Res. 4. Yumurtalık (Adana) Zeytinbeli Höyüğüne (env. no: O35.A11.2) ve gerisindeki Akdeniz'e kuzeyden bakış.

Res. 5. Yumurtalık (Adana), Zeytinbeli Höyüğünden toplanan "Suriye-Kilikya boyalıları"

Res. 6. Yumurtalık
(Adana), Zeytinbeli
H y g nden toplanan
Hitit İmparatorluk dönemi
Çanak   mlekleri.

Res. 7. Yumurtalık (Adana), Gölovası H y g  (env. no: O35.A11.3), kuzeyden görünüş.

Res. 8. Yumurtalık/Ayas
(env. no: O35.A11.5), antik liman kalıntıları.

Edremit (Balıkesir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2005

Özlem KÖPRÜLÜ BAĞBANCİ * / M. Bilal BAĞBANCİ *

ANAHTAR SÖZCÜKLER/ KEYWORDS

Edremit, zeytincilik, geleneksel ev, kültürel miras

Edremit, olive production, traditional houses, cultural heritage

ÖZET/ SUMMARY

Türkiye Bilimler Akademisinin Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında Balıkesir'in Edremit ilçesi kentsel kültür varlıkları envanteri ilk dönem alan çalışması 15-30 Ağustos 2005 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Edremit'in kentsel kültür varlıkları, yerleşim ve anıt olmak üzere toplam 67 envanter formu ve 76'nın üzerinde fotoğrafla belgelenmiştir.

2005 yılı envanter çalışmasında taranan alan belediye sınırları içinde ve Edremit Kentsel SIT alanında yer almaktadır. Edremit Kentsel SIT alanı dışındaki bölgelerde, geleneksel konut dokusunun -zaman zaman kesintilere uğrasa da- süreklilik gösterdiği, ancak yoğunluğun azaldığı görülmektedir.

The first survey of the urban cultural heritage in Edremit (Balıkesir) region was carried out between August 15 and August 30 2005. In the course of this work, a total of 67 inventory forms were filled out and more than 76 photographs documenting the settlements and monuments were taken.

Most of the areas surveyed in 2005 are within the urban limits and a great number of them are located in the Edremit historical conservation site. In the areas outside this conservation site the traditional vernacular texture revealed continuity, though with some interruptions. However, the urban cultural heritage was found to be diminishing.

GİRİŞ

Türkiye Bilimler Akademisi tarafından Türkiye Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) programı çerçevesinde yürütülen Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamındaki alan çalışmamız Balıkesir'in Edremit ilçesinde 15-30 Ağustos 2005 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Envanter çalışması için seçilen alan, Edremit kentinin tarihsel çekirdeğini oluşturan Ed-

remit Kentsel SIT alanında yer almaktadır. Alanın batısı ve güneyi ticaret işlevinin yoğun olduğu kısım iken, kuzeyi ve doğusu konut bölgesidir. Yaptığımız çalışma sırasında Edremit Kentsel SIT alanı dışında kalan bölgede de bir dönem daha çalışmayı gerektirecek kentsel kültür varlığının mevcut olduğu gözlenmiştir.

* Arş. Gör. Özlem KÖPRÜLÜ BAĞBANCİ (Proje Yürütücüsü); Öğr. Gör. M. Bilal BAĞBANCİ (Proje Yürütücüsü)/ Uludağ Üniversitesi Mimarlık Bölümü BURSA

Çalışma, Uludağ Üniversitesi (UÜ) Mimarlık Bölümü öğretim elemanlarından Arş. Gör. Özlem Köprülü Bağbancı ve Öğr. Gör. M. Bilal Bağbancı başkanlığında yürütülmüştür.

ÇALIŞMA YÖNTEMİ VE ALAN ÇALIŞMASI

İlçe merkezindeki çalışma alanı sınırlarının belirlenmesi amacıyla Edremit Belediyesi'nden alınan 1/1000 ölçekli halihazır harita ve Kadastro Müdürlüğü'nden alınan 1/500 ölçekli kadastral paftalar üzerinde alan belirleme çalışması yapılmış; Kentsel SIT alanının Gazi İlyas, Hacı Tuğrul ve Kapıcıbaşı mahallelerinin bir bölümünü içerdiği saptanmıştır. Ayrıca arazi çalışmasından önce Edremit'e ait yazılı kaynaklar araştırılarak, kentin ayrıntılı bir tanımı yapılmıştır.

Edremit kentsel kültür varlıkları, siyah-beyaz ve renkli olmak üzere 76'nın üzerinde fotoğraf ve 62 çizim ile belgelenmiştir. Yerleşim ve konut olmak üzere toplam 67 envanter formu hazırlanmıştır. Türkiye Kültür Envanteri Projesinin ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmada kentsel kültür varlıklarıyla ilgili bilgilerin toplanıp Kültür-Kitap veritabanının kentsel mimarlık envanter formlarına girilmesiyle mimari envanterler tamamlanmıştır.

AYRINTILI TANIM

KENTİN COĞRAFI VE SOSYAL YAPISI

Konum ve iklim

Balıkesir iline bağlı Edremit ilçesi, Kazdağları'nın eteklerinde kurulmuş ve kıyısında bulunduğu körfeze de verdiği adını, Antikçağ'dan günümüze kadar koruyabilmiş önemli bir şehirdir. Edremit, Edremit Körfezinin 10 km doğusunda Edremit ve Havran çaylarının meydana getirmiş olduğu ovanın kuzeyinde 1298 rakımlı Öbekalan Dağının güney eteklerinde kurulmuştur (Bayındırlık Bak. 1974: 83).

İlçe, doğuda Şap Dağı, kuzeyde Kazdağları, batıda Ege Denizi, güneyde Edremit Ovası ile sınırlanmıştır. İlçenin yeryüzü şekilleri dağlık alanlar, tepeler ve yaylalar ile ova ve kıyı alanlarından oluşmuştur (Yetkin 1952: 1). İlçenin yüzölçümü 708 km, ilçe merkezinin deniz seviyesinden yüksekliği 10 metredir (Bayındırlık Bak. 1974: 83).

Edremit, Akdeniz iklimi özelliklerini taşımakta; kışlar

ılık ve yağışlı, yazlar sıcak ve kurak geçmektedir (Yetkin 1952: 5). İlçe, zaman zaman lodos ve poyraz rüzgârlarının etkisi altında kalmaktadır (Yetkin 1957: 13). En sıcak aylar olan temmuz ve ağustos aylarının ortalama sıcaklığı 20 °C, en soğuk ay olan şubat ayının ortalama sıcaklığı -5 °C'dir. Yılda ortalama 60-70 gün yağışlı geçmektedir (Balıkesir İl Yıllığı 1973: 87).

Nüfus dağılımı ve demografik yapı

Edremit'e 1875 yılına kadar Anadolu içinden gelen birkaç aile yerleşmiştir. Bu tarihten sonra gelmeye başlayan göçmenler sırasıyla 1877 Bulgaristan ve Kafkasya muhacirleri, 1897 Girit muhacirleri, Balkan Savaşı sırasında gelen Rumeli, Girit ve Adalar muhacirleridir (Yetkin 1952: 28-29).

1980 yılında 46,185 olan ilçe nüfusunun %59'u merkezde yaşamaktadır (Yurt Ansiklopedisi 1982: 1183). Günümüzde ise merkez nüfusu 30,100'dür.

Edremit adının kaynağı

Şehrin adı her kaynakta farklı yazılmaktadır. Bunlar arasında Adramyrtiom, Adramityom, Landramyrti, Edremitin, Adramyrtion gibi isimler bulunmaktadır (Balıkesir İl Yıllığı 1967: 66).

Bilge Umar, *Üç İzmir* adlı kitabının "Ünlü Tarihsel Adların Anadolu Kökeni" başlıklı makalesinde şehrin adının kaynağını şu şekilde belirtmektedir: "Adramyrtion kelimesinin, eion kısmı Hellen dilinden gelmektedir. Hellen dilinde 'yeri' anlamına gelmektedir. Geriye kalan Adramyrt kısmı ise Adra-Mut öğelerinden oluşmaktadır. Adra, Luwi dilinde 'Erkek, Koca', Mut ise 'vadi' anlamına gelmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Adramut, 'Adra Vadisi' anlamına gelmektedir. Bu vadi de Edremit'in doğusundan Balıkesir'e uzanan doğal geçit vadisidir. Buradaki Adra adı, 'Adra tapkısının egemen olduğu ülkeyi' anlatmaktadır."

TARİHSEL GELİŞİM

Tarihçiler, Edremit'in Troia, Bergama ve Tep gibi şehirlerle birlikte İÖ 1443 yılında kurulduğunu yazmaktadır. Doğruluğu kanıtlanmamakla birlikte Tahir Harimi Balcıoğlu *Tarihte Edremit Şehri* adlı kitabında Tep (Tap'a) şehrinin söz etmekte; dünyada büyük şöhret yapmış üç Tep şehrinin birinin Edremit yakınlarında bulunduğunu belirtmektedir. Günümüzde bu şehrin güneyinde Havran ve Edremit'in

Çizelge 1: KARESİ SANCAĞINA BAĞLI EDREMIT'İN 1893 YILINDA NÜFUSU, Eyaletler Düzeyinde Yapılan Nüfus Sayımına Göre *

İslam		Rum		Ermeni		Yahudi		Yabancılar		TOPLAM
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
12851	14148	2591	2937	4	6	1	4	95	99	32736

* KAYNAK: Yurt Ansiklopedisi 19820: 1127

doğusunda Eski Ören köyü bulunmaktadır. Tarih kitapları bu şehrin nüfusunun 100,000 civarında olduğunu yazmaktadır. Bazı tarihçiler ise eski Edremit'in Burhaniye (Kemer) yakınlarındaki Yılanlı Tepe "Ören Tepe" mevkiinde Pidasus adıyla kurulduğu bilgisini verir (Balıkesir İl Yıllığı 1967: 67).

Balıkesir yöresi tarihöncesi dönemlerden beri önemli yerleşim merkezlerinden biri olmuştur. Bu bölgede ilk yerleşim birimlerinin ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemesine rağmen, yapılan kazılar sonucunda yerleşik yaşamın İÖ 3000'lerde başladığı anlaşılmaktadır. Bölgede İÖ 3000-1800 arasında yaşanan Bronz Çağı kültürlerinin etkisini görmek mümkündür. Anadolu kültür tarihinin en önemli evrelerini oluşturan Hitit uygarlığının yanı sıra Bebrıklar, Bitinler, Lidyalılar, Persler, Makedonlular, Romalılar ve Bizanslılar günümüze pek çok uygarlık ürünü bırakmıştır (Yurt Ansiklopedisi 1982: 1200). Balıkesir ilinde yaşayan ve yöreye Mysia adını veren ilk topluluk bölgeye İÖ 2000'lerde gelen Bitinler'dir. Türkler gelinceye kadar bu yöre hep bu isimle anılmıştır (Balıkesir Kültür ve Turizm Envanteri 1989: 186).

Yöre, Troia Savaşlarından sonra Lidyalıların eline geçmiştir. Lidyalılara ait ilk kesin bilgiler İÖ 680'lere uzanmaktadır (Yurt Ansiklopedisi 1982: 1119). Krezüs'ün (Kroisos/Karun) kardeşi Adramys, şehri onarmış ve şehir onun adıyla anılmaya başlanmıştır (Balıkesir İl Yıllığı 1967: 67). İÖ 574-546 yılları arasında Lidya toprakları ve Bitinya (Balıkesir-Misya, Bursa-Iznik) Pers egemenliğine girmiştir (Yurt Ansiklopedisi 1982: 1119). Misya bölgesi İÖ 10. yüzyıldan başlayan uzun yıllar boyunca Bitinya egemenliği altında kalmıştır. İÖ 129'da Misya bölgesini çok etkilemiş olan Bergama Krallığı, Roma İmparatorluğu tarafından yenilgiye uğratılmıştır (Yurt Ansiklopedisi 1982: 1121). İmparatorluk, İS 395 yılında ikiye ayrıldığı zaman Balıkesir, Doğu Roma egemenliğine girmiş ve 13. yüzyıla kadar Bizans İmparatorluğuna bağlı kalmıştır (Balıkesir İl Yıllığı 1967: 67).

Edremit, 1076 yılında Selçuklu Sultanı Süleyman Şah ve Selçuklu veziri Ebulkasım'ın orduları tarafından istilaya uğramıştır (Balıkesir İl Yıllığı 1967: 67). 1096-1099 yılları arasında yapılan 1. Haçlı Seferi sonucunda Balıkesir ve yöresi yeniden Bizanslıların eline geçmiştir. Selçukluların 1231 yılında akınlar başlatarak bölgeye gelmesiyle Edremit kalın bir duvarla çevrili kale içine çekilmiştir. Günümüzde burası Akpınar bölgesidir (Yetkin 1952: 8-9).

1336 yılında Edremit, Orhan Gazi tarafından Osmanlı devletine katılmıştır (Yetkin 1952: 10). 1800 yılında ise Rumlar yeniden Edremit kıyılarına yerleşmeye başlamıştır (Balıkesir İl Yıllığı 1967: 68-69). Osmanlı hükümdarı 1. Murat, Rumeli'de ele geçirilen yerlere Karesi yakınlarındaki Yörükleri, buna karşılık bu bölgelerde yaşayan Rumları da Balıkesir ve çevresine yerleştirmiştir (Yurt Ansiklopedisi 1982: 1124).

Balıkesir, 1818 yılında yeni oluşturulan, Hüdavendigar-Kocaeli Eyaletine, 1841 yılında da Hüdavendigar Eyaletine bağlanmıştır. 1845 yılında Karesi, Manisa ile birleşerek ayrı bir eyalet durumuna gelen Hüdavendigar Vilayetine bağlanmış ve 1867'de ilçe olmuştur. 2. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise Karesi artık bağımsız bir mutasarrıflıktır (Yurt Ansiklopedisi 1982: 1126).

Kurtuluş Savaşı hazırlıkları sırasında Edremit'te 17 Mart 1919'da Edremit Reddi İlhak Cemiyeti kurulmuştur. 1 Temmuz 1920'den 9 Eylül 1922'ye kadar Yunan işgali altında kalmıştır.

SOSYO-EKONOMİK GELİŞİM

Bizans devrinde Hristiyan kültürünün etkisinde olan halk, 7. yüzyılda Arap ordularının bölgeye gelmesiyle, İslam kültürüyle tanışmıştır. 11. yüzyılda Türklerin Batı Anadolu'ya kadar uzanmaları bu yapının pekişmesine yardımcı olmuş; ancak bu egemenliğin sürekli olmaması Türk-İslam kültürünün güçlenmesini bir süre engellemiştir. 1096-1099 yılları arasında Haçlı Seferlerinin başlamasıyla Balıkesir ve çevresi Bizans'ın siyasal ve kültürel etkisi altında kalmıştır. 14. yüzyılda Karesi Beyliğinin bölgede egemenliğini kurmasıyla Türk-İslam kültürü yeniden gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde Sarı Saltuk Türkmenlerinin ve diğer Türkmen aşiretlerinin yöreye yerleşmesiyle bölgede Türk nüfusu artmıştır. Balıkesir'in 1345'te Osmanlıların eline geçmesiyle Hristiyan Rumlar ve Müslüman Türkler ayırımı yapılmaksızın kendilerini "reaya" olarak gören Osmanlı hukuk düzenine uymuşlardır. Hristiyan nüfustan pek çok kişi dil ve din değiştirerek, Türk-İslam kesimine geçmiştir. Bu geçişte "Esnaf/ Ahi" örgütünün ticari rolünün büyük etkisi olmuştur. Özellikle 14. yüzyılın ikinci yarısından sonra Batı Anadolu'daki Türk nüfus artmıştır.

14. ve 15. yüzyıllarda Anadolu toplumsal düzeninde Ahilik kurumunun önemli rolü vardır. Bir esnaf örgütlenmesi olan loncaların da ticari yaşamı belli kurallara bağlaması ve Türkleştirme eylemini siyasal baskılara gerek kalmaksızın yürütmüş olmaları çok önemlidir. Balıkesir ve çevresindeki Rumlar daha çok el sanatlarıyla uğraşmış, Türkler ise yaylacı ve tarımcı bir ekonomik yaşam sürmüştür. Göçebe halkın tarım yöntemlerinin yerleşik yaşamda uygulanmasıyla Anadolu tarım kültüründe önemli gelişmeler olmuştur.

Osmanlı halkının tabanını oluşturan esnaf, küçük zanaatkar ve ticaret erbabı zamanla önemini yitirmiş ve 16. yüzyıldan itibaren yerini önemli bir sınıf olan "esnaf"a bırakmıştır. Genellikle büyük toprakları bulunan bu sınıf, kentle ilgili sorunlarda söz sahibi olmuş ve halkla hükümet arasında aracı görevini üstlenmiştir (Fersan 1980:10). 16. yüzyılda yaşanan Celali isyanlarının yarattığı ekonomik bunalımın siyasal bunalımla birleşmesi kültürel yaşamı olumsuz yönde etkilemiştir (Yurt Ansiklopedisi 1982: 1201). Ekono-

mik bunalım sonucunda Balıkesir ve çevresinde de azınlıklarla Türklerin birlikte yaşadıkları bölgelerde azınlıkları rahatsız edici bazı davranışlar yaşanmıştır. Ancak çıkarılan bir fermanla bu tür davaların yerel mahkemeler yerine Divan'da görüleceğinin duyurulması çok anlamlıdır. Bu eşitlikçi tutum, Rum nüfusun azınlık denmeyecek oranda kalabalık olduğu Edremit ve Ayvalık gibi bölgelerde önem taşımıştır (*Yurt Ansiklopedisi* 1982: 1201).

18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun merkezi otoritesinin zayıflaması sonucunda yaşanan iktidar boşluğu "ayan"la¹ sağlanmış ve "mültezim"ler² yardımıyla halktan vergi toplanmıştır. Vergi ve askerlin toplanamadığı, zorbalığın kol gezdiği, İstanbul'un tahıl ve yiyecek maddesi gereksiniminin giderilemediği böyle bir ortamda, devlet neredeyse özerk bir kimlik kazanmış olan "ayan"ı resmen tanımak zorunda kalmıştır (*Yurt Ansiklopedisi* 1982: 1202).

19. yüzyılda Edremit ve çevresinde 1821'deki Rum ayaklanması ile 1860'larda göçebe aşiretlerin yerleşik yaşama geçmelerinden kaynaklanan sorunlar yaşanmıştır. Bu dönemde yönetsel değişiklikler geçiren Karesi Sancağı, 2. Meşrutiyet döneminde bağımsız bir mutasarrıflık olmuştur. Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf* adlı romanında Edremit'in görünümünü, toplum yapısını, memurların yaşayışını, eşrafla yönetimin ilişkilerini ve halkın durumunu gözler önüne sermiştir. Bu kitapta, yöneticiler ile yasaların, eşraf/burjuvazi karşısındaki güçsüzlüğü, zenginlerin egemenliği, halkın kimsesizliği anlatılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun, köylünün, işçinin ve esnafın dertleriyle ilgilenmediği, buna karşılık toprak ağalarının ve hızla etkinliğini arttıran burjuvazinin yanında yer aldığı belirtilmiştir (*Yurt Ansiklopedisi* 1982: 1202).

Balıkesir ve yöresi, zeytincilik, bağ-bahçe tarımı ve tarımsal üretim bakımından Anadolu'nun en gelişmiş yörelerinden biridir. Bu gelişmede zeytinyağı ve sabun endüstrisinin çok büyük payı vardır. Eğitim açısından ise Anadolu'nun birçok kentine karşılık oldukça gelişmiş ve yalnızca dinsel eğitim veren medreseler, daha sonra pozitif bilimleri de öğretmeye başlamıştır. Edremit Rüstiyesi ve 1874 yılında kurulan Edremit Rum rüstiyesi ilçenin önde gelen okullarından olmuştur. 19. yüzyılda Edremit'te gelişmiş bir ekonomik yaşama koşut olarak dinamik bir kültürel yapı gelişmiştir.

Edremit ve Ayvalık gibi kent merkezlerinde gelişen endüstriyel yaşam ve kırsal alanlarda görülen yüksek tarımsal üretim 20. yüzyıl başlarında yerini toplumsal bir karmaşaya bırakmıştır. 1. Dünya Savaşı, işgal ve işgal sonrası direniş eylemleri, ekonomik yaşamı olumsuz yönde etkilemiştir.

Kurtuluş Savaşından sonra Ayvalık, Erdek, Edremit gibi kentlerdeki Rum nüfusun mübadele sonucunda

bölgeden ayrılmaları, kültürel zenginliği olumsuz yönde etkilemiştir. Cumhuriyet devrinde Balıkesir yöresinin yeniden "Türkleşme" sürecinden geçtiğini söylemek mümkündür. Azınlıkların yöreden ayrılmasıyla el sanatları, ticaret ve endüstri alanlarındaki faaliyetler Türklere geçmiştir. Ayrıca Rumlar sayıları azımsanmayacak kadar çok sivil mimarlık ürünü bırakmıştır. Rumların mübadele ile yöreden ayrılmasıyla el sanatları ve zeytin endüstrisi alanındaki faaliyetler ve bu ürünlerin pazarlanması Girit, Batı Trakya ve Midilli'den gelen göçmenlere geçmiştir.³

Körfez bölgesinin ekonomik ve kültürel anlamdaki özgünlüğü büyük ölçüde zeytin endüstrisine bağlıdır. Bu endüstri, bölgenin hem refah içinde yaşamasını sağlamış, hem de beslenmeden davranış biçimlerine kadar tüm yaşamı etkilemiştir. "Edremit, altın kiremit", "Edremit Ovası altın yuvası", "Edremit'in bir sokağından bal, diğer sokağından yağ akar" sözleri zeytinin yöreye sağladığı zenginliğin kanıtlarıdır. Ancak, son yıllarda ayçiçeği üretiminin artması, zeytinyağı tüketimini azaltmış ve körfezde ekonomik bir durgunluğa sebep olmuştur (*Yurt Ansiklopedisi* 1982: 1203). Körfez bölgesinin egemen ürünü olan zeytin hem tarımsal, hem de sanayi ve ticari faaliyetlerin can damarıdır (*Yurt Ansiklopedisi* 1982: 1153). Türkiye'deki zeytin üretiminin 1/3'ü Balıkesir'den sağlanmaktadır (*Yurt Ansiklopedisi* 1982: 1152).

Edremit'te endüstriyel anlamda yağcılık ilk defa 1876 yılında başlamıştır. 1939 yılında Edremit ilçe sınırları içinde 32 zeytinyağı fabrikası, 2 un fabrikası ve 3 elektrik santrali bulunmaktadır (Yetkin 1957: 139). Edremit ilçe merkezinde ise 7 zeytinyağı fabrikası, 2 sabunhane, 2 deri fabrikası ve 1 pirina fabrikası mevcuttur (Yetkin 1957: 30- 31-32).

Cumhuriyet devrinde, Türkiye'nin gelişmiş Batı Anadolu Bölgesinde oluşu, özellikle zeytin üretimine dayalı güçlü bir tarımsal yapının varlığı Edremit'te toplumsal gelişmeyi hızlandırmıştır. Tarım kesiminin sanayiye kaynak aktarabilen zenginliği, bölgede göreceli gelişmiş bir endüstri ortaya çıkarmıştır. Bu endüstri daha çok zeytinyağı, sabun, madencilik gibi sektörlerde kendini göstermiştir. Cumhuriyet devrinde özellikle 1950'li yıllarda tüm Türkiye'de görülmeye başlayan, topraktan kopma ve kentleşme süreci bu bölgede de yaşanmıştır (*Yurt Ansiklopedisi* 1982: 1202).

Özellikle zeytinyağı ve sabun sanayilerinin yoğunlaştığı 1950-1955 yıllarında körfezde yoğun bir kentleşme yaşanmıştır. Bu sanayilerin gerektirdiği işgücü ise bölgeye sürekli göçün nedenlerini oluşturmuştur. 1960'lı yılların sonları ve 1970'ler sosyo-ekonomik yapının hızlı bir dönüşüm içine girdiği yıllardır. Yörede üretimde ve verimlilikte artan sıçramanın sebeplerinden biri İstanbul'un büyük bir pazar oluşturmasıdır (*Yurt Ansiklopedisi* 1982: 1159). Ayrıca zeytinyağı sanayisinde kullanılan yeni teknolojiler gerekli işçi sayısını azaltarak, makine gücünü

devreye sokmuştur (*Yurt Ansiklopedisi* 1982: 1167). Makine kullanımı, sulama, gübreleme ve ilaçlamanın doğru olarak yapılması verim artışının en önemli sebeplerindendir (*Yurt Ansiklopedisi* 1982: 1153).

1980'lerde ise zeytin üretiminde bakım ve toplama maliyetlerinin yükselmesi, buna karşılık çok daha ucuz rakip yağların (mısır, ayçiçeği vb.) kullanımının yaygınlaşması, zeytinyağı üreticilerini güç bir duruma sokmuştur. Bu durumda ihracat bir çıkış yolu olarak belirse de dünya zeytinyağı piyasasının uygun durumda olması nedeniyle pek de olanaklı gözükmemektedir. Bunun sonucu olarak körfezde zeytin yerine ya da zeytinliklerin içine narenciye dikimine başlanmıştır (*Yurt Ansiklopedisi* 1982: 1152).

Edremit'te zeytinciliğin yanı sıra leblebicilik, gazozculuk, paspas ve yol keçeleri imalatı, tenekecilik, varilcilik, kahvecilik, boyacılık ve nakkaşlık, duvarcılık ve beton işleri, debbağlık⁴, balıkçılık, değirmencilik, makine tamirciliği, saatçilik, bıçakçılık, yorgancılık, mermercilik, fotoğrafçılık, radyoculuk, sinemacılık, otomobilcilik ve şoförlük de yapılmıştır (Yetkin 1957: 140). Edremit'in en eski sanatlarından biri olan pabuççuluk sanatı günümüzde de mevcut araştırması ile yaşamaktadır (Yetkin 1957: 143). Ayrıca Kazdağları'na özgü güzel kokulu "Basra Çamı" adlı bal da 1970'li yılların en çok aranan balları arasında yer almıştır (*Yurt Ansiklopedisi* 1982: 1158).

MAHALLELER

Günümüzde Edremit'in toplam 10 mahallesi bulunmaktadır (lev. 1: şek. 2).

Kesin verilere dayanmamakla birlikte Naci Derin, Edremit'in mahallelerinin tarihsel gelişimlerini şu şekilde anlatmıştır:

Tuzcu Murat Mahallesi: Bu mahalle içinde bulunan Dedeler Camisinin 1500 yılında Tuzcu Murat Dede tarafından yaptırıldığı göz önüne alınırsa, mahallenin bu tarihlerden itibaren kurulduğu anlaşılmaktadır. 1737 yılında Alemizade Mustafa Ağa tarafından Alemizade Camisi ve medreseleri yapılmıştır; ancak bu yapılardan medrese günümüzde mevcut değildir. Bu mahalleye, eskiden sığırlar burada toplandığından "Sığırönü" de denmektedir.

Hekimzade Mahallesi: Edremit'in 1090 yılında Akpınar çevresinde kurulmasından tam 200 yıl sonra 1290 yılında şehri teslim alan Yusuf Sinan, Kurşunlu Camisini inşa ettirmeye başlamıştır. Yusuf Sinan'ın bir hekim oğlu olmasından ötürü mahalleye hekim oğlu anlamına gelen "Hekimzade" adı verilmiştir. O dönemlerde şehrin dışına inşa edilen cami günümüzde şehrin merkezi denilebilecek bir konumdadır.

Kapıcıbaşı Mahallesi: 1599 yılında Edremit mütesellimi olan kapı altı ağalarından Gazanfer Ağa'nın bu mahalleyi kurmaya başlaması ve mahalleye zengin vakıflar bırakmasından dolayı bu adla anılmaktadır.

Hacı Tuğrul Mahallesi: Fatih Sultan Mehmet döneminde yaşamış ve Edremit eşrafının sevilen bir kişisi olan Hacı Tuğrul Dede adına kurulmuştur.

Gazi Celal Mahallesi: Mahallenin ismi Şeriye Mahkemesinde görev yapan Kadı Celal'in isminden gelmektedir. Mahkemenin 1356 yılında yanması, mahallenin bu tarihten önce kurulduğunu göstermektedir.

Hamidiye Mahallesi: Kırım ve dolaylarından 1877 yılında Tataristan Türkmenlerinin bu mahalleye yerleşmeleriyle kurulmuştur.

Camivasat Mahallesi: Günümüzde Edremit Belediyesinin olduğu yerde Cami Evsat'ın bulunduğu bilinmektedir. Bu isim zamanla değişmiş ve Camivasat olmuştur. Caminin isminin "orta cami" anlamına gelmesinden ötürü kuruluş tarihi tam olarak bilinememekle birlikte 1356 yılında Edremit'in ortalarında kurulduğu sanılmaktadır.

Gazi İlyas Mahallesi: 1350-1400 yılları arasında kurulduğu sanılan mahallede Rumlar yaşamıştır. Mahalle ismini Kadı İlyas Dede'den almaktadır. Gazi İlyas adı mahalleye daha sonraları verilmiştir.

Soğanıyemez Mahallesi: Edremit'in 1090 yılında Akpınar çevresine kurulmasıyla oluşan en eski mahallerinden biridir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Kazakistan Türklerinden bir ailenin soğanı bilmemesi ve yememesi üzerine mahalleye bu ismin verildiği tahmin edilmektedir.

İbrahimce Mahallesi: Edremit'in manzaralı bir tepesinin üzerine 1800'lü yıllarda kurulduğu sanılan mahalle, eskiden şehrin mesiresidir.

Tahir Harimi Balcıoğlu da *Tarihte Edremit Şehri* adlı kitabında, günümüzde Gazi İlyas, Gazi Celal, Hacı Tuğrul ve Turhan Bey mahallelerine bu adların, Edremit'in kurtuluşu sırasında şehit oldukları sanılan kişilerin anısına konulmuş olabileceğini belirtmiştir (Balcıoğlu 1937).

EDREMIT KENTSEL SİT ALANI

KENTSEL SİT ALANININ KORUNMASI ÇALIŞMALARI

Edremit, 13 Mayıs 1977 tarih ve A/488 sayılı karar ile Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından Kentsel SİT alanı olarak ilan edilmiş ve 5 yapının liste tescili gerçekleştirilmiştir.

18 Kasım 1978 tarih ve 10770 sayılı karar ile "Geçiş Dönemi Yapılaşma Koşulları" belirlenerek, 15 Mart 1980 tarih ve 11817 sayılı karar ile SİT alanındaki uygulamaların sorumluluğu "Geçiş Dönemi Yapılaşma Koşulları"na uyulması gereğiyle Edremit Belediyesi'ne verilmiştir. Aynı zamanda SİT alanının içinde ve dışında yer alan tüm yapıların liste tescilleri yapılmıştır.

14 Mart 1986 tarihinde Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 2981 sayılı İmar Affı Kanununun 6. maddesi gereğince irdeleme ça-

lışmaları yapılmış ve 2135 sayılı karar ile sonuçlandırılmıştır. Bu kararla birlikte yeni bir tescil yapılmadığı gibi birçok yapının tescil kaydı kaldırılmıştır. Ayrıca 1977 yılında ilan edilen SIT alanı sınırları daraltılmıştır (lev. 2: şek. 3).

14 Ekim 1990 tarihinde Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu (BKTVKK) tarafından 1384 sayılı karar ile eskiden tescilli düşürülen ve mevcut olan 10 yapının ve çeşmelerin yeniden tescilleri yapılmıştır.

28 Aralık 1993 tarihinde Edremit Belediyesi tarafından 87 sayılı karar ile "Koruma Amaçlı İmar Planı" yapılmasına karar verilerek, 19 Eylül 1996 tarihinde BKTVKK tarafından ön çalışması yapılan "Koruma Amaçlı İmar Planı" değerlendirilmiş ve eksikleri belirtilmiştir. 14 Şubat 1997 tarihinde BKTVKK'nın 5704 sayılı kararı ile planda tespit edilen aksaklıklar Edremit Belediyesine bildirilmiştir.

SIT ALANINDA FİZİKSEL DOKUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ

1986 yılında daraltılan Kentsel SIT alanı Gazi İlyas, Hacı Tuğrul ve Kapıcıbaşı mahallelerinin bir bölümünü içermektedir (lev. 1: şek. 2). Özellikle eski yapılar Gazi İlyas Mahallesinde yoğunlaşmıştır (lev. 3: şek. 4). SIT alanı güneyde Hükümet, Hürriyet ve Şafak caddeleri, kuzeyde Eski Debboy Caddesi, doğuda Gazi ve Eski Debboy caddeleri, batıda ise Çayıcı Caddesi ile sınırlandırılmıştır.

SIT alanında Hükümet Konağı (env. no: I17.B11.3/lev. 2: res. 1) ve Özel İdare Binası (env. no: I17.B11.40/lev. 2: res. 2) tescilli resmi yapılarıdır. SIT alanı, ticari merkeze yakın olduğundan içinde ticari aktiviteler gelişmemiş, konut ağırlıklı bir yerleşime sahiptir. Edremit'in aynı zamanda eski ticaret merkezini oluşturan bölge SIT alanı dışında kalmıştır ve hızlı bir yenilemeye uğrayarak kentin gereksinimini SIT alanına sızmadan gerçekleştirmektedir. Ticari aktiviteler yalnızca ticari merkez ile SIT alanı arasında sınır oluşturan Çayıcı Caddesi üzerinde gelişmiştir (lev. 4: şek. 5). Kavcı ve Mahkeme camileri (env. no: I17.B11.29, I17.B11.42 / lev. 3: res. 3-4) SIT alanında bulunmaktadır. Kentsel SIT alanında genelde "zemin+1 katlı" ahşap yapılar yer almaktadır (lev. 5: şek. 6; lev. 6: şek. 7).

Edremit'te sosyal yapının yerleşime etkisini görmek mümkündür. Sınırları kesin olarak belirlenemeyen, ancak Hükümet Konağının doğusunda ve güneyinde yer alan bölge Rumların yerleşim alanıdır. Bu bölgede sokaklar, birbirini dik açılarla kesen ızgara sistemindedir. Bu alanın dışındaki yerleşmelerde rasyonel ve çizgisel sokak dokusu yerine geometriden uzak organik sokak dokusu görülmektedir. Sivil mimarlık örneği bu yapılar 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başına tarihlenmektedir (lev. 7: şek. 8).

Parseller 6-10 m genişliğinde, 18-25 m derinliğindedir. Rum evlerinin cepheleri daha dardır. Geniş par-

sellerde ikiz evlere rastlanmaktadır (lev. 8: şek. 9; lev. 9: şek. 10).

SIT alanında sokak genişliklerinin 3-6 m oluşu (envanter no: I17.B11.28, I17.B11.25, I17.B11.48 / lev. 4: res. 5-7), konutların girişlerini birbirine yaklaştırmakta böylece, karşılaşma aktivitelerini sağlamakta ve bireyler arası sosyal ilişkileri güçlendirmektedir. Dar kesitli sokakların yanı sıra çıkmaz sokaklar ve geçitler de bulunmaktadır. Sokakların darlığı sebebiyle ev ya da avlu duvarlarının köşeleri belli bir yüksekliğe kadar pahlanarak dönüş kolaylığı sağlanmıştır (envanter no: I17.B11.38, I17.B11.31 / lev. 5: res. 8-9). Özgün yol döşemesi Arnavut kaldırımı olmasına rağmen, bu yollar asfaltlandığından bu dokuyu görmek mümkün değildir (lev. 6: res. 10-11).

Bitişik düzene sahip yerleşmede sokak boyunca sıralanan yapıların sürekliliği, bu sürekliliği tamamlayan bahçe duvarları ile desteklenmektedir. Sokak mekânının sınırlarını oluşturan yapıların cephelerindeki düşey etki, sokak boyunca insani bir yakınlık yaratmaktadır (envanter no: I17.B11.51 / lev. 7: res. 12). Bahçeler genellikle konutların arkasında yer almaktadır. Çok nadir olarak bazı yapılarda bahçe, konutların yanındadır ve bu yapılarda sokaktan bahçeye ayrı bir giriş verilmektedir.

YAPILARIN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Tarihi dokuda Neoklasik özellikler gösteren Rum mimarisinin yanı sıra Osmanlı devri sonlarına ait özellikler taşıyan Türk mimarisinin örneklerini görmek mümkündür (lev. 10: şek. 14). Bu anlamda yapıların mimari özellikleri araştırılırken sadece SIT alanı içindeki yapıların değerlendirilmesinin yeterli olamayacağı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle mimari özellikler, SIT alanı dışına da çıkılarak kent genelinde araştırılmış ve Edremit mimarisinin özellikleri bu araştırmanın sonucuna göre belirlenmiştir (lev. 9: şek. 11-13; lev. 10: şek. 14-15; lev. 11: şek. 16-17).

Yapılar genellikle zemin+1 (Z+1) katlıdır. Rum yapılarının hepsinde bodrum kat bulunmaktadır. Bazı Türk yapılarında da bodrum kat kullanımı gözlenmiştir. Eski dokuda tek katlı Rum yapılarına da rastlanmıştır (lev. 7: res. 13). Rum ve Türk mimarisinde görülen ortak özellikleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

Konutlarda yapı malzemesi olarak ahşap kullanılmış, ahşap karkas sistemi oluşturan dikmeler payandalarla desteklenmiştir. Dikmelerin arasında dolgu malzemesi olarak kerpiç ve tuğla kullanılmıştır. Konutlarda tavan yüksekliği 3-3.5 m arasında değişmektedir. Bodrum ve üst kat döşemeleri 15-28 cm yuvarlak kesitli, 40-50 cm aralıklı döşeme kirişleri üzerine 2-3 cm kalınlığındaki kaplama tahtaları ile kaplanmıştır. 18-30 cm genişliğindeki kaplama tahtaları çivilerle tespit edilmiştir. Konutlarda katlar birbirlerine ahşap merdivenlerle bağlanmaktadır. Ba-

samak genişlikleri ortalama 25 cm, yükseklikleri ise 17 cm'dir. Bazı konutlarda mutfak, banyo ve tuvaletin olmaması ya da bahçede yer alması günün yaşam koşullarına ters düştüğünden yakınılmaktadır. Bu hacimlerin konut içinde yer alması yapılarda zorunlu bir değişikliğe sebep olmuştur.

Türk ve Rum evlerinin ortak özelliklerinden sonra bu evlerin kendilerine özgü mimari özellikleri şu şekildedir: Türk evlerinde gerek plan, gerek cephe tasarımı, çıkma önemli bir öğedir (lev. 8: şek. 9; env. no: I17.B11.56 / lev. 8: res. 15-16; env. no: I17.B11.61 / lev. 12: res. 17-18). Geleneksel Türk evlerini Rum evlerinden ayırt edici en önemli özellik cephelerde çıkma kullanımıdır. Türk evlerinde görülen çıkmalara, biçimleniş itibarıyla pahlı ve düz olmak üzere iki şekildedir. Cephedeki konumları açısından incelendiğinde ise altı farklı şekil gözükmemektedir. Levha 12: şekil 18'de plan şemaları yer alan d, e, f çıkmaları ikiz evlerde görülmüştür. Çıkmaların altları genellikle kapalıdır. Altları ahşap payandalarla desteklenmiş çıkmalara da rastlanmaktadır. Çıkma en fazla 1 m genişliğindedir.

Zemin kata giriş sokak kotundan veya üç-dört basamak yükseltilmiş niş içerisinde yer alan kapılarla sağlanmaktadır. Ana kapı iki çıkmalı yapılarda çıkmaların ortasında, misafirlerin ve ev halkının kullanımını için yapılmıştır. Tek çıkmalı konutlarda çıkma yapının kenarındadır. Bu yapılarda giriş, çıkmanın altından veya yanından verilmiştir. Orta çıkmalı konutlarda ise yapıya çıkmanın altından girilmektedir. Cephesi geniş yapılarda eve getirilen odun ve erzacığın rahatlıkla geçirilebileceği büyük bir bahçe kapısı bulunmaktadır. Giriş holü oldukça geniştir. Geniş parselli yapılarda odalar çift taraflı, dar parselli yapılarda ise tek taraflı olarak sıralanmıştır. Zemin katta odalar ve mutfak, bahçede ise tuvalet ve banyo bulunmaktadır. Mutfaklar arka cephede yer almakta, mutfaktan bahçeye ulaşmaktadır. Bazı yapılarda mutfaktan tuvalete geçildiği de gözlenmiştir. Zemin katı birinci kata bağlayan merdiven evin en önemli öğelerinden sofaya çıkmaktadır. Merdiven, sofa ekseninde veya sofa eksenine dik konumda bulunmaktadır (lev. 8: şek. 9). Tüm odaların açıldığı sofa ortak yaşamın sürdürüldüğü en önemli mekândır.

Geniş parseller üzerindeki konutların ikinci katlarında yer alan baş oda evin en önemli mekânıdır. Dar cephe konutlarda baş oda bulunmamaktadır. Geniş parselli evlerin ikinci önemli mekânı ise sofadır. Yatak odaları, yatakların gündüz kaldırılıp, yüküklere konulmasıyla aynı zamanda yemek ve oturma odası görevini üstlenmektedir. Bu nedenle hemen hemen tüm odalarda yükük ve dolaplara, bazen de "güsülhane" adı verilen dolap biçiminde yıkanma yerlerine rastlanmaktadır. Odalarda rastlanan bir diğer öğe de ocaktır. Ocaklarda görülen bezemeler odanın önemine göre değişmektedir. Yüküklerin iki yanında yer alan ahşap gözler kandil, şişe vb. eşyaları koy-

mak amacıyla kullanılmaktadır. Bütün bunlara ek olarak odalarda duvar boyunca devam eden, 220-240 cm yüksekliğinde ahşap raflar bulunmaktadır.

Tavanlar çokça bezemelidir. En basitleri bile, kaplama tahtalarının birleşme noktalarının çitalar yardımıyla bezemeli hale getirilmiştir. Daha zengin tavan bezemelerinde, yalnızca tavanın merkezi büyük bir rozetle ya da tüm yüzey kafes şeklindeki geometrik bir motifle kaplanmaktadır. Çarkifelek şeklindeki tavan bezemelerine de rastlanmaktadır. Zemindeki ahşap döşemelerin üstleri hasır, kilim veya halı ile örtüldüğünden genellikle basittir. Başoda döşemesinde "pabuçaltı" adı verilen bölge (kapının taradığı sahayı içine alan kısım) normal döşeme kotunda olduğu halde, "sekiüstü" bir basamak kadar yükseltilmiştir. Ayrıca pabuçaltı ile sekiüstü ahşap parmaklıklarla birbirlerinden ayrılmıştır. Pencerelelerden so-kağı seyredebilmek için duvarların üç tarafı sedirlerle çevrilmiştir.

Sokak kapısı dışında, evlerin tüm kapıları tek kanatlıdır. Bu kanatların yüksekliği 2.00-2.40 m, genişlikleri de 80-90 cm arasında değişmektedir. Pencerelelerde ise 1/2 oranı uygulanmıştır. Hemen hemen tüm yapıların zemin katlarındaki pencereler demir parmaklık ile korunmuştur (envanter no: I17.B11.40 ve I17.B11.58 / lev. 12: res. 19-20). Büyük konutlarda tepeler pencereleri kullanılmıştır. Pencere üstlerinde ahşap düz alınlıklar görmek mümkündür. Ayrıca cepheye yer alan ve katları birbirinden ayırmakta kullanılan ahşap silmeler ve cumbaların köşelerinde yer alan başlıklı ahşap payeler Türk evlerinde görülen karakteristik cephe öğeleridir. Saçak genişlikleri ise 80-100 cm arasında değişmektedir. Çatılar genellikle beşik veya kırma çatı şeklindedir ve alaturka kiremit ile örtülmüştür. Cephelerde ağırlıklı olarak kullanılan renk sarı ve sarının tonlarıdır.

Edremit'te bulunan Rum yapılarının en belirgin özelliği cumba bulunmayışıdır. Zemin kata sokak kotundan 3-4 basamak yükseltilmiş niş içerisindeki kapılardan girilmektedir (lev. 13: res. 21, 22). Geniş parselli yapılarda odalar giriş holünün her iki yanında, dar parselli yapılarda ise holün tek tarafında yer almaktadır. Parsel genişliğine bağlı olarak cephelerde bulunan pencere sayıları 2 ile 6 arasında değişmektedir. Odalar sokağa ya da arka bahçeye cephelidir. Her iki yöne de cephesi olan oda yoktur. Mutfak arka bahçeye cephelidir. Mutfakta ocak bulunmaz. Bahçeye ya doğrudan giriş holünden ya da mutfaktan geçilmektedir. Genelde tuvalet ve banyo bahçededir. Bodrum kat depolama amacıyla kullanılmakta; bu kata iniş bahçeden sağlanmaktadır.

Zemin katı üst kata bağlayan merdiven sofaya ulaşmaktadır. Üst katta, sofaya açılan iki ya da üç oda bulunmaktadır. Odalar çoğunlukla süslemesizdir. Birkaç evde süslemeli nişlere ve dolaplara rastlanmıştır. Yapılarda balkon kullanımı oldukça seyrektir. İç sofalı plan tipine sahip konutlarda balkon mevcut-

tur. Balkon altlarında dönemin demir işçiliğini yansıtan konsollar bulunmaktadır. Bu konsollar dövme demirden basit eğrisel formlara sahip olabildiği gibi dökme demirden eğrisel formun içinde yer alan çiçek ve yaprak motiflerini de içerebilmektedir.

Genellikle basık, bazen de yarım dairesel kemerli olan ana girişler, görkemli sayılabilecek bir kapı düzenine sahiptir. Niş içine alınan giriş kapılarının iki yanında lon tarzında başlıklı, duvara gömülü payeler yer almaktadır (envanter no: I17.B11.1, I17.B11.6 ve I17.B11.5 / lev. 13: res. 23-26). Giriş kapılarının genişlikleri 100-130 cm, yükseklikleri ise 220-250 cm arasında değişmektedir. Kapıların tümü çift kanatlı ve ahşaptır. Dış kapının camlı olan bölmelerinde çiçek, rozet ve geometrik motifleri içeren demir işçiliği gözlenmektedir. Kapıların üzerinde dövme demirden kapı tokmakları ve kilitler bulunmaktadır. Yapıların zemin ve bodrum kat pencerelerinin hemen hepsi demir parmaklık ile korunmuştur. Hem koruyucu, hem de dekoratif amaçlı yapılan bu parmaklıklarda zengin motiflere rastlanmaktadır. Pencerelerin boyutları 80-90 cm / 180-200 cm arasında değişmektedir. Pencerelerin dikdörtgen boyutları cephede düşey bir etki yaratmaktadır. Pencerelerin üst kısımlarında saçak (damlalık) mevcuttur. Bazı yapılarda bu saçığı tutan kıvrım veya yaprak motifi ile süslü taş konsollar bulunmaktadır.

Bazı yapıların köşelerinde yer alan payeler duvar yüzeyinden 2-3 cm dışarı taşacak şekilde bir paye başlığı ile bitmektedir. Az sayıdaki yapıda Ayvalık'ta Beşparmak ve Çamlı tepelerinden çıkarılan ve "sarmısak taşı" adıyla anılan pembe renkli sünger tüfünden yapılmış payeler de kullanılmıştır (Yorulmaz 1994: 28-29). Yapılar saçak kotunda tuğla ya da sıva ile yapılmış profilli silmeler ile sonlanmaktadır. Cepheye yer alan 30-40 cm genişliğindeki saçak ve kat silmeleri çizgisel bir etki yaratmaktadır. Beşik ya da kırma çatı şeklinde düzenlenen çatılar bu silmelerin altından başlamaktadır. Çatı üst örtüsü olarak alaturka kiremit kullanılmıştır. Bazı yapılarda üçgen alınlıklar bulunmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Edremit Kentsel SIT alanı dokusunda, planda ve cephelerde değişimler yaşandığı görülmüştür. Dokudaki en yoğun değişim Çayıçi ve Hürriyet caddeleri üzerindedir. Bu caddelerde geniş parsellere 5 kata varan betonarme yapılar inşa edilmiştir. Bu durum yapı sahiplerince "prestij" imkânı olarak görülmektedir. Yeni yapılarla eski yapılar arasında ölçek sorunu vardır. Ticaret işlevine sahip bu yapılar, "Z+1 katlı" ahşap konut örneklerinin yoğun olduğu geleneksel dokuyu bozmuş ve ticari dokunun ağırlık kazanmasına yol açmış, bu süreç içinde geleneksel yapıların zemin katlarının dükkâna çevrilmesi engellenmemiştir.

Ayrıca Kentsel SIT alanı dışındaki tescilli yapılar da yüksek katlı yapılar arasına sıkışıp kalmıştır. Ara sokaklardaki değişimin en çok köşe parsellerde olduğu görülmektedir. Bu parsellerdeki yapılar yıkılarak, betonarme yapılar inşa edilmiştir. Bu yapılar geleneksel dokuyu bozmakta ve silüeti olumsuz etkilemektedir. Zaman içinde yol dokusunda da önemli değişiklikler olmuştur. Özgün Arnavut kaldırımı kaplı yollar asfaltlanmıştır. Ayrıca sokaklardaki aydınlatma elemanları da dokuyu olumsuz yönde etkilemektedir.

Yapılan incelemeler sonucunda yapıların plandaki değişikliklerinin zemin katlarda yoğunluk kazandığı ortaya çıkmıştır. Bu değişim iki şekilde gerçekleşmiştir. Birinci değişim şekli zemin katların dükkâna çevrilmesi ile oluşan zorunlu bir plan değişikliğidir; bu duruma zemin kattaki odaların bir kısmı ve mutfak yerini dükkâna bıraktığından, cephesi bahçeye bakan odalardan bahçeye ilave edilen mutfaka geçit verilmekte ya da doğrudan bahçeden geçilerek mutfaka ulaşılmaktadır. İkinci ise büyük konutların miras sebebiyle ikiye bölünmeleri sonucu özgün tasarım özelliklerinin büyük ölçüde değişmesidir.

Yapıların üst katlarında fazla bir değişim olmamakla birlikte bazı konutlardaki balkonların cumbaya çevrildiği görülmüştür. Cepheye özgün pencere biçimleri ve oranları değiştirilmiş, bazı pencereler de kapatılmıştır. Ticaret işlevi verilen zemin katlarda doluluk-boşluk oranları bozulmuş ve yeni girişler açılmıştır. Bazı yapılarda balkonların cumbaya çevrilmesiyle özgün cephe tasarımı özelliğini yitirmiştir. Ahşap bahçe kapılarının demir bahçe kapısına dönüştürülmesi, soba bacalarının dışarıya verilmesi ve elektrik kablolarının cephe üzerinde yer alması cephe düzenini olumsuz yönde etkilemektedir. Yapılar üzerinde yer alan kat silmeleri, alınlıklar ve bezemeler kırılmış, sıvalar dökülmüştür. Bakımsızlık ve ilgisizlikten kaynaklanan bu sorunlar cephe görünümünü bozmaktadır.

ÖNERİLER

İstanbul-İzmir karayolu üzerinde bulunan Edremit, özellikle körfezin kuzeyindeki kıyı boyunca uzanan karayolunun getirdiği yoğunluk sebebiyle oldukça önemli bir konumdadır. Ayrıca İzmir-Çanakkale, İzmir-Balıkesir, Ayvalık, Altınoluk, Ayvacık turizm alanlarına yakınlığı sebebiyle körfezin merkezi durumundadır.

Bu özellikleri göz önüne alındığında Edremit'in merkezi olan Cumhuriyet Meydanı önemli bir buluşma noktasıdır. Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu (BKTVKK), bu meydana bakan yapıları SIT alanı sınırları dışında bırakmıştır. Bu durum alanın meydana algılanmasını olanaksız kılmıştır. Ayrıca koruma ilkeleri gereğince SIT alanı sınırlarının yapı adası ölçeğinde düşünülmesi gerekmektedir.

SIT alanı sınırlarının parsellerden bölünerek geçiril-

mesi diğer yapı adalarında da görülmekte; bu durum tarihi şehir dokusunu olumsuz yönde etkilemektedir. Dokuda yer alan yapıların koruma değerleri ve korumaya yönelik müdahale önerileri açısından, tescilli ve tescili önerilen yapılar, mevcut bırakılan ya da kaldırılıp yerine yeni yapı önerisi getirilen yapılar ve yeni yapılanma koşullarına göre yeniden değerlendirilecek yapılar şeklinde değerlendirilmiştir.

Kentsel SIT alanı dokusunu oluşturan yollar, büyük ölçüdeki araç yükünü kaldıramayacak kadar dardır. Buna rağmen servis ve yardım araçlarının girebilecekleri yeterli genişliğe sahiptir. Bu yüzden bu yolların genişletilmeleri uygun görülmemiştir.

SIT alanını batıdan sınırlayan Çayıçi Caddesi ve güneyden sınırlayan Hürriyet ve Hükümet caddeleri birinci derece taşıt yollarıdır. Özellikle Çayıçi Caddesi kentin en yoğun ulaşım eksenlerinden biridir. Eski Debboy ve Şafak caddeleri ise ikinci derece taşıt yollarıdır. Gazi İlyas ve Gazi İlyas Caddesi Sokak 3 ise

tali yol konumundadır. Bu yolların dışında kalan sokaklar yayalara hizmet etmektedir. Şehirde araç trafiğinin yanı sıra yaya trafiği de ağırlıklıdır. Ayrıca bisiklet ve motosiklet kullanımı yaygındır. Şehrin dini, sağlık, eğitim ve idari yapılarıyla ticari merkezi yürüme mesafesindedir.

SIT alanı içinde asfaltlanan yollar özgün Arnavut kaldırımı yol kotuna indirilmelidir. Elektrik kablolarının yer altından geçirilmesinin de doku karakterini olumlu yönde etkileyeceğine şüphe yoktur. Ayrıca SIT alanında onarım, bakım ve sürekliliğin devletin, yerel yönetimin ve halkın ekonomik ve teknik açıdan bütünleşmeleriyle başarıya ulaşacağı kuşkusuzdur.

Düzenli ve programlı bir koruma ile hem niteliklerini yitirmemiş ve daha uzun yıllar kullanılması mümkün olan yapıların günümüz konfor koşulları ile donatılıp değerlendirilebilmesi sağlanacak, hem de bu doku içindeki boşluklara yapılacak yeni yapılarla geleneksel kent dokusunun devamı gerçekleştirilmiş olacaktır. 🍃

NOTLAR

1. Ayan: Toplumun önde gelenleri.
2. Mültezim: Osmanlı toprak sisteminde açık artırma usulüyle, belirli eyaletleri (Özellikle merkezden uzak olanları) kiraya vermeye iltizam, iltizam sahibi olan kişi.
3. Hükümetin Balkan Savaşı sırasında Edremit'te bulunan Rumların başka bölgelere gitmelerini istemesiy-

le Edremit'te bulunan zeytinyağı fabrikalarını işletecek Türk makinist bulunamamış ve fabrikalar kapanma durumuna gelmiştir. Bunun üzerine Yankel ve Yesef adlı makinistlerin Edremit'te kalmalarına izin verilmiştir.

4. Debbağ: Ham deri işleyen kişi.

KISALTMALAR

Bayındırlık Bak. Bayındırlık Bakanlığı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Dairesi

BKTVKK Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
Z+1 katlı zemin+1 katlı

KAYNAKÇA

BALCIOĞLU, Tahir Harimi

1937 *Tarihte Edremit Şehri*. Edremit: Vilayet Matbaası.

Balıkesir İl Müftülüğü

1995 *Balıkesir Camileri ve Cami Görevlileri Albümü*. Balıkesir.

Balıkesir Valiliği

1967 *Balıkesir İl Yıllığı*. Balıkesir.1973 *İl Yıllığı, Cumhuriyet'in 50. Yılında Balıkesir*. Balıkesir.

Bayındırlık Bakanlığı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Dairesi

1974 *Balıkesir İli Yapı Gereçleri ve Yöresel Koşullar*. Ankara.

Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

1998 *Bursa Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Kararları*. Bursa.

FERSAN, Nur

1980 *Küçük Anadolu Kentlerinde Tarihsel Dokunun Korunması İle İlgili Bir Yöntem Araştırması*, doktora tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul. Kent Basımevi.

KÖPRÜLÜ, Özlem

1999 *"Edremit'te Sit Koruma Projesi"*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul).

Kültür ve Turizm Bakanlığı

1989 *Balıkesir Kültür ve Turizm Envanteri*. Balıkesir.

ONAT, Lamia

1969 *İstiklal Savaşı'nda Edremit*. İstanbul: Ahmet Sarı Matbaası.

YETKİN, Gıyas

1957 *Kuruluşundan Bugüne Kadar Edremit'te Olup Bitenler*. Balıkesir: Türk Dili Matbaası.

YETKİN, Kadri

1952 *Edremit Coğrafyasından Yapraklar*. Edremit: Eriş Matbaası.

YORULMAZ, Ahmet

Ayvalık'ı Gezerken. Ayvalık: Geylan Kitabevi.**Ansiklopediler**1982 *"Edremit"*, Yurt Ansiklopedisi cilt 2. İstanbul: Anadolu Yayıncılık.**EK 1: EDREMIT (BALIKESİR) KENTSEL MİMARLIK ENVANTER LİSTESİ 2005**

Env. no.	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
İ17.B11.1	(konut + ticaret) Hükümet Cad. no. 64	Camivasat	264	19
İ17.B11.2	(eğitim) Hükümet Cad. no. 68	Camivasat	264	23
İ17.B11.3	Hükümet Cad. no. 50 (Hükümet Konağı)	Camivasat	263	8
İ17.B11.4	(ticaret) Hükümet Cad. no. 10/A	Camivasat	263	23
İ17.B11.5	(ticaret) Yıldırım Cad.	Camivasat	261	26
İ17.B11.6	(ticaret) Yıldırım Cad.	Camivasat	261	13
İ17.B11.7	(boş konut) Hükümet Cad. Sokak 1 no. 5	Gazi İlyas	217	19
İ17.B11.8	(yıkık yapı) Gazi Cad. no. 1	Gazi İlyas	216	1
İ17.B11.9	(konut + ticaret) Gazi Cad. no. 3	Gazi İlyas	216	12
İ17.B11.10	(konut) Gazi Cad. no. 5	Gazi İlyas	216	11
İ17.B11.11	(konut) Gazi Cad. no. 7	Gazi İlyas	216	5

Env. no.	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
İ17.B11.12	(boş konut) Gazi Cad. no. 9	Gazi İlyas	216	6
İ17.B11.13	(konut + ticaret) Gazi Cad. no. 11	Gazi İlyas	216	7
İ17.B11.14	(ticaret) Gazi Cad. no. 13	Gazi İlyas	216	8
İ17.B11.15	(konut) Gazi Cad. no. 15	Gazi İlyas	216	9
İ17.B11.16	(boş konut) Turhanbey Cad.	Gazi İlyas	212	35
İ17.B11.17	(konut) Şafak Cad. no. 33	Gazi İlyas	208	24
İ17.B11.18	(konut) Şafak Cad. no. 31	Gazi İlyas	208	27
İ17.B11.19	(konut) Şafak Cad. no. 29	Gazi İlyas	208	27
İ17.B11.20	(konut) Şafak Cad. no. 23	Gazi İlyas	208	34
İ17.B11.21	(boş konut) Şafak Cad. no. 21	Gazi İlyas	208	35
İ17.B11.22	(konut) Şafak Cad. no. 19	Gazi İlyas	208	36
İ17.B11.23	(konut) Şafak Cad. no. 17	Gazi İlyas	208	37
İ17.B11.24	(konut) Şafak Cad. no. 15	Gazi İlyas	208	55

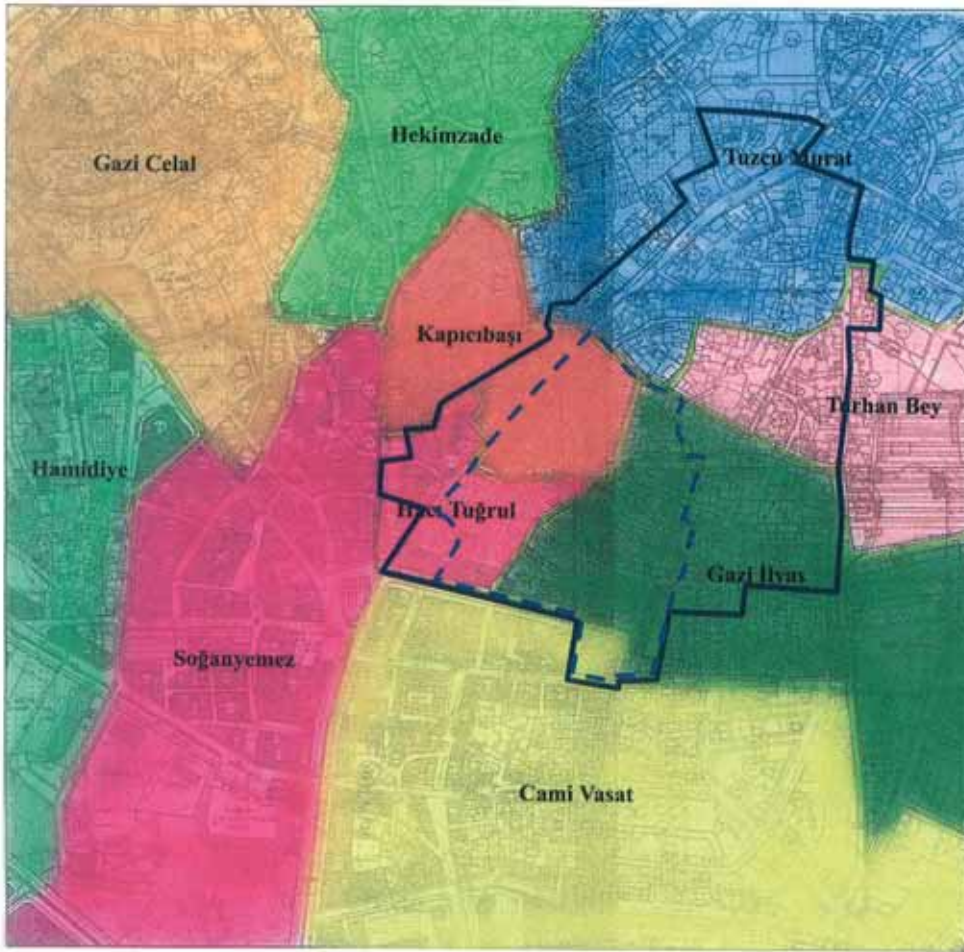
Env. no.	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
İ17.B11.25	(konut) Şafak Cad. no. 13	Gazi İlyas	208	59
İ17.B11.26	(konut) Şafak Cad. no. 9-11	Gazi İlyas	208	60
İ17.B11.27	(konut) Şafak Cad. no. 7	Gazi İlyas	208	42
İ17.B11.28	(konut) Şafak Cad. no. 5	Gazi İlyas	208	44
İ17.B11.29	Gazi İlyas Cad. no. 38 (Kavcı Camii)	Gazi İlyas	208	48
İ17.B11.30	(konut) Gazi İlyas Cad. no. 40-1	Gazi İlyas	208	1
İ17.B11.31	(boş konut) Gazi İlyas Cad. Sokak 3 no. 1	Gazi İlyas	210	2
İ17.B11.32	(boş konut) Gazi İlyas Cad.	Gazi İlyas	207	9
İ17.B11.33	(konut) Gazi İlyas Cad. no. 8	Gazi İlyas	207	7
İ17.B11.34	(konut + ticaret) Gazi İlyas Cad. no. 4	Gazi İlyas	207	3
İ17.B11.35	(ticaret) Gazi İlyas Cad. no. 2	Gazi İlyas	207	2
İ17.B11.36	(konut) Gazi İlyas Cad. no. 34	Gazi İlyas	207	1
İ17.B11.37	(konut) Gazi İlyas Cad. no. 32	Gazi İlyas	207	16
İ17.B11.38	(yıkık yapı) Gazi İlyas Cad. no. 30	Gazi İlyas	207	15
İ17.B11.39	(yıkık yapı) Gazi İlyas Cad.	Gazi İlyas	207	
İ17.B11.40	Gazi İlyas Cad. no. 26 (Özel İdare Binası)	Gazi İlyas	207	14
İ17.B11.41	(konut) Çayıçi Cad. Sokak 2 no. 10-13	Hacı Tuğrul	201	7
İ17.B11.42	Çayıçi Cad. no. 16-20 (Mahkeme Camii)	Hacı Tuğrul	201	2
İ17.B11.43	(konut) Gazi İlyas Cad. no. 17	Hacı Tuğrul	202	6
İ17.B11.44	(konut) Gazi İlyas Cad.	Hacı Tuğrul	202	7
İ17.B11.45	(konut + boş) Çayıçi Cad. Sokak 2 no. 15	Hacı Tuğrul	202	8

Env. no.	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
İ17.B11.46	(konut) Çayıçi Cad. Sokak 2 no. 5	Hacı Tuğrul	202	13
İ17.B11.47	(konut) Çayıçi Cad. Sokak 3 no. 13	Hacı Tuğrul	203	6
İ17.B11.48	(ticaret) Eski Debboy Cad. no. 14	Gazi İlyas	211	7
İ17.B11.49	(ticaret) Gazi İlyas Cad. no. 52	Gazi İlyas	211	26
İ17.B11.50	(konut + boş) Gazi İlyas Cad. no. 50	Gazi İlyas	211	25
İ17.B11.51	(konut) Gazi İlyas Cad. Sokak 3 no. 7	Gazi İlyas	211	18
İ17.B11.52	(konut) Gazi İlyas Cad. Sokak 3 no. 9	Gazi İlyas	211	16
İ17.B11.53	(yıkık) Gazi İlyas Cad. Sokak 3 no. 13	Gazi İlyas	211	15
İ17.B11.54	(boş konut) Gazi İlyas Cad. Sokak 3 no. 11	Gazi İlyas	211	14
İ17.B11.55	(ticaret) Çayıçi Cad. no. 30	Kapıcıbaşı	193	48
İ17.B11.56	(ticaret) Çayıçi Cad. no. 54	Kapıcıbaşı	193	67
İ17.B11.57	(boş konut) Eski Debboy Cad. no. 6	Kapıcıbaşı	193	3
İ17.B11.58	(boş konut) Eski Debboy Cad. no. 12	Kapıcıbaşı	193	6
İ17.B11.59	(konut) Gazi İlyas Cad. no. 51	Kapıcıbaşı	193	9
İ17.B11.60	Gazi İlyas Cad. no. 49 (Karabaş evi)	Kapıcıbaşı	193	10
İ17.B11.61	(konut) Gazi İlyas Cad. no. 47	Kapıcıbaşı	193	11
İ17.B11.62	(boş konut) Gazi İlyas Cad. Çıkmaz Sokak	Kapıcıbaşı	193	12
İ17.B11.63	(konut) Kapıcıbaşı Cad. no. 45	Tuzcu Murat	146	88
İ17.B11.64	(boş konut) Kapıcıbaşı Cad. no. 45/A	Tuzcu Murat	146	59
İ17.B11.65	(boş konut) Çayıçi Cad. no. 33	Kapıcıbaşı		2
İ17.B11.66	(konut + ticaret) Çayıçi Cad. no. 21	Kapıcıbaşı		7
İ17.B11.67	(konut) Çayıçi Cad. no. 23	Kapıcıbaşı		6

Levha 1

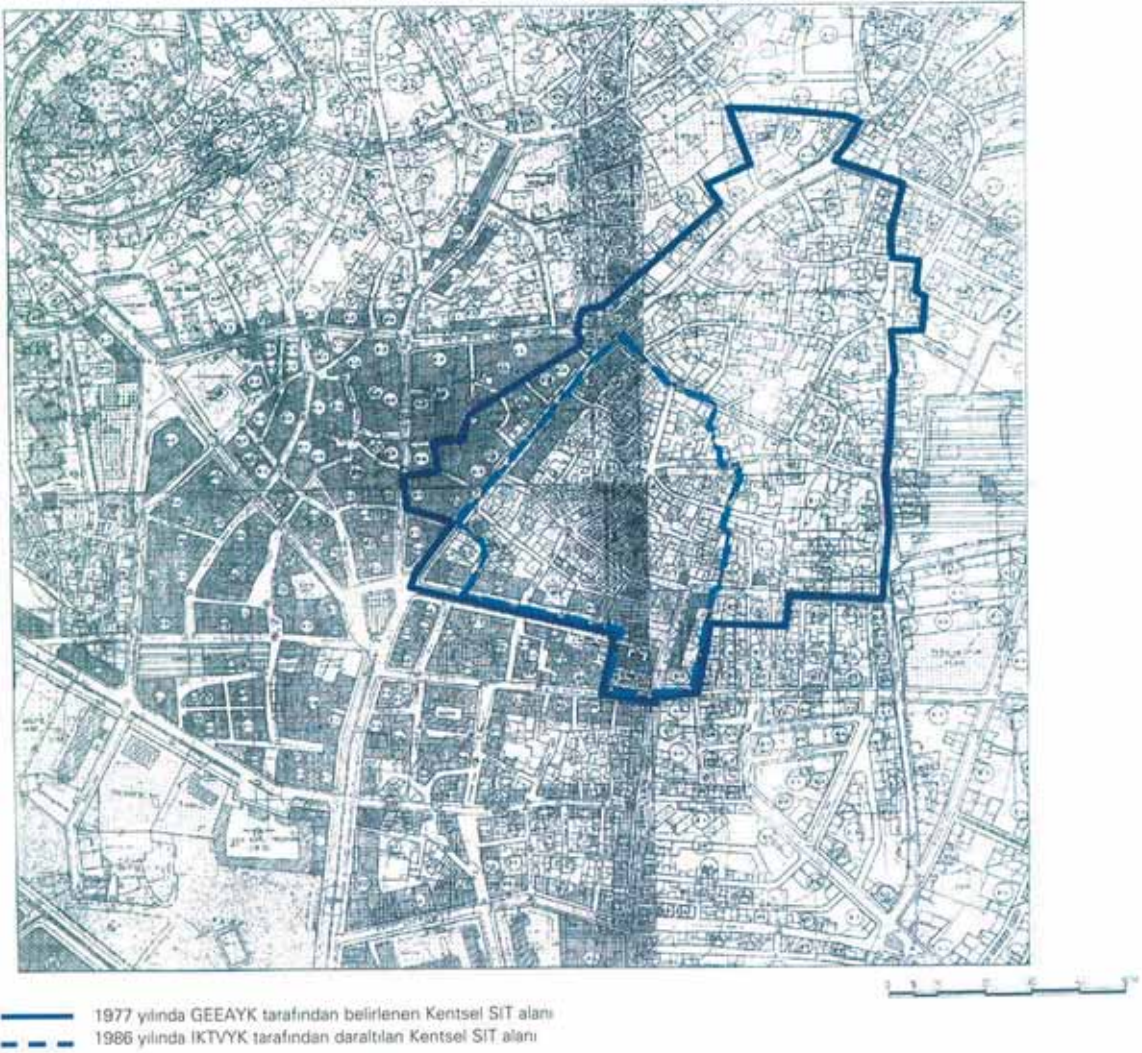

Şek. 1. Edremit'in Türkiye haritasındaki konumu.

— 1977 yılında GEEAYK tarafından belirlenen Kentsel SIT alanı
- - - 1986 yılında İKTYYK tarafından daraltılan Kentsel SIT alanı

Şek. 2. Edremit ilçe merkezinde SIT alanı içindeki mahallelerin dağılımı.

Şek. 3. Edremit ilçe merkezinin Kentsel SİT alanı sınırları.

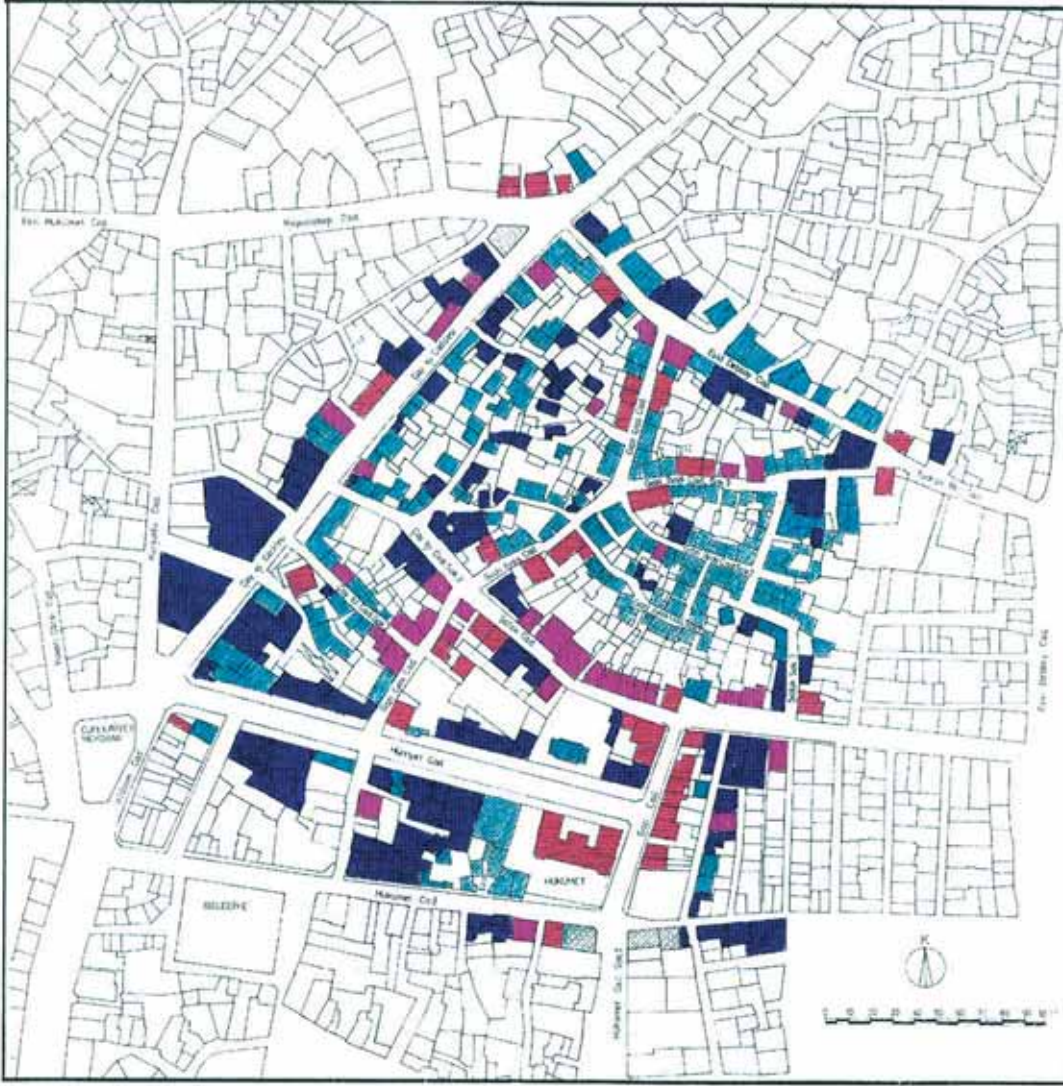

Res. 1. Hükümet Konağı (env. no: İ17.B11.3).

Res. 2. Özel İdare Binası (env. no: İ17.B11.40).

Levha 3

■ Tescilli yapı ■ Çevreyle uyumlu yapı
■ Tescilli önerilen yapı ■ Çevreye aykırı yapı

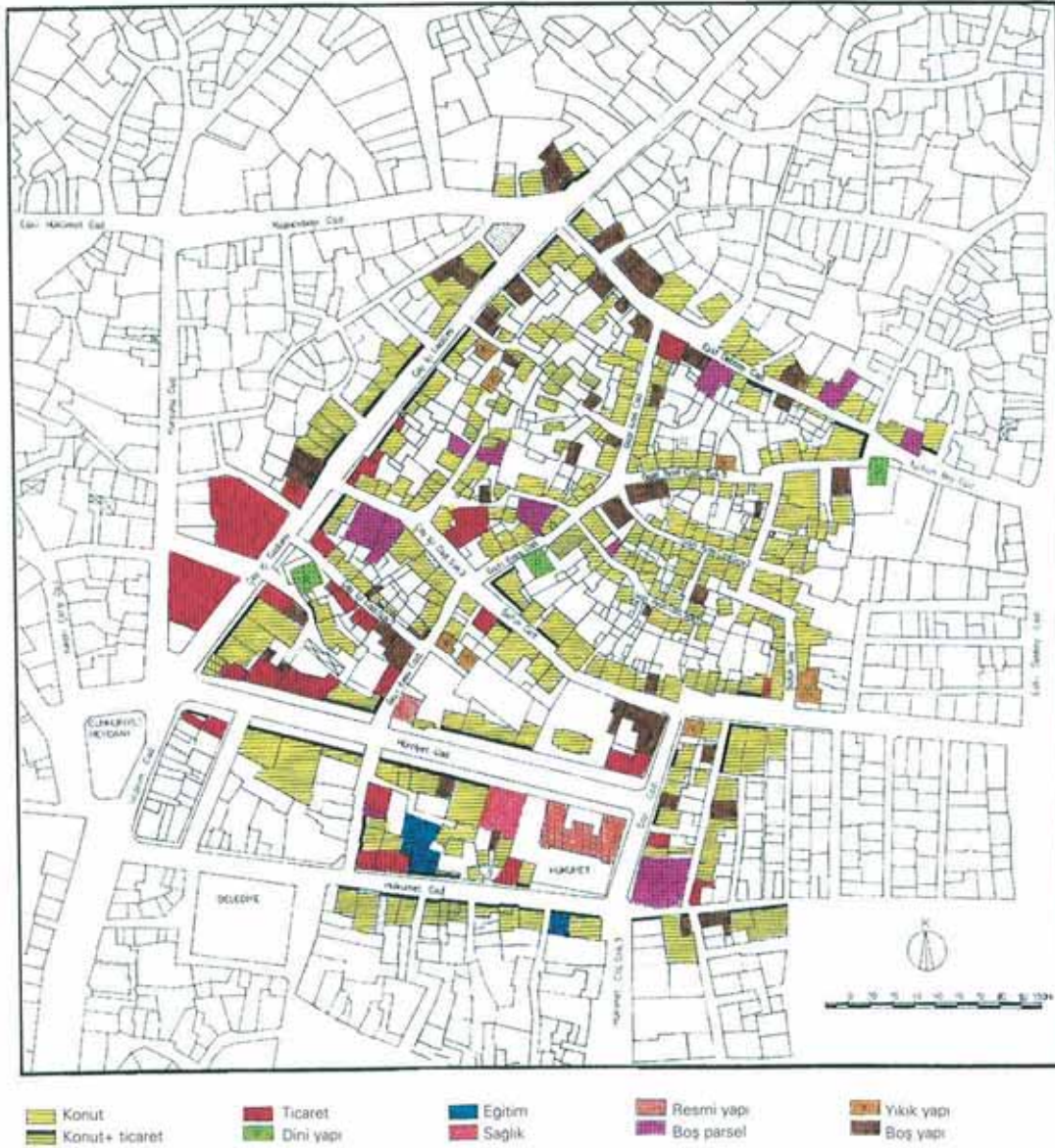
Şek. 4. Edremit ilçe merkezindeki yapıların koruma değeri analizi.

Res. 3. Kavcı Camii (env. no: İ17.B11.29), Gazi İlyas Mahallesi.

Res. 4. Mahkeme Camisi (env. no: İ17.B11.42), Hacı Tuğrul Mahallesi.

Şek. 5. Edremit ilçe merkezindeki yapıların arazi kullanım analizi.

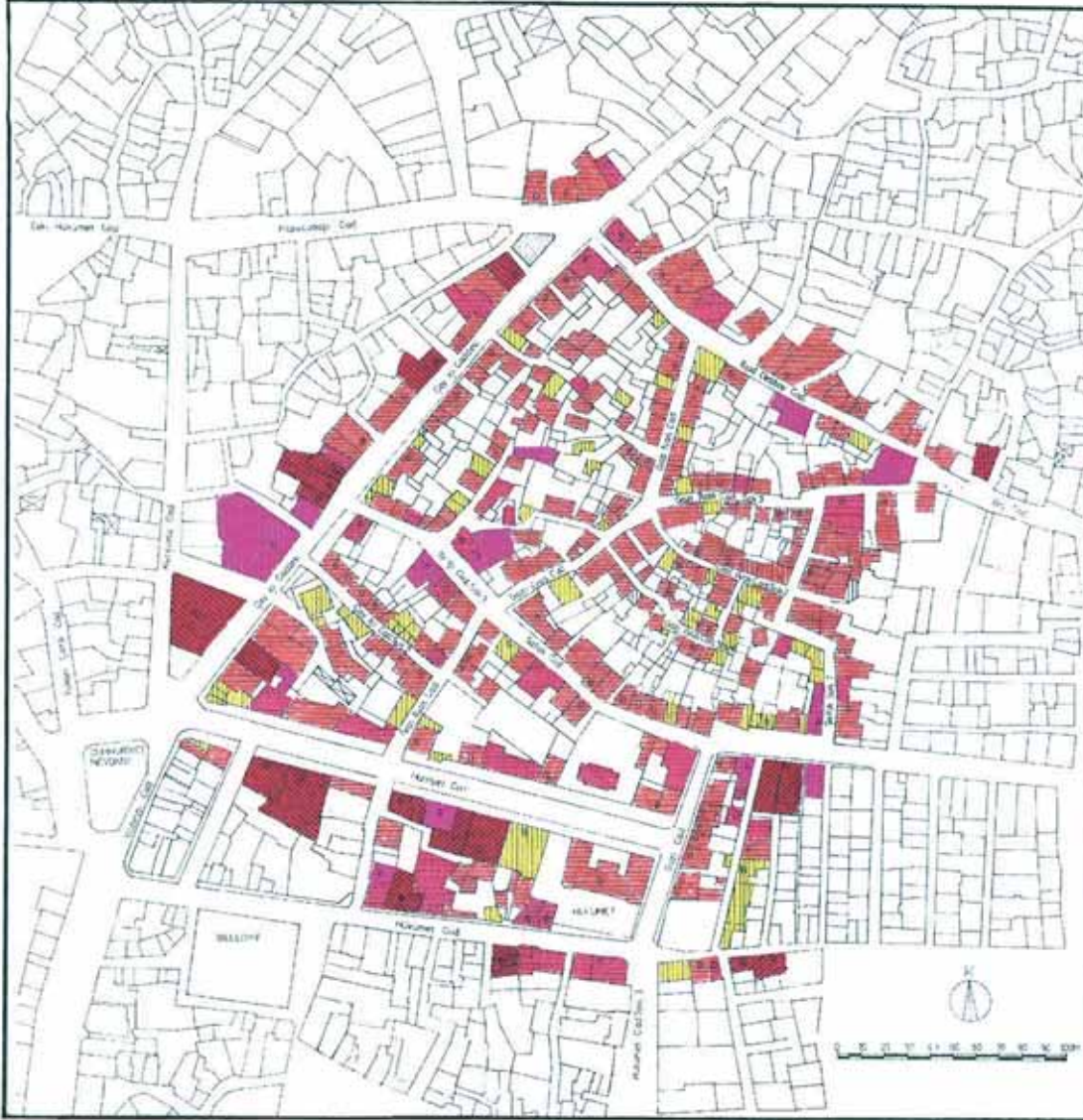

Res. 5-6. Konutların birbirleriyle olan yakın ilişkisi, Gazi İlyas Mahallesi Şafak Caddesi.

Res. 7. Konutların birbirleriyle olan yakın ilişkisi, Kapıcıbaşı Mahallesi Gazi İlyas Caddesi.

Levha 5

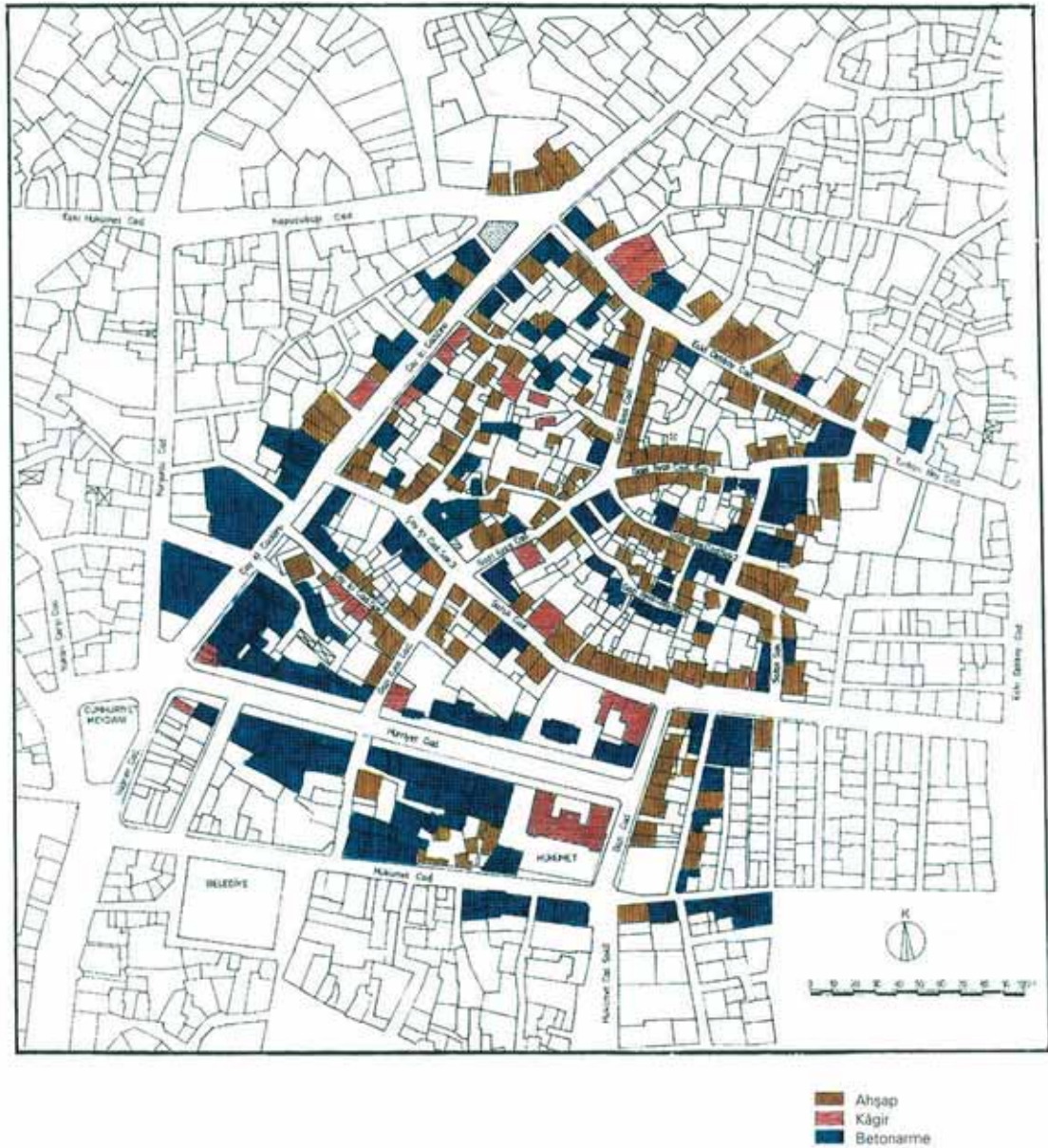
6. Edremit ilçe merkezindeki yapıların kat sayısı analizi.

Res. 8. Köşesi pahlanmış konut örneği
(env. no: İ17.B11.38), Gazi İlyas Caddesi.

Res. 9. Köşesi pahlanmış konut örneği
(env. no: İ17.B11.31), Gazi İlyas Caddesi.

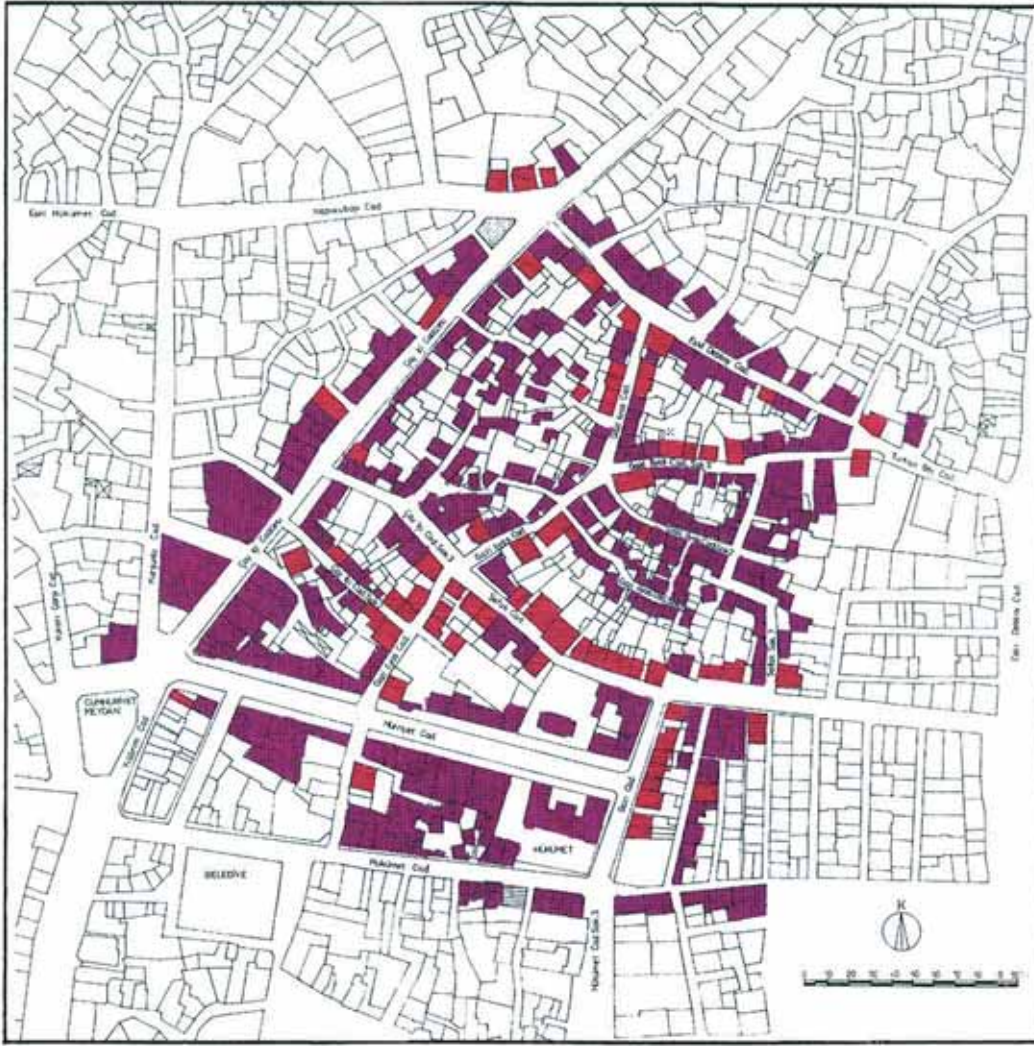

Şek. 7. Edremit ilçe merkezindeki yapıların yapı cinsi analizi.

Res. 11. Asfaltlanan yol dokusuna örnek, Şafak Caddesi.

Levha 7

19. yy sonu 20. yy başı
20. yy

Şek. 8. Edremit ilçe merkezindeki yapıların tarihlendirme analizi.

Res. 13. Tek katlı
(env. no. İ17.B11.17) ve iki katlı
(env. no. İ17.B11. 47) konutlar,
Gazi İlyas Mahallesi, Şafak Caddesi.

Res. 14. İki katlı konut örneği
(env. no. İ17.B11.47), Çayır
Caddesi Sokak 3.

Res. 12. Cephelerdeki düşey etki, Gazi
İlyas Caddesi, Sokak 2.

SOFA EKSENİ YOL EKSENİNE DİK		SOFA EKSENİ YOL EKSENİNE PARALEL
Merdiven ekseni sofa ekseni üzerinde	Merdiven ekseni sofa ekseni üzerinde	
Env. no: �17.B11.60	Env. no: �17.B11.14	Env. no: �17.B11.30
ZEMİN KAT		
1. KAT		

 ek. 9. Edremit ilçe merkezindeki geleneksel konutlarının plan tipolojisi.

Res. 15. Konutlarda  ıkma kullanımına örnek (env. no:  17.B11.56),  ayii  Caddesi.

Res. 16.  ıkma kullanımına  rnek: Karaba  Evi (env. no:  17.B11.60) Eski Debb y Caddesi.

Şek. 10. Gazi Caddesi doğu cephesi.

Şek. 11. Gazi Caddesi batı cephesi.

Şek. 12. Gazi Caddesi üzerindeki yapıların zemin kat planı.

Şek. 13. Gazi Caddesi üzerindeki yapıların üst kat planı.

Şek. 14. Gazi İlyas Caddesi batı cephesi.

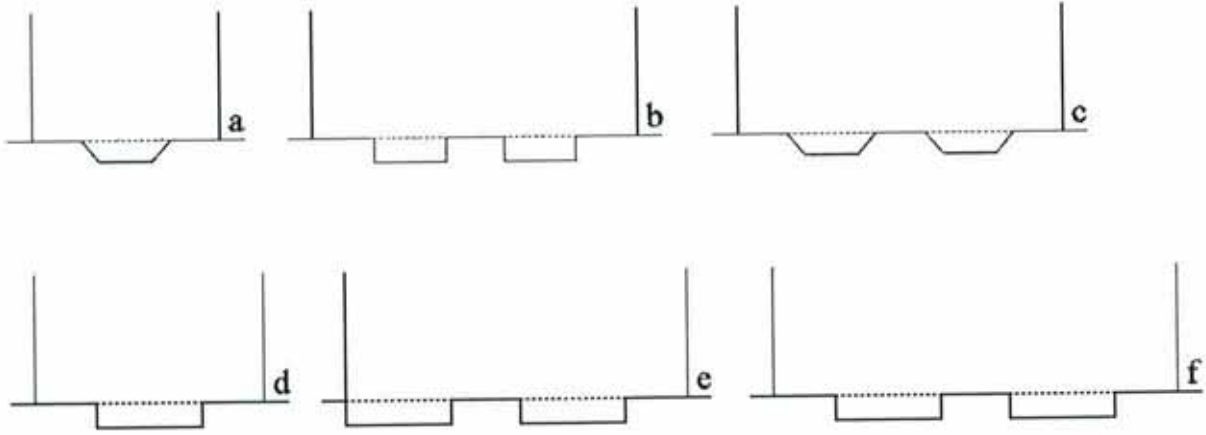
Şek. 15. Gazi İlyas Caddesi üzerindeki yapıların zemin kat planı.

Şek. 16. Gazi İlyas Caddesi doğu cephesi.

Şek. 17. Gazi İlyas Caddesi üzerindeki yapıların üst kat planı.

Şek. 18. Edremit ilçe merkezindeki konutlarda çıkma kullanımı (plan).

Res. 18. Konutlarda çıkma kullanımına örnekler, Gazi İlyas Caddesi.

Res. 17. Edremit ilçe merkezindeki yapıların Konutlarda çıkma kullanımı, Gazi İlyas Caddesi, Sokak 2.

Res. 19. Pencere örneği (env. no: İ17.B11.40).

Res. 20. Pencere örneği (env. no: İ17.B11.58).

Levha 13

Res. 21. Giriş kapıları basamakla yükseltilmiş Rum evleri, Gazi İlyas Caddesi.

Res. 22. Giriş kapıları basamakla yükseltilmiş bir Rum evi (env. no. İ17.B11.32), Gazi İlyas Caddesi.

Res. 23. Giriş kapılarının iki yanında lon başlıklı payeler bulunan geleneksel konut (env. no. İ17.B11.11, İ17.B11.12), Gazi İlyas Caddesi.

Res. 24. Payeli kapısı olan bir başka konut örneği (env. no. İ17.B11.20) Şafak Caddesi.

Res. 25. Giriş kapısının iki yanında lon başlıklı payeler bulunan yapılara örnek (env. no. İ17.B11.6), Yıldırım Caddesi.

Res. 26. Giriş kapısının iki yanında lon başlıklı payeler bulunan bir başka örnek (env. no. İ17.B11.5), Yıldırım Caddesi.

Bergama (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2005

Demet Ulusoy BİNAN* / Mevlüde KAPTI* / Binnur KIRAÇ* / Tigin TÖRE*

ANAHTAR SÖZCÜKLER / KEYWORDS

Bergama evleri, çok katmanlı kent, geleneksel Türk evi, yarı kargir, yığma taş, ahşap karkas, dış sofa, iç sofa, dar saçak

Houses of Bergama, multi-layered town, traditional Turkish house, semi masonry, mass stone, timber frame, outer hall, inner hall, narrow eaves

ÖZET/ SUMMARY

Bergama'da 1878'de Carl Humann tarafından arkeolojik kazıların başlatılması ve her geçen gün önemli buluntuların ortaya çıkması kentin baskın olarak arkeolojik özellikleriyle anılması- nı sağlamış ve sağlamaktadır.

Örneğin 1968 yılına ait imar planında arkeolojik alan üzerinde yer alan geleneksel kent dokusunun dondurularak gelişmesinin kısıtlanması ve zamanla bu alanların boşaltılarak arkeolojik kazılara terk edilmesi öngörülmüştür. Antikçağ yapılarına verilen önem, diğer taraftan geleneksel konutların muhafazasına dolaylı olarak katkıda bulunmuş; geleneksel konut dokusu altındaki antik kentin zarar görmemesi için, var olan yapılaşma dondurulmuş; yeni yapılaşmalar için bu alanlar dışında, geleneksel dokunun güneyinde yeni iskân alanları açılmıştır.

1976 tarihinde Bergama'nın Arkeolojik SIT alanları ve sınırları Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunca (GEEAYK) tescil edilmiştir.

Archeological excavations in Bergama were begun by Carl Humann in 1878 and the stream of important findings that resulted made the city famous, primarily for its archeological features.

The urban plan of 1968 restrict the development of the traditional urban fabric located on the archeological site, and in the time these areas were evacuated to allow archeological excavation. The attention paid to the ancient buildings also made an indirect contribution to conservation of the town's traditional houses. With the prohibition on building development in the existing building zone in order to prevent any damage to the ancient city beneath the traditional urban fabric, new settlements areas grew up south of the traditional urban fabric.

In 1976, the boundaries of the Bergama Archeological Conservation areas of Bergama were registered by the Council for Immovable Ancient Remains and Monuments.

* Doç. Dr. Demet ULUSOY BİNAN (Proje Yürütücüsü); Yrd. Doç. Dr. Mevlüde KAPTI (Proje Yürütücü Yardımcısı); Yrd. Doç. Dr. Binnur KIRAÇ; Arş. Gör. Tigin TÖRE / Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı İSTANBUL

Arkeolojik SIT ilanı kararını takiben, Bergama'nın antik Pergamon kentinin kalıntıları üzerinde gelişmiş belli alanları, korunması gerekli kentsel dokuya sahip olması nedeniyle "Kentsel SIT" ve "Arkeolojik SIT" olarak 1983 yılında tescil edilmiş ve 1984'te tekrar değerlendirilmiştir.

Bergama gibi çok katmanlı kentlerde, "Kentsel Arkeolojik SIT" tanımı konana kadar geçen sürede, koruma kurulları tarafından yanlış kararların alınmasının yanı sıra tereddütler, dolaşısıyla karar üretememe durumları söz konusu olmuştur. Bu tikanıklık, "SIT" tanımından 20 yıl sonra 1993'te Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararındaki Kentsel Arkeolojik SIT tanımı ve koruma koşullarının belirlenmesiyle aşılmıştır.

Bergama'da da "koruma amaçlı imar planı"na kadar geçerli olacak "geçiş dönemi yapılaşma koşulları"nı belirleyen karar, Kentsel SIT ilanından 18 yıl sonra, 2001 yılında kentin bu alanlarının, İzmir 2 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulunca "Kentsel Arkeolojik SIT" olarak ilan edilmesiyle alınmıştır. Bu karara göre Bergama kenti SIT alanları, Kentsel Arkeolojik SIT, 1. derece Arkeolojik SIT, 2. derece Arkeolojik SIT ve 3. derece Arkeolojik SIT olarak tanımlanmıştır.

Bu kararlar sonucunda, SIT alanı içinde yer alan evler, onarım dahi yapılamayan, harap ancak özgün yapılar olarak günümüze ulaşmıştır. Kentin güneyinde yeni yapılaşma alanlarının oluşturulmasından sonra, SIT alanı içindeki geleneksel dokuda, evlerini bırakmak istemeyen, apartman yaşamına uyum sağlayamayan ve eski komşuluk ilişkilerini sürdürmek isteyen yaşlı nüfus kalmıştır. Bu geleneksel dokunun diğer kullanıcıları ise civar köylerden gelip buraya yerleşen düşük gelir grubuna ait kullanicılardır.

Kentsel kültür varlıkları envanter çalışmasıyla kentte harap fakat özgün olarak günümüze ulaşmış önemli sayıda konut olduğu, pek çok konutun enderlik değeri taşıdığı ortaya konmuştur.

Bergama (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanter Projesinin üçüncü ve son dönem çalışması 6-17 Eylül 2005 tarihlerinde Bergama'da gerçekleştirilen alan çalışmasıyla tamamlanmıştır. Pek çok uygarlığı içeren, çok katmanlı bir kent olan Bergama'da, Kentsel Arkeolojik

After these areas were designated as Archeological Conservation Sites, the traditional urban districts located on the remains of ancient Pergamon were registered as an Urban Conservation Site and Archeological Conservation Site in 1983, and re-evaluated in 1984.

The period before the new concept of Urban Archeological Site necessary for the multi-layered cities such as Bergama was defined was characterised by hesitation leading to indecision as well as injurious decisions by conservation councils. This bottleneck was overcome with the definition of Urban Archeological Site and formulation of conservation criteria by Cultural and Natural Heritage Conservation Council in 1993, twenty years after the first definition of an "Archeological Site".

In Bergama, the "transition period construction criteria" that were to apply until an urban conservation plan was drawn up for the city were announced in 2001, eighteen years after the designation of the town as an Urban Conservation Site, with the redesignation of the city an Urban Archeological Site by İzmir's Second Cultural and Natural Heritage Conservation Council. According to this decision, the conservation districts of Bergama were variously defined as Urban Archeological Site, First Grade Archeological Site, Second Grade Archeological Site and Third Grade Archeological Site.

As a result of this status, houses located in the archeological conservation site have managed to survive to the present day, preserving their original characteristics, although they have become derelict because no repairs have been permitted. While new settlement areas have been established in the southern part of the city, a largely elderly population that cannot adapt to the new life style in apartment blocks and wants to keep their old relationships with neighbours alive has stayed in the traditional urban fabric on the archeological site. The other users of this traditional urban fabric are low income tenants who have come from surrounding villages. The urban cultural heritage inventory workshop has revealed that a significant number of derelict but original houses have survived within the city, and that many of these houses are outstanding examples of

SIT sınırları ve tanımı, bu envanter çalışmasının başladığı 2003 yılındaki değişiklikler dışında, Mart 2004'te İzmir 2 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulunda alınan kararla, "Kentsel + 3. derece Arkeolojik SIT" olarak değiştirilmiş ve sınırı güneye, Gazipaşa Mahallesi'ne doğru genişletilmiştir (lev. 1: şek.1).

Kentsel Kültür Varlıklarının yer aldığı mahalleler, Bergama Çayının kuzeyindeki alanda Ulucami, Talatpaşa, Kurtuluş mahalleleri, Bergama Çayının güneyinde ise Selçuk, Barbaros, Atmaca, İslamsaray, Turabey, İnkılâp, Gazipaşa, Ertuğrul ve Zafer mahalleleridir. 2005 yılında, Bergama Çayının kuzeyinde Talatpaşa ve Kurtuluş mahallelerinde, Bergama Çayının güneyinde ise Selçuk, Atmaca, İslamsaray, Turabey, İnkılâp, Gazipaşa, Ertuğrul ve Zafer mahallelerinde envanter çalışması gerçekleştirilmiştir (lev. 2: şek. 2).

Bergama Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri yapılırken çalışma alanımızın sınırları (lev. 1: şek. 1), Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından onaylanmış Kentsel Arkeolojik SIT sınırları dışında, eski yerleşim dokusunu gösteren belgelerden de yararlanılarak belirlenmiştir.

Bergama'da 2005 yılında, 2003 ve 2004 yıllarında gerçekleştirilen alan çalışmalarında olduğu gibi Bergama Çayının iki yakasında, iki ayrı grup tarafından çalışma gerçekleştirilmiştir.

6-17 Eylül 2005 tarihleri arasında 7 kişilik ekip ile toplam 100 yapı adasında çalışılmış, 713'ü anıt olmak üzere, 814 adet envanter formu hazırlanmıştır. 102 yapının plan krokisi yapılmış, 4440 adet dijital fotoğraf çekilmiştir. Böylece 2003 yılından itibaren, üç yıllık envanter çalışması sonucunda 160'ı yerleşme, 1501'i anıt envanteri olmak üzere, toplam 1661 adet envanter formu hazırlanmış, 390 adet plan krokisi yapılmış ve 9718 adet dijital fotoğraf çekilmiştir.

Kentsel kültür varlıkları envanter çalışmasında, konutların yapım tarihleri ve mimari özellikleri bir arada değerlendirildiğinde Bergama'daki konut mimarisinin gelişim süreci ortaya çıkmaktadır. 2005 yılına ait alan çalışmasında, nitelikli ve korunmaya değer Cumhuriyet devri konut yapılarının, önceki yıllarda çalışılan alanlardakinden daha yoğun olarak yer aldığı saptanmıştır.

Geleneksel kent dokusunun yeni yapılaşma

traditional vernacular architecture.

The last stage of Bergama (İzmir) Urban Cultural Heritage Inventory Workshop was the regional workshop carried out in Bergama between 6-17 September 2005. The Urban Archeological Conservation Site in Bergama, which is a multi-layered city encompassing several civilizations, was redefined as a Third Grade Urban Archeological Site and its boundaries expanded southwards to include the Gazipaşa district by the Second İzmir Cultural and Natural Heritage Conservation Council in March 2004, in addition to the changes made in 2003 when the inventory workshop first began.

The districts where urban cultural heritage is located are Ulucami, Talatpaşa and Kurtuluş north of the Bergama River, and the Selçuk, Barbaros, Atmaca, İslamsaray, Turabey, İnkılâp, Gazipaşa, Ertuğrul and Zafer districts south of the Bergama River. The regional workshop of 2005 completed an inventory of the Talatpaşa and Kurtuluş districts north of the Bergama River, and Selçuk, Gazipaşa, Atmaca, İslamsaray, Turabey, İnkılâp, Ertuğrul and Zafer districts south of the Bergama River.

In the course of the Bergama urban cultural heritage inventory workshop, research area boundaries were drawn up on the basis of documents showing the old urban fabric, and these extend beyond the boundaries of the urban archeological site as endorsed by the Cultural and Natural Heritage Conservation Council.

Like the workshops of 2003 and 2004 the Bergama 2005 inventory workshop was carried out by two groups on either sides of the Bergama River.

Between 6 and 17 September 2005, a team of 7 people worked on 100 urban blocks, filled in 814 inventory forms, drew sketch plan of 102 buildings, and took 4440 digital photographs. So at the end of the three-year inventory work that began in 2003, a total of 1661 inventories, 160 of these for settlements and 1501 for monuments, were completed and 9718 digital photographs were taken.

Simultaneous evaluation of the construction dates of the houses and their architectural

alanlarıyla birleştiği yerdeki yoğun yok edilişine bağlı olarak, kültür varlığı sayısı azaldığından, Bergama kentsel kültür varlıkları envanteri öngörülenden daha önce tamamlanmış bulunmaktadır. Envanteri yapılan kültür varlıkları sayısı, mevcut tescilli yapı sayısının yaklaşık üç katıdır. Bergama kentsel kültür varlıkları envanteri doğrultusunda, SIT alanlarının boyutlarında ve niteliklerinde değişiklikler yapılması gerekecektir.

2003 yılında başlayan Bergama kentsel kültür varlıkları envanter çalışması 2004 yılında devam etmiş ve 2005 yılında sonuçlanmıştır. Envanterlerin "Kültür-Kitap" veritabanına aktarılması ise 2006 yılında tamamlanmıştır.

characteristics during the urban cultural heritage inventory workshop revealed the development process of Bergama's vernacular architecture. During the regional workshop in 2005, it was discovered that post-1923 Republican period houses of high-quality and worthy of conservation were more numerous than in the districts studied in previous years.

The Bergama urban cultural heritage inventory was completed earlier than forecast due to the depletion in cultural heritage buildings as a result of demolition of traditional buildings in areas on the boundaries of new residential districts. The number of cultural heritage buildings whose inventories have been completed is almost three times the number of existing registered buildings. In the light of these findings changes in the extent and character of the conservation sites need to be made.

The Bergama urban cultural heritage inventory workshop begun in 2003, continued in 2004 and was completed in 2005. Transfer of the inventory to the "Kültür-Kitap" (Culture-Book) database was completed in 2006.

GİRİŞ

TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında kentsel kültür varlıkları envanter çalışması, Bergama'da Hellenistik ve Roma devirleri kenti üzerinde zaman içinde oluşmuş kentsel arkeolojik alanda Eylül 2003 yılında başlamış; çalışmasının ikinci dönemi Temmuz 2004'te, üçüncü ve son dönem alan çalışması ise Eylül 2005'te gerçekleştirilmiştir.

2005 yılı Bergama kentsel kültür varlıkları envanter projesi Doç. Dr. Demet Ulusoy Binan'ın proje yürütücülüğünde, Yrd. Doç. Dr. Mevlüde Kaptı'nın proje yürütücü yardımcılığında, Yrd. Doç. Dr. Binnur Kırac, Arş. Gör. Tigin Töre, Mim. Ayşegül Atabey, mimarlık bölümü öğrencileri R. Bilge Zaptçioğlu, Soner Çolak ve Ülkücan Turhan'ın katılımıyla yürütülmüş ve tamamlanmıştır.

TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında Bergama'da proje yürüyücüsünün danışmanlığı ve denetiminde, üçer kişilik iki ekiple gerçekleştirilen bu çalışma, Bergama Belediyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve Türkiye Bilimler Akademisi tarafından desteklenmiştir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE AYRINTILI ANLATIM

YÖNTEM

Alan çalışması öncesi

Alan çalışması öncesinde İstanbul'da 29 Ağustos - 3 Eylül 2005 tarihleri arasında gerçekleştirilen ön atölye çalışmasında, önceki yıl belediyeden alınıp bilgisayar ortamına aktarılmış olan halihazır haritalar kullanılarak belirlenen çalışma alanından 1/1000 ölçeğe ve bu alanda yer alan yapı adalarından 1/200 ölçeğe çıktılar alınmıştır. Çalışma alanının güneyindeki yapı adalarının sayısal halihazır haritaları olmadığından kadastral planlardan fotokopiler alınmıştır. Ön atölye çalışmasında bir önceki yılda olduğu gibi (Binan *et al.* 2004: 33), kentin ortasından geçen Bergama Çayının kuzeyinde, "Batı etkili evlerin" yer aldığı yamaç alan bir çalışma grubuna ve Bergama Çayının güneyinde yer alan, "geleneksel evler" in yoğun olduğu düzlük alan ise diğer çalışma grubuna

verilmiştir. Yerleşim ve anıt formları çoğaltılarak alanda kolay yazmaya olanak verebilecek karton alt kapaklı ve spiralli dosyalar olarak düzenlenmiştir. Kroki çizilecek sayfalar da ayrıca çoğaltılarak karton alt, kapaklı ve spiralli olarak hazırlanmıştır.

Alan çalışması

5 Eylül 2005 gecesi yola çıkılmış ve 6 Eylül 2005 sabahı Bergama'ya ulaşılmıştır. 6 Eylül 2005'te Bergama Çayının iki yakasında önceden saptanan alanlarda, iki grup tarafından envanter çalışması başlatılmıştır.

Kentsel kültür varlıklarının yer aldığı mahalleler: Bergama Çayının kuzeyinde Ulu Cami, Talatpaşa ve Kurtuluş mahalleleri, Bergama Çayının güneyinde ise Selçuk, Barbaros, Atmaca, İslamsaray, Turabey, İnkılâp, Gazipaşa, Ertuğrul ve Zafer mahalleleridir. 2005 yılı alan çalışmasında Bergama Çayının kuzeyinde Talatpaşa ve Kurtuluş mahallelerinde, çayın güneyinde ise Selçuk, Gazipaşa, Atmaca, İslamsaray, Turabey, İnkılâp, Ertuğrul ve Zafer mahallelerinde envanter çalışması gerçekleştirilmiştir (lev. 2: şek. 2).

6-17 Eylül 2005 tarihleri arasında gruplar ön atölye çalışmasında belirlenmiş alanlarda envanter gerçekleştirmişlerdir. Konaklama yeri ile çalışma alanları birbirine uzak olduğundan ulaşım belediye tarafından sağlanan araç ile yapılmıştır.

7 kişilik ekiple toplam 98 yapı adasında çalışılmış, 797 adet envanter formu hazırlanmış, 102 yapının plan krokisi yapılmış, 4440 adet dijital fotoğraf çekilmiştir.

Her iki grubun çektiği dijital fotoğrafların her akşam düzenli olarak kayıtları yapılmış ve anıt formunda yer alan envanter numaralarıyla, fotoğraf numaraları alanda tutulan defter ile karşılaştırılarak gerekli düzeltmeler düzenli olarak gerçekleştirilmiştir.

Büro çalışması

Büro çalışması, alan çalışmasını yapanlarca gerçekleştirilmiştir. Plan krokilerinin bilgisayar ortamına aktarılması işlemi İstanbul'da yapılan büro çalışmasında tamamlanmıştır. Yapıların ölçülü planlarının kendi parselleri içinde konumlandırılmaları ve çalışma sınırları içinde yapı dokusunu veren haritaların çiziminde belediyeden alınan, bilgisayar ortamına aktarılmış 1/500 ve 1/1000 ölçekli halihazır haritalar kullanılmıştır. Çalışma alanının güneyinde yer alan adaların bilgisayar ortamına aktarılmış halihazır haritaları olmadığından, bunların alan çalışması verileri, bilgisayar ortamına mevcut kadastral haritalar doğrultusunda aktarılmıştır.

2003, 2004 ve 2005 yıllarında gerçekleştirilen alan çalışmalarında düzenlenen anıt ve yerleşim formlarındaki bilgiler, fotoğraflar ve plan krokileri "Kültür Kitap" veritabanına aktarılmıştır.

AYRINTILI ANLATIM

2005 yılında envanteri yapılan mahallelerin fiziksel, sosyal yapısı ve tarihsel gelişimi

2005 yılında, yine Bakırçay'ın kuzeyinde 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Rumların ve Ermenilerin yaşadığı alanlarda ve Bakırçay'ın güneyinde Yahudilerin ve Türklerin yaşadığı alanlarda olmak üzere. Kentsel SIT sınırları içinde kalan 12 mahalleden 10'unda envanter çalışması gerçekleştirilmiştir (bkz. "Alan Çalışması" bölümü).

Bergama'nın Türk, Rum, Yahudi ve Ermenilerden oluşan karmaşık yapısına 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başında bir de göçmenler eklenmiştir. Bu dönemde Bergama'nın çevresindeki alanlarda yeni mahalleler kurulmuştur. Osmanlı-Rus Savaşının ardından gelen göçmenler Selimiye ve Hatuniye mescidlerinin bulunduğu mahallelere (Bayatlı 1997: 12) daha sonra da 1908 yılında Ertuğrul Mahallesi'ne iskân edilmiştir. Balkan Savaşlarında Osmanlı'nın yenilgisinden ve I. Dünya Savaşından sonra da Bergama'ya gelmeye devam eden göçmenler, kentin etnik yapısını Türkler lehine değiştirmiştir. Türk nüfusu artarken, Rum nüfusu aynen kalmıştır. 1923 ve sonrasında Rum nüfusa rastlanmamaktadır. Bu kesimin büyük bölümü, kentin işgalden kurtulduğu 14 Eylül 1922 tarihinden önce Bergama'yı terk etmiştir. Kalanlar da "1 Aralık 1926 ve 10 Haziran 1930 tarihlerinde imzalanan antlaşmalarla gitmiştir". Yahudilerin ve Ermenilerin gitmesi ile de kentte sadece Türkler kalmıştır (Peker [1992]: 35).

Cumhuriyet devrinin ilk yıllarında gelen mülteci mübadiller¹ için Şeytankırı mevkiinde Gaziosmanpaşa ve Turabey mahalleleri kurulmuştur (Peker [1992]: 35-36). 1940'lı yıllardan sonra Bergama köylerinden gelip kente yerleşmek isteyenler ile ihtiyacı olan diğer ailelere, yine Şeytankırı mevkiinde düşük ücretlerle arsa satılarak yerleşmeleri sağlanmış, Atatürk ve Fevzipaşa mahalleleri bu şekilde kurulmuştur (Peker [1992]: 36, 38).

Cumhuriyet kurulduktan sonra mahallelerin düzeni değiştirilmiş; bazı mahalleler aynen korurken, bazıları birleştirilerek yeni adlar almıştır. Yeni kurulan mahallelerle 12 mahalle ortaya çıkmıştır (Peker [1992]: 37).

Mahalleler

Talatpaşa Mahallesi: Yamaçta konumlanmıştır. Doğudan Kurtuluş, güneyden İslamsaray, batıdan Ulu cami mahalleleriyle çevrelenen Talatpaşa Mahallesi'nde 448, 447, 347, 457, 450 numaralı yapı adaları yer almaktadır. 125 parselin bulunduğu mahallede tescilli parsel sayısı 34, tescilli önerilen parsel sayısı 1'dir. Envanteri yapılan 66 kentsel anıtın 6'sı çeşme, 1'i fırın, 59'u konuttur. Mahallede yörenin geleneksel yapım tekniği ile inşa edilen (dış duvarları taş, iç konstrüksiyonu ahşap karkas) yapılar çoğunluktadır.

Mahalle genelinde kat yüksekliği ikidir. 450 ve 457 numaralı yapı adaları dışında Talatpaşa Mahallesi'nin özgünlük durumu "kötü"dür.

Kurtuluş Mahallesi: Yamaçta konumlanmıştır. Kuzeyden antik yerleşme alanı Akropol Tepesi, batıdan Talatpaşa, güneyden İslamsaray mahalleleriyle çevrilmiştir. 449, 526, 528, 529, 527, 539, 543, 541, 542, 544, 537, 533, 535, 536, 534, 530, 531, 532, 538, 546, 545 numaralı yapı adalarından oluşan mahallede 364 parsel yer almaktadır. 88 kentsel kültür varlığının tescilli olduğu mahallede, 8 anıt tescil için önerilmiştir. Envanteri yapılan 153 anıttan 1'i lahid, 1'i antik kalıntı, 4'ü çeşme, 3'ü okul, 5'i dükkân, diğerleri konuttur. Cumhuriyetin ilk dönemine ait nitelsiz yapıların yer aldığı 545 ve 546 numaralı yapı adalarının dışında, mahallede yörenin geleneksel yapıım tekniğine uygun olarak (dış duvarları taş, iç duvarları ahşap karkas) inşa edilen yapılar çoğunluktadır. İki katlı yapıların yoğun olarak görüldüğü Kurtuluş Mahallesi'nin özgünlük durumu "orta"dır.

İslamsaray Mahallesi: Düzlükte yer almaktadır. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde, Gelince Çayı boyunca uzanan mahalle, kuzeyde Talatpaşa ve Kurtuluş mahalleleri, batıda Barbaros Mahallesi, güneyde ise Turabey Mahallesi ile çevrelenmiştir. 304, 474, 475, 476 numaralı yapı adalarından oluşan mahallede 101 parsel yer almaktadır, bunların 12 tanesinde tescilli yapılar bulunmaktadır. Envanteri yapılan 28 anıt arasında 1 havra, 1 otel, 1 dernek, 1 türbe, 1 han (Kattırhan), 1 köprü, 1 çam ağacı, 3 kışla, 2 tabakhane, 5 dükkân, 2 antik duvar bulunmaktadır, diğerleri konuttur. 1. derece Arkeolojik SIT alanı üzerinde yer alan 474 numaralı yapı adasındaki yapılardan biri Kızıl Avlu'dur (Serapion Tapınağı). 476 numaralı yapı adasında ağırlıklı olarak taş yapılar bulunmaktadır, ancak mahalle genelindeki konut yapılarında yörenin geleneksel inşa tekniği hâkimdir. Mahallenin özgünlük durumu 476 numaralı yapı adası dışında "kötü"dür.

Turabey Mahallesi: Düzlükte yer almaktadır. Kuzeybatıdan güneydoğuya doğru Bergama Çayı boyunca uzanan mahalle, kuzeyden Barbaros ve İslamsaray mahalleleri, batıdan İnkılâp Mahallesi, güneyden Maltepe Mahallesi ile çevrelenmiştir. 808, 807, 147, 208, 148, 209, 207, 205, 809, 204, 212, 211, 210, 140, 806, 143, 206, 192 numaralı yapı adalarından oluşan mahallede 479 parsel yer almaktadır, bunlardan 24'ü tescillidir. Envanteri yapılan 85 kentsel anıt arasında havra, harabe, çınar ağacı, meydan, konut-çeşme, konut-hamam, Hacı Hakim Hamamı, antik kalıntı, Kulaksız Camii, Emir Sultan Minaresi, 4 çeşme (bunların ikisi Hacı Yamakzade Çeşmesi ve Hacı Yamak Kızı Hatice Hatun Çeşmesi), 3 depo, 3 dükkân bulunmaktadır, diğerleri konuttur. Mahallede Cumhuriyet devrine² ait, karma sistemde inşa edilmiş iki katlı yapılar ağırlıktadır. 1980'li yıllarda açılan İnönü Caddesi üzerinde bir Roma devri kalıntısı vardır, ay-

nı cadde üzerinde yüksek betonarme yapılar da yer almaktadır. Cumhuriyet devrine ait banka binasının envanterinin yapıldığı 140 numaralı yapı adasında yaygın yapıım tekniği betonarmedir. Yöredeki geleneksel inşa tekniğinin yanı sıra farklı tekniklerin de (betonarme gibi) ağırlıkta olduğu mahallenin özgünlük durumu "kötü"dür.

İnkılâp Mahallesi: Düzlükte yer almaktadır. Kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanan mahalle kuzeyden Turabey, güneyden Fevzipaşa ve Maltepe mahalleleri, batıdan Ertuğrul ve Barbaros mahalleleri ile çevrelenmiştir. 144, 4A, 4B, 5, 146, 145, 41A, 41B numaralı yapı adalarından oluşan mahallede 429 parsel yer almaktadır, bunlardan 10'u tescillidir. Envanteri yapılan 138 anıtarasında çınar ağacı, Yeni Cami, Osmanlar Camii, Harputlu Mescidi, 2 çeşme, 1 depo, 2 atölye, 5 dükkân ve konutlar bulunmaktadır. Mahallede yörenin geleneksel yapıım tekniğiyle (dış duvarları taş, içi duvarları ahşap karkas) inşa edilen yapılar çoğunluktadır. Aynı zamanda Cumhuriyet devrine ait karma sistemde (kargir+ahşap) inşa edilmiş iki katlı yapılar da bulunmaktadır. İki katlı yapıların yoğun olarak görüldüğü İnkılâp Mahallesi'nde, KTVKK tarafından "korunacak sokak" olarak 26 Ekim 1984 tarih ve 466 sayı ile tescil edilmiş olan Harputlu Caddesinin bulunduğu alanın geleneksel dokusu özgünlüğünü korumaktadır. Ancak mahalle genelinde özgünlük durumu "orta"dır.

Gazipaşa Mahallesi: Düzlükte yer almaktadır. Üçgen biçimindeki mahalle kuzeyden ve batıdan Atmaca, güneyden ve batıdan Zafer, doğudan Ertuğrul ve Barbaros mahalleleri ile çevrelenmiştir. 294, 292, 291, 433, 297, 296 numaralı yapı adalarından oluşan mahallede yaklaşık olarak 260 parsel yer almaktadır, bunların 9'u tescillidir. Envanteri yapılan 85 kentsel anıt arasında 1 antik kalıntı, 1 meydan, Kurşunlu Cami, İlçe Emniyet Müdürlüğü (Eski Hükümet Konağı), 2 çeşme, 1 atölye, 6 dükkân, 2 dükkân+konut ve konutlar bulunmaktadır. Mahallede yörenin geleneksel yapıım tekniğiyle, (dış duvarları taş, içi duvarları ahşap karkas) inşa edilen yapılar ile Cumhuriyet devrine ait, karma sistemde inşa edilmiş iki katlı yapılar bulunmaktadır. İki katlı yapıların yoğun olarak görüldüğü Gazipaşa Mahallesi'nde Galenos Caddesinin bulunduğu bölümde çok katlı yapılaşmanın olduğu gözlenmiştir. Mahalle genelinde özgünlük durumu "orta"dır.

Atmaca Mahallesi: Yamaçta yer almaktadır. Kuzeyden Selçuk Mahallesi, doğudan Barbaros Mahallesi, güneyden Gazipaşa ve Zafer mahalleleri ile çevrelenmiştir. 326, 325, 324, 317, 289, 318, 316, 329, 328, 327 numaralı yapı adalarından oluşan mahallede 271 parsel yer almaktadır, bunlardan 2'si tescillidir. Envanteri yapılan 38 kentsel anıt arasında Laleli Cami, 1 antik kalıntı, 1 çeşme, 3 dükkân, 1 dükkân+konut ve konutlar bulunmaktadır. Mahallede 20. yüzyıl başında karma yapıım sistemi ile inşa edilmiş az sa-

yıda geleneksel avlulu ev bulunmaktadır. Genel olarak Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar ile günümüze yakın yıllarda inşa edilmiş niteliksiz yapılar bulunmaktadır. Atmaca Mahallesinin özgünlük durumu "kötü"dür.

Selçuk Mahallesi: Düzlük ve yamaç alanda yer almaktadır. Mahallenin doğusu Bergama Çayı ve Barbaros Mahallesi ile sınırlanmaktadır. Güneyinde Atmaca Mahallesi, batısında gecekonduardan oluşan bir yerleşme vardır. Selçuk Mahallesinde 2003, 2004 ve 2005 yıllarında envanter çalışması gerçekleştirilmiştir. 2005 yılında çalışmanın gerçekleştirildiği 417 ve 418 numaralı yapı adalarında toplam 24 parsel bulunmaktadır. Envanteri yapılan 2 kentsel anıt arasında bir çeşme ve bir konut bulunmaktadır. Mahallede çalışılan yapı adalarının özgünlük durumu "kötü" olarak gözlenmiştir.

Ertuğrul Mahallesi: Düzlükte yer almaktadır. Doğuda İnkılâp, güneyde Fevzipaşa, batıda Zafer ve Gazipaşa mahalleleri ile çevrelenmiştir. Mahalle, 1876 Osmanlı-Rus Savaşından sonra gelen göçmenlerin iskânları sırasında kurulmuştur (Bayatlı 1997: 12). 25, 51, 50, 26, 1194, 49, 27, 28, 29A, 29B numaralı yapı adalarından oluşan mahallede 342 parsel yer almaktadır, bunlardan 13'ü tescillidir. Envanteri yapılan 86 anıt arasında Hatuniye Camisi, Eski Belediye Binası, 4 çeşme (bunların ikisi Hatuniye Çeşmesi ve Sathiyeh Hanım Çeşmesi), 6 dükkân, Demirciler Arastası, 5 dükkân+konut ve konutlar bulunmaktadır. Mahallede, yörenin geleneksel yapım tekniğiyle, yani dış duvarları taş, iç duvarları ahşap karkas olarak inşa edilen yapılar ile Cumhuriyet devrine ait, karma sistemde inşa edilmiş iki katlı yapılar bulunmaktadır. İki katlı yapıların yoğun olarak görüldüğü Ertuğrul Mahallesinde Cumhuriyet Caddesinin bulunduğu bölümde çok katlı yapılaşma olduğu gözlenmiştir. Mahalle genelinde özgünlük durumu "kötü"dür.

Zafer Mahallesi: Yamaçta yer almaktadır. Kuzeyden Atmaca ve Gazipaşa, doğudan İnkılâp ve Maltepe mahalleleri ile çevrelenmiştir. Bu mahalle 19. yüzyılın sonunda 1876 Osmanlı-Rus Savaşından sonra gelen "muhacirlerin" yerleştirildiği mahalledir (Bayatlı 1957: 9). Mahalle aynı yıllarda İstanbul ve İzmir'de uygulanan planlama anlayışıyla geometrik yol düzenine sahip bir yerleşme olarak düzenlenmiştir. 224, 223, 622, 244, 243, 262, 263, 264, 245, 246, 265, 266, 267, 249, 248, 247 numaralı yapı adalarından oluşan mahallede 163 parsel yer almaktadır, bunlardan 1'i tescillidir. Envanteri yapılan 80 kentsel anıt arasında, Selimiye Camisi, Ahmed Ağa Çeşmesi, 1 ağaç ve konutlar yer almaktadır. Mahallede yörenin geleneksel yapım tekniğiyle, yani dış duvarları taş, iç duvarları ahşap karkas olarak 20. yüzyıl başında inşa edilen yapılar ile Cumhuriyet devrine ait, karma sistemde inşa edilmiş tek veya iki katlı yapılar bulunmaktadır. İki katlı yapıların yoğun olarak görüldüğü Zafer Mahallesinin genelinde özgünlük durumu "orta"dır.

Yapı adaları

2005 yılı envanter çalışmasında envanteri yapılan yapı adaları ve özellikleri için bkz. s. 79, EK 2.

Yapılar

Konutlar

Kentsel kültür varlıkları envanter çalışmasında, konutların yapım tarihleri ve mimari özellikleri bir arada değerlendirildiğinde Bergama'daki konut mimarisinin gelişim süreci ortaya çıkmaktadır.

Geleneksel Bergama evleri tek katlı veya çift katlı, üç tarafı taş duvarla çevrili ön kısmı ahşap karkas dolgu duvarlı (hımış), avluya açılan yapılar; evler doğrudan sokağa açılmaz, sokakla bağlantıları avludandır.

18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başına ait açık/dış sofalı evler genelde iki odalıdır; oda sayısının arttığı örneklerde odanın biri sofa genişliğince uzamakta ya da diğer odalara sofa doğrultusuna dik olarak eklenmektedir (env. no: J18.B5.1144/ lev. 5: şek. 5; env. no: J18.B5.1347/ lev. 5: şek. 6).

19. yüzyıl sonuna ait tek katlı ve iki katlı geleneksel evlerde açık/dış sofalı planlar yanında, kapalı/iç sofalı planların yaygın olarak kullanılmaya başlandığı gözlenmiştir (env. no: J18.B5.1173/ lev. 6: şek. 7).

Bergama Çayının kuzeyinde yer alan ve 20. yüzyıl başlarına kadar Rumların ve Ermenilerin yaşadığı yamaç yerleşim, kargir görünümlü, dış duvarları ahşap karkas sisteme bitişik taş örgülü karma yapım sistemli, avlusuz ya da arkada küçük avlusu olan "Batı etkili evlerin" yoğun olduğu alanlardır. 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başındaki "Batı etkili evlerde" tek ya da iki katlı, kendi içinde simetrik ve asimetrik olarak ayrılan, yan sofalı olarak da tanımlanabilecek kapalı/dış sofalı, örnekler yaygındır (env. no: J18.B5.888/ lev. 7: şek. 9). Daha geniş parselde oturan evlerin genelde kapalı/iç sofalı plan özelliğinde olduğu saptanmıştır (env. no: J18.B5.528/ lev. 7: şek. 10). "Batı etkili evler" arasında 20. yüzyıl başına ait bazı örneklerde, sofanın hole dönüştüğü ve koridorun ortaya çıktığı plan tipleri de saptanmıştır (env. no: J18.B5.26/ lev. 7: şek. 11; env. no: J18.B5.76/ lev. 7: şek. 12).

19. yüzyılın ikinci yarısından önce gerek Türklere ait konutların yoğun olarak bulunduğu, Bergama Çayının güneyindeki düz alanda ve çayın kuzeyinde, gerekse azınlıkların evlerinin olduğu yamaç yerleşiminde aynı özellikte geleneksel konutlar yapıldığı saptanmıştır. 1856 Islahat Fermanı, bunu takip eden 1858 Arazi Kanunu ve yabancı uyruklulara "taşınmaz tasarruf hakkı" veren 1867 tarihli kanunun kabulü sonucunda, 19. yüzyıl sonundan itibaren ülkedeki gayrimüslimlerin ve yabancı uyrukluların, ekonomik gelişmişlikleriyle koşut olarak Anadolu kentlerinde giriştikleri konut yaptırmaya etkinliği dikkat çekici boyutlardadır (Binan 1994: 26).

Bergama'da, Türklerin ve gayrimüslim azınlığın yerleştiği alanların belirlenmiş olduğu ve 19. yüzyılın sonunda, gayrimüslim halkın ve yabancıların artan konut edinme talepleri doğrultusunda, sınırlı yerleşim alanlarındaki parsel boyutlarının bölünerek küçüldüğü sonucu çıkarılabilir. Gayrimüslim azınlığın oturduğu alanda 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren "dış sofalı" geleneksel evlerin avlularının yok edilip evin önünde, ancak avlu giriş kapısına ulaşım amaçlı bir alan bırakılarak bölünen parseller üzerine, "Batı etkili evlerin" yapıldığı örnekler bu görüşü desteklemektedir. Neoklasik üslupta yapılmış olan bu evler Rumların ve Ermenilerin bu yüzyılda bir çıkış yolu bulmak amacıyla ulusal kimlik arayışlarının ürünü olarak yorumlanabilir (Kuban 2001: 84-85'ten aktaran Sönmez 1998: 78).

19. yüzyıl sonunda ülke genelinde yaşanan Batılılaşma/modernleşme döneminin somut yansımaları Bergama konutlarında farklı bir mimari biçimlenme şeklinde görülmektedir. Geleneksel planlamadan "Batı etkili evler"e geçiş sürecini vurgulayan plan örnekleri de saptanmıştır: Bu örneklerde, avlu kapalı hale gelip "taşlığa" dönüşmüştür. Taşlığa açılan dış veya iç sofalı mekânsal düzenlemelerin yer aldığı "taşlıklı evler", geleneksel dış sofalı ve iç sofalı avlulu ev tipinden kapalı/dış sofalı ve hol-koridorlu eve geçişte ara plan tipleri olarak görülmektedirler (env. no: J18.B5.869 / lev. 6: şek. 8).

2005 yılında envanter çalışması yaptığımız alanda, nitelikli ve korunmaya değer Cumhuriyet devri konut yapılarının, önceki yıllarda çalışılan alanlardakinden daha yoğun olarak yer aldığı saptanmıştır (env. no: J18.B5.1156, J18.B5.1162, J18.B5.1160, J18.B5.1136 / lev. 8: res. 18-21, şek. 13)

Dini yapılar

Bergama'da 14. yüzyıldan itibaren inşa edilen Türk İslam eserleri şehrin bugüne ulaşan karakterini belirlemiştir. Karesi Beyliği ve Osmanlılar zamanında bu dönemi yansıtabilecek çok sayıda cami inşa edilmiştir. Bugüne ulaşabilen camiler 14. yüzyıldan Uluca-mi; 15. yüzyıldan Kurşunlu Cami, İncirli Mescid, Parmaklı Mescid, Lonca Mescidi, Mescidaltı Mescidi, Hoca Sinan Mescidi; 16. yüzyıldan Laleli Cami, Ansarlı Cami ve Darülhadis, Şadırvanlı Cami; 18. yüzyıldan Kulaksız Camii; 19. yüzyıldan Harputlu Mescidi, Yeni Cami, Hatuniye Camisi, Selimiye Camisidir. Adı geçen dini yapılar dışında Vakıflar İdaresi tarafından satın alınan Hacı İlyas Mescidi ve Cumhuriyet devrinde inşa edilen Osmanlar Camii ile günümüze yalnızca minareleri kalabilen Selçuklu Camii ve Emir Sultan Camii de vardır (Bayatlı 1956: 9-10; Ersoy 1989).

2005 yılı çalışma alanında yer alan dini yapılar Kızıl Avlu (Serapion Tapınağı), Kurşunlu Cami, Hoca Sinan Mescidi, Laleli Cami, Kulaksız Camisi, Harputlu Mescidi, Yeni Cami, Hatuniye Camisi, Selimiye Ca-

mi, Emir Sultan Minaresi, Osmanlar Camii ve iki adet havra ile Karesi Bey Oğlu Dursun Bey Türbesidir (Kız Türbesi).

Kızıl Avlu (Serapion Tapınağı) (env. no: J18.B5.1121): İslamsaray Mahallesi 475 ada, 15 parselde bulunan tapınak MS 2. yüzyılın ilk yıllarında iki su tüneline üzerinde inşa edilmiştir (lev. 10: res. 40). Yapımında kullanılan tuğlaların kırmızı renginden dolayı "Kızıl Avlu" denmektedir. En parlak dönemini MS 2. yüzyılın ilk otuz yılında yaşayan kentin güneyinde, Mısır tanrılarına adanmış olan Roma devri tapınağı Kızıl Avlu 100x270 m'lik alanı kaplamaktadır (Radt 2001: 57,198). Bu yapı Mısır tanrılarının yeraltı tanrısı Serapis ile ilişkilendirilmekte ve Serapion adıyla da anılmaktadır (Soyaker 1993: 57-61; Bayatlı 1951: 53). Bizans devrinde tapınağın içine bazı ekler yapılarak, Hristiyanlığın Anadolu'daki ilk döneminde kilise olarak kullanılmıştır. Tapınak dikdörtgen bir ana bölüm ile bu bölümün iki yanında bulunan dairesel yapılardan oluşmaktadır. Osman Bayatlı'ya göre yapı 19. yüzyılın sonlarında evlerle sarılmış durumdadır. Tapınak içindeki ilk kazı 1932 yılında başlamış, bu tarihten sonra etrafını saran "30 kadar ev, dükkân, mağaza ve arsa" kamulaştırılmıştır (Bayatlı 1951: 47).

Kurşunlu Cami (env. no: J18.B5.1448): Gazipaşa Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi ve Kurşunlu Cami Sokağının kesişiminde, 296 ada, 11 parselde bulunmaktadır (lev. 10: res. 34, şek. 15). Kare planlı ve kubbesi sekizgen kasnak üzerine oturan bir camidir. Yapının kitabesinden H 839 (1435) yılında Safi³ oğlu Hacı Hasan tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Bayatlı 1956: 37; Ayverdi 1972: 269-270; Ersoy 1989: 15). Kubbesi kurşunla kaplı olduğu için bu isimle anılan cami ve minaresi kesme taştan yapılmıştır. Caminin giriş cephesinde, ahşap dikmeler tarafından taşınan, tek eğimli bir çatıya sahip son cemaat bölümü vardır. Cumhuriyet Caddesi yönündeki cephesinde de tek eğimli bir çatıya sahip, doğrama ile kapatılmış bir bölüm bulunmaktadır. Buradaki duvar üzerinde bulunan "Maşallah" yazısı üzerindeki H 1296 (1878)⁴ tarihinden, yapının bu tarihte bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır (Ersoy 1989: 15).

Hoca Sinan Mescidi (env. no: J18.B5.1191): Turabey Mahallesi, Yanıkönak Meydanına yakın, Beylik Ambarı Sokağı üzerinde, 212 ada, 5 parselde bulunmaktadır. Kare planlı ve kubbesi sekizgen kasnak üzerine oturan bir camidir. Avlusunda basamaklı bir minaresi vardır. 1567 tarihli bir vakfiyesi olan mescidin bu tarihten önce yapılmış olduğu anlaşılmaktadır (Günay 1999: 113). İnşa kitabesi olmayan caminin giriş duvarı üzerinde bulunan "Maşallah" ve besmele yazısı altındaki Rumi 1240 (1824) tarihinden de yapının bu tarihte bir onarım geçirdiği sonucuna varılmaktadır (Bayatlı 1956: 31, Ersoy 1989: 36).

Laleli Cami (env. no: J18.B5.1474): Atmaca Mahallesi, Abacılar Camii (Bayatlı 1956: 44) olarak da anı-

lan yapı, Laleli Cami Sokağı ve Hastane Caddesi üzerinde, 317 ada, 1 parselde bulunmaktadır. Kare planlı ve kubbeli olan caminin, iki küçük kubbeli son cemaat mahalli ile minaresi vardır. Yapının inşa kitabesi yoktur. Osman Bayatlı, haziresinde bulunan bir mezar taşındaki H 948 (1534) tarihinden yola çıkarak caminin 16. yüzyılda inşa edildiğini düşünmektedir (Bayatlı 1956: 44) 1895 depreminde minaresi yıkılan caminin şimdiki minaresi daha sonra yapılmış, ayrıca 1950 (Bayatlı 1956: 44) ve 1971 yıllarında esaslı onarım geçirmiştir (Ersoy 1989: 40).

Kulaksız Camii (env. no: J18.B5.1216): 1567 tarihli vakıf defterinde adı geçen ve Turabey Mahallesi'nde Kadı Hayreddin (Günay 1999: 114) veya Gazi Hayreddin Camii olarak da anılan cami (Bayatlı 1956: 49), Cumhuriyet Caddesi üzerinde, 206 ada, 1 parselde bulunmaktadır (lev. 10: res. 38; şek. 17). Dikdörtgen planlı ve kırma çatılı olan caminin kapısı üzerindeki kitabesinden R 1217 (1803) tarihinde Çelebi Hacı Mehmed'in kızı Ayşe tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Bayatlı 1956: 49, Ersoy 1989: 60). Osman Bayatlı, caminin 1950'li yıllarda esaslı bir onarım geçirdiği ve minaresinin yeniden inşa edilerek son cemaat bölümünün kapatıldığını belirtmektedir (Bayatlı 1956: 49). Caminin kuzey duvarında bulunan kemerlerde devşirme malzeme kullanılmıştır.

Harputlu Mescidi (env. no: J18.B5.1356): İnkılâp Mahallesi'nde bulunan ve İplikçi Yunus Mescidi olarak da anılan mescid, Harputlu Caddesi üzerinde 4-B ada, 66 parselde bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı ve kırma çatılı bir yapıdır. Kapısı üzerindeki kitabeden Rumi 1224 (1809) tarihinde Murtazaoğlu Harputluzade Mustafa Ağa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Bayatlı 1956: 54, Ersoy 1989: 63). Ancak "1567 tarihli vakıf defterinde mescidin vakfı için 19,800 akçe ve 1 dükkân icaresinin bırakıldığı tespit" edilen mescidin bu tarihten önce yapılmış olduğu sonucuna varılabilir (Günay 1999: 114). Osman Bayatlı'nın verdiği bilgilerden, caminin 1950'li yıllarda esaslı bir onarım geçirdiği ve son cemaat bölümünün kapatıldığı anlaşılmaktadır (Bayatlı 1956: 54).

Yeni Cami (env. no: J18.B5.1343): İnkılâp Mahallesi'nde yer alan ve Yeşilli Cami olarak da anılan yapı, Cumhuriyet Caddesi üzerinde 4-A ada 112 parselde bulunmaktadır. Kare planlı ve kırma çatılı olan caminin son cemaat yeri fevkânidir. Son cemaat bölümüne merdivenlerle çıkılmaktadır (lev. 10: res. 35) Kapısı üzerindeki kitabeden Rumi 1229 (1813/1814) tarihinde İbrahim Nazif Ağa'nın torunu Karaosmanoğlu tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Bayatlı 1956: 58; Ersoy 1989: 67). Osman Bayatlı, caminin 1908 yılında esaslı bir onarım geçirdiğini, minaresinin 1914 yılındaki depremde yıkıldığı için yeniden inşa edildiğini ve daha sonra 1954 yılında ortaya çıkan yapısal sorunlar nedeniyle yenilendiğini belirtmiştir (Bayatlı 1956: 58).

Hatuniye Camisi (env. no: J18.B5.1509): Ertuğrul Ma-

hallesinde, Hatuniye Caddesi ile Hatuniye Meydanı üzerinde 26 ada, 77 parselde bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı ve kırma çatılı olan caminin doğu cephesi önünde bir son cemaat mahalli bulunmaktadır. Kapısı üzerindeki kitabesinden R 1292 (1875) tarihinde "Dayızade zevcesi Şemsi Hanım" tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Bayatlı 1956: 62; Ersoy 1989: 70). Osman Bayatlı, caminin 1950'li yıllarda esaslı bir onarım geçirdiğini ve "yüksek bir merdiven şeklindeki minaresi"nin yıktırılarak yeni bir minare inşa edildiğini belirtmektedir (Bayatlı 1956: 62).

Selimiye Camisi (env. no: J18.B5.1621): Zafer Mahallesi'nde, Dikili Sultan Sokağı ile Cami Sokağı üzerinde 264 ada, 1 parselde bulunmaktadır (lev. 10: res. 36, şek. 16). Caminin adı, Zafer Mahallesi'nin eski adı olan Selimiye'den gelmektedir (Bayatlı 1956: 62). Dikdörtgen planlı ve kırma çatılı olan caminin kapısı üzerindeki kitabesinden "H 1308 (1890/1891) yılında Tırnovalı Koca Mehmed tarafından halkın yardımıyla" yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Döneminin üslup özelliklerini yansıtan caminin kuzey cephesi önünde bulunan son cemaat mahalli ve minaresi sonradan yapılmıştır (Ersoy 1989: 75).

Emir Sultan Camii Minaresi (env. no: J18.B5.1226): Turabey Mahallesi'nde 192 ada, 22 parselde Emir Sultan Sokağı üzerinde bulunmaktadır. Emir Sultan Camisi çok harap olduğu gerekçesiyle Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1943 yılında yıktırılmıştır Osman Bayatlı, uzun yıllar harap kalmış olan caminin kitabesinde "Bâni Emir Sultan'ın şefaatine mahzar olmak için Bergama Voyvodası Mustafa Ağa tarafından R 1246 (1830/1831)" yılında yaptırıldığını belirtmektedir (Bayatlı 1956: 61). Günümüze, caminin külahı olmayan kesme taşlı minaresi (lev. 10: res. 37) ve temel izleri ile haziresinin bazı bölümleri ulaşabilmiştir.

Hacı İlyas Mescidi: Atmaca Mahallesi'nde 325 ada, 19 parselde bulunmaktadır. 16. yüzyıla ait bir vakıf defterinde adı geçen mescid (Günay 1999: 112), bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır. Osman Bayatlı, Vakıflar İdaresi tarafından "kadro harici bırakılan" caminin satıldığını ifade etmektedir (Bayatlı 1956: 10, 62). Günümüzde son cemaat mahallinde ve harim bölümünde geleneksel konut plan düzenine sahip evler (env. no: J18.B5.1468) bulunmaktadır.

Osmanlar Camii (env. no: J18.B5.1244): İnkılâp Mahallesi'nde, Hamamcı Bahçe Sokak ile Değnek Alanı Caddesi kesişiminde, 144 ada, 37 parsel üzerinde bulunmaktadır. Kare planlı ve kırma çatılı olan cami Cumhuriyet devrinde inşa edilmiştir. Minare kürsüsü üzerindeki kitabede yapım tarihi olarak 1943 yazılmaktadır.

Karesi Bey Oğlu Dursun Bey Türbesi / Kız Türbesi (env. no: J18.B5.1117): İslamsaray Mahallesi'nde, Kestel Caddesi, 475 ada, 36 parsel üzerinde bulunmaktadır (lev. 10: res. 39). Kare planlı türbenin kapısının üzerindeki kitabeden, 12.-13. yy'da hüküm sürmüş Da-

nişmentliler soyundan "Karesi Bey Oğlu Dursun Bey Kerimesi" tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Havra (env. no: J18.B5.1131): Turabey Mahallesinde 807 ada, 11 parselde Eski Elektrik Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı olan yapı çok harap durumdadır (lev. 10: res. 41, sek. 18). Havranın güneyinde ve kuzeyinde birer yapı daha bulunmaktadır. Bugün lokanta olarak kullanılan güneydeki iki katlı yapının (env. no: J18.B5.1130) üzerinde bir kitabe vardır. Kuzeyindeki tek katlı yapının ise yangın geçirmiş ve harap bir durumda olduğu gözlenmiştir (env. no: J18.B5.1132).

Havra kapısı (env. no: J18.B5.1109): İslamsaray Mahallesinde 474 ada, 60 parselde, Ziyabey Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Minibüs terminali binalarının inşaatı sırasında bazı bölümlerinin yıkıldığı izlenimi veren yapı çok harap durumdadır. Yalnızca kemerli-tonozlu bir geçit ve bu geçide açılan mekânların kapı ve pencerelerinden oluşan bölümü günümüze ulaşmıştır.

Su yapıları

Bergama'nın su yapıları: 14. yüzyıldan Ulucami Köprüsü, Tabak Köprüsü ve Tabaklar Hamamı; 15. yüzyıldan Küplü Hamam; 16. yüzyıldan Hacı Hakim Hamamı ile Çınarlı Hamamdır (Bayatlı 1956: 9-10; Ersoy 1989; Emekli 2001: 109-110). 2005 yılında envanter çalışması yaptığımız alanındaki su yapıları Üçkemer Köprüsü, Hacı Hakim Hamamı ve 27 adet çeşmeden oluşmaktadır. Bu çeşmelerin 10'u tescillidir.

Üçkemer Köprüsü (env. no: J18.B5.1120): İslamsaray Mahallesinde -Bergama Çayı (Selinos) üzerinde 475 adada yer almaktadır (lev. 11: res. 43). Geleneksel yerleşim dokusunun dış sınırlarındadır. Roma devrinde inşa edilmiş olan köprü, zaman içinde bazı özgün elemanlarını yitirmiştir. Üç gözden oluşan köprünün 9.50 metre açıklığa sahip orta gözü nedeniyle, köprüde bir eğim oluşmakta ve bu eğim güneydoğu tarafına kırılıp mevcut yola paralel olarak son bulmaktadır (Tunç 1978: 195).

Antik Su Tüneli (env. no: J18.B5.1659): Roma devri tapınağı Serapion'un yapılması planlanan alandan geçen Selinos (Bergama Çayı) MS 2. yüzyılda burada inşa edilen bir çift tünelin içinden geçirilmiş, bu tüneller aynı zamanda Serapion Tapınağına da temel oluşturmuştur. Tapınak da, bu su yolu üzerine inşa edildiğinden "ne yerde ne gökte" olarak anılmıştır.

Hacı Hakim Hamamı/ Hacı Hekim Hamamı (env. no: J18.B5.1205): Çarşı Hamamı veya Çifte Hamamlar olarak da bilinen hamam Turabey Mahallesi, Hacı Hakim Camisi karşısında 143 ada, 47 parselde, Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer almaktadır (lev. 11: res. 44-45, sek. 19). Caminin ihtiyaçlarını karşılamak üzere vakfedilmiş olan hamam, erkekler ve kadınlar için iki bölüme ayrılmış 24 kubbeli çifte hamamdır. Erkekler bölümünün kapısı çarşıya, kadınlar bölümü

ise sokak içine açılmaktadır (Bayatlı 1956: 41; Yüksel 1983: 63). Kitabesi bulunmayan hamam, Osman Bayatlı'ya göre, H 919 (1516) yılında inşa edilmiştir (Günay 1999: 108, 129). Hamam günümüzde çalışır durumda olmasına karşın iyi bir onarıma gereksinim duymaktadır.

Konut+Hamam (env. no: J18.B5.1165): Ayrıca çalışma alanı içinde Turabey Mahallesinde 205 ada, 21 parseldeki evin avlusunda küçük bir hamam tesbit edilmiştir.

Hatuniye Çeşmesi (env. no: J18.B5.1509): Hatuniye Camisinin yol üzerinde bulunan avlu duvarındadır. Caminin yapım yılı olan 1875 yılında "Dayızade zevcesi Şemsi Hanım" tarafından yaptırılmıştır. Kitabesi 1953 yılında H. Nazmi Altınkalem tarafından yazılmıştır (Bayatlı 1956: 62).

Hacı Yamakzade Çeşmesi (env. no: J18.B5.1125): Turabey Mahallesinde Hacı Yamak Sokağı üzerinde 808 ada, 109 parseldeki eve bitişik olarak inşa edilmiştir (lev. 11: res. 50). Üzerindeki kitabeden "Hadice Hanım tarafından Hacı Mustafa Ağa ruhuna 1267 (1850) yılında" yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Birim 2000: 67'den Özunal: 96). Tescilli olan çeşme döneminin mimari özelliklerini yansıtmaktadır.

Hacı Yamak Kızı Hatice Hatun Çeşmesi (env. no: J18.B5.1141): Turabey Mahallesinde Fabrika Sokağı üzerinde 148 ada, 40 parseldeki evin avlu duvarına bitişik olarak inşa edilmiş, tescilli bir çeşmedir. Üzerindeki kitabeden Hacı Yamakzade kızı Hadice Hanım için Rumi 1300 (1882) tarihinde yaptırılmıştır (Birim 2000: 71).

Sathiye Hanım Çeşmesi (env. no: J18.B5.1510): Ertuğrul Mahallesinde Ertuğrul Çıkmazı 26 ada, 93 parseldeki evin köşesine bitişik olarak inşa edilmiş bir çeşmedir (lev. 11: res. 49). Üzerindeki kitabeden Hacı İbrahim Ağaoğlu Ali Efendi tarafından eşi Sathiye Hanım için Rumi 1309 (1891) yılında yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır (Birim 2000: 77). Çeşmenin bazı mimari elemanlarının zarar görmüş olduğu saptanmıştır.

Ahmed Ağa Çeşmesi (env. no: J18.B5.1638): Zafer Mahallesinde 2. Çeşme Sokağı, 265 ada, 7 parseldeki evin duvarı üzerinde inşa edilmiş bir çeşmedir. Üzerindeki kitabeden Kasabzade Hacı Halil Efendi tarafından eşi Fatma kadın için Rumi 1305 (1887) yılında yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır (Birim 2000: 74). Günümüze çeşmenin yalnızca ayna bölümü ve kitabesi ulaşabilmiştir.

2005 yılındaki çalışma alanının sınırları içinde, yukarıda adı geçen çeşmelerin dışında ayrıca 24 çeşmenin envanteri yapılmıştır: Bu çeşmeler Talatpaşa Mahallesinde 448 ada, 1 parselde (env. no: J18.B5.861), 457ada, 1 parselde (env. no: J18.B5.870), 450 ada, 13 parselde (env. no: J18.B5.881), 450 ada, 48 parselde (env. no: J18.B5.902), 450 ada, 59 parselde (env. no: J18.B5.906), 450 ada, 22 parselde (env. no:

J18.B5.916); Kurtuluş Mahallesi'nde 449 ada, 1 parselde (env. no: J18.B5.926), 528 ada, 15 parselde (env. no: J18.B5.958), 528 ada, 49 parselde (env. no: J18.B5.969), 537 adada (env. no: J18.B5.1059), 531 ada, 5 parselde (env. no: J18.B5.1074); Turabey Mahallesi'nde 807 ada, 17 parselde (env. no: J18.B5.1128), 205 ada, 54-55 parselde (env. no: J18.B5.1173/ lev. 11: res. 48), 204 ada, 7 parselde (env. no: J18.B5.1180/ lev. 11: res. 47); İnkılâp Mahallesi'nde 144 ada, 99A parselde (env. no: J18.B5.1265), 5 ada, 41 parselde (env. no: J18.B5.1279); Gazipaşa Mahallesi'nde 291 ada, 8 parselde (env. no: J18.B5.1388), 433 ada, 12 parselde (env. no: J18.B5.1418); Atmaca Mahallesi'nde 325 ada, 19 parselde (env. no: J18.B5.1469); Selçuk Mahallesi'nde 418 ada, 3 parselde (env. no: J18.B5.1491/ lev. 11: res. 46); Ertuğrul Mahallesi'nde 27 ada, 13(66) parselde (env. no: J18.B5.1543), 28 ada, 23 parselde (env. no: J18.B5.1565), Kurtuluş Mahallesi'nde 528 ada, 3 parselde (konut + çeşme) (env. no: J18.B5.949), Turabey Mahallesi'nde 807 ada, 18 parselde (konut + çeşme) (env. no: J18.B5.1129) bulunmaktadır.

Ticaret yapıları

15. yüzyılda Çukurhan, Taşhan; 16. yüzyılda Bedesten; 19. yüzyılda Acemhan ve Katırhan inşa edilmiştir (Bayatlı 1956: 9-10; Ersoy 1989; Emekli 2001: 109-110). 2005 yılı çalışma alanı sınırları içindeki ticaret yapıları iki tabakhane, üç atölye, dört depo, bugüne sadece kapısı ulaşan Katırhan, Paşaoğlu Oteli (Paşaoğlu Hanı), Eski Hâl Binası, Demirciler Arastası ve Cumhuriyet devri yapısı Sümerbank'tır. 2005 yılı envanter çalışmasının gerçekleştirildiği geleneksel dokunun dış sınırlarında ayrıca 4 depo, 3 atölye ve 2 tabakhane binası saptanmıştır.

Katırhan (env. no: J18.B5.1095): İslamsaray Mahallesi'nde İstiklâl Meydanı'nda, 304 ada, 5 parselde bulunan Katırhan'dan günümüze yalnızca kemerli giriş kapısı ulaşabilmiştir (lev. 9: res. 29). Kapısı üzerinde bulunan kitabeden Rumi 1274 (1858) tarihinde Ömer Bey tarafından yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır (Bayatlı 1954: 63).

Paşaoğlu Oteli (Paşaoğlu Hanı) (env. no: J18.B5.1101): İslamsaray Mahallesi'nde İstiklâl Meydanı'nda, 474 ada, 83 parsel üzerinde bulunan otel eski Paşaoğlu Hanıdır (lev. 9: res. 27). Bergama tarihi ile ilgili kaynaklarda ve *Bergama Tarihi ve Rehberi*'ndeki "Türk hanı Paşaoğlu hanı"dır (Hausouliev ve Pontremoli 1929: 56; Bayatlı 1943: 96). İki katlı, zemin katı kargir, üst katı ahşap olan binanın zaman içinde müdahaleler görmüş olduğu anlaşılmaktadır.

Demirciler Arastası (env. no: J18.B5.1534): Ertuğrul Mahallesi'nde 1194 numaralı yapı adası (env. no: J18.B5.1533) üzerinde, demircilikle uğraşan, nacak, tırpan, soba demiri, araba tekerleği demiri, araba imalatı yapan esnafın bir arada olduğu arastadır (Pe-

ker 1990: 89). Günümüzde de demircilikle uğraşan az sayıda dükkânın bulunduğu arastadaki dükkânlar zaman içinde değişime uğramış ve harap durumdadır (lev. 9: res. 28).

Eski Hâl Binası (env. no: J18.B5.1660): Turabey Mahallesi'nde 191 ada, 16 (15) parsel üzerinde bulunmaktadır. Cumhuriyet devrinde inşa edilmiş bir yapıdır (lev. 9: res. 30).

Sümerbank Fabrikası (env. no: J18.B5.1661): 1956-1960 yılları arasında Atatürk Mahallesi'nde inşa edilen Sümerbank Bergama Pamuk İpliği ve Dokuma Fabrikası, 2003 yılında özelleştirme kapsamında kapatılmış ve Bakanlar Kurulu Kararı ile 2005 yılının Temmuz ayında Bergama Belediyesine devredilmiştir. Yeniden işletmeye açılması konusunda çalışmalar sürdürülmektedir.

Depolar: Turabey Mahallesi'nde 205 ada, 38 parselde (env. no: J18.B5.1169), 205 ada, 39 parselde (env. no: J18.B5.1170/ lev. 9: res. 31), 204 ada, 18 parselde (env. no: J18.B5.1182); İnkılâp Mahallesi'nde 4B adada (env. no: J18.B5.1362) bulunmaktadır.

Atölyeler: İnkılâp Mahallesi'nde 144 ada, 27 parselde (env. no: J18.B5.1239), 146 ada, 16 parsel (env. no: J18.B5.1291); Gazipaşa Mahallesi'nde 291 ada, 77 parselde (env. no: J18.B5.1405) olarak tesbit edilmiştir.

Tabakhane binaları: Çalışma alanındaki tabakhane binaları ise İslamsaray Mahallesi 475 ada, 37 parselde (env. no: J18.B5.1118/ lev. 9: res. 33) ve 475 ada, 55 parselde (env. no: J18.B5.1119/ lev. 9: res. 32) yer almaktadır. Bitişik durumdaki bu binalar günümüzde harap bir durumdadır. Osman Bayatlı⁵, "Üç Kemer Köprüsü'nün sol yanında bir pamuk fabrikasının" yapıldığını ve bunun için Rumi 1281 (1865) tarihli bir fermanın bulunduğunu belirtmektedir (Bayatlı 1943: 70). Burada sözü geçen fabrikanın 475 ada, 37 parseldeki bina olduğu düşünülmektedir.

Eğitim ve yönetim yapıları

Eğitim ve yönetim yapıları Bergama Lisesi ve Gazipaşa Okulu, Zübeyde Hanım İlkokulu, Kütüphane, Bergama Müzesi, Halk Eğitim Merkezi ile Bergama İlçe Emniyet Müdürlüğü (eski Hükümet Konağı), eski belediye binası, hastane ve Üçkemer Köprüsünün yanında bulunan kışladır.

Bergama Lisesi (env. no: J18.B5. 1503/ lev. 8: res. 25): Ertuğrul Mahallesi'nde, Cumhuriyet Caddesi üzerinde 50 ada, 1 parsel üzerinde bulunmaktadır. Bergama Ortaokulu olarak Kaymakam Arif Hikmet Beyin çabaları ile 1916 yılında yapımına başlanan bina, savaş nedeniyle ancak 1926 yılında tamamlanabilmiştir (Peker 1990: 99). "Önce yatılı erkek mektebi, sonra Zübeyde Hanım İlkokulu, en sonra da ortaokul olarak kullanılmıştır" (Peker [1992]: 99 içinde Hasan Âli Yücel s. 651). Halen Bergama Lisesi ana binası olarak hizmet vermektedir.

Gazipaşa Okulu (env. no: J18.B5.943/ lev. 9: res. 26): Kurtuluş Mahallesi'nde, Mahmut Şevket Paşa Sokağı ve Taksim Caddesi üzerinde 528 ada, 2 parselde bulunmaktadır. Gazipaşa İlkokulu binası, aslında 1884 yılında Rum okulu olarak inşa edilmiştir. "1915-1919 yılları arasında 5 sınıflı bir Türk mektebi olarak hizmet vermiş ve Yunan işgali üzerine kapanmıştır (Peker [1992]: 98). Okul 1922'de Gazipaşa İlkokulu olarak eğitime başlamış ve yeni binasına taşındığı 1966 yılında kadar, bu binada hizmet vermiştir (Eriş 1990: 47). Bina boşaltıldıktan kısa bir süre sonra yangın geçirmiş olduğu için harap bir durumdadır (Şahin 2004: 84).

Zübeyde Hanım İlkokulu (env. no: J18.B5.1656) Zafer Mahallesi'nde Cumhuriyet Caddesi üzerinde 225 ada, 40 parselde bulunmaktadır. Onarılan eski bir Rum evinde Bergamalı Kadri ve Gazipaşa okullarından seçilen ve yeni katılan öğrencilerle öğretime açılan Zübeyde Hanım İlkokulu, 1934 yılında yapılan yeni binasına taşınmıştır. Zübeyde Hanım İlkokulu, bugün de aynı binada öğretime devam etmektedir (Peker [1992]: 99).

Kütüphane (env. no: J18.B5.1493): Ertuğrul Mahallesi'nde, Eski Belediye Caddesi üzerinde 25 ada, 24 parsel üzerinde bulunmaktadır (lev. 8: res. 24). Tek katlı olan binanın yapım tekniği ve mimari uslubu göz önünde bulundurularak 19. yy sonu 20. yy başında inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir. Bina bugün Bergama Çocuk Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

Bergama Müzesi (env. no: J18.B5.1657): Zafer Mahallesi'nde, Cumhuriyet Caddesi üzerinde 225 ada, 23 parselde bulunan, Bergama antik yerleşmesinde arkeolojik kazılarla ortaya çıkartılan buluntuların sergilenmesi amacıyla 1832 yılında Atatürk'ün emri ile yapımına başlanan bina (Eriş 1990: 17), 30 Ekim 1936 tarihinde resmen hizmete girmiştir (Eriş 1990: 40). Bergama'daki arkeolojik kazılarda çalışan Alman arkeolog ve mimarların müzenin planlamasında katkısı bulunduğu belirtilmektedir (Eriş 1990: 17-18).

Halk Eğitim Merkezi (env. no: J18.B5.1658): Zafer Mahallesi'nde Cumhuriyet Caddesi üzerinde 225 ada, 25 parselde bulunmaktadır. Müze binasının yapımı planlanırken araştırma, gezi ve inceleme amacıyla Bergama'ya gelenlere hizmet edecek bir konaklama birimi olarak tasarlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından "İlim evi" olarak yapımına başlanan bina, özellikle Bergama Kermesi'nde kente gelen yabancı konuklar için önemli bir konaklama birimi olmuştur. 1938 yılında hizmete açılan bina "Bergama Palas" olarak 1974 yılına kadar hizmet vermiştir. Bu tarihte belediye tarafından alınan bina, belediyenin yeni hizmet binasına geçmesinden sonra "Halk Eğitim Merkezi" olarak hizmet vermektedir (Eriş 1990: 43-44; Bergama Kermesi 1946: 14, 42).

Bergama İlçe Emniyet Müdürlüğü (Eski Hükümet Konağı) (env. no: J18.B5.1449/ lev. 8: res. 22, şek 14): Gazipaşa Mahallesi'nde, Cumhuriyet Caddesi üzerinde 296 ada, 12 parsel üzerinde bulunmaktadır. Osman Bayatlı'ya göre Eski Hükümet Konağının temeli 20. yüzyıl başında Cavit Bey zamanında atılmış, Kaymakam Kemal Bey zamanında tamamlanmıştır (Bayatlı 1943: 84). İç sofalı konut plan düzenini ve dönemin mimari özelliklerini taşıyan binada, bugün İlçe Emniyet Müdürlüğü hizmet vermektedir.

Eski Belediye Binası (env. no: J18.B5.1494/ lev. 8: res. 23): Ertuğrul Mahallesi'nde, Eski Belediye Caddesi üzerinde 25 ada, 23 parselde bulunmaktadır. Osman Bayatlı'ya göre Eski Belediye Binası Rumi 1317 (1901) yılında Cavit Bey zamanında yaptırılmıştır (Bayatlı 1943: 84). 1974 yılına kadar kullanılan bina, daha sonra Belediye Konservatuarı olarak hizmet vermiştir (Eriş 1990: 44). 2005 yılında yaptığımız alan çalışması sırasında, binada restorasyon çalışmalarının gerçekleştirildiği görülmüştür.

Kışla (env. no: J18.B5.1123): İslamsaray Mahallesi 476 ada, 1-2 parsellerde, Üçkemer Köprüsünün sağında yer alan bina "Kışla" olarak tescillenmiştir. Üzerinde herhangi bir kitabe yoktur. Konumu itibarıyla bir üretim yapısı olarak inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Sağlık yapıları

Hastane / "Millet Hastanesi" / Eski Kadri Okulu (env. no: J18.B5.945): Kurtuluş Mahallesi'nde, Mahmut Şevket Paşa Sokağı ve Taksim Caddesi üzerinde 528 ada, 2 parsel üzerinde bulunmaktadır. Rumların oturduğu bu mahallede "eski Kadri Okulunun bulunduğu binada hizmet vermiştir" (Peker 1990: 34-35). Bina bugün harap bir durumdadır. Rumi 1305 (1889) tarihinde "Konstanti adında bir Rum tarafından hastane olarak yapılmıştır. 1922'den itibaren Millet Hastanesi'ne hizmet veren bina, 1924'ten sonra 'İkinci Okul' diye eğitime devam etmiş" ve 1938 tarihinde Bergamalı Kadri İlkokulu adını aldıktan sonra 1972'de kapanmıştır (Eriş 1990: 50). Bülent Şahin de 1966 yılında boşaltıldığını ve kısa bir süre sonra yandığını yazmaktadır (Şahin 2004: 84).

SONUÇ

Bergama'da 2005 yılında yaptığımız kentsel kültür varlıkları envanter çalışması sonucu 814 adet envanter formu hazırlanmıştır. 100 yapı adasında çalışılmış, 102 yapının plan krokisi yapılmış, 4440 adet dijital fotoğraf çekilmiştir. Böylece 2003 yılında başlanan ve üç yıl süren envanter çalışması sonucunda 160'ı yerleşme, 1501'i anıt envanteri olmak üzere toplam 1661 adet envanter, 390 adet plan krokisi yapılmış ve 9718 adet dijital fotoğraf çekilmiştir.

Bergama kentsel kültür varlıkları envanteri yapılır-

ken, çalışma alanının sınırları, Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından onaylanmış Kentsel Arkeolojik SIT sınırları dışında, eski yerleşim dokusunu gösteren belgelerden de yararlanılarak belirlenmiştir (lev. 1: şek. 1).

Bergama kentsel kültür varlıkları envanteri, geleneksel kent dokusunun, yeni yapılaşma alanlarıyla birleştiği yerdeki yoğun yok edilişine bağlı olarak, kültür varlığı sayısının azalmış olması sonucu, öngörülenden daha önce tamamlanmıştır.

Bergama (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri Projesi alan çalışması ve üç yılı içeren envanterlerin "Kültür-Kitap" veritabanına aktarılması işlemi tamamlanmıştır. Envanteri yapılan kültür varlıkları sayısı mevcut tescilli yapı sayısının yaklaşık üç katıdır (lev. 3: şek. 3). Bergama kentsel kültür varlıkları envanteri doğrultusunda, SIT alanlarının boyutları ve niteliklerinde değişiklikler gerekecektir.

Bergama kentsel kültür varlıkları envanteri, yapılacak protokol çerçevesinde İzmir 2 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kuruluna ve Bergama Belediyesine kullanım için verilecektir.

ÖNERİLER

Bergama'da yapılan kentsel kültür varlıkları envanter çalışmasının yanı sıra arkeolojik kültür varlıkları, tarih (epigrafi), sözlü tarih, jeolojik miras envanterlerinin de yapılmasıyla, farklı SIT alanlarını içeren Bergama'nın soyut ve somut değerleriyle bütüncül çevre içinde tanımlanabilmesi mümkün olacaktır.

Kültür varlıklarını oluşturan çevrenin doğru şekilde tanımlanmasından sonra yapılması gereken; bütüncül ve sürdürülebilir koruma için "alan yönetim planı"nın yapılmasıdır. Bu doğrultuda Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından çıkarılan ve 27 Kasım 2005 tarihinden itibaren geçerli olan "Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik"⁶ kapsamında Bergama Alan Yönetim Planının oluşturulması önerilmektedir.

Alan Yönetim Planı oluşturulduktan sonra, bunu takip eden dönemde Bergama kentinin "Unesco Dünya Mirası" listesine alınması için girişimde bulunulması önerilmektedir.

NOTLAR

1. "Bu yıllarda Bergama'ya mülteci olarak 1505 kişi, mübadil olarak da 2549 kişi gelip yerleşmiştir" (Peker 1992: 35-36).
2. Bergama (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanter Projesi kapsamında envanteri yapılan Cumhuriyet devri yapıları, ağırlıklı olarak Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadarki dönemde (Birinci Ulusal Mimarlık ve İkinci Ulusal Mimarlık akımlarını içeren 1923-1950 arası) inşa edilmiş yapıları içermektedir.
3. Bozkurt Ersoy, Sayı oğlu Hasan olarak belirtmektedir.
4. Osman Bayatlı bu tarihi H 1301 (1885) olarak belirt-

mektedir (Bayatlı 1956: 38).

5. Osman Bayatlı bir başka kitabında "1861 tarihinde, Bergama Çayı kıyısında çırçır fabrikası" yapıldığını yazmaktadır (Bayatlı 1957: 8). Her iki kaynakta aynı olayın anlatılmasına karşın tarihlerde bir uyumsuzluk söz konusudur.
6. Kültür ve Turizm Bakanlığından: Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. 27 Kasım 2005 tarihli resmi gazetede yayınlanmıştır (Resmi Gazete 2005: 2).

KISALTMALAR

KTVKK Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu

TÜBA-KED TÜBA Kültür Envanteri Dergisi, Türkiye Bilimler Akademisi, İstanbul.

KAYNAKÇA

- AKIN, Nur
2001 *Balkanlarda Osmanlı Dönemi Konutları*, İstanbul: Literatür Yayınları.
- AKYÜZ, Eti
1996 "İzmir Evleri", *Atlas. Özel Sayı: İzmir'96* (Haziran 1996): 34-42. İstanbul: Doğan Burda Rizolli.
- ALANYALI, Serhat
1994 "The traditional architecture and structure of 19th century Bergama", *İstanbul Mitteilungen*, (Son-derdruck 44): 371-389.
- ALTINÖZ, A.G. Bilgin
2003 "Utilizing GIS for the Assessment of Historical Stratification in Bergama (Pergamon) as a Support for Conservation Decision-Making Process", *New Perspectives to Save the Cultural Heritage, CIPA 2003, XIXth International Symposium*. İstanbul: 650-655, CIPA-The ICOMOS / ISPRS Committee for Documentation of Cultural Heritage.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı
1966 *İstanbul Mi'marı Çağının Menşesi: Osmanlı Mi'marîsinin İlk Devri: Ertuğrul, Osman, Orhan, Gaaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bâyezîd 630-805 (1230-1402)*, cilt 1, (İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü no. 57). İstanbul: Baha Matbaası.
1972 *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri, 806-855 (1403-1451)*, cilt 2, (İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü no. 65), İstanbul: Baha Matbaası.
- BAYATLI, Osman
1943 *Bergama'da Yakın Tarihten Olaylar*, İstanbul. Vakıf Matbaası.
1949 *Bergama Tarihinde İlkçağ ve Bakırçay Havzası, Arkhaik-Klasik Kültürler*, fasikül 1. İstanbul: Saka Matbaası.
1950 *Bergama Tarihinde Krallık Devri*, fasikül 2. İstanbul: Anıl Basımevi.
1951 *Bergama Tarihinde Sanat Eserleri ve Abideler*. İstanbul: Anıl Matbaası.
1956 *Bergama Tarihinde Türk İslam Eserleri*. İstanbul: Anıl Matbaası.
1957 *Bergama'da Yakın Tarih Olayları XVIII.-XIX. Yüzyıl*. İzmir: Teknik Kitap ve Mecmua Basımevi.
1997 *Bergama'da Yakın Tarih Olayları 18. ve 19. Yüzyıl*. (Bergama Belediyesi Kültür Yayınları no: 53). İzmir: Bergama Belediyesi.
- BERBER, Engin
1999 *Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)*. (Tarih Vakfı Yurt Yayınları 71). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Bergamayı Sevenler Cemiyeti
1946 *Bergama kermesi: 1937-1946*. İzmir.
- Bergama Şehri İmar Planı Raporu*, 1943. İzmir: Cemal İhsan Matbaası.
- BİNAN, Demet Ulusoy
1994 *Güzelyurt Örneğinde Kapadokya Bölgesi Yığma Taş Konut Mimarîsinin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırması*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
2004 "Çok Katmanlı Bir Anadolu Kenti: Bergama", *Kültürle Büyümek 2003*: 30-32. İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.
- 2005 "Bergama: Tarihin Üzerinde Gelişen Mimari", *Kültürle Büyümek 2004*: 14-16. İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.
- BİNAN, Demet Ulusoy ve Mevlüde KAPTI
2005 "Bergama Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri Projesi", *Tasarım Dergisi* 154: 128-134. İstanbul: Tasarım Yayın Grubu.
- BİNAN, Demet Ulusoy ve Can BİNAN
2005 "An approach for defining, assessment and documentation of cultural heritage on multi-layered cities, case of Bergama (Pergamon) -Turkey", *ICOMOS 15th General Assembly and Scientific Symposium*: 40-49. Xian -Çine.
- BİNAN, Demet ULUSOY, Mevlüde KAPTI, Binnur KIRAC ve Gürhan ARIÖĞLU
2004 "Bergama (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003" *TÜBA-KED* 3: 31-49.
- BİNAN, Demet Ulusoy, Mevlüde KAPTI, Binnur KIRAC ve Tigin TÖRE
2005 "Bergama (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2004" *TÜBA-KED* 4: 79-110.
- BİRİM, Özkan
2000 *"Bergama Kitabeleri"*. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı. İzmir).
- BOZKURT, Ersoy
1989 *Bergama Cami ve Mescitleri*. (Kültür Bakanlığı Yayınları: 1052; Tanıtım Eserleri Dizisi:16). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- CEZAR Mustafa
1985 *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı Ve Klasik Dönem İmar Sistemi*. (Mimar Sinan Üniversitesi Yayını no: 9). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ELDEM, Sedat Hakkı
1968 *Türk Evi Plan Tipleri*. 2. baskı, (İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- EMEKLİ, Gözde
2001 *Bergama'nın Turizm Coğrafyası ve Turizmin Sosyo-Ekonomik Etkileri*. (Bergama Belediyesi Kültür Yayınları). İzmir: Bergama Belediyesi.
- ERİŞ, Eyüp
1979 *Bergama Uygarlık Tarihi*. İzmir: Karınca Matbaacılık.
1990 *Atatürk Döneminde Bergama*. (Bergama Belediyesi Kültür Yayınları 1). İzmir: Karınca Matbaacılık.
- ERSOY, Bozkurt
1989 *Bergama Cami ve Mescitleri*. (Kültür Bakanlığı Yayınları 1052, Tanıtım Eserleri Dizisi 16), Ankara: Kültür Bakanlığı.
- FAROQHİ, Suraiyya
1993 *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Kent Mekanında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi*. çev. Neyyir Kalaycıoğlu. (Türkiye Araştırmaları 13). İstanbul: Tarih Vakfı.

GAZEZ, Müzeyyen

1995 "Hicri 1260-1261 (1844-1845) Tarihli Bergama Temmetuat Defterlerine Göre Bergama'nın 19. yy Ortalarında Durumu", *Bergama Yakın Tarihi (Bildiriler Tartışmaları)*. Bergama: Bergama Rotary Kulübü.

GOFFMANN, Daniel

2000 *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*. 2. baskı. çev. Ayşen Anadol, Neyyir Kalaycıoğlu. (Türkiye Araştırmaları 18). İstanbul: Tarih Vakfı.

GÜNAY, Vehbi

1999 "IV-XVI. Yüzyıllarda Bergama Kazası", (yayımlanmamış doktora tezi: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İzmir).

HAUSOULIER ve PONTREMOLI

1929 *Bergama Tarihi ve Rehberi*. çev. M. Rahmi, A. Aziz. İzmir: Hafız Ali Matbaası.

İPEK, Nedim

1994 *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*. (Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. seri, no: 73). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İzmir Valiliği (yay.)

1973 *İl Yılı. Cumhuriyetimizin 50. yılında İzmir*. İzmir.

KUBAN, Doğan

1995 *Türk Hayat'lı Evi*. İstanbul: Eren Yayınları.

2001 *Türkiye'de Kentsel Koruma*. (Tarih Vakfı Yayınları 116). İstanbul: Tarih Vakfı.

MANSEL, Arif Müfit

1971 *Ege ve Yunan Tarihi*. 3. baskı. (Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII. seri no: 8b). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

PEKER, Filiz

? *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bergama Kazasının Sosyal ve Kültürel Durumu*. (Bergama Belediyesi Kültür Yayınları no: 8). İzmir: Bergama Belediyesi.

PULCU, Mustafa

1994 "Bergama Çeşmeleri", *Bergama Belleten* 5. İzmir: BERKSAV - Bergama Kültür ve Sanat Vakfı.

SÖNMEZ, Neslihan

1998 "Bergama Evlerinin Geleneksel ve Batı Etkili Özellikleri", *Bergama Belleten* 8. İzmir: BERKSAV - Bergama Kültür ve Sanat Vakfı.

ŞAHİN, Bülent

2004 *Anadolu Tarihinde Bergama*. İzmir: Çağdaş Matbaacılık.

TUNÇ, Gülgün

1978 *Taş Köprülerimiz*. (Karayolları Genel Müdürlüğü Yayınları no: 237). Ankara: Karayolları Genel Müdürlüğü.

Ansiklopediler

EMECEN, Feridun

1992 "Bergama", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 5: 492-495. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Resmi gazete

27 Kasım 2005 "Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik", *Resmî Gazete*, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Yayını sayı: 26006.

EK 1: BERGAMA KENTSEL MİMARLIK ENVANTER LİSTESİ 2005

Env. No	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
J18.B5.846	yerleşme	Talatpaşa	448	
J18.B5.847	konut	Talatpaşa	448	10
J18.B5.848	konut	Talatpaşa	448	11
J18.B5.849	konut	Talatpaşa	448	4
J18.B5.850	konut	Talatpaşa	448	5
J18.B5.851	konut	Talatpaşa	448	16
J18.B5.852	konut	Talatpaşa	448	19
J18.B5.853	konut	Talatpaşa	448	20
J18.B5.854	konut	Talatpaşa	448	21
J18.B5.855	konut	Talatpaşa	448	23, 34
J18.B5.856	konut	Talatpaşa	448	27
J18.B5.857	konut	Talatpaşa	448	28
J18.B5.858	konut	Talatpaşa	448	34
J18.B5.859	konut	Talatpaşa	448	35
J18.B5.860	konut	Talatpaşa	448	1
J18.B5.861	çeşme	Talatpaşa	448	1
J18.B5.862	yerleşme	Talatpaşa	447	
J18.B5.863	konut + dükkân	Talatpaşa	447	3
J18.B5.864	konut	Talatpaşa	447	4
J18.B5.865	konut	Talatpaşa	447	1
J18.B5.866	yerleşme	Talatpaşa	347	
J18.B5.867	konut	Talatpaşa	447	1
J18.B5.868	yerleşme	Talatpaşa	457	
J18.B5.869	konut	Talatpaşa	457	1
J18.B5.870	çeşme	Talatpaşa	457	1
J18.B5.871	konut	Talatpaşa	457	6
J18.B5.872	konut	Talatpaşa	457	5
J18.B5.873	konut	Talatpaşa	457	3
J18.B5.874	konut	Talatpaşa	457	2
J18.B5.875	yerleşme	Talatpaşa	450	
J18.B5.876	konut	Talatpaşa	450	9
J18.B5.877	konut	Talatpaşa	450	10
J18.B5.878	konut	Talatpaşa	450	11
J18.B5.879	konut	Talatpaşa	450	12
J18.B5.880	konut	Talatpaşa	450	13
J18.B5.881	çeşme	Talatpaşa	450	13
J18.B5.882	konut	Talatpaşa	450	14
J18.B5.883	konut	Talatpaşa	450	15
J18.B5.884	konut	Talatpaşa	450	16
J18.B5.885	konut	Talatpaşa	450	19
J18.B5.886	konut	Talatpaşa	450	20
J18.B5.887	konut	Talatpaşa	450	21
J18.B5.888	konut	Talatpaşa	450	23
J18.B5.889	fırn	Talatpaşa	450	24
J18.B5.890	konut	Talatpaşa	450	25
J18.B5.891	konut	Talatpaşa	450	27
J18.B5.892	konut	Talatpaşa	450	28
J18.B5.893	konut	Talatpaşa	450	29
J18.B5.894	konut	Talatpaşa	450	30
J18.B5.895	konut	Talatpaşa	450	31
J18.B5.896	konut	Talatpaşa	450	32
J18.B5.897	konut	Talatpaşa	450	35
J18.B5.898	konut	Talatpaşa	450	39
J18.B5.899	konut	Talatpaşa	450	42
J18.B5.900	konut	Talatpaşa	450	43
J18.B5.901	konut	Talatpaşa	450	44
J18.B5.902	çeşme	Talatpaşa	450	48
J18.B5.903	konut	Talatpaşa	450	50
J18.B5.904	konut	Talatpaşa	450	51
J18.B5.905	konut	Talatpaşa	450	7

Env. No	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
J18.B5.906	çeşme	Talatpaşa	450	59
J18.B5.907	konut	Talatpaşa	450	61
J18.B5.908	konut	Talatpaşa	450	62
J18.B5.909	konut	Talatpaşa	450	63
J18.B5.910	konut	Talatpaşa	450	66
J18.B5.911	konut	Talatpaşa	450	68
J18.B5.912	konut	Talatpaşa	450	69
J18.B5.913	konut	Talatpaşa	450	70
J18.B5.914	konut	Talatpaşa	450	5
J18.B5.915	konut	Talatpaşa	450	8
J18.B5.916	çeşme	Talatpaşa	450	22
J18.B5.917	yerleşme	Kurtuluş	449	
J18.B5.918	konut	Kurtuluş	449	8
J18.B5.919	konut	Kurtuluş	449	9
J18.B5.920	konut	Kurtuluş	449	10
J18.B5.921	konut	Kurtuluş	449	14
J18.B5.922	konut	Kurtuluş	449	15
J18.B5.923	konut	Kurtuluş	449	16
J18.B5.924	konut	Kurtuluş	449	20
J18.B5.925	konut	Kurtuluş	449	21
J18.B5.926	çeşme	Kurtuluş	449	1
J18.B5.927	konut	Kurtuluş	449	7
J18.B5.928	yerleşme	Kurtuluş	526	
J18.B5.929	konut	Kurtuluş	526	3
J18.B5.930	dükkân	Kurtuluş	526	1
J18.B5.931	dükkân	Kurtuluş	526	23
J18.B5.932	dükkân	Kurtuluş	526	22
J18.B5.933	dükkân	Kurtuluş	526	21
J18.B5.934	konut	Kurtuluş	526	19
J18.B5.935	dükkân	Kurtuluş	526	17
J18.B5.936	konut	Kurtuluş	526	16
J18.B5.937	konut	Kurtuluş	526	15
J18.B5.938	konut	Kurtuluş	526	14
J18.B5.939	konut	Kurtuluş	526	13
J18.B5.940	konut	Kurtuluş	526	12
J18.B5.941	konut	Kurtuluş	526	4
J18.B5.942	yerleşme	Kurtuluş	528	
J18.B5.943	Gazipaşa Okulu	Kurtuluş	528	2A
J18.B5.944	Gazipaşa Okulu	Kurtuluş	528	2B
J18.B5.945	Gazipaşa Okulu (eski Kadri Okulu)	Kurtuluş	528	2C
J18.B5.946	lahit	Kurtuluş	528	2D
J18.B5.947	konut	Kurtuluş	528	68
J18.B5.948	konut	Kurtuluş	528	1
J18.B5.949	konut	Kurtuluş	528	3
J18.B5.950	konut	Kurtuluş	528	4
J18.B5.951	konut	Kurtuluş	528	5
J18.B5.952	konut	Kurtuluş	528	6
J18.B5.953	konut	Kurtuluş	528	7
J18.B5.954	konut	Kurtuluş	528	8
J18.B5.955	konut	Kurtuluş	528	9
J18.B5.956	konut	Kurtuluş	528	10
J18.B5.957	konut	Kurtuluş	528	15
J18.B5.958	çeşme	Kurtuluş	528	15
J18.B5.959	konut	Kurtuluş	528	20
J18.B5.960	konut	Kurtuluş	528	21
J18.B5.961	konut	Kurtuluş	528	28
J18.B5.962	konut	Kurtuluş	528	29
J18.B5.963	konut	Kurtuluş	528	30
J18.B5.964	konut	Kurtuluş	528	34

Env. No	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
J18.B5.965	konut	Kurtuluş	528	35
J18.B5.966	konut	Kurtuluş	528	37
J18.B5.967	konut	Kurtuluş	528	38
J18.B5.968	konut	Kurtuluş	528	39
J18.B5.969	çeşme	Kurtuluş	528	49
J18.B5.970	konut	Kurtuluş	528	48
J18.B5.971	konut	Kurtuluş	528	50
J18.B5.972	konut	Kurtuluş	528	59
J18.B5.973	konut	Kurtuluş	528	60
J18.B5.974	yerleşme	Kurtuluş	529	
J18.B5.975	konut	Kurtuluş	529	4, 1
J18.B5.976	konut	Kurtuluş	529	
J18.B5.977	konut	Kurtuluş	529	3
J18.B5.978	yerleşme	Kurtuluş	527	
J18.B5.979	konut	Kurtuluş	527	1
J18.B5.980	konut	Kurtuluş	527	2
J18.B5.981	konut	Kurtuluş	527	3
J18.B5.982	konut	Kurtuluş	527	4
J18.B5.983	konut	Kurtuluş	527	5
J18.B5.984	konut	Kurtuluş	527	6
J18.B5.985	konut	Kurtuluş	527	7
J18.B5.986	konut	Kurtuluş	527	8
J18.B5.987	konut	Kurtuluş	527	14
J18.B5.988	konut	Kurtuluş	527	18
J18.B5.989	konut	Kurtuluş	527	19
J18.B5.990	konut	Kurtuluş	527	20
J18.B5.991	konut	Kurtuluş	527	21
J18.B5.992	konut	Kurtuluş	527	22
J18.B5.993	konut	Kurtuluş	527	24
J18.B5.994	konut	Kurtuluş	527	25
J18.B5.995	konut	Kurtuluş	527	26
J18.B5.996	konut	Kurtuluş	527	28
J18.B5.997	konut	Kurtuluş	527	36
J18.B5.998	konut	Kurtuluş	527	39
J18.B5.999	konut	Kurtuluş	527	40
J18.B5.1000	konut	Kurtuluş	527	41
J18.B5.1001	konut	Kurtuluş	527	43
J18.B5.1002	konut	Kurtuluş	527	44
J18.B5.1003	konut	Kurtuluş	527	45
J18.B5.1004	konut	Kurtuluş	527	50
J18.B5.1005	konut	Kurtuluş	527	54
J18.B5.1006	konut	Kurtuluş	527	57
J18.B5.1007	konut	Kurtuluş	527	58
J18.B5.1008	konut	Kurtuluş	527	59
J18.B5.1009	konut	Kurtuluş	527	60
J18.B5.1010	yerleşme	Kurtuluş	539	
J18.B5.1011	yerleşme	Kurtuluş	541	
J18.B5.1012	konut	Kurtuluş	541	7
J18.B5.1013	konut	Kurtuluş	541	8
J18.B5.1014	konut	Kurtuluş	541	9
J18.B5.1015	konut	Kurtuluş	541	6
J18.B5.1016	konut	Kurtuluş	541	11
J18.B5.1017	konut	Kurtuluş	541	12
J18.B5.1018	konut	Kurtuluş	541	1
J18.B5.1019	yerleşme	Kurtuluş	543	
J18.B5.1020	konut	Kurtuluş	543	13
J18.B5.1021	konut	Kurtuluş	543	14
J18.B5.1022	konut	Kurtuluş	543	16
J18.B5.1023	konut	Kurtuluş	543	17
J18.B5.1024	konut	Kurtuluş	543	19

Env. No	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
J18.B5.1025	konut	Kurtuluş	543	20
J18.B5.1026	konut	Kurtuluş	543	1
J18.B5.1027	konut	Kurtuluş	543	2
J18.B5.1028	konut	Kurtuluş	543	3
J18.B5.1029	konut	Kurtuluş	543	4
J18.B5.1030	yerleşme	Kurtuluş	542	
J18.B5.1031	konut	Kurtuluş	542	5
J18.B5.1032	konut	Kurtuluş	542	4
J18.B5.1033	konut	Kurtuluş	542	3
J18.B5.1034	konut	Kurtuluş	542	7
J18.B5.1035	yerleşme	Kurtuluş	544	
J18.B5.1036	konut	Kurtuluş	544	10
J18.B5.1037	konut	Kurtuluş	544	9
J18.B5.1038	konut	Kurtuluş	544	8
J18.B5.1039	konut	Kurtuluş	544	11
J18.B5.1040	konut	Kurtuluş	544	15
J18.B5.1041	konut	Kurtuluş	544	1
J18.B5.1042	yerleşme	Kurtuluş	533	
J18.B5.1043	konut	Kurtuluş	533	67
J18.B5.1044	konut	Kurtuluş	533	66
J18.B5.1045	konut	Kurtuluş	533	65
J18.B5.1046	konut	Kurtuluş	533	61
J18.B5.1047	konut	Kurtuluş	533	60
J18.B5.1048	konut	Kurtuluş	533	59
J18.B5.1049	konut	Kurtuluş	533	57
J18.B5.1050	konut	Kurtuluş	533	52
J18.B5.1051	konut	Kurtuluş	533	51
J18.B5.1052	konut	Kurtuluş	533	48
J18.B5.1053	konut	Kurtuluş	533	44
J18.B5.1054	konut	Kurtuluş	533	43
J18.B5.1055	konut	Kurtuluş	533	26
J18.B5.1056	konut	Kurtuluş	533	14
J18.B5.1057	konut	Kurtuluş	533	12
J18.B5.1058	yerleşme	Kurtuluş	537	
J18.B5.1059	çeşme	Kurtuluş	537	
J18.B5.1060	yerleşme	Kurtuluş	536	
J18.B5.1061	konut	Kurtuluş	536	2
J18.B5.1062	konut	Kurtuluş	536	8
J18.B5.1063	yerleşme	Kurtuluş	535	
J18.B5.1064	konut	Kurtuluş	535	1
J18.B5.1065	yerleşme	Kurtuluş	534	
J18.B5.1066	konut	Kurtuluş	534	3
J18.B5.1067	konut	Kurtuluş	534	6
J18.B5.1068	konut	Kurtuluş	534	12
J18.B5.1069	konut	Kurtuluş	534	13
J18.B5.1070	konut	Kurtuluş	534	1
J18.B5.1071	yerleşme	Kurtuluş	530	
J18.B5.1072	konut	Kurtuluş	530	6
J18.B5.1073	yerleşme	Kurtuluş	531	
J18.B5.1074	çeşme	Kurtuluş	531	5
J18.B5.1075	konut	Kurtuluş	531	19
J18.B5.1076	konut	Kurtuluş	531	16
J18.B5.1077	konut	Kurtuluş	531	14
J18.B5.1078	konut	Kurtuluş	531	11
J18.B5.1079	yerleşme	Kurtuluş	532	
J18.B5.1080	konut	Kurtuluş	532	1
J18.B5.1081	yerleşme	Kurtuluş	538	
J18.B5.1082	konut	Kurtuluş	538	6
J18.B5.1083	konut	Kurtuluş	538	1
J18.B5.1084	konut	Kurtuluş	538	4

Env. No	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
J18.B5.1085	konut	Kurtuluş	538	5
J18.B5.1086	konut	Kurtuluş	538	7
J18.B5.1087	yerleşme	Kurtuluş	546	
J18.B5.1088	konut	Kurtuluş	546	11, 12
J18.B5.1089	konut	Kurtuluş	546	9
J18.B5.1090	yerleşme	Kurtuluş	545	
J18.B5.1091	konut	Kurtuluş	545	7A
J18.B5.1092	yerleşme	Kurtuluş	304	
J18.B5.1093	konut + antik duvar	İslamsaray	304	3B
J18.B5.1094	dükkan	İslamsaray	304	6
J18.B5.1095	Katırhan	İslamsaray	304	5
J18.B5.1096	dükkan	İslamsaray	304	2
J18.B5.1097	dükkan	İslamsaray	304	14
J18.B5.1098	dükkan	İslamsaray	304	15
J18.B5.1099	antik duvar	İslamsaray	304	
J18.B5.1100	yerleşme	Kurtuluş	474	
J18.B5.1101	Paşaoğlu Hanı	İslamsaray	474	83
J18.B5.1102	konut	İslamsaray	474	84
J18.B5.1103	konut	İslamsaray	474	8
J18.B5.1104	Arıcılar Derneği	İslamsaray	474	9
J18.B5.1105	dükkan	İslamsaray	474	14
J18.B5.1106	konut	İslamsaray	474	25
J18.B5.1107	konut	İslamsaray	474	34
J18.B5.1108	konut	İslamsaray	474	57
J18.B5.1109	havra	İslamsaray	474	60
J18.B5.1110	antik duvar	İslamsaray	474	56-57-60
J18.B5.1111	konut	İslamsaray	474	32
J18.B5.1112	çam ağacı	İslamsaray	474	74
J18.B5.1113	yerleşme	İslamsaray	475	
J18.B5.1114	konut	İslamsaray	475	31
J18.B5.1115	konut	İslamsaray	475	30
J18.B5.1116	konut	İslamsaray	475	29
J18.B5.1117	türbe	İslamsaray	475	36
J18.B5.1118	tabakhane	İslamsaray	475	37
J18.B5.1119	tabakhane	İslamsaray	475	55
J18.B5.1120	Üç Kemer Köprüsü	İslamsaray	475	
J18.B5.1121	Kızıl Avlu (Serapion Tapınağı)	İslamsaray	475	15
J18.B5.1122	yerleşme	İslamsaray	476	
J18.B5.1123	kışla	İslamsaray	476	1, 2
J18.B5.1124	yerleşme	Turabey	808	
J18.B5.1125	Hacı Yamakzade Çeşmesi	Turabey	808	109
J18.B5.1126	yerleşme	Turabey	807	
J18.B5.1127	konut	Turabey	807	17
J18.B5.1128	çeşme	Turabey	807	17
J18.B5.1129	konut	Turabey	807	18
J18.B5.1130	lokanta	Turabey	807	11
J18.B5.1131	havra	Turabey	807	11
J18.B5.1132	harabe	Turabey	807	12
J18.B5.1133	çınar ağacı	Turabey	807	11 önü
J18.B5.1134	yerleşme	Turabey	147	
J18.B5.1135	konut	Turabey	147	1A
J18.B5.1136	konut	Turabey	147	1B
J18.B5.1137	konut	Turabey	147	2
J18.B5.1138	yerleşme	Turabey	208	
J18.B5.1139	sinema/ tiyatro	Turabey	208	9
J18.B5.1140	yerleşme	Turabey	148	

Env. No	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
J18.B5.1141	Hacı Yamak Kızı Hatice Hatun Çeşmesi	Turabey	148	40
J18.B5.1142	konut	Turabey	148	29
J18.B5.1143	konut	Turabey	148	41
J18.B5.1144	konut	Turabey	148	40
J18.B5.1145	yerleşme	Turabey	209	
J18.B5.1146	konut	Turabey	209	21
J18.B5.1147	konut	Turabey	209	26
J18.B5.1148	konut	Turabey	209	24
J18.B5.1149	konut	Turabey	209	222
J18.B5.1150	meydan	Turabey	209	
J18.B5.1151	konut	Turabey	209	3
J18.B5.1152	konut	Turabey	209	14
J18.B5.1153	konut	Turabey	209	13
J18.B5.1154	konut	Turabey	209	12
J18.B5.1155	yerleşme	Turabey	207	
J18.B5.1156	konut	Turabey	207	14
J18.B5.1157	konut	Turabey	207	5
J18.B5.1158	konut	Turabey	207	7
J18.B5.1159	yerleşme	Turabey	205	
J18.B5.1160	konut	Turabey	205	1
J18.B5.1161	konut	Turabey	205	2
J18.B5.1162	konut	Turabey	205	4
J18.B5.1163	konut	Turabey	205	5
J18.B5.1164	konut	Turabey	205	8
J18.B5.1165	konut+ hamam	Turabey	205	21
J18.B5.1166	konut	Turabey	205	23A
J18.B5.1167	konut	Turabey	205	23B
J18.B5.1168	konut	Turabey	205	26
J18.B5.1169	depo	Turabey	205	38
J18.B5.1170	depo	Turabey	205	39
J18.B5.1171	konut	Turabey	205	44
J18.B5.1172	konut	Turabey	205	47
J18.B5.1173	konut+çeşme	Turabey	205	54-55
J18.B5.1174	konut	Turabey	205	68
J18.B5.1175	konut	Turabey	205	73
J18.B5.1176	yerleşme	Turabey	809	
J18.B5.1177	konut	Turabey	809	14
J18.B5.1178	konut	Turabey	809	22
J18.B5.1179	yerleşme	Turabey	204	
J18.B5.1180	çeşme	Turabey	204	7
J18.B5.1181	konut	Turabey	204	8
J18.B5.1182	depo	Turabey	204	18
J18.B5.1183	konut	Turabey	204	23A
J18.B5.1184	konut	Turabey	204	23B
J18.B5.1185	konut	Turabey	204	31
J18.B5.1186	konut	Turabey	204	40
J18.B5.1187	yerleşme	Turabey	212	
J18.B5.1188	konut	Turabey	212	52
J18.B5.1189	konut	Turabey	212	51
J18.B5.1190	konut	Turabey	212	1
J18.B5.1191	Hoca Sinan Mescidi	Turabey	212	5
J18.B5.1192	konut	Turabey	212	19
J18.B5.1193	konut	Turabey	212	23
J18.B5.1194	yerleşme	Turabey	211	
J18.B5.1195	konut	Turabey	211	1
J18.B5.1196	yerleşme	Turabey	210	
J18.B5.1197	konut	Turabey	210	4

Env. No	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
J18.B5.1198	konut	Turabey	210	1
J18.B5.1199	yerleşme	Turabey	140	
J18.B5.1200	banka	Turabey	140	8
J18.B5.1201	yerleşme	Turabey	806	
J18.B5.1202	konut	Turabey	806	99
J18.B5.1203	dükkan	Turabey	806	2
J18.B5.1204	yerleşme	Turabey	143	
J18.B5.1205	Hacı Hakim Hamamı	Turabey	143	47
J18.B5.1206	dükkan	Turabey	143	53
J18.B5.1207	dükkan	Turabey	143	46
J18.B5.1208	konut	Turabey	143	44
J18.B5.1209	konut	Turabey	143	35
J18.B5.1210	konut	Turabey	143	36
J18.B5.1211	antik kalıntı	Turabey	143	
J18.B5.1212	konut	Turabey	143	83
J18.B5.1213	konut	Turabey	143	85
J18.B5.1214	yerleşme	Turabey	206	
J18.B5.1215	konut	Turabey	206	37
J18.B5.1216	Kulaksız Camii	Turabey	206	1
J18.B5.1217	konut	Turabey	206	2
J18.B5.1218	konut	Turabey	206	3
J18.B5.1219	yerleşme	Turabey	192	
J18.B5.1220	konut	Turabey	192	39
J18.B5.1221	konut	Turabey	192	42
J18.B5.1222	konut	Turabey	192	44
J18.B5.1223	konut	Turabey	192	45
J18.B5.1224	konut	Turabey	192	1
J18.B5.1225	konut	Turabey	192	8
J18.B5.1226	Emir Sultan Minaresi	Turabey	192	22
J18.B5.1227	yerleşme	Inkılâp	144	
J18.B5.1228	konut	Inkılâp	144	4
J18.B5.1229	konut	Inkılâp	144	5
J18.B5.1230	konut	Inkılâp	144	11
J18.B5.1231	konut	Inkılâp	144	6
J18.B5.1232	konut	Inkılâp	144	16
J18.B5.1233	konut	Inkılâp	144	18
J18.B5.1234	konut	Inkılâp	144	120
J18.B5.1235	konut	Inkılâp	144	22
J18.B5.1236	konut	Inkılâp	144	23
J18.B5.1237	konut	Inkılâp	144	134
J18.B5.1238	konut	Inkılâp	144	113
J18.B5.1239	atölye	Inkılâp	144	27
J18.B5.1240	konut	Inkılâp	144	44
J18.B5.1241	konut	Inkılâp	144	32
J18.B5.1242	konut	Inkılâp	144	33
J18.B5.1243	konut	Inkılâp	144	117
J18.B5.1244	Osmanlar Camii	Inkılâp	144	37
J18.B5.1245	konut	Inkılâp	144	40
J18.B5.1246	konut	Inkılâp	144	41
J18.B5.1247	konut	Inkılâp	144	42
J18.B5.1248	konut	Inkılâp	144	45
J18.B5.1249	konut	Inkılâp	144	48
J18.B5.1250	konut	Inkılâp	144	57
J18.B5.1251	konut	Inkılâp	144	58A
J18.B5.1252	konut	Inkılâp	144	58B
J18.B5.1253	konut	Inkılâp	144	59
J18.B5.1254	konut	Inkılâp	144	60
J18.B5.1255	konut	Inkılâp	144	63
J18.B5.1256	konut	Inkılâp	144	70

Env. No	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
J18.B5.1257	konut	Inkılâp	144	71
J18.B5.1258	konut+dükkan	Inkılâp	144	72
J18.B5.1259	konut	Inkılâp	144	85
J18.B5.1260	konut	Inkılâp	144	86
J18.B5.1261	konut	Inkılâp	144	88
J18.B5.1262	konut	Inkılâp	144	90
J18.B5.1263	konut	Inkılâp	144	95
J18.B5.1264	konut	Inkılâp	144	93
J18.B5.1265	çeşme	Inkılâp	144	99A
J18.B5.1266	konut	Inkılâp	144	99B
J18.B5.1267	konut	Inkılâp	144	101
J18.B5.1268	konut	Inkılâp	144	102
J18.B5.1269	yerleşme	Inkılâp	5	
J18.B5.1270	konut	Inkılâp	5	7
J18.B5.1271	konut	Inkılâp	5	9
J18.B5.1272	konut	Inkılâp	5	18
J18.B5.1273	konut	Inkılâp	5	19
J18.B5.1274	konut	Inkılâp	5	22
J18.B5.1275	konut	Inkılâp	5	26
J18.B5.1276	konut	Inkılâp	5	30
J18.B5.1277	konut	Inkılâp	5	37
J18.B5.1278	konut	Inkılâp	5	38
J18.B5.1279	çeşme	Inkılâp	5	41
J18.B5.1280	konut	Inkılâp	5	53
J18.B5.1281	konut	Inkılâp	5	55A
J18.B5.1282	konut	Inkılâp	5	55B
J18.B5.1283	konut	Inkılâp	5	58
J18.B5.1284	konut	Inkılâp	5	59
J18.B5.1285	konut	Inkılâp	5	97
J18.B5.1286	konut	Inkılâp	5	63
J18.B5.1287	konut	Inkılâp	5	64
J18.B5.1288	konut	Inkılâp	5	78
J18.B5.1289	konut	Inkılâp	5	80
J18.B5.1290	yerleşme	Inkılâp	146	
J18.B5.1291	atölye	Inkılâp	146	16
J18.B5.1292	konut	Inkılâp	146	4
J18.B5.1293	konut	Inkılâp	146	2
J18.B5.1294	konut	Inkılâp	146	22
J18.B5.1295	konut	Inkılâp	146	21
J18.B5.1296	konut	Inkılâp	146	17
J18.B5.1297	yerleşme	Inkılâp	145	
J18.B5.1298	konut	Inkılâp	145	3A
J18.B5.1299	konut	Inkılâp	145	3B
J18.B5.1300	konut	Inkılâp	145	19, 5
J18.B5.1301	konut	Inkılâp	145	6
J18.B5.1302	konut	Inkılâp	145	7
J18.B5.1303	konut	Inkılâp	145	17, 9
J18.B5.1304	konut	Inkılâp	145	16
J18.B5.1305	konut	Inkılâp	145	13
J18.B5.1306	konut	Inkılâp	145	14
J18.B5.1307	konut	Inkılâp	145	2
J18.B5.1308	yerleşme	Inkılâp	41-A	
J18.B5.1309	dükkan	Inkılâp	41-A	1
J18.B5.1310	dükkan	Inkılâp	41-A	103
J18.B5.1311	çınar ağacı	Inkılâp	41-A	104 önu
J18.B5.1312	çınar ağacı	Inkılâp	41-A	8 önu
J18.B5.1313	çınar ağacı	Inkılâp	41-A	10 önu
J18.B5.1314	konut	Inkılâp	41-A	5
J18.B5.1315	konut	Inkılâp	41-A	8
J18.B5.1316	dükkan	Inkılâp	41-A	11

Env. No	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
J18.B5.1317	konut	Inkılâp	41-A	13
J18.B5.1318	konut	Inkılâp	41-A	107
J18.B5.1319	yerleşme	Inkılâp	41-B	
J18.B5.1320	konut	Inkılâp	41-B	53
J18.B5.1321	konut	Inkılâp	41-B	52
J18.B5.1322	konut	Inkılâp	41-B	51
J18.B5.1323	konut	Inkılâp	41-B	50A
J18.B5.1324	konut	Inkılâp	41-B	50B
J18.B5.1325	konut	Inkılâp	41-B	105 (33)
J18.B5.1326	konut	Inkılâp	41-B	46
J18.B5.1327	konut	Inkılâp	41-B	45
J18.B5.1328	konut	Inkılâp	41-B	41
J18.B5.1329	konut	Inkılâp	41-B	101
J18.B5.1330	konut	Inkılâp	41-B	100
J18.B5.1331	konut	Inkılâp	41-B	28
J18.B5.1332	konut	Inkılâp	41-B	68, 67
J18.B5.1333	konut	Inkılâp	41-B	58
J18.B5.1334	yerleşme	Inkılâp	4-A	
J18.B5.1335	konut	Inkılâp	4-A	20
J18.B5.1336	konut	Inkılâp	4-A	17
J18.B5.1337	konut	Inkılâp	4-A	16
J18.B5.1338	konut	Inkılâp	4-A	9
J18.B5.1339	konut	Inkılâp	4-A	6
J18.B5.1340	dükân	Inkılâp	4-A	4
J18.B5.1341	dükân	Inkılâp	4-A	3
J18.B5.1342	çınar ağacı	Inkılâp	4-A	113 Önü
J18.B5.1343	Yeni Cami	Inkılâp	4-A	112
J18.B5.1344	konut	Inkılâp	4-A	97
J18.B5.1345	konut	Inkılâp	4-A	101
J18.B5.1346	konut	Inkılâp	4-A	19
J18.B5.1347	konut	Inkılâp	4-A	110
J18.B5.1348	yerleşme	Inkılâp	4-B	
J18.B5.1349	konut	Inkılâp	4-B	83
J18.B5.1350	konut	Inkılâp	4-B	79
J18.B5.1351	konut	Inkılâp	4-B	80
J18.B5.1352	konut	Inkılâp	4-B	70
J18.B5.1353	konut	Inkılâp	4-B	77
J18.B5.1354	konut	Inkılâp	4-B	74
J18.B5.1355	konut	Inkılâp	4-B	76
J18.B5.1356	Harputlu Camii	Inkılâp	4-B	66
J18.B5.1357	konut	Inkılâp	4-B	60
J18.B5.1358	konut	Inkılâp	4-B	59
J18.B5.1359	konut	Inkılâp	4-B	58
J18.B5.1360	konut	Inkılâp	4-B	49
J18.B5.1361	konut	Inkılâp	4-B	parşel ?
J18.B5.1362	depo	Inkılâp	4-B	parşel ?
J18.B5.1363	konut	Inkılâp	4-B	41
J18.B5.1364	konut	Inkılâp	4-B	40
J18.B5.1365	yerleşme	Gazipaşa	294	
J18.B5.1366	meydan	Gazipaşa	294	
J18.B5.1367	antik kalıntı	Gazipaşa	294	
J18.B5.1368	yerleşme	Gazipaşa	292	
J18.B5.1369	konut	Gazipaşa	292	54-53
J18.B5.1370	konut	Gazipaşa	292	44
J18.B5.1371	konut	Gazipaşa	292	34
J18.B5.1372	dükân	Gazipaşa	292	22-23
J18.B5.1373	dükân	Gazipaşa	292	20-21

Env. No	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
J18.B5.1374	konut	Gazipaşa	292	3
J18.B5.1375	konut	Gazipaşa	292	5
J18.B5.1376	konut	Gazipaşa	292	11
J18.B5.1377	konut	Gazipaşa	292	12
J18.B5.1378	konut	Gazipaşa	292	39
J18.B5.1379	konut	Gazipaşa	292	41A
J18.B5.1380	dükân-fırın	Gazipaşa	292	41B
J18.B5.1381	konut	Gazipaşa	292	50
J18.B5.1382	yerleşme	Gazipaşa	291	
J18.B5.1383	konut	Gazipaşa	291	1
J18.B5.1384	konut	Gazipaşa	291	3
J18.B5.1385	konut	Gazipaşa	291	4
J18.B5.1386	konut	Gazipaşa	291	7
J18.B5.1387	konut	Gazipaşa	291	8
J18.B5.1388	çeşme	Gazipaşa	291	8
J18.B5.1389	konut	Gazipaşa	291	10
J18.B5.1390	konut	Gazipaşa	291	11
J18.B5.1391	konut	Gazipaşa	291	14
J18.B5.1392	konut	Gazipaşa	291	15A
J18.B5.1393	konut	Gazipaşa	291	15B
J18.B5.1394	konut	Gazipaşa	291	17
J18.B5.1395	konut	Gazipaşa	291	22
J18.B5.1396	konut	Gazipaşa	291	26
J18.B5.1397	konut	Gazipaşa	291	74
J18.B5.1398	konut	Gazipaşa	291	87-28
J18.B5.1399	konut	Gazipaşa	291	36
J18.B5.1400	konut	Gazipaşa	291	35
J18.B5.1401	konut	Gazipaşa	291	41
J18.B5.1402	konut	Gazipaşa	291	43
J18.B5.1403	konut	Gazipaşa	291	47
J18.B5.1404	konut	Gazipaşa	291	50
J18.B5.1405	atölye	Gazipaşa	291	77
J18.B5.1406	konut	Gazipaşa	291	53
J18.B5.1407	konut	Gazipaşa	291	56
J18.B5.1408	konut	Gazipaşa	291	58
J18.B5.1409	konut	Gazipaşa	291	63
J18.B5.1410	konut	Gazipaşa	291	62
J18.B5.1411	konut	Gazipaşa	291	64
J18.B5.1412	konut	Gazipaşa	291	69
J18.B5.1413	dükân+konut	Gazipaşa	291	69
J18.B5.1414	konut	Gazipaşa	291	72
J18.B5.1415	dükân	Gazipaşa	291	75
J18.B5.1416	yerleşme	Gazipaşa	433	
J18.B5.1417	konut	Gazipaşa	433	9
J18.B5.1418	çeşme	Gazipaşa	433	12
J18.B5.1419	konut	Gazipaşa	433	12
J18.B5.1420	konut	Gazipaşa	433	13
J18.B5.1421	konut	Gazipaşa	433	22
J18.B5.1422	konut	Gazipaşa	433	23
J18.B5.1423	konut	Gazipaşa	433	24
J18.B5.1424	yerleşme	Gazipaşa	297	
J18.B5.1425	konut	Gazipaşa	297	19
J18.B5.1426	konut	Gazipaşa	297	27
J18.B5.1427	konut	Gazipaşa	297	28
J18.B5.1428	konut	Gazipaşa	297	109
J18.B5.1429	sağlık ocağı	Gazipaşa	297	33
J18.B5.1430	dükân (lokanta)	Gazipaşa	297	35
J18.B5.1431	konut	Gazipaşa	297	54
J18.B5.1432	konut	Gazipaşa	297	110
J18.B5.1433	konut	Gazipaşa	297	4

Env. No	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
J18.B5.1434	konut	Gazipaşa	297	11
J18.B5.1435	konut	Gazipaşa	297	15-16
J18.B5.1436	konut	Gazipaşa	297	17
J18.B5.1437	konut	Gazipaşa	297	18
J18.B5.1438	konut	Gazipaşa	297	22
J18.B5.1439	konut	Gazipaşa	297	41
J18.B5.1440	konut	Gazipaşa	297	51
J18.B5.1441	konut	Gazipaşa	297	75
J18.B5.1442	dükkan (lokanta)	Gazipaşa	297	86
J18.B5.1443	konut	Gazipaşa	297	57
J18.B5.1444	konut	Gazipaşa	297	106
J18.B5.1445	konut+dükkan	Gazipaşa	297	87
J18.B5.1446	konut	Gazipaşa	297	102
J18.B5.1447	yerleşme	Gazipaşa	296	
J18.B5.1448	Kurşunlu Cami	Gazipaşa	296	11
J18.B5.1449	Bergama İlçe Emniyet Müdürlüğü (Eski Hükümet Konağı)	Gazipaşa	296	12
J18.B5.1450	yerleşme	Atmaca	326	
J18.B5.1451	konut	Atmaca	326	30
J18.B5.1452	konut	Atmaca	326	31
J18.B5.1453	konut	Atmaca	326	27
J18.B5.1454	konut	Atmaca	326	20
J18.B5.1455	dükkan	Atmaca	326	32
J18.B5.1456	konut	Atmaca	326	18A
J18.B5.1457	konut	Atmaca	326	18B
J18.B5.1458	konut	Atmaca	326	18C
J18.B5.1459	konut	Atmaca	326	38
J18.B5.1460	yerleşme	Atmaca	325	
J18.B5.1461	konut	Atmaca	325	27
J18.B5.1462	konut	Atmaca	325	41
J18.B5.1463	konut	Atmaca	325	1
J18.B5.1464	konut	Atmaca	325	9
J18.B5.1465	konut	Atmaca	325	10
J18.B5.1466	konut	Atmaca	325	22A
J18.B5.1467	konut	Atmaca	325	22B
J18.B5.1468	konut	Atmaca	325	19
J18.B5.1469	çeşme	Atmaca	325	19
J18.B5.1470	yerleşme	Atmaca	324	
J18.B5.1471	antik kalıntı	Atmaca	324	28
J18.B5.1472	dükkan	Atmaca	324	50-48
J18.B5.1473	yerleşme	Atmaca	317	
J18.B5.1474	Laleli Cami	Atmaca	317	1
J18.B5.1475	yerleşme	Atmaca	289	
J18.B5.1476	dükkan	Atmaca	289	16
J18.B5.1477	yerleşme	Atmaca	318	
J18.B5.1478	dükkan +konut	Atmaca	318	2
J18.B5.1479	yerleşme	Atmaca	316	
J18.B5.1480	konut	Atmaca	316	1
J18.B5.1481	yerleşme	Atmaca	329	
J18.B5.1482	konut	Atmaca	329	60
J18.B5.1483	konut	Atmaca	329	61
J18.B5.1484	yerleşme	Atmaca	328	
J18.B5.1485	konut	Atmaca	328	1
J18.B5.1486	yerleşme	Atmaca	327	
J18.B5.1487	konut	Atmaca	327	1A
J18.B5.1488	yerleşme	Selçuk	417	
J18.B5.1489	konut	Selçuk	417	5
J18.B5.1490	yerleşme	Selçuk	418	

Env. No	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
J18.B5.1491	çeşme	Selçuk	418	3
J18.B5.1492	yerleşme	Ertuğrul	25	
J18.B5.1493	Kütüphane	Ertuğrul	25	24
J18.B5.1494	Belediye konservatuvarı (Eski Belediye Binası)	Ertuğrul	25	23
J18.B5.1495	konut	Ertuğrul	25	21
J18.B5.1496	konut	Ertuğrul	25	22
J18.B5.1497	yerleşme	Ertuğrul	51	
J18.B5.1498	konaklama+dükkan	Ertuğrul	51	1
J18.B5.1499	konut+dükkan	Ertuğrul	51	15
J18.B5.1500	dükkan	Ertuğrul	51	11
J18.B5.1501	konut	Ertuğrul	51	3
J18.B5.1502	yerleşme	Ertuğrul	50	
J18.B5.1503	Bergama Lisesi	Ertuğrul	50	1, 2
J18.B5.1504	okul	Ertuğrul	50	2A
J18.B5.1505	okul	Ertuğrul	50	2B
J18.B5.1506	okul	Ertuğrul	50	2C
J18.B5.1507	yerleşme	Ertuğrul	26	
J18.B5.1508	Hatuniye Camisi	Ertuğrul	26	77
J18.B5.1509	Hatuniye Çeşmesi	Ertuğrul	26	77
J18.B5.1510	çeşme(Sahiye Hanım Çeşmesi)	Ertuğrul	26	93
J18.B5.1511	konut	Ertuğrul	26	90
J18.B5.1512	konut	Ertuğrul	26	94
J18.B5.1513	konut	Ertuğrul	26	95
J18.B5.1514	konut	Ertuğrul	26	110
J18.B5.1515	konut	Ertuğrul	26	123
J18.B5.1516	konut	Ertuğrul	26	124
J18.B5.1517	konut	Ertuğrul	26	126
J18.B5.1518	konut	Ertuğrul	26	132A
J18.B5.1519	konut	Ertuğrul	26	132B
J18.B5.1520	konut	Ertuğrul	26	132C
J18.B5.1521	konut	Ertuğrul	26	133
J18.B5.1522	dükkan	Ertuğrul	26	134
J18.B5.1523	konut	Ertuğrul	26	21
J18.B5.1524	konut	Ertuğrul	26	149
J18.B5.1525	konut	Ertuğrul	26	25
J18.B5.1526	konut	Ertuğrul	26	26A
J18.B5.1527	konut	Ertuğrul	26	26B
J18.B5.1528	konut	Ertuğrul	26	28
J18.B5.1529	konut	Ertuğrul	26	33
J18.B5.1530	konut	Ertuğrul	26	32
J18.B5.1531	konut	Ertuğrul	26	31
J18.B5.1532	konut	Ertuğrul	26	35
J18.B5.1533	yerleşme	Ertuğrul	1194	
J18.B5.1534	dükkan	Ertuğrul	1194	1,2,3, 4,5,6
J18.B5.1535	dükkan	Ertuğrul	1194	8
J18.B5.1536	yerleşme	Ertuğrul	49	
J18.B5.1537	konut+dükkan	Ertuğrul	49	25
J18.B5.1538	yerleşme	Ertuğrul	27	
J18.B5.1539	konut	Ertuğrul	27	50
J18.B5.1540	konut	Ertuğrul	27	61
J18.B5.1541	konut	Ertuğrul	27	57(8)
J18.B5.1542	konut	Ertuğrul	27	65
J18.B5.1543	çeşme	Ertuğrul	27	13(66)
J18.B5.1544	konut	Ertuğrul	27	66
J18.B5.1545	konut+dükkan	Ertuğrul	27	18

Env. No	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
J18.B5.1546	konut	Ertuğrul	27	21
J18.B5.1547	konut	Ertuğrul	27	27
J18.B5.1548	konut	Ertuğrul	27	34
J18.B5.1549	konut	Ertuğrul	27	35
J18.B5.1550	yerleşme	Ertuğrul	28	
J18.B5.1551	konut	Ertuğrul	28	23
J18.B5.1552	konut	Ertuğrul	28	25
J18.B5.1553	konut	Ertuğrul	28	26
J18.B5.1554	konut	Ertuğrul	28	27, 28
J18.B5.1555	konut	Ertuğrul	28	27, 28
J18.B5.1556	konut	Ertuğrul	28	29A
J18.B5.1557	konut	Ertuğrul	28	29B
J18.B5.1558	konut	Ertuğrul	28	31
J18.B5.1559	konut+dükkân	Ertuğrul	28	8
J18.B5.1560	dükkân	Ertuğrul	28	9, 10
J18.B5.1561	konut	Ertuğrul	28	11
J18.B5.1562	konut	Ertuğrul	28	12
J18.B5.1563	konut	Ertuğrul	28	18
J18.B5.1564	konut+dükkân	Ertuğrul	28	19
J18.B5.1565	çeşme	Ertuğrul	28	23
J18.B5.1566	yerleşme	Ertuğrul	29A	
J18.B5.1567	konut	Ertuğrul	29A	11
J18.B5.1568	konut	Ertuğrul	29A	10
J18.B5.1569	konut	Ertuğrul	29A	8, 9
J18.B5.1570	konut	Ertuğrul	29A	16
J18.B5.1571	konut	Ertuğrul	29A	15
J18.B5.1572	yerleşme	Ertuğrul	29B	
J18.B5.1573	dükkân	Ertuğrul	29B	42
J18.B5.1574	konut	Ertuğrul	29B	42A
J18.B5.1575	konut	Ertuğrul	29B	42B
J18.B5.1576	konut	Ertuğrul	29B	29
J18.B5.1577	konut	Ertuğrul	29B	25
J18.B5.1578	yerleşme	Zafer	224	
J18.B5.1579	konut	Zafer	224	2A
J18.B5.1580	konut	Zafer	224	2B
J18.B5.1581	konut	Zafer	224	5
J18.B5.1582	konut	Zafer	224	6
J18.B5.1583	konut	Zafer	224	7
J18.B5.1584	konut	Zafer	224	8A
J18.B5.1585	konut	Zafer	224	8B
J18.B5.1586	yerleşme	Zafer	223	
J18.B5.1587	konut	Zafer	223	1
J18.B5.1588	konut	Zafer	223	2
J18.B5.1589	konut	Zafer	223	3
J18.B5.1590	yerleşme	Zafer	622	
J18.B5.1591	konut	Zafer	622	12
J18.B5.1592	konut	Zafer	622	11
J18.B5.1593	konut	Zafer	622	6
J18.B5.1594	ağaç (dut)	Zafer	622	6-11 önü
J18.B5.1595	konut	Zafer	622	4
J18.B5.1596	konut	Zafer	622	1
J18.B5.1597	yerleşme	Zafer	244	
J18.B5.1598	konut	Zafer	244	47
J18.B5.1599	konut	Zafer	244	11A
J18.B5.1600	konut	Zafer	244	11B
J18.B5.1601	konut	Zafer	244	7
J18.B5.1602	konut	Zafer	244	4
J18.B5.1603	yerleşme	Zafer	243	
J18.B5.1604	konut	Zafer	243	2

Env. No	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
J18.B5.1605	yerleşme	Zafer	262	
J18.B5.1606	konut	Zafer	262	2B
J18.B5.1607	konut	Zafer	262	1
J18.B5.1608	konut	Zafer	262	2A
J18.B5.1609	konut	Zafer	262	3A
J18.B5.1610	konut	Zafer	262	3B
J18.B5.1611	konut	Zafer	262	5
J18.B5.1612	konut	Zafer	262	6
J18.B5.1613	yerleşme	Zafer	263	
J18.B5.1614	konut	Zafer	263	2
J18.B5.1615	konut	Zafer	263	4
J18.B5.1616	konut	Zafer	263	5
J18.B5.1617	konut	Zafer	263	6A
J18.B5.1618	konut	Zafer	263	6B
J18.B5.1619	konut	Zafer	263	6C
J18.B5.1620	yerleşme	Zafer	264	
J18.B5.1621	Selimiye Camisi	Zafer	264	1
J18.B5.1622	yerleşme	Zafer	245	
J18.B5.1623	konut	Zafer	245	10
J18.B5.1624	konut	Zafer	245	13
J18.B5.1625	konut	Zafer	245	14
J18.B5.1626	konut	Zafer	245	15
J18.B5.1627	konut	Zafer	245	16
J18.B5.1628	konut	Zafer	245	2
J18.B5.1629	konut	Zafer	245	4
J18.B5.1630	yerleşme	Zafer	246	
J18.B5.1631	konut	Zafer	246	7
J18.B5.1632	konut	Zafer	246	8
J18.B5.1633	konut	Zafer	246	11
J18.B5.1634	konut	Zafer	246	13
J18.B5.1635	konut	Zafer	246	2
J18.B5.1636	yerleşme	Zafer	265	
J18.B5.1637	konut	Zafer	265	5
J18.B5.1638	çeşme (Ahmed Ağa)	Zafer	265	7
J18.B5.1639	konut	Zafer	265	3
J18.B5.1640	yerleşme	Zafer	266	
J18.B5.1641	konut	Zafer	266	6
J18.B5.1642	konut	Zafer	266	1
J18.B5.1643	konut	Zafer	266	2
J18.B5.1644	yerleşme	Zafer	267	
J18.B5.1645	konut	Zafer	267	5
J18.B5.1646	konut	Zafer	267	1
J18.B5.1647	yerleşme	Zafer	249	
J18.B5.1648	konut	Zafer	249	4
J18.B5.1649	yerleşme	Zafer	248	
J18.B5.1650	konut	Zafer	248	3
J18.B5.1651	konut	Zafer	248	2
J18.B5.1652	yerleşme	Zafer	247	
J18.B5.1653	konut	Zafer	247	16
J18.B5.1654	konut	Zafer	247	17
J18.B5.1655	konut	Zafer	247	14
J18.B5.1656	Zübeyde Hanım İlköğretim Okulu	Zafer	225	40
J18.B5.1657	Bergama Müzesi	Zafer	225	23
J18.B5.1658	Halk Eğitim Merkezi (Bergama Palas)	Zafer	225	25
J18.B5.1659	Antik Su Tüneli	İslamsaray	474	
J18.B5.1660	Eski Hâl Binası	Turabey	191	16(15)
J18.B5.1661	Sümerbank Fab.	Atatürk	935 (137)	1

EK 2. 2005 YILI ALAN ÇALIŞMASINDA ENVANTERİ YAPILAN YAPI ADALARI

TALATPAŞA MAHALLESİ

448 numaralı yapı adası: Talatpaşa Mahallesinde yamaçta yer almakta, Ertuğrul, Zafer, Şazelli, Küçük Alan sokakları ile çevrelenmektedir. Organik forma sahip yapı adasını çevreleyen sokaklardan Ertuğrul Sokak granit parke, Şazelli, Zafer, Küçük Alan sokakları Arnavut kaldırımı kaplıdır. 39 parselin yer aldığı yapı adasında 10, 11, 16, 19, 20, 27, 35 numaralı parseller tescillidir; 34 numaralı parsel de tescil için tarafımızdan önerilmiştir. Envanteri yapılan 15 anıtın biri çeşme (env. no. J18.B5.861), diğerleri konuttur. Özgünlük durumu "kötü" olan yapı adası genelinde yapıların çoğu iki katlıdır ve geleneksel yapım tekniği ile inşa edilmiştir.

447 numaralı yapı adası: Talatpaşa Mahallesinde yamaçta yer almakta, Kale ve Ertuğrul sokaklarıyla çevrelenmektedir. Kale Sokağının Ertuğrul Sokak ile birleştiği noktada merdiven vardır. Dikdörtgene yakın forma sahip olan yapı adasında 4 parsel yer almaktadır. 3 numaralı parsel tescillidir. Envanteri yapılan yapı sayısı 3 olup bunların tamamı konuttur. Geleneksel yapım tekniği ile taş ve ahşap karkas olarak inşa edilen yapılar çoğunlukla iki katlıdır. Yapı adasının özgünlük durumu "kötü"dür.

347 numaralı yapı adası: Talatpaşa Mahallesinde yamaçta, Akropol Caddesi ve 1. Kale Sokağı ile çevrilidir. Üçgene yakın bir forma sahip yapı adası antik yerleşme üzerindedir. Akropol Caddesi asfalt, 1. Kale Sokağı granit parke kaplıdır. 1. Kale Sokağı ile Akropol Caddesi merdivenle bağlanmaktadır. 6 parselin yer aldığı yapı adasında, 6 numaralı parseldeki yıkılmış ev hariç genelde evler niteliksizdir. Envanteri yapılan yapı sayısı 1'dir. Geleneksel yapım tekniği ile inşa edilen yapılar çoğunlukla tek katlıdır. Yapı adasının özgünlük durumu "kötü"dür.

457 numaralı yapı adası: Talatpaşa Mahallesinde yamaçta, Kılıçalı Sokağı, Kara Halil Sokağı ve Şazelli Sokak ile çevrilidir. Düzgün olmayan üçgene yakın formdaki yapı adasını çevreleyen sokaklar Arnavut kaldırımı kaplıdır; Kılıç Sokakta yer yer beton, Kara Halil Sokağında ise yer yer bozulmalar mevcuttur. 6 parselin yer aldığı yapı adasında 1 ve 5 numaralı parseller tescillidir. Envanteri yapılan 6 anıtın bir tanesi çeşme (env. no. J18.B5.870) diğerleri konuttur. İki katlı yapıların çoğunlukta olduğu yapı adasında özgünlük durumu "iyi"dir.

450 numaralı yapı adası: Kapladığı alan bakımından Talatpaşa Mahallesinin yamaçta yer alan en büyük yapı adasıdır. Organik forma sahip yapı adası Kılıçalı, Mahmut Şevket Paşa, Dede, Alp ve Kara Halil sokakları ile çevrilidir. Yapı adasında, biri Alp Sokağına açılan (Alp Çıkmağı), diğeri Mahmut Şevket Paşa Sokağına açılan 2 çıkmağı sokak bulunmaktadır. Kılıçalı Sokağındaki Arnavut kaldırımının üstü beton kaplı,

Alp Sokağı granit parkedir. Yapı adasında 70 parsel yer almakta, bunlardan 5, 7, 8, 12, 13, 16, 20, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 32, 35, 42, 43, 51, 59, 61, 63, 68, 70 numaralı parseller tescillidir. Envanteri yapılan 41 anıtın 4 tanesi çeşme (env. no. J18.B5.881, J18.B5.902, J18.B5.906, J18.B5.916), 1 tanesi fırındır (env. no. J18.B5.889). Özgünlük durumu "iyi" olan yapı adasında yapılar iki katlıdır ve geleneksel yapım tekniği ile inşa edilmiştir.

KURTULUŞ MAHALLESİ

449 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesinde yamaçta yer almakta ve Ertuğrul, Mahmut Şevket Paşa ve Kılıçalı sokakları ile çevrilidir. Organik forma sahip yapı adasını çevreleyen sokaklardan Kılıçalı Sokağı Arnavut kaldırımı, yer yer de beton kaplıdır; Şazelli Sokak Arnavut kaldırımı ve merdivenlidir; Ertuğrul Sokağı granit parke; Mahmut Şevket Paşa Caddesi bozulmuş Arnavut kaldırımıdır. 24 parselin yer aldığı yapı adasında 8, 10, 14, 20 numaralı parseller tescilli, 15 ve 16 numaralı parsellerin tescili tarafımızdan önerilmektedir. Envanteri yapılan 10 anıtın biri çeşme (env. no. J18.B5.926), diğerleri konuttur. Geleneksel yapım tekniği ile inşa edilen ve çoğunlukla iki katlı olan yapıların bulunduğu adanın özgünlük durumu "kötü"dür.

526 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesinde düzlükte yer almaktadır. Kalaycı Sokağı ve Kınık Caddesi ile çevrili olan yapı adası organik forma sahiptir. Kalaycı Sokağı granit parke; Kınık Caddesi Arnavut kaldırımı ve bozulmuş granit parkedir. 23 parselin yer aldığı yapı adasında 1, 12, 13, 14, 15, 21, 22, 23 numaralı parseller tescillidir. Envanteri yapılan 13 anıtın 5 tanesi dükkân (env. no. J18.B5.930, J18.B5.931, J18.B5.932, J18.B5.933, J18.B5.935), diğerleri konuttur.

528 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesinde yamaçta yer alır ve Mahmut Şevket Paşa Caddesi, Taksim Caddesi, Parmak Batıran Caddesi, Turgut Sokağı (Tuğrul Sokağı) ile çevrilidir. Organik forma sahip yapı adasında Tuğrul Sokağına açılan 4, Mahmut Şevket Paşa Caddesine açılan 1, Taksim Caddesine açılan 1 olmak üzere toplam 6 çıkmağı sokak mevcuttur. Mahmut Şevket Paşa Caddesi Arnavut kaldırımı; Taksim Caddesi ve Parmak Batıran Caddesi granit parke; Turgut Sokağı beton kaplıdır. 69 parselin yer aldığı yapı adasında 1, 2A, 2B, 2C, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 15, 21, 28, 30, 34, 35, 37, 38, 39, 49, 48, 50, 60 numaralı parseller tescillidir. Envanteri yapılan 31 anıtın 3 tanesi okul (Gazipaşa Okulu) (env. no. J18.B5.944, J18.B5.945, J18.B5.943/ lev. 9, res. 26), 1 tanesi lahid (env. no. J18.B5.946), 2 tanesi çeşme (env. no. J18.B5.958, J18.B5.969), diğerleri konuttur. Geleneksel yapım tekniği ile inşa edilen ve çoğunlukla iki katlı yapıların bulunduğu adanın özgünlük

durumu "kötü"dür.

529 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesi'nde yamaçta yer almaktadır. Parmak Batıran Caddesi, Taksim Caddesi ve Taksim Aralığı ile çevrili olan yapı adası üçgene yakın forma sahiptir. Parmak Batıran ile Taksim caddeleri granit parke, Taksim Aralığı toprak kaplıdır. 4 parselin yer aldığı yapı adasındaki parsellerin tamamı tescillidir. Envanteri yapılan yapı sayısı 3 olup bunların tamamı konuttur. Yapı adasında geleneksel yöntemlerle inşa edilen yapıların çoğunluğu iki katlıdır ve ada genelinde özgünlük durumu "iyi"dir.

527 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesi'nde yamaçta yer almaktadır. Mahmut Şevket Paşa Sokağı, Kalaycı Sokağı, Turgut Sokağı, Parmak Batıran Caddesi ve Kınık Caddesi ile çevrili olan yapı adası organik forma sahiptir. Turgut (Tuğrul) Sokağı ve Mahmut Şevket Paşa Sokağına açılan birer çıkmaz sokak mevcuttur. Kalaycı Sokağı ve Parmak Batıran Caddesi granit parke, Mahmut Şevket Paşa Sokağı beton, Turgut Sokağı bozulmuş Arnavut kaldırımı, Kınık Caddesi Arnavut kaldırımıdır. 62 parselin yer aldığı yapı adasında 3, 5, 6, 8, 14, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 28, 36, 40, 41, 43, 44, 54, 58, 59, 60 numaralı parseller tescillidir, 7, 57 ve 45 numaralı parsellerin tescili tarafımızca önerilmektedir. Envanteri yapılan yapı sayısı 31 olup bunların tamamı konuttur. Yapı adasında geleneksel yöntemlerle inşa edilen yapıların çoğunluğu iki katlıdır. Özgünlük durumu "iyi"dir.

539 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesi'nde düzlükte yer alan yapı adası Kayalık Sokak ve Kestel Caddesi ile çevrilidir. Kestel Caddesi asfalt, Kayalık Sokak bozulmuş granit parkedir. Özgünlük durumu "orta"dır.

543 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesi'nde yamaçta yer almaktadır. Parmak Batıran Caddesi, Tevfikiye Sokağı, Kayalık Sokak, Dolaplıbahçe Sokağı ve Kestel Sokak ile çevrili yapı adası dikdörtgene yakın forma sahiptir. Parmak Batıran Caddesi ve Tevfikiye Sokağı granit parke, diğerleri beton kaplıdır. 20 parselin yer aldığı yapı adasında 1 ve 20 numaralı parseller tescillidir. Envanteri yapılan yapı sayısı 10 olup bunların tamamı konuttur. Yapı adasında geleneksel yöntemlerle inşa edilen yapıların çoğunluğu iki katlıdır; ada genelinde özgünlük durumu "orta"dır.

541 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesi'nde düzlükte yer almaktadır. Üçgene yakın forma sahip olan yapı adası Kayalık Sokak, Parmak Batıran Caddesi ve Kestel Sokak ile çevrilidir. Parmak Batıran Caddesi ile Kayalık Sokak granit parke, Kestelli Sokak beton kaplıdır. 13 parselin yer aldığı yapı adasında 6, 7, 8, 9 numaralı parseller tescillidir, 11 numaralı parseli tescil için önermekteyiz. Envanteri yapılan yapı sayısı 7 olup tamamı konuttur. Yapı adasında geleneksel yöntemlerle inşa edilen yapıların çoğunluğu tek katlıdır; ada genelinde özgünlük durumu "orta"dır.

542 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesi'nde düzlükte yer almaktadır. Kayalık Sokak ve Dolaplı Bahçe Sokağı ile çevrelenen yapı adası dikdörtgen forma sahiptir. 9 parselin yer aldığı yapı adasında tescilli yapı bulunmamaktadır. Envanteri yapılan yapı sayısı 4'tür ve bunların tamamı konuttur. Genelde tek katlı evlerin bulunduğu yapı adasının özgünlük durumu "orta"dır.

544 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesi'nde yer almaktadır. Tevfikiye Sokağı, Parmak Batıran Caddesi, 1. Bahçe Sokağı, 2. Bahçe Sokağı ile çevrili olan yapı adası organik forma sahiptir. Tevfikiye Sokağı ve Parmak Batıran Caddesi granit parke, 1. Bahçe Sokağı toprak, 2. Bahçe Sokağı toprak ve bozulmuş granit parkedir. 15 parselin yer aldığı yapı adasında 8 ve 9 numaralı parseller tescillidir. Envanteri yapılan yapı sayısı 6'dır ve bunların tamamı konuttur. Yapı adasının özgünlük durumu "orta"dır.

537 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesi'nde düzlükte yer almaktadır. Sipahi Sokağı ve Akropol yolu ile çevrili yapı adasında sadece bir çeşme (env. no. J18.B5.1059) yer almaktadır. Yapı adasının özgünlük durumu "iyi"dir.

533 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesi'nde yamaçta yer almaktadır. Sipahi, Osmaniye Gündoğdu sokakları Yavuz ve Taksim caddeleri, Ertuğrul ve Kale sokakları ile çevrili yapı adası organik forma sahiptir. Alaattin Paşa, Taksim, 1. Taksim, Kurtuluş çıkmazları ve 2. Çıkmazla beraber 9 tane çıkmaz sokağı vardır. Sipahi Sokağı toprak, Kale Sokağı granit parke ve merdivenler Arnavut kaldırımı, diğer sokaklar bozulmuş Arnavut kaldırımıdır. 69 parselin yer aldığı adada 12, 43, 51, 59, 60, 65, 66, 67, 57 numaralı parseller tescillidir. 5 numaralı parseldeki antik kalıntı açıkça izlenmektedir. Envanteri yapılan yapı sayısı 15'tir ve bunların tamamı konuttur. Yapı adasının özgünlük durumu "orta"dır.

535 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesi'nde yamaçta yer almaktadır. Parmak Batıran Caddesi, 3. Sokak, Alaattin Paşa ve Osmaniye sokakları ile çevrilidir. Parmak Batıran Caddesi granit parke, Osmaniye Sokağı bozulmuş Arnavut kaldırımı, Alaattin Paşa Sokağı topraktır. Envanteri yapılan yapı sayısı 1 olan yapı adasında tescilli yapı yoktur. Özgünlük durumu "orta"dır.

536 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesi'nde yer almaktadır. Parmak Batıran Caddesi, 3. Sokak, Osmaniye Sokağı ve Sipahi Sokağı ile çevrili yapı adası organik forma sahiptir. Parmak Batıran Caddesi granit parke, diğerleri Arnavut kaldırımıdır. 10 parselin yer aldığı yapı adasında 8 numaralı parsel tescillidir. Envanteri yapılan yapı sayısı 2 dir. Yapı adasının özgünlük durumu "orta"dır.

534 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesi'nde yer almaktadır. Alaattin Paşa Sokağı, Osmaniye Sokağı, Gündoğdu Sokağı ve Parmak Batıran Caddesi ile çevrili yapı adası dikdörtgene yakın formdadır. Par-

mak Batıran Caddesi granit parke, Osmaniye Sokağı bozulmuş Arnavut kaldırımı, Alaattin Paşa ve Gündoğdu sokakları topraktır. 16 parselin yer aldığı yapı adasında 3 numaralı parsel tescillidir, 12 numaralı parseli tescil için önermekteyiz. Envanteri yapılan yapı sayısı 5'tir ve tamamı konuttur. Yapı adasının özgünlük durumu "orta"dır.

530 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesinde yamaçta yer almaktadır. Gündoğdu Sokağı, Yeni Çeşme Sokağı, 1. Taksim Aralığı ve Parmak Batıran Caddesi ile çevrili olan yapı adası dikdörtgene yakın forma sahiptir. Gündoğdu Sokağı ve 1. Taksim Aralığı toprak, Yeni Çeşme Sokağı bozulmuş Arnavut kaldırımı, Parmak Batır Caddesi granit parkedir. 6 parselin yer aldığı yapı adasında 6 numaralı parsel tescillidir. Envanteri yapılan yapı sayısı 1 olan ada genelinde yapılar tek katlıdır. Özgünlük durumu "orta"dır.

531 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesinde yer almaktadır. 1. Taksim Aralığı, Taksim Caddesi, Taksim Çıkmazı, Gündoğdu Sokağı, Yeni Çeşme Sokağı ile çevrili yapı adası organik forma sahiptir. 1. Taksim Aralığı ile Gündoğdu Sokağı toprak, Taksim Caddesi granit parke, Taksim Çıkmazı ile Yeni Çeşme Sokağı bozulmuş Arnavut kaldırımıdır. 20 parselin yer aldığı yapı adasında 16 ve 19 numaralı parseller tescillidir, 5 numaralı parsel tescil için tarafımızdan önerilmektedir. Envanteri yapılan 5 anıtın biri çeşmedir (env. no. J18.B5.1074). Yapı adasının özgünlük durumu "orta"dır.

532 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesinde düzlükte yer almaktadır. Dikdörtgene yakın forma sahip yapı adası Taksim Çıkmazı, Taksim Caddesi, Yavuz Caddesi ile çevrilidir. Taksim Caddesi granit parke, Taksim Çıkmazı ve Yavuz Caddesi bozulmuş Arnavut kaldırımıdır. 4 parselden oluşan yapı adasında tescilli parsel yoktur. Envanteri yapılan yapı sayısı 1 olan yapı adasının özgünlük durumu "orta"dır.

538 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesinde yamaçta yer almaktadır. Düzgün olmayan organik forma sahiptir. Akropol Yolu ve Sipahi Sokak ile çevrilidir. Akropol Yolu asfalt, Sipahi Sokak bozulmuş Arnavut kaldırımıdır. Envanteri yapılan yapı sayısı 5 olup tamamı konuttur. 6, 4, 5, 7 numaralı parseller tescillidir. Çoğunlukla iki katlı konutların bulunduğu yapı adası genelinde özgünlük durumu "orta"dır.

546 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesinde yamaçta yer almaktadır. Akropol Yolu, Bahçe Sokağı, Bahçe Yolu ve 2. Bahçe Sokağı ile çevrilidir. Organik forma sahiptir. Akropol Yolu asfalt, kısmen Arnavut kaldırımıdır; ara sokaklar ise Arnavut kaldırımıdır. Envanteri yapılan yapı sayısı 2'dir. Çoğunlukla tek katlı konutların bulunduğu yapı adasının genelinde Cumhuriyetin ilk dönemine ait niteliksiz yapılar hâkimdir.

545 numaralı yapı adası: Kurtuluş Mahallesinde yamaçta yer almaktadır. Tevfikiye Sokağı, Kayalık Sokak, Köprü Sokak, Ketselli Sokak ve Okul Sokağı ile

çevrilidir. Organik forma sahip yapı adasını çevreleyen Tevfikiye Sokağı granit parke, Kayalık Sokak, Köprü Sokak ve Kestel Sokak beton, Okul Sokağı topraktır. Yapı adası genelinde Cumhuriyet devrine ait niteliksiz yapılar mevcuttur.

İSLAMSARAY MAHALLESİ

304 numaralı yapı adası: İslamsaray Mahallesinde düzlükte yer almaktadır. Kınık Caddesi, Mermer Direkler Caddesi ve Değirmen Sokağı ile çevrili olan yapı adası üçgene yakın forma sahiptir. Kınık Caddesi ve Mermer Direkler Caddesi granit parke kaplıdır; Mermer Direkler Caddesinde antik duvar kalıntısı vardır. 17 parselden oluşan yapı adasında tescilli 2 yapı vardır. Envanteri yapılan 7 anıttan biri Katırhan (env. no. J18.B5.1095/ lev. 9: res. 29), dördü dükkân, biri antik duvardır (env. no. J18.B5.1099). Yapı adasının Kınık Caddesi tarafında tek katlı, Mermer Direkler Caddesi tarafında iki katlı yapılaşma hâkimdir. Adanın özgünlük durumu "kötü"dür.

474 numaralı yapı adası: İslamsaray Mahallesinde düzlükte yer almaktadır. İstiklâl Meydanı, Kınık Caddesi, Kızıl Avlu Sokağı, Ziya Bey Caddesi, Eski Elektrik Fabrikası Caddesi ile çevrili yapı adası organik forma sahiptir. Kınık Caddesine açılan Paşaoğlu Çıkmazı ve Kireççi Çıkmazı, Kızıl Avlu Sokağına açılan Avlu Çıkmazı yapı adasında bulunan çıkmaz sokaklardır. Kınık Caddesinin Kızıl Avlu Sokağına yakın kısmı toprak yol, diğer cadde ve sokaklar granit parkedir. 84 parselin yer aldığı yapı adasında 14 ve 60 numaralı parseller tescillidir. Envanteri yapılan 12 anıttan biri otel (Paşaoğlu Hanı / env. no. J18.B5.1101/ lev. 9, res. 27), biri dernek (Arıcılar Derneği / env. no. J18.B5.1104), biri dükkân (env. no. J18.B5.1105), biri havra (env. no. J18.B5.1109), biri antik duvar (env. no. J18.B5.1110), biri çam ağacı (env. no. J18.B5.1112), 6'sı konuttur. Bir ve iki katlı tuğla yapıların hâkim olduğu yapı adasının özgünlük durumu yenilemelerden ötürü "kötü"dür.

475 numaralı yapı adası: İslamsaray Mahallesi'nde düzlükte yer almaktadır. Ketsel Caddesi, Kınık Caddesi ve Bergama Çayı (Galenos Çayı) ile çevrilidir. Ketsel Caddesi asfalt, Kınık Caddesi granit parkedir. Organik forma sahip, çok geniş bir yapı adasıdır ve 1. dereceden Arkeolojik SIT alanında yer almaktadır. Bu yapı adasında Mısır tanrılarına adanmış Roma tapınağı (Kızıl Avlu) mevcuttur. 15, 55, 37, 36, 29, 30 numaralı parseller tescillidir. Envanteri yapılan yapı sayısı 8 olup bunlardan biri türbe (env. no. J18.B5.1117/ lev. 10: res. 39), ikisi tabakhane (env. no. J18.B5.1118, env. no. J18.B5.1119/ lev. 9: res. 32-33), biri köprü (env. no. J18.B5.1120/ lev. 11: res. 43), biri Kızıl Avlu (Serapion Tapınağı) (env. no: J18.B5.1121/ lev. 10: res. 40), diğerleri konuttur.

476 numaralı yapı adası: İslamsaray Mahallesinde düzlükte yer almaktadır. Bergama Çayı (Galenos Çayı) ve 475 ada ile çevrelenmektedir. Yapı adasında 1-2 parsel üzerinde kışla yapısı (tescilli) bulunmakta-

dır, bir yapının da sadece izi mevcuttur. Yalnızca Kışla'nın (env. no. J18.B5.1123) envanteri yapılmıştır. Yapı adasının özgünlük durumu "iyi"dir.

TURABEY MAHALLESİ

808 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesinde düzlükte yer almaktadır. Eminağa Çıkma, 3. Sokak, Ziya Bey Caddesi, İnönü Caddesi ile çevrilidir ve organik forma sahiptir. Bütün sokak ve caddeler granit parke kaplıdır. 10 parselin yer aldığı yapı adasında, envanteri yapılan bir çeşmenin (env. no. J18.B5.1125) bulunduğu 109 numaralı parsel tescillidir. Farklı tekniklerde inşa edilen yapıların ağırlıkta olduğu yapı adasında özgünlük durumu "kötü"dür.

807 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesinde düzlükte yer almaktadır. İnönü Caddesi, Emin Ağa Çıkma, Eski Elektrik Fabrikası Caddesi ve 2. Sokak ile çevrili olan yapı adası organik forma sahiptir. 2. Sokak dışındaki sokak ve caddeler granit parkedir. 13 parselin yer aldığı yapı adasında 11, 12 ve 17 numaralı parseller tescillidir, 11. parselde bir havra kalıntısı bulunmaktadır. Envanteri yapılan 7 anıtın biri çeşme (env. no. J18.B5.1128), biri lokanta (env. no. J18.B5.1130), biri havra (env. no. J18.B5.1131/ lev. 10: şek. 18, res. 41), biri harabe (env. no. J18.B5.1132), biri çınar ağacı (env.no. J18.B5.1133), ikisi konuttur. Geleneksel teknikte inşa edilen yapıların bulunduğu yapı adasında özgünlük durumu "orta"dır.

147 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesinde düzlükte yer almaktadır. 2. Sokak, Ziya Bey Caddesi, Eski Elektrik Fabrikası Caddesi ile çevrili olan yapı adası organik forma sahiptir. Bütün sokaklar granit parke ile kaplıdır. 2 parselin bulunduğu yapı adasında 1 numaralı parsel tescillidir. Envanteri yapılan yapı sayısı 3 olup bunların tamamı konuttur. Yapı adası genelinde Cumhuriyetdevrine ait iki katlı, tuğla yapılar bulunmaktadır. Yapı adasının özgünlük durumu "orta"dır.

208 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesinde düzlükte yer almaktadır. Yanık Konak Sokak, Zeytinli Dede Sokak, Ziya Bey Caddesi ile çevrili olan yapı adası organik forma sahiptir. Yolların hepsi granit parkedir. 11 parselin yer aldığı yapı adasında, envanteri yapılan bir sinemanın (tiyatro) (env. no. J18.B5.1139) bulunduğu 9 numaralı parsel tescillidir. İki katlı yapıların ağırlıklı olduğu, geleneksel teknikte inşa edilmiş yapıların yanı sıra farklı tekniklerin de görüldüğü yapı adasının özgünlük durumu "kötü"dür.

148 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesinde düzlükte yer almaktadır. Ziya Bey Sokağı, Üç Kemer Caddesi, Fabrika Sokağı, Yanık Konak Sokağı ile çevrili olan yapı adası organik forma sahiptir. Fabrika Sokağına açılan bir çıkmaz sokak mevcuttur. Bütün yollar granit parke kaplıdır. 17 parselin yer aldığı yapı adasında tescilli yapı yoktur, 29 ve 40 numaralı parsellerin tescili tarafımızdan önerilmektedir. Envanteri yapılan 4 anıttan biri çeşme (Hacı Yamak Kızı

Hatice Hatun) (env. no. J18.B5.1141), diğerleri konuttur. İki katlı yapıların ağırlıklı olduğu yapı adasının özgünlük durumu "kötü"dür.

209 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesinde düzlükte yer almaktadır. Fabrika Sokağı, Dar Sokak, Beylik Ambar Sokağı ile çevrili olan yapı adası organik forma sahiptir. Fabrika Sokağına açılan bir çıkmaz sokak mevcuttur. 26 parselin yer aldığı yapı adasında 24 numaralı parsel tescillidir. Envanteri yapılan 9 kentsel anıttan biri meydan (env. no. J18.B5.1150), diğerleri konuttur. Farklı tekniklerde inşa edilen yapıların ağırlıklı olduğu yapı adasında özgünlük durumu "kötü"dür.

207 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesinde düzlükte yer almaktadır. Hacı Okka Sokak, Zeytinli Dede Sokak, Hacı Yamak Aralığı, İnönü Caddesi, Ziya Bey Caddesi ile çevrili yapı adası dikdörtgene yakın forma sahiptir. Yollar granit parkedir. 7 parselin yer aldığı yapı adasında 7 numaralı parsel tescillidir. Ayrıca ada üzerinde 6 katlı bir betonarme yapı mevcuttur. Envanteri yapılan yapı sayısı 3 olup bunların tamamı konuttur. Farklı tekniklerde inşa edilmiş yapıların hâkim olduğu adada özgünlük durumu "kötü"dür.

205 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesinde düzlükte yer almaktadır. Ziya Bey Caddesi, Zeytinli Dede Sokağı, Yanık Sokak, Müderris Cevdet Sokağı, İnönü Caddesi, Hacı Okka Caddesi ile çevrili yapı adası organik forma sahiptir. Yanık Konak Çıkma, 1.Hacı Okka Çıkma ve üç adet de isimsiz çıkmaz ile birlikte, toplam 5 çıkmaz sokak mevcuttur. Sokaklar genellikle granit parke kaplıdır. Yaklaşık 78 parselin yer aldığı yapı adasında 1, 4, 38, 39, 54, 55, 68 numaralı parseller tescilli olup 47 numaralı parselin tescili tarafımızdan önerilmekte. Envanteri yapılan 16 kentsel anıttan biri konut+hamam (env. no. J18.B5.1165), biri konut+çeşme (env. no. J18.B5.1173/ lev. 11: res. 48), ikisi depo, diğerleri konuttur. Cumhuriyet devrine ait 3 yapı mevcuttur. Farklı tekniklerle inşa edilen yapıların ağırlıkta olduğu yapı adasının genelinde kat adedi iki, özgünlük durumu ise "kötü"dür.

809 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesinde düzlükte yer almaktadır. Hacı Yamak Aralığı Sokak, Hacı Okka Sokağı, İnönü Caddesi ile çevrili yapı adası dikdörtgene yakın forma sahiptir. Bir tane isimsiz çıkmaz sokak vardır. 16 parselin yer aldığı yapı adasında 22 numaralı parsel tescillidir. Envanteri yapılan yapı sayısı 2 olup tamamı konuttur. İnönü Caddesi üzerinde üç dört katlı betonarme binalar mevcuttur. Farklı inşa tekniklerinin görüldüğü yapı adası özgünlük bakımından "yeni"dir.

204 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesinde düzlükte yer almaktadır. Şeref Çeşme ve Emir Sultan sokakları, 4. Sokak, Müderris Cevdet Sokağı ile çevrili yapı adası organik forma sahiptir. Emir Sultan Sokağına açılan bir çıkmaz sokağı (Tecettüt Çıkma) vardır. 41 parselin yer aldığı yapı adasında 18 ve 40 nu-

maralı parseller tescillidir. Envanteri yapılan yapı sayısı 7 olup bunlardan biri çeşme (env. no. J18.B5.1180), biri depo, diğerleri konuttur. Genelinde iki katlı ve karışık sistemde inşa edilmiş yapıların bulunduğu adanın özgünlük durumu "kötü"dür.

212 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesi'nde düzlükte yer almaktadır. Müderris Cevdet Sokağı, Beylik Ambar Sokağı, Azim Sokağı, 2. Üç Kemer Caddesi ve Emir Sultan Sokağı ile çevrili yapı adası organik forma sahiptir. Lökçü Çıkma ve isimsiz bir çıkma sokağın bulunduğu adada sokaklar granit parkedir. 52 parselin yer aldığı yapı adasında 5 numaralı parsel tescillidir. Envanteri yapılan 6 kentsel anıttan biri Hoca Sinan Mescididir. (env. no. J18.B5.1191). 1, 52, 51, 50 numaralı parsellerdeki yapılar betonarme'dir. Ağırlıklı olarak farklı tekniklerde inşa edilmiş iki katlı yapıların bulunduğu adanın özgünlük durumu "kötü"dür.

211 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesi'nde düzlükte yer almaktadır. 2. Üç Kemer Caddesi, Beylik Ambar Sokağı, Azim Sokağı ile çevrili yapı adası düzgün olmayan organik forma sahiptir. Sokaklar granit parke kaplıdır. 6 parselin yer aldığı yapı adasında tescilli yapı yoktur. Envanteri yapılan 1 parsel mevcuttur. Ağırlıklı olarak, farklı tekniklerde inşa edilmiştir iki katlı yapıların bulunduğu adanın özgünlük durumu "kötü"dür.

210 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesi'nde düzlükte yer almaktadır. Üç Kemer Caddesi, Beylik Ambar Sokağı, Dar Sokak ve Fabrika Sokağı ile çevrili yapı adası üçgene yakın forma sahiptir. 9 parselin yer aldığı adada tescilli yapı bulunmamaktadır. Yapı adasında 2 konutun envanteri yapılmıştır. Ağırlıklı olarak iki katlı olan yapılar değişik tekniklerde inşa edilmiştir. Adanın özgünlük durumu "kötü"dür.

140 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesi'nde düzlükte yer almaktadır. Dizdar Sokağı, 1. Sokak, Bankalar Caddesi ile çevrili yapı adası dikdörtgen forma sahiptir. 11 parselin yer aldığı yapı adasında tescilli yapı bulunmamaktadır. Envanteri yapılan tek yapı Cumhuriyet devrine ait banka binasıdır (env. no. J18.B5.1200). Ada genelinde yaygın yapım tekniği betonarmedir.

806 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesi'nde düzlükte yer almaktadır. Eski Elektrik Fabrikası Caddesi, İnönü Caddesi, Dizdar Sokağı ve 1. Sokak ile çevrili olan yapı adası dikdörtgene yakın formdadır. 18 parselin yer aldığı adada tescilli yapı bulunmamaktadır. İnönü Caddesi üzerinde yüksek betonarme yapılar vardır. Envanteri yapılan 2 yapıdan biri dükkandır (env. no. J18.B5.1203). Farklı kat yüksekliklerinde ve farklı tekniklerde inşa edilmiş yapıların ağırlıklı olduğu ada genelinde özgünlük durumu "kötü"dür.

143 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesi'nde düzlükte yer almaktadır. Bankalar Caddesi, İnönü Caddesi, 1. Sokak ve Hacı Yamak Sokağı ile çevrili yapı adası organik forma sahiptir. Müftü Çıkmasının yanı

sıra 2 adet isimsiz çıkma sokak bulunmaktadır. 41 parselin yer aldığı yapı adasında 47, 46 ve 35 numaralı parseller tescillidir. Envanteri yapılan 9 kentsel anıttan biri Hacı Hakim Hamamı (env. no. J18.B5.1205/ lev. 11: şek. 19, res. 44, 45), biri antik kalıntı (env. no. J18.B5.1211), ikisi dükkân, diğerleri konuttur. İnönü Caddesinde ve Bankalar Caddesinde yüksek betonarme yapıları bulunmaktadır. İnönü Caddesi üzerinde bir Roma devri kalıntısı vardır. Yapı adasının iç kısımlarında Cumhuriyet devrinden kalan iki katlı yapılar ağırlıklıdır. Genelinde farklı inşa teknikleri uygulanmış olan adanın özgünlük durumu "orta"dır.

206 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesi'nde düzlükte yer almaktadır. Hacı Yamak Sokak, İnönü Caddesi, Karadut Caddesi ve Bankalar Caddesi ile çevrelenen yapı adası organik forma sahiptir. Cadde ve sokaklar granit parkedir. 17 parselin yer aldığı yapı adasında 1 ve 2 numaralı parseller tescillidir. Envanteri yapılan 4 kentsel anıttan biri Kulaksız Camii (env. no. J18.B5.1216/ lev. 10: şek. 17, res. 38), diğerleri konuttur. Ağırlıklı olarak, farklı tekniklerde inşa edilmiş iki katlı yapıların bulunduğu yapı adasında Cumhuriyetin ilk döneminde karma sistemde (kargir+ahşap) inşa edilmiş 4 yapı mevcuttur. Adanın özgünlük durumu "kötü"dür.

192 numaralı yapı adası: Turabey Mahallesi'nde düzlükte yer almaktadır. Emir Sultan Sokağı, Metanet Caddesi, 1.Göçmen Sokak ve Üç Kemer Sokağı ile çevrili yapı adası organik forma sahiptir. Yapı adasındaki çıkma sokaklardan biri Emir Sultan Sokağı üzerinde biri de Metanet Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Sokakların tamamı granit parke kaplıdır. 104 parselin bulunduğu ada genelinde parsel düzeni çeşitli müdahaleler neticesinde bozulmuştur. Envanteri yapılan 7 kentsel anıttan biri Emir Sultan Minaresi (tescilli) (env. no. J18.B5.1226/ lev. 10: res. 37), diğerleri konuttur. Adanın özgünlük durumu "kötü".

İNKILÂP MAHALLESİ

144 numaralı yapı adası: İnkılâp Mahallesi'nde düzlük bir alanda bulunan yapı adası, Harputlu Caddesi, Bağlar Caddesi, Değnek Alanı (Mektep) Caddesi ve Hamamcı Bahçe Sokak ile çevrilidir. Ayrıca ada içinde dört çıkma sokak bulunmaktadır. Bu çıkma sokaklardan Su Yolu Çıkması Bağlar Caddesine, Hacı Osman Çıkması Değnek Alanı Caddesine, Müftü Çıkması ve 2. Sokak Harputlu Caddesine açılmaktadır. Adayı çevreleyen tüm cadde ve sokaklar granit parke ile kaplıdır. Organik biçimli ada 120 parselden oluşmaktadır. Geleneksel konutların bulunduğu adada tescilli üç yapı (5, 6, 18 numaralı parseller) dahil, toplam 42 kentsel anıtın envanteri hazırlanmıştır. 1980'li yıllarda açılan İnönü Caddesi parsel düzeninin bozulmasına neden olmuştur. Envanteri çıkarılan yapılar arasında Osmanlar Camii (env. no: J18.B5. 1244) ve bir çeşme (env. no:

J18.B5. 1265) bulunmaktadır.

144 numaralı yapı adasında bulunan konutlar arasında 20. yüzyıl başında inşa edilen geleneksel avlulu evlerin yanı sıra Cumhuriyet devrine özgü evler de görülmektedir. Özgünlük durumu "orta" olan yapı adasında, karma yapım sistemi ile inşa edilmiş tek veya iki kattan oluşan geleneksel evlerin arasında, betonarme sistem ile inşa edilmiş çok katlı binalar da gözlenmiştir.

5 numaralı yapı adası: İnkılâp Mahallesi'nde düzlük bir alanda bulunan yapı adası, 1. Alan Sokak, Harputlu Caddesi, Okul Caddesi, Metanet Caddesi ve 2. Alan Sokağı ile çevrilidir. Ayrıca 2. Alan Sokağına açılan Körpe Çıkma, 1. Alan Sokağına açılan Balıkçı Çıkma ile Metanet Caddesine açılan Muslu Çıkma bulunmaktadır. Adayı çevreleyen yolların tümü granit döşemelidir. Yapı adasında yeni düzenlemeler yapıldığı için parsel tespiti ancak yaklaşık olarak (yaklaşık 89 adet) yapılabilmektedir. Adanın 41 numaralı parseli üzerinde tescilli bir çeşme (env. no: J18.B5.1279) bulunmaktadır. Toplam 20 kentsel anıtın envanterlendiği; yapı adasının özgünlük durumu "orta"dır. Adada, 20. yüzyıl başında inşa edilen geleneksel avlulu evler ile Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı evler bulunmaktadır.

146 numaralı yapı adası: İnkılâp Mahallesi'nde düzlük bir alanda bulunan yapı adası, 2. Alan Sokağı, 1. Alan Sokağı, Hamamcı Bahçe Sokağı ve Okul Caddesi ile çevrilidir. Tescilli yapının bulunmadığı, uzun organik biçimdeki yapı adasında 27 parsel bulunmaktadır. Adayı çevreleyen yolların tümü granit döşemelidir. Toplam 6 kentsel anıtın envanterlendiği yapı adasının özgünlük durumu "orta"dır. Adada, 20. yüzyıl başında inşa edilen geleneksel avlulu evler ile Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı evler bulunmaktadır.

4-A numaralı yapı adası: İnkılâp Mahallesi'nde düzlük bir alanda bulunan yapı adası, İnönü Caddesi, Karadut Sokağı, Bağlar Caddesi ve Bankalar Caddesi ile sınırlanmıştır. Ayrıca Bankalar Caddesine açılan Yeni Cami Çıkma ile Karadut Sokağına açılan Karadut Çıkma da bulunmaktadır. Dikdörtgene yakın biçimdeki adada, Yeni Caminin (env. no: J18.B5.1343 /lev 10: res. 35) yanı sıra 4, 19, 101 numaralı parsellerde tescilli yapılar yer almakta, ayrıca 110 numaralı parselde (env. no: J18.B5.1347) bulunan yapının da tescili tarafımızdan önerilmektedir. Adayı çevreleyen yolların tümü granit döşemelidir. 25 yapının bulunduğu adada 13 kentsel anıtın envanteri yapılmıştır. Özgünlük durumu "orta" olan yapı adasında, karma yapım sistemi ile inşa edilmiş tek veya iki kattan oluşan geleneksel evlerin ve Cumhuriyet devrine özgü yapıların arasında betonarme sistem ile inşa edilmiş çok katlı binalar da gözlenmiştir.

4-B numaralı yapı adası: İnkılâp Mahallesi'nde düzlük bir alanda bulunan yapı adası, İnönü Caddesi, Şeref

Çeşme Sokağı ve Harputlu Caddesi ile çevrilidir. Şeref Çeşme Sokağına açılan 2. Şeref Çıkma, Harputlu Caddesine açılan Mescit Çıkma ve Harputlu Çıkma yapı adası üzerindeki çıkma sokaklardır. Adayı çevreleyen yolların tümü granit döşemelidir. Organik bir biçime sahip ada üzerindeki 53 parselden 4'ü tescillidir. Bunlar 40, 42, 74 ve 83 numaralı parsellerdir. Harputlu Caddesi KTVKK tarafından "korunacak sokak" olarak 26 Ekim 1984 tarih 466 sayılı ile tescil edilmiştir. Bu cadde üzerinde 66 numaralı parselde Harputlu Mescidi (env. no: J18.B5.1356) bulunmaktadır. Toplam 16 kentsel anıtın envanterlendiği yapı adasının özgünlük durumu "iyi"dir. Adada, karma yapım sistemi ile inşa edilmiş tek veya iki kattan oluşan geleneksel evlerin yoğun olduğu gözlenmiştir.

145 numaralı yapı adası: İnkılâp Mahallesi'nde düzlük bir alanda bulunan yapı adası, Hamamcı Bahçe Sokağı, 1. Alan Sokağı ve Harputlu Caddesi ile çevrilidir. Tescilli yapının bulunmadığı ada dikdörtgene yakın bir biçime sahiptir. Adayı çevreleyen yolların tümü granit döşemelidir. 20 adet yapının bulunduğu adada 10 kentsel anıt envanterlenmiştir. Özgünlük durumu "orta" olan yapı adasında, karma yapım sistemi ile inşa edilmiş tek veya iki kattan oluşan geleneksel evlerin ve Cumhuriyet devrine özgü yapıların arasında betonarme sistem ile inşa edilmiş çok katlı binalar da gözlenmiştir.

41-A numaralı yapı adası: İnkılâp Mahallesi'nde düzlük bir alanda bulunan yapı adası, Kayhan Caddesi, Vakıf Sokağı, Kar Sokağı, Mektep Caddesi ile çevrilidir. Ada içinde bulunan bir çıkma sokak beton döşemeli, diğerleri granit parke kaplıdır. L biçimindeki ada üzerinde -yeni düzenlemeler yapıldığı ve parsel numaralarında belirsizlik olduğu için- parsel sayısı yaklaşık olarak (yaklaşık 40 parsel) tespit edilebilmiştir. Toplam 10 kentsel anıtın envanterlendiği yapı adasının özgünlük durumunun "kötü"dür. Adada, 20. yüzyıl başında inşa edilen avlulu, kerpiç sıvalı geleneksel evlerin ve Cumhuriyet devrine özgü tek katlı yapıların yanı sıra Kayhan Caddesi üzerinde betonarme sistem ile inşa edilmiş 3-5 katlı apartmanlar bulunmaktadır.

41-B numaralı yapı adası: İnkılâp Mahallesi'nde düzlük bir alanda bulunan yapı adası, Koca Bahçe Caddesi (Hal Sokak), Okul Caddesi, Kar Sokağı ve Vakıf Sokağı ile çevrilidir. Dar beşgen olarak tanımlanabilecek biçimdeki ada Yağmur Sokakla ikiye bölünmektedir. Adayı çevreleyen tüm sokaklar granit parke döşelidir. Yeni düzenlemeler yapıldığı ve parsel numaralarında belirsizlik olduğu için parsel sayısı ancak yaklaşık olarak (yaklaşık 55 adet) tespit edilmiştir. Toplam 14 yapının envanterlendiği yapı adasının özgünlük durumu "orta"dır. Adada bulunan yapılar genel olarak Cumhuriyet devrine özgü ve tek katlıdır. Okul Caddesi üzerinde betonarme sistem ile inşa edilmiş çok katlı binalar da bulunmaktadır.

GAZİPAŞA MAHALLESİ

294 numaralı yapı adası: Gazipaşa Mahallesinde düzlük alanda bulunan yapı adası meydan şeklinde düzenlenmiştir. Doğancı Caddesi, Saray Sokağı ve Cumhuriyet Caddesi tarafından çevrelenmiş üçgen biçiminde bir adayı çevreleyen tüm yollar granit parke kaplıdır. Ada üzerinde Roma devri kalıntıları ve buluntular sergilenmektedir. Bu yapı adasında biri antik kalıntı olmak üzere toplam 2 kentsel anıt envanterlenmiştir.

292 numaralı yapı adası: Gazipaşa Mahallesinde düzlükte ve aynı zamanda ticaret alanında bulunan yapı adası Saray Sokak, Doğancı Caddesi, Osman Bayatlı Caddesi (Mektebi Rüştüye Caddesi), Ay Sokak ve İncirli Mescit Sokağı ile çevrilidir. Adayı çevreleyen tüm cadde ve sokaklar granit parke ile kaplıdır. 55 parselden oluşan L biçimindeki yapı adasında 2'si ticaret yapısı (20-21, 22-23 numaralı parsellerde) 1'i sivil mimarlık örneği (53-54 numaralı parseller) olmak üzere toplam 3 tescilli yapı bulunmaktadır. Toplam 14 kentsel ögenin envanterlendiği yapı adasının genel olarak özgünlük durumu "iyi"dir. Yapı adasında, 20. yüzyıl başında inşa edilen, karma yapım sistemine sahip geleneksel avlulu evlerin yanı sıra Cumhuriyet devrine özgü yapılar da bulunmaktadır.

291 numaralı yapı adası: Gazipaşa Mahallesinde yamaçta yer alan yapı adası Doğancı Caddesi, İncirli Mescit Caddesi, Yılan Yokuşu ve Külâhbaş Sokağı ile çevrilidir. Ada üzerinde bulunan 4 çıkmaz sokaktan 2. Çıkmaz Sokak, İncirli Mescit Caddesine, 2 isimli çıkmaz sokak Külâhbaş Caddesine, Müftü Çıkmazı Doğancı Caddesine açılmaktadır. Adayı çevreleyen tüm cadde ve sokaklar granit parke ile kaplıdır. Dikdörtgen biçimli ada 76 parselden oluşmaktadır. Bu parsellerden 75 numaralı parsel tescillidir, 3, 43 ve 58 numaralı parseller üzerindeki yapıların tescilli tarafımızdan önerilmektedir. Biri çeşme (env. no: J18.B5.1388) olmak üzere Toplam 33 kentsel anıtın envanterlendiği adanın özgünlük durumu "orta"dır. Yapı adasında 20. yüzyıl başında, karma yapım sistemi ile inşa edilmiş geleneksel avlulu evlerin yanı sıra Cumhuriyet devrine özgü yapılar da bulunmaktadır Betonarme sistem ile inşa edilmiş çok katlı binaların ise az sayıda olduğu gözlenmiştir.

433 numaralı yapı adası: Gazipaşa Mahallesinde yamaçta yer alan yapı adası Yılan Yokuşu, İncirli Mescit Caddesi, Hacı İlyas Caddesi ve Külâhbaş Sokağı ile çevrilmiştir. Adayı çevreleyen tüm cadde ve sokaklar granit parke ile kaplıdır. İnce uzun biçimdeki ada 26 parselden oluşmaktadır. Tescilli yapısı bulunmayan adada aralarında, kitabeli bir çeşmenin (env. no: J18.B5.1418) de bulunduğu toplam 7 kentsel anıt envanterlenmiştir. Özgünlük durumu "orta" olan yapı adasında, 20. yüzyıl başında karma yapım sistemi ile inşa edilmiş geleneksel avlulu evlerin yanı sıra Cumhuriyet dönemine özgü tek veya iki katlı yapılar da bulunmaktadır.

297 numaralı yapı adası: Gazipaşa Mahallesinde yamaçta yer alan yapı adası, Doğancı Caddesi, Külâhbaş Sokağı, Hacı İlyas Caddesi, Akıncılar Caddesi ve Galenos Caddesi (Kurşunlu Cami Sokağı) ile çevrilmiştir. Ada üzerinde bulunan 4 adet çıkmaz sokaktan Arifağa ve Çatal Çıkmazları Doğancı Caddesine, 1. Çıkmaz Sokak Külâhbaş Sokağına, isimli çıkmaz sokak Hacı İlyas Caddesine açılmaktadır. Çatal Çıkmazı beton döşeme ile adayı çevreleyen diğer cadde ve sokaklar granit parke ile kaplıdır. Organik bir biçime sahip ada 103 parselden oluşmaktadır. Tescilli yapısı bulunmayan adada toplam 22 kentsel anıt envanterlenmiştir. Özgünlük durumu "kötü" olan yapı adasında, 20. yüzyıl başında karma yapım sistemi ile inşa edilmiş geleneksel avlulu evlerin yanı sıra Cumhuriyet dönemine özgü tek veya iki katlı yapılar bulunmaktadır. Galenos Caddesine bakan yönde ise çok katlı betonarme yapılar yer almaktadır.

296 numaralı yapı adası: Gazipaşa Mahallesinde düzlük alanda bulunan yapı adası, Galenos ve Doğancı caddeleri ile çevrilidir. Adayı çevreleyen yollar granit parke ile kaplıdır. Ada üzerinde Kurşunlu Cami (env. no: J18.B5.1448/ lev. 10: şek. 15, res 34) ve Bergama İlçe Emniyet Müdürlüğü (Eski Hükümet Konağı) (env. no: J18.B5.1449/ lev. 8: şek. 14, res. 22) bulunmaktadır. Özgünlük durumu "kötü" olan yapı adasında genel olarak çok katlı betonarme yapılar bulunmaktadır.

ATMACA MAHALLESİ

326 numaralı yapı adası: Atmaca Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Akıncılar Sokağı, Kuyu Dere ve dereye paralel giden Akıncılar Caddesi ile 2. Depbey Caddesi, Çıban Dede Sokak ve Hacı İlyas Caddesi ile çevrilidir. Bir çıkmaz sokak olan 7. Sokak, Hacı İlyas Caddesine açılmaktadır. Düzgün olmayan üçgen biçimindeki adada -yol kaplamalarının yenilendiği bir dönemde gerçekleştirdiğimiz çalışma sırasında- Akıncılar Sokağı Arnavut kaldırımı, Akıncılar Caddesi granit parke, Çıban Dede Sokak ve Hacı İlyas Caddesi toprak, 7. Sokak beton döşeme olarak tesbit edilmiştir. Tescilli yapısı olmayan adadaki 43 adet parsel içinden toplam 9 kentsel anıt envanterlenmiştir. Özgünlük durumu "kötü" olan yapı adasında, 20. yüzyıl başında karma yapım sistemi ile inşa edilmiş geleneksel avlulu evlerin yanı sıra Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar da bulunmaktadır.

325 numaralı yapı adası: Atmaca Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Çıban Dede Sokağı, 5. Sokak ve Hacı İlyas Mescit Caddesi ile çevrilidir. Ada içinde iki de çıkmaz sokak bulunmaktadır. Bunlardan 6. Sokak, Hacı İlyas Mescit Caddesine, isimli bir çıkmaz sokak da Çıban Dede Sokağına açılmaktadır. Dikdörtgen biçimindeki adada 5. ve 6. sokaklar beton, diğerleri - çalışmamız yol kaplamaların yenilenmesi sırasında rastladığından- toprak olarak tesbit

edilmiştir. Tescilli yapısı olmayan adadaki 47 adet parsel içinden, biri yerleşme olmak üzere toplam 9 kentsel anıt envanterlenmiştir. Tesbiti yapılan bu yapılar içinde bir çeşme (env. no: J18.B5.1469) ve daha önce Hacı İlyas Mescidinin (bkz. s. 65) bulunduğu yerde saptanan, geleneksel konut plan özelliklerine sahip iki konut (env. no: J18.B5.1468) da vardır. Özgünlük durumu "kötü" olan yapı adasında, 20. yüzyıl başında karma yapım sistemi ile inşa edilmiş geleneksel avlulu evlerin yanı sıra Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar da bulunmaktadır.

324 numaralı yapı adası: Atmaca Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Hacı İlyas Caddesi, İncirli Mescit Sokağı, Hacı İlyas Mescit Caddesi, Çulha Abacılar Sokağı ve Ergün Şenlendirici Caddesi (Hastane Caddesi) ile çevrilidir. Ada içinde üç çıkmaz sokak bulunmaktadır. Bunlardan 4. Sokak ve isimsiz bir sokak Çulha Abacılar Sokağına, isimsiz bir diğer çıkmaz sokak da Hacı İlyas Mescit Caddesine açılmaktadır. Organik biçimdeki adada 4. Sokak beton, Çulha Abacılar Sokağı ve Ergün Şenlendirici Caddesi parke, diğer yollar da yenileme çalışmaları nedeniyle toprak olarak tesbit edilmiştir. Tescilli yapısı olmayan adadaki 51 adet parsel içinden toplam 2 kentsel anıt envanterlenmiştir. Özgünlük durumu "kötü" olan yapı adasında genel olarak Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar ve yakın yıllarda inşa edilmiş yapılar bulunmaktadır.

317 numaralı yapı adası: Atmaca Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Laleli Cami Sokağı, Ergün Şenlendirici Caddesi (Hastane Caddesi) ve Laleli Cami Aralığı ile çevrilidir. Üçgen biçimindeki ada üzerinde yalnızca Laleli Cami (env. no: J18.B5.1474) bulunmaktadır. Laleli Cami Aralığının yarısı granit, yarısı Arnavut kaldırımı ile kaplı, diğer yollar ise granit parke kaplıdır.

289 numaralı yapı adası: Atmaca Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Çulha Abacılar Sokağı, Hacı İlyas Mescit Caddesi, Kışla Caddesi ve isimsiz bir sokak ile çevrilidir. Üçgen biçimindeki adayı çevreleyen Çulha Abacılar Sokağı granit parke, Hacı İlyas Mescit Caddesi ve Kışla Caddesi beton kaplıdır. Ada üzerinde bulunan 25 adet parsel içinde yalnızca 16 numaralı parselde bulunan, tescilli dükkân envantermiştir. Özgünlük durumu "kötü" olan yapı adasında genel olarak yakın yıllarda inşa edilmiş tek veya iki katlı yapılar ve Cumhuriyet devrine ait az sayıda yapı bulunmaktadır.

318 numaralı yapı adası: Atmaca Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Ergün Şenlendirici Caddesi (Hastane Caddesi), Laleli Cami Aralığı, Viran Kapı Sokağı ve Hastane Aralığı ile çevrilidir. İnce uzun biçimdeki adayı çevreleyen Ergün Şenlendirici Caddesi ve Viran Kapı Sokağı granit parke, Laleli Cami Aralığının yarısı granit, yarısı Arnavut kaldırımı, Hastane Aralığı özgün basamaklı Arnavut kaldırımı ile kaplıdır. Tescilli yapısı olmayan ada 14 adet par-

selden oluşmaktadır. Yalnızca 1 yapının envanterlendiği, özgünlük durumu "kötü" olan yapı adasında, genel olarak yakın yıllarda inşa edilmiş tek veya iki katlı yapılar ve Cumhuriyet devrine ait az sayıda yapı bulunmaktadır.

328 numaralı yapı adası: Atmaca Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Hacı İlyas Mescit Caddesi, Kışla Caddesi ve bir isimsiz sokak ile çevrilidir. Üçgen biçimindeki adayı çevreleyen Hacı İlyas Mescit Caddesi ve Kışla Caddesi beton kaplıdır. 5 parseli bulunan yapı adasında 1 yapı envanterlenmiştir. Özgünlük durumu "kötü" olan adada genel olarak yakın yıllarda inşa edilmiş tek veya iki katlı yapılar ve Cumhuriyet devrine ait az sayıda yapı bulunmaktadır.

327 numaralı yapı adası: Atmaca Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası 5. Sokak, Hacı İlyas Mescit Caddesi ve Selimiye Caddesi ile çevrilidir. Dikdörtgen biçimindeki adada 5. Sokak beton, diğer yollar -çalışmamız yol kaplamaların yenilenmesi sırasına rastladığından- toprak olarak tesbit edilmiştir. Tek bir parselin bulunduğu ada üzerindeki yaklaşık 12 binadan biri envanterlenmiştir. Özgünlük durumu "kötü" olan yapı adasında 20. yüzyıl başında inşa edilmiş geleneksel avlulu evlerin yanı sıra Cumhuriyet devrine ait tek veya iki katlı yapıları bulunmaktadır.

329 numaralı yapı adası: Atmaca Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası Kışla Caddesi, Selimiye Caddesi ve Tiyelti Caddesi ile çevrilidir. Ayrıca adada Tiyelti Caddesine açılan Şerifbey Çıkmazı ile Kışla Caddesine açılan 3 adet çıkmaz sokak bulunmaktadır. Geniş bir alana yayılan adayı çevreleyen bütün yollar beton kaplıdır. Tescilli yapısı olmayan adadaki 66 parsel içinden toplam 2 yapı envanterlenmiştir. Özgünlük durumu "kötü" olan yapı adasında genel olarak Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar ve yakın yıllarda inşa edilmiş yapılar bulunmaktadır.

316 numaralı yapı adası: Atmaca Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Cami Aralığı, Laleli Cami Sokağı ve Tiyelti Caddesi ile çevrilidir. Üçgen biçimindeki adada, Laleli Cami Aralığının yarısı granit, yarısı Arnavut kaldırımı ile kaplı, diğer yollar ise granit parke kaplıdır. Bir yapının envanterlendiği yapı adasının özgünlük durumu "kötü"dür. Yapı adasında genel olarak yakın yıllarda inşa edilmiş tek veya iki katlı yapılar ve Cumhuriyet devrine ait az sayıda yapı bulunmaktadır.

SELÇUK MAHALLESİ

417 numaralı yapı adası: Selçuk Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Uzunbağ Aralığı, 2. Çukurbağ Caddesi, Uzun Yol ve isimsiz bir yolla çevrilidir. Dikdörtgen biçimdeki adayı çevreleyen Uzunbağ Aralığının bir bölümü betondur, bir bölümü yenileme çalışması nedeniyle kırılmış, 2. Çukurbağ Cade-

si ve Uzun Yol ise granit parke ile kaplıdır. Tescilli yapısı bulunmayan ada 14 parselden oluşmaktadır. Yapı adasında yalnızca bir yapı envanterlenmiştir. Özgünlük durumu "kötü" olan yapı adasında az sayıda geleneksel yapı ve yine Cumhuriyet devrine ait az sayıdaki yapının yanında, yakın yıllarda inşa edilmiş tek veya iki katlı yapılar bulunmaktadır.

418 numaralı yapı adası: Selçuk Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, 2. Çukurbağ Caddesi, Uzun Yol ve Zeytinli Aralığı ile çevrilidir. Ayrıca 2. Çukurbağ Caddesine açılan Hacı Çıkmazı ve isimsiz bir çıkmaz bulunmaktadır. Dikdörtgen biçimdeki adayı çevreleyen Zeytinli Aralığının bir bölümü beton, bir bölümü Arnavut kaldırımı, Uzun Yol ve 2. Çukurbağ Caddesi granit parke ile kaplıdır. Tescilli yapı bulunmayan adada 10 adet parsel bulunmaktadır. Yalnızca bir çeşmenin (env. no: J18.B5.1491 / lev. 11: res. 46) envanterlendiği adanın özgünlük durumu "kötü"dür. Yapı adasında Cumhuriyet devrine ait az sayıda yapının yanında yakın yıllarda inşa edilmiş betonarme yapılar bulunmaktadır.

ERTUĞRUL MAHALLESİ

25 numaralı yapı adası: Ertuğrul Mahallesinde düzlük alanda bulunan yapı adası, Eski Belediye Caddesi, Bağlar Caddesi, Cumhuriyet Caddesi ve İnönü Caddesi ile çevrilidir. Eski Belediye Caddesine açılan bir de isimsiz çıkmaz sokak bulunmaktadır. L biçimdeki adayı çevreleyen bütün yollar granit parke döşelidir. Bergama Belediye Binasının da bulunduğu adada toplam 9 parsel vardır. Bu parseller içinde 21, 22, 23, 24 numaralı parseller tescillidir. Bu parsellerde Eski Belediye Konservatuarı (Eski Belediye Binası) (env. no: J18.B5.1494 / lev. 8: res. 23) ve kütüphane (Kömutanlık Binası) (env. no: J18.B5.1493/ lev. 8: res. 24) bulunmaktadır. Toplam 4 yapının envanterlendiği yapı adasında, tescilli yapıların dışındaki binalar, Bergama Belediye Binası da dâhil olmak üzere, çok katlı betonarmedir.

51 numaralı yapı adası: Ertuğrul Mahallesinde düzlük alanda bulunan yapı adası, Cumhuriyet Caddesi ve Ertuğrul Sokağı ile çevrilidir. Cumhuriyet Caddesine açılan bir de isimsiz çıkmaz sokak bulunmaktadır. Kareye yakın biçimdeki adayı çevreleyen Ertuğrul Sokağının yarısı beton parke, yarısı beton, Cumhuriyet Caddesi granit parke ile kaplıdır. Yalnızca bir binanın tescilli olduğu adada 18 parsel vardır. Toplam 4 yapının envanterlendiği yapı adasının özgünlük durumu "kötü" olarak nitelendirilebilir. Adanın Cumhuriyet Caddesine bakan bir parseli üzerinde 5 katlı bir işhanı, diğer parseller üzerinde ve Ertuğrul Sokağı tarafında iki katlı yapılar bulunmaktadır. 20. yüzyıl başında karma yapıım sistemi ile inşa edilmiş az sayıdaki geleneksel avlulu evin yanı sıra bu yapılar da Cumhuriyet devrine özgü yapılardır.

50 numaralı yapı adası: Ertuğrul Mahallesinde düzlük alanda bulunan yapı adası, Ertuğrul Sokağı, Hatuniye Caddesi ve Cumhuriyet Caddesi ile çevrilidir. Dik-

dörtgen biçimindeki adayı çevreleyen tüm yollar granit parke ile kaplanmıştır. Bergama Anadolu Öğretmen Lisesi (env. no: J18.B5.1503/ lev. 8: res. 25) ve Bergama Anadolu Lisesinin (env. no: J18.B5.1504) bulunduğu adada 2 parsel vardır. Toplam 4 yapının envanterlendiği bu ada üzerindeki binaların tümü tescillidir.

26 numaralı yapı adası: Ertuğrul Mahallesinde düzlük alanda bulunan yapı adası Hatuniye Caddesi, Ertuğrul Caddesi, Cumhuriyet Caddesi, Eski Belediye Caddesi ve Demirciler Caddesi (İnönü Caddesi) ile çevrilidir. Ada üzerindeki 6 çıkmaz sokaktan Ertuğrul Çıkmazı ve Sıraevler Çıkmazı Ertuğrul Caddesine, Çakırağa Çıkmazı Cumhuriyet Caddesine, Paçacı Çıkmazı Eski Belediye Caddesine, Deli Ahmet Çıkmazı İnönü Caddesine açılmaktadır. Organik biçimdeki adayı çevreleyen Hatuniye, Cumhuriyet, Eski Belediye ve İnönü caddeleri granit parke, Ertuğrul Caddesinin yarısı beton yarısı granit parke, Ertuğrul Çıkmazı ve Deli Ahmet Çıkmazı beton, Sıraevler, Paçacı ve Murat çıkmazları (yol çalışmaları nedeniyle) toprak, Çakırağa Çıkmazı beton parke olarak tespit edilmiştir.

Geniş bir alanı kaplayan ada üzerinde -yeni düzenlemeler yapıldığı ve parsel numaralarında belirsizlik olduğu için- parsel sayısı yaklaşık olarak (yaklaşık 150 parsel) tespit edilebilmiştir. Toplam 25 kentsel anıtın envanterlendiği bu yapı adasında biri Hatuniye Camisi (env. no: J18.B5.1508) olmak üzere toplam 3 tescilli yapı bulunmaktadır. Bu çalışma sırasında Hatuniye Camisi önündeki çeşme (env. no: J18.B5.1509) ile birlikte başka bir çeşmenin (env. no: J18.B5.1510/ lev. 11: res. 49) de envanteri hazırlanmıştır.

Özgünlük durumu "kötü" olan adada, 20. yüzyıl başında inşa edilen geleneksel avlulu evlerin yanı sıra Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar ve betonarme sistem ile inşa edilmiş çok katlı binalar bulunmaktadır. Adanın çevresindeki parsellerde çok katlı binalar, iç kısımlarda bulunan çıkmaz sokaklarda ise az katlı geleneksel yapıların yanı sıra Cumhuriyet devrine özgü yapıların yer aldığı gözlenmiştir.

1194 numaralı yapı adası: Ertuğrul Mahallesinde düzlük alanda, Demirciler Arastasının da (env. no: J18.B5.1534/ lev. 9: res. 28) bulunduğu yapı adası, 2. Sokak, İnönü Caddesi ve Hatuniye Caddesi ile çevrilidir. Dikdörtgen biçimindeki adayı çevreleyen bütün yollar granit parke ile kaplanmıştır. Adada 15 parsel bulunmaktadır. Tescilli yapının olmadığı adada toplam 2 kentsel anıt envanterlenmiştir. Özgünlük durumu "kötü" olan adada, Demirciler Arastasındaki eski dükkânların harap durumda bulunduğu ve özgün yol kaplamasının (Arnavut kaldırımı) bugüne ulaştığı gözlenmiştir. Buna karşın arasta dışındaki parseller üzerinde çok katlı betonarme binaların inşa edildiği görülmüştür.

49 numaralı yapı adası: Ertuğrul Mahallesinde düzlük alanda bulunan yapı adası 1. Gazhane Aralığı, Mustafa Yazıcı Caddesi, Cumhuriyet Caddesi ve Hatuni-

ye Caddesiyle çevrilidir. 8 parseli bulunan, paralel kenar biçimli adada 1. Gazhane Aralığı beton parke, diğer yollar granit parke ile kaplanmıştır. Tescilli yapının bulunmadığı adada 1 yapı envanterlenmiştir. Özgünlük durumu "kötü" olan adada, yıkıntı halindeki birkaç geleneksel konut dışında, Cumhuriyet Caddesi üzerinde ve diğer caddelerde çok katlı betonarme binalar bulunmaktadır.

27 numaralı yapı adası: Ertuğrul Mahallesi'nde düzlük alanda bulunan yapı adası, İnönü Caddesi, Bağlar Caddesi, Narlı Sokak ve Mektep Caddesi ile çevrilidir. Uzun yamuk biçimindeki adayı çevreleyen tüm yollar granit parke kaplıdır. İnönü Caddesi açılırken ada üzerindeki bazı parseller küçülmüş veya tamamen ortadan kalkmıştır. Yaklaşık 40 parselin bulunduğu adada tescilli yapı bulunmamaktadır. Adada, aralarında bir çeşmenin (env. no: J18.B5.1543) de bulunduğu toplam 11 kentsel anıt envanterlenmiştir. Özgünlük durumu "kötü" olan adada, dış sofalı geleneksel konutların dışında, genel olarak Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı binalar ve çok katlı betonarme binalar bulunmaktadır.

28 numaralı yapı adası: Ertuğrul Mahallesi'nde düzlük alanda bulunan yapı adası, Bağlar Caddesi, Mektep Caddesi ve Narlı Sokak ile çevrilidir. Üçgen biçimindeki adayı çevreleyen tüm yollar granit parke kaplıdır. Yaklaşık 42 adet parselin bulunduğu adada tescilli 3 yapı (9, 10, 23 numaralı parsellerde) bulunmaktadır. Aralarında bir çeşmenin (env. no: J18.B5.1565) de bulunduğu toplam 15 kentsel anıtın envanterlendiği yapı adasının özgünlük durumu "orta"dır. Adada az sayıdaki, dış sofalı geleneksel konutla birlikte, genel olarak Cumhuriyet devrine özgü, tek veya iki katlı binaların olduğu tesbit edilmiştir.

29-A numaralı yapı adası: Ertuğrul Mahallesi'nde düzlük alanda bulunan yapı adası, Mektep Caddesi, 2. Sokak, Mustafa Yazıcı Caddesi ve İbili Sokak ile çevrilidir. 29 numaralı ada tek bir ada iken Mustafa Yazıcı Caddesi ve İbili Sokak tarafından üçe bölünmüştür. Kareye yakın biçimdeki adayı çevreleyen tüm yollar granit parke kaplıdır. Tescilli yapının olmadığı adada 12 parsel bulunmaktadır. Toplam 5 yapının envanterlendiği, adanın özgünlük durumu "orta"dır. Adada, dış sofalı tek katlı geleneksel evlerin yanı sıra Cumhuriyet devrine ait evlerin ve bazı parsellerde 6 katlı betonarme apartmanların olduğu gözlenmiştir.

29-B numaralı yapı adası: Ertuğrul Mahallesi'nde düzlük alanda bulunan yapı adası, Mektep Caddesi, Bağlar Caddesi, Mustafa Yazıcı Caddesi ve İbili Sokak ile çevrilidir. Düzgün olmayan beşgen biçimindeki adada ayrıca Sebat Çıkmağı da bulunmaktadır. Adayı çevreleyen tüm yollar ve çıkmağı sokak granit parke kaplıdır. Tescilli yapının olmadığı adada yaklaşık 35 parsel bulunmaktadır. Toplam 6 yapının envanterlendiği yapı adasının özgünlük durumu "kötü"dür. Adada, özellikle Sebat Çıkmağı ve İbili Sokakta dış so-

falı tek katlı geleneksel evlerin yanı sıra Cumhuriyet devrine ait evlerin ve bazı parsellerde 6-7 katlı betonarme apartmanların olduğu gözlenmiştir.

ZAFER MAHALLESİ

224 numaralı yapı adası: Zafer Mahallesi'nde yamaç alanda bulunan yapı adası, Kurşunlu Cami Sokak, Selimiye Caddesi, 21. Sokak ve Akıncılar Caddesi ile çevrilidir. Üçgen biçimindeki yapı adasını çevreleyen bütün yollarda granit parke döşenmiştir. Tescilli yapının olmadığı adada 16 parsel bulunmaktadır. Toplam 7 yapının envanterlendiği adanın özgünlük durumu "kötü"dür. Yapı adasında, 20. yüzyıl başında karma yapım sistemi ile inşa edilmiş geleneksel avlulu evlerin yanı sıra Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar da bulunmaktadır.

223 numaralı yapı adası: Zafer Mahallesi'nde yamaç alanda bulunan yapı adası, Atmaca Caddesi, 21. Sokak ve Selimiye Caddesi ile çevrilidir. Üçgen biçimindeki yapı adasını çevreleyen bütün yollar granit parke kaplıdır. Tescilli yapının olmadığı adada 5 parsel bulunmaktadır. Toplam 3 yapının envanterlendiği adanın özgünlük durumu "orta"dır. Yapı adasında, 20. yüzyıl başında karma yapım sistemi ile inşa edilmiş geleneksel avlulu evlerin yanı sıra Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar bulunmaktadır.

622 numaralı yapı adası: Zafer Mahallesi'nde yamaç alanda bulunan yapı adası, Selimiye Caddesi, Dikili Sultan Caddesi ve Dikili Sultan 1. Aralığı ile çevrilidir. L biçimindeki yapı adasında Dikili Sultan 1. Aralığı Arnavut kaldırımı, diğer yollar granit parke döşelidir. Tescilli yapının olmadığı adada 21 parsel bulunmaktadır. Toplam 6 kentsel anıtın envanterlendiği adanın özgünlük durumu "kötü"dür. Yapı adasında, 20. yüzyıl başında karma yapım sistemi ile inşa edilmiş az sayıdaki geleneksel avlulu evin yanı sıra Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar bulunmaktadır.

244 numaralı yapı adası: Zafer Mahallesi'nde yamaç alanda bulunan yapı adası, Dikili Sultan 1. Aralığı, Dikili Sultan Caddesi, İdris Ağa Sokağı ve Kışla Yolu ile çevrilidir. Kareye yakın biçimdeki yapı adasında Dikili Sultan 1. Aralığı Arnavut kaldırımı, Dikili Sultan Caddesi granit parke, İdris Ağa Sokağı beton döşenmiştir. Tescilli yapının olmadığı adada 19 parsel bulunmaktadır. Özgün kerpiç yapım sistemine sahip az sayıdaki evin tesbit edildiği adada toplam 5 yapı envanterlenmiştir. Özgünlük durumu "kötü" olan yapı adasında, 20. yüzyıl başında karma yapım sistemi ile inşa edilmiş az sayıdaki geleneksel avlulu evin yanı sıra Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar bulunmaktadır.

243 numaralı yapı adası: Zafer Mahallesi'nde yamaç alanda bulunan yapı adası, İdris Ağa Sokağı, Dikili Sultan Caddesi, 18. Sokak ve Kışla Yolu ile çevrilidir. L biçimindeki yapı adasında 18. Sokak Arnavut kaldırımı, Dikili Sultan Caddesi granit parke, İdris Ağa

Sokağı beton döşenmiştir. Tescilli yapının olmadığı adada 14 parsel bulunmaktadır. Yalnızca bir yapının envanterlendiği adanın özgünlük durumu "kötü"dür. Yapı adasında, Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar bulunmaktadır.

262 numaralı yapı adası: Zafer Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Dikili Sultan Caddesi, İdris Ağa Sokağı, Mektep Sokağı ve Kuru Dere ile çevrilidir. Organik biçimde olan ve tescilli yapının bulunmadığı ada 9 parsel barındırmaktadır. Toplam 7 yapının envanterlendiği adanın özgünlük durumu "orta"dır. Yapı adasında, 20. yüzyıl başında karma yapım sistemi ile avlulu plan tipinde inşa edilmiş az sayıdaki geleneksel evin yanı sıra Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar bulunmaktadır.

263 numaralı yapı adası: Zafer Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Mektep Sokağı, İdris Ağa Sokağı, Dikili Sultan Caddesi ve 2. Çeşme Sokağı ile çevrilidir. Kareye yakın biçimdeki yapı adasında Mektep Sokağı bozulmuş granit parke, Dikili Sultan Caddesi granit parke, İdris Ağa Sokağı Arnavut kaldırımı ile kaplıdır. 2. Çeşme Sokağı ise beton basamaklı merdivenlere sahiptir. Tescilli yapının olmadığı adada 6 parsel bulunmaktadır. Toplam 6 yapının envanterlendiği adanın özgünlük durumu "orta"dır. Yapı adasında, 20. yüzyıl başında karma yapım sistemi ve kerpiç ile inşa edilmiş geleneksel avlulu evler, yıkıntı-kalıntıları ve Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar bulunmaktadır.

264 numaralı yapı adası: Zafer Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Dikili Sultan Caddesi, 2. Çeşme Sokağı, Mektep Sokağı ve Cami Sokağı (Aralığı) ile çevrilidir. Dikdörtgen biçimdeki yapı adasında, Dikili Sultan Caddesi granit parke kaplı, 2. Çeşme Sokağı beton basamaklı merdivenlere sahip bir sokak, Mektep Sokağı granit parke kaplı, Cami Sokağı (Aralığı) da yine merdivenli bir sokaktır. 3 parselden oluşan adada, tescilli yapı olarak Selimiye Camisi (env. no: J18.B5.1621/ lev. 10: şek. 16, res. 36) vardır. Yalnızca Selimiye Camisinin envanterlendiği, özgünlük durumu "orta" olan yapı adasındaki diğer binalar Cumhuriyet devrine özgüdür.

265 numaralı yapı adası: Zafer Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Dikili Sultan Caddesi, Selimiye Caddesi, Mektep Sokağı ve Cami Sokağı (Aralığı) ile çevrilidir. Mektep Sokağına açılan çıkmaz Hacı Ahmet Çıkmazıdır. Uzun beşgen biçimindeki yapı adasında Dikili Sultan Caddesi ve Selimiye Caddesi granit parke, Mektep Sokağı bozulmuş granit parke kaplıdır, Cami Sokağı (Aralığı) ise merdivenli bir sokaktır. Hacı Ahmet Çıkmazının kaplaması Arnavut kaldırımı olarak tesbit edilmiştir. Tescilli yapının olmadığı, bazı parseller üzerine iki katlı betonarme evlerin inşa edildiği gözlenen adada 16 parsel bulunmaktadır. Toplam 7 yapının envanterlendiği adanın özgünlük durumu "orta"dır. Yapı adasında 20. yüzyıl başında, karma yapım sistemi ile inşa edilmiş ge-

leneksel avlulu evlerin yanı sıra Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar bulunmaktadır.

246 numaralı yapı adası: Zafer Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Mektep Sokağı, Hacı Ahmet Sokağı, Selimiye Caddesi ve Koca Mehmet Sokağı ile çevrilidir. Dikdörtgen biçimdeki yapı adasında, Mektep Sokağı bozulmuş granit parke, Hacı Ahmet Sokağı Arnavut kaldırımı, Selimiye Caddesi ve Koca Mehmet Sokağı granit parke ile kaplanmıştır. Tescilli yapının bulunmadığı ada 13 parselden oluşmaktadır. Toplam 5 yapının envanterlendiği adanın özgünlük durumu "orta"dır. Bazı parseller üzerinde 2-3 katlı betonarme evlerin inşa edildiği gözlenen yapı adasında, 20. yüzyıl başında karma yapım sistemi ile inşa edilmiş geleneksel avlulu evlerin yanı sıra Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar bulunmaktadır.

265 numaralı yapı adası: Zafer Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Hacı Ahmet Sokağı, Koca Mehmet Sokağı, Mektep Sokağı, ve 2. Çeşme Sokağı ile çevrilidir. Kare biçimindeki yapı adasında, Mektep Sokağı bozulmuş granit parke, Hacı Ahmet Sokağı ve 2. Çeşme Sokağı Arnavut kaldırımı, Koca Mehmet Sokağı granit parke ile kaplanmıştır. Tescilli yapının bulunmadığı 10 parselden oluşan adada, aralarında Ahmed Ağa Çeşmesi (env. no: J18.B5.1638) de bulunan 3 kentsel anıtın envanteri yapılmıştır. Bazı parseller üzerinde 2-3 katlı betonarme evlerin inşa edildiği gözlenen ve özgünlük durumu "orta" olarak tanımlanabilen yapı adasında, 20. yüzyıl başında karma yapım sistemi ile inşa edilmiş geleneksel avlulu evlerin yanı sıra Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar bulunmaktadır.

266 numaralı yapı adası: Zafer Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Çeşme Sokağı, Koca Mehmet Sokağı, İdris Ağa Sokağı ve Mektep Sokağı ile çevrilidir. Kare biçimindeki yapı adasında, Mektep Sokağı ve Koca Mehmet Sokağı bozulmuş granit parke, İdris Ağa ve Çeşme sokakları bozuk Arnavut kaldırımı ile kaplanmıştır. Tescilli yapının olmadığı adada 7 parsel bulunmaktadır. Toplam 3 yapının envanterlendiği, özgünlük durumu "orta" olan yapı adasında, 20. yüzyıl başında karma yapım sistemi ile inşa edilmiş geleneksel avlulu evlerin yanı sıra Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar bulunmaktadır.

267 numaralı yapı adası: Zafer Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, İdris Ağa Sokağı, Koca Mehmet Sokağı, Mektep Sokağı ve 20. Sokak (Kuru Dere) ile çevrilidir. Yamuk olarak nitelendirilebilecek biçimdeki yapı adasında, Mektep Sokağı granit parke, Koca Mehmet Sokağı bozulmuş granit parke, İdris Ağa Sokağı ve 20. Sokak bozuk Arnavut kaldırımı ile kaplanmıştır. Tescilli yapının olmadığı adada 8 parsel bulunmaktadır. Toplam 2 yapının envanterlendiği adanın özgünlük durumu "kötü"dür. Yapı adasında, Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki kat-

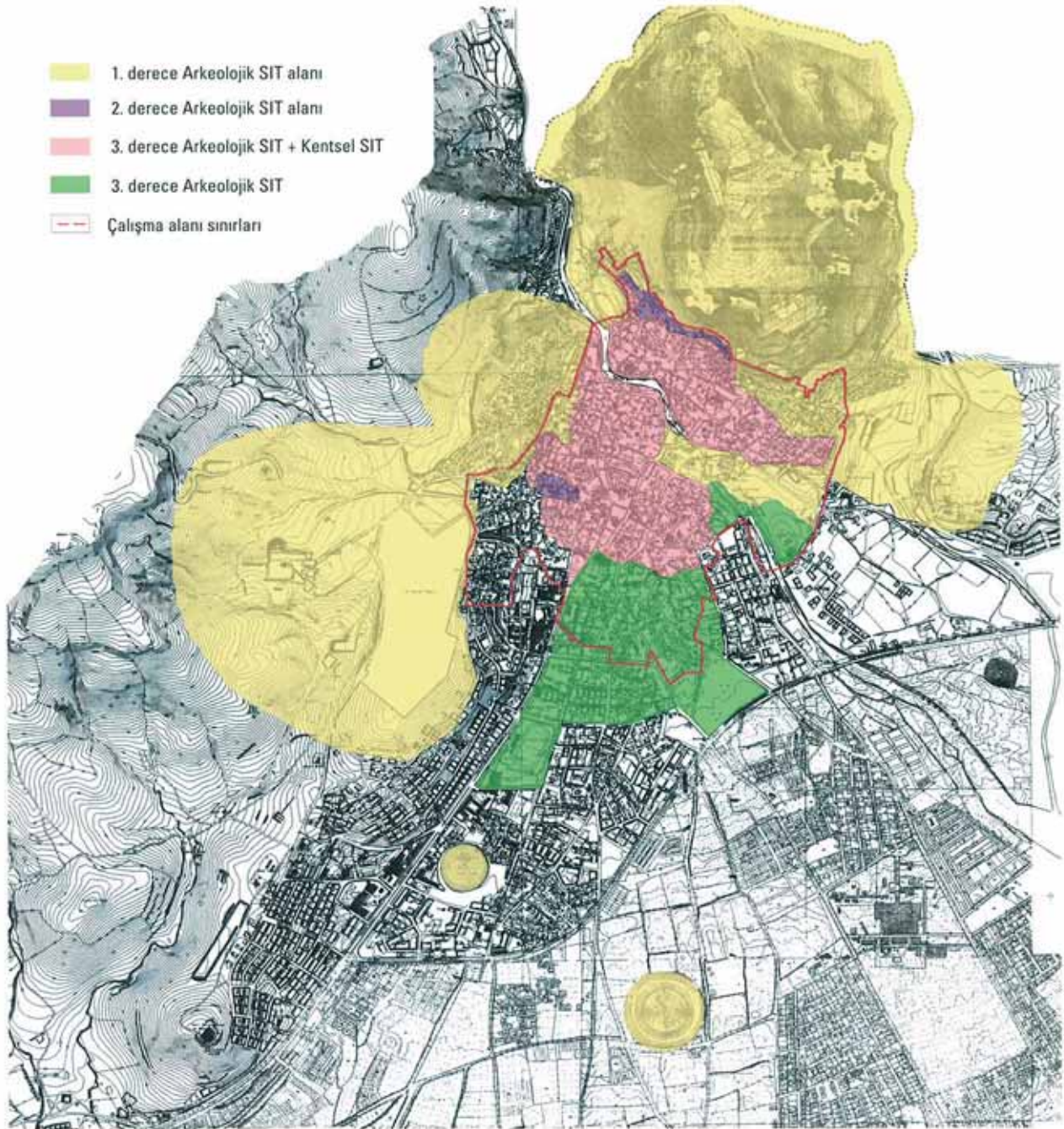
lı yapıların yanı sıra 2-3 katlı betonarme evlerin bulunduğu gözlenmiştir.

249 numaralı yapı adası: Zafer Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Eski Cezaevi Aralığı, 19. Sokak, Koca Mehmet Sokağı ve Dar Sokak ile çevrilidir. Dikdörtgen biçimdeki yapı adasında, Koca Mehmet Sokağı bozulmuş granit parke kaplı, 19. Sokak beton merdiven, taşlık ve yer yer de kaplamasızdır; Eski Cezaevi Aralığının granit parke kaplamalı, Dar Sokağın ise beton basamaklı merdiven olduğu gözlenmiştir. Tescilli yapının olmadığı adada 3 parsel bulunmaktadır. Yalnızca bir yapının envanterlendiği adanın özgünlük durumu "kötü"dür. Yapı adasında, niteliksiz geleneksel yapıların ve 2-3 katlı betonarme apartmanların inşa edildiği gözlenmiştir.

248 numaralı yapı adası: Zafer Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Koca Mehmet Sokağı, Eski Cezaevi Aralığı, Dar Sokak ve dar beton basamaklı bir merdiven ile çevrilidir. Düzgün olmayan beşgen biçimindeki yapı adasında, Eski Cezaevi Aralığı granit parkedir, Koca Mehmet Sokağının granit parke kaplaması bozulmuştur. Dar Sokağın ise beton basamaklı merdiven olduğu gözlenmiştir. Tescilli yapının olmadığı adada 3 parsel bulunmaktadır.

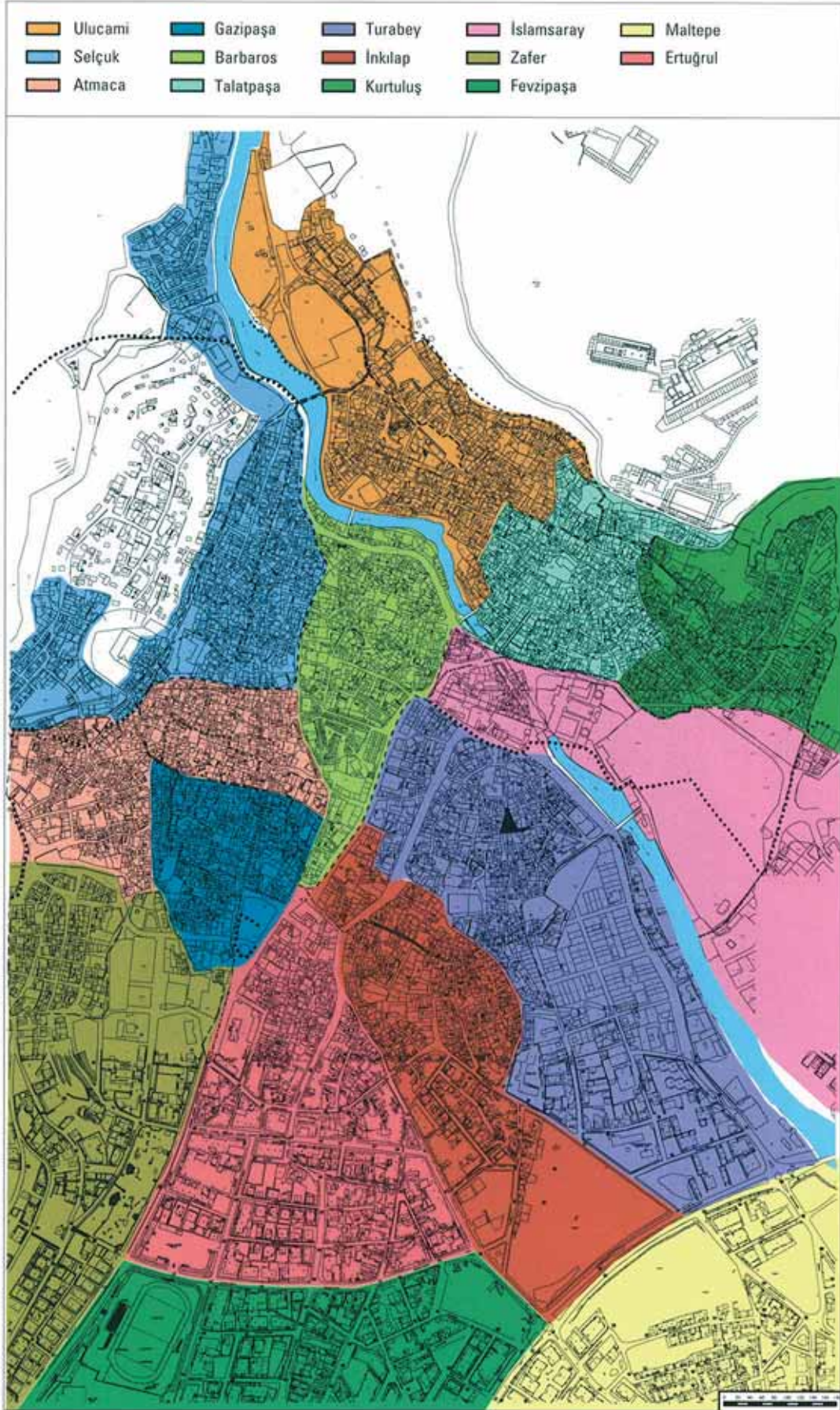
Toplam 2 yapının envanterlendiği adanın özgünlük durumu "kötü"dür. Parsellerin biri üzerinde 5 katlı betonarme bir apartmanın inşa edildiği gözlenen yapı adasında, 20. yüzyıl başında karma yapım sistemi ile inşa edilmiş günümüzde harabe halinde bulunan az sayıdaki geleneksel evle birlikte, Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar bulunmaktadır.

247 numaralı yapı adası: Zafer Mahallesinde yamaç alanda bulunan yapı adası, Eski Cezaevi Aralığı, Selimiye Caddesi, Koca Mehmet Sokağı ve dar beton basamaklı bir merdiven ile çevrilidir. Düzgün olmayan beşgen biçimindeki yapı adasında, Eski Cezaevi Aralığı granit parke, Selimiye Caddesi ve Koca Ahmet Sokağı granit parke ile kaplanmıştır. Tescilli yapının olmadığı adada 9 parsel bulunmaktadır. Toplam 3 yapının envanterlendiği adanın özgünlük durumu "kötü"dür. Parsellerden biri üzerinde 5 katlı betonarme bir apartmanın inşa edildiği gözlenen yapı adasında, 20. yüzyıl başında karma yapım sistemi ile inşa edilmiş, günümüzde harabe halinde olan az sayıda geleneksel evle birlikte, Cumhuriyet devrine özgü tek veya iki katlı yapılar da bulunmaktadır.

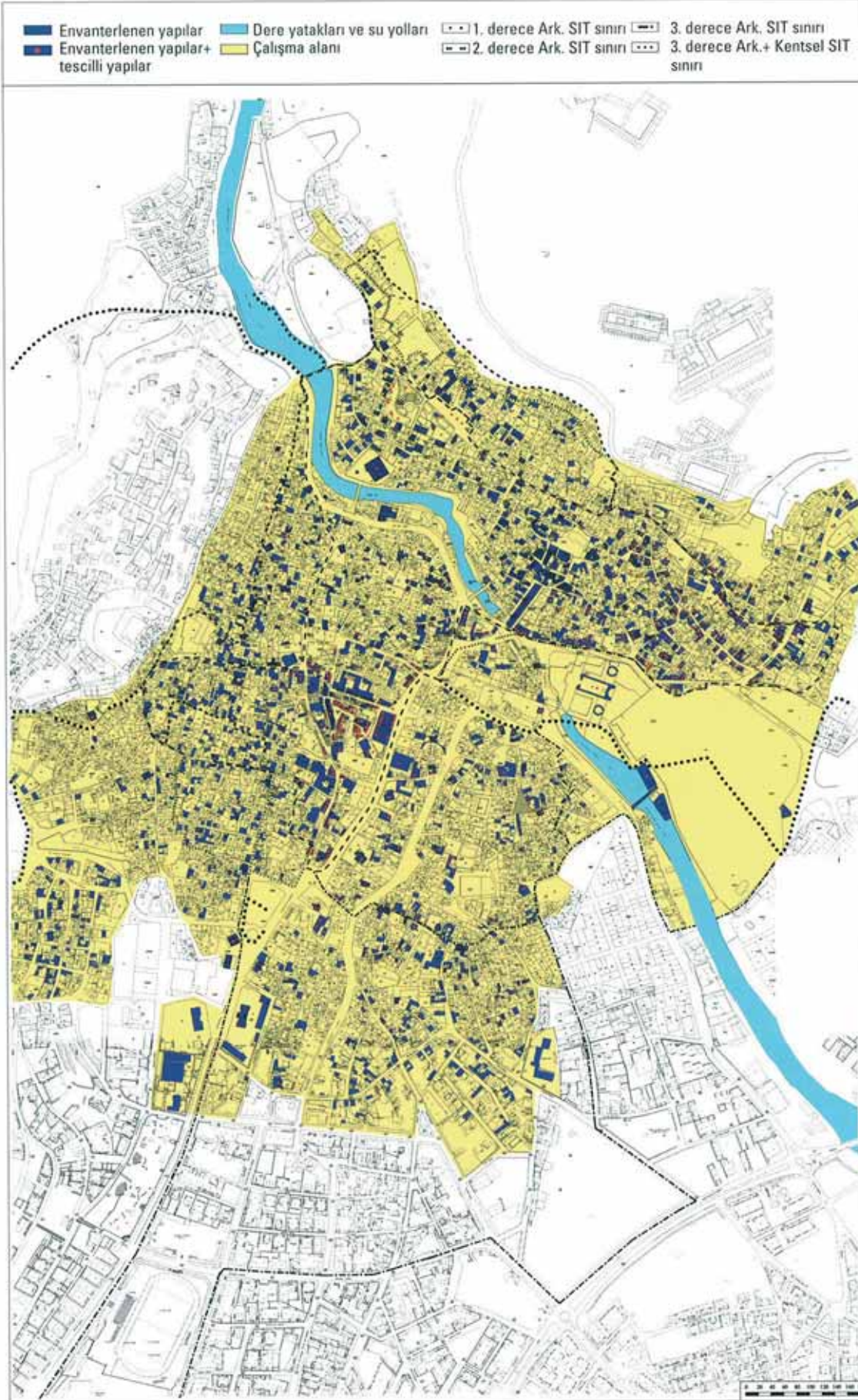
Şek. 1. Bergama ilçe merkezinin SIT sınırlarını gösteren vaziyet planı.

Levha 2

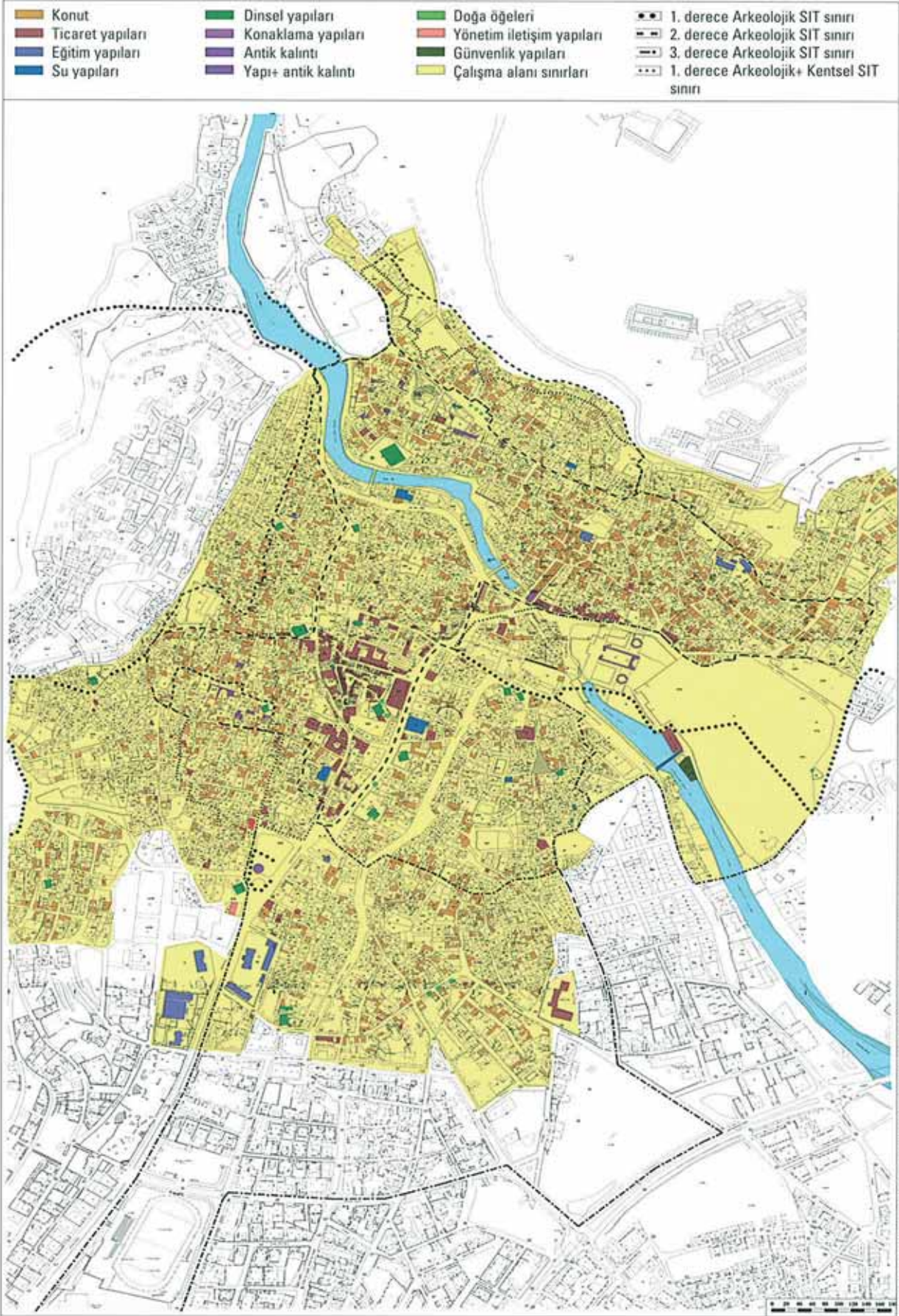
MSGSÜ BERGAMA KENTSEL KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ ARAŞTIRMA EKİBİ/ Doç. Dr. Demet BİNAN, Yrd. Doç. Dr. Mevlüde KAPTI, Yrd. Doç. Dr. Binnur KIRAC, Arş. Gör. Tigin TÖRE

Şek. 2. Bergama'nın SIT alanı içindeki mahalleleri.

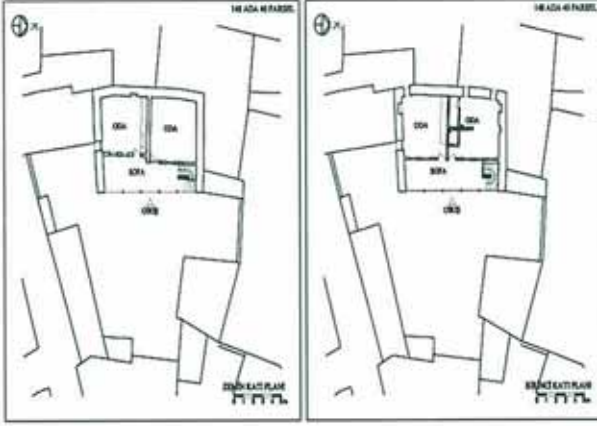
 ek.3. Çalışma alanı içinde kalan kentsel kültür varlıklarının envanter ve tescil durumları.

Levha 4

MSGSU BERGAMA KENTSEL KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ ARAŞTIRMA EKİBİ/ Doç. Dr. Demet BİNAN, Yrd. Doç. Dr. Mevlüde KAPTI, Yrd. Doç. Dr. Binnur KIRIÇ, Arş. Gör. Tigin TÖRE

Şek.4. Bergama ilçe merkezinde, çalışma alanımız içinde envanteri yapılan kentsel kültür varlıklarının işlevsellik durumu.

Res. 1. Evin dış sofasından görünüşü.

Şek. 5. Dış sofalı bir evin kat planları (env. no: J18.B5.1144)

Res. 2. Aynı evin dış görünüşü.

Res. 3. Sofaya açılan odanın pencereleri.

Şek. 6. Dış sofalı bir evin (env. no: J18.B5.1347) kat planları.

Res. 4. Evin dış görünüşü.

Res. 5. Aynı evin özgün tavanı.

Res. 6. Evin odalarından birinde ayak terkisi ve dolaplar.

Levha 6

Şek. 7. İç sofalı bir evin (env. no: J18.B5.1173) birinci kat planı.

Res. 7. Dış cephesi.

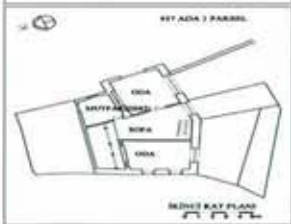
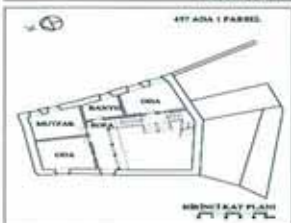
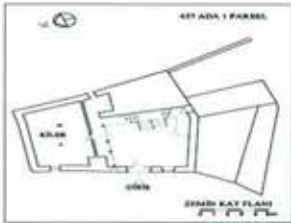
Res. 8. Oda ve tavanı.

Res. 10. Odadaki ayak terkisi ve dolapları.

Res. 9. İç sofadan görünüş.

Şek. 8. Taşlıklı/dış sofalı bir evin (env. no: J18.B5.869) kat planları.

Res. 11. Taşlık ve sofaya çıkan merdiven.

Res. 12. Giriş kapısı ve taşlık.

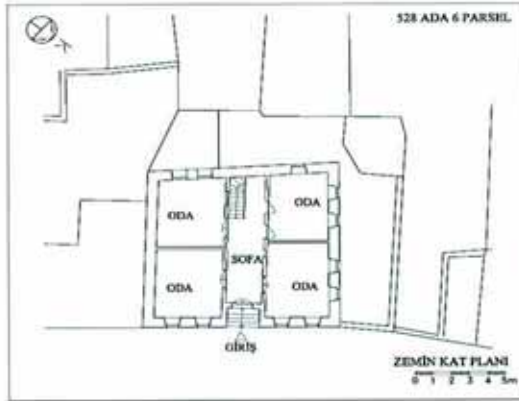
Res. 13. Dış görünüş.

Res. 14. Aynı evin dış görünüşü.

Şek. 9. Batı etkili bir evin (env. no: J18.B5.888) zemin kat planı.

Res. 15. Aynı evin dış görünüşü.

Şek.10. Batı etkili bir evin (env. no: J18.B5.528) zemin kat planı.

Res.16. Aynı evin dış görünüşü.

Şek. 11. Hol+koridorlu plan şemasına sahip bir evin (env. no: J18.B5.26) zemin kat planı.

Şek.12. Hol+koridorlu plan şemasına sahip bir evin (env. no: J18.B5.76) kat planları.

Res. 17. Aynı evin dış cephesi.

Levha 8

Şek. 13. Bir Cumhuriyet devri evinin (env. no: J18.B5.1136) kat planları.

Res. 18. Dış görünüş.

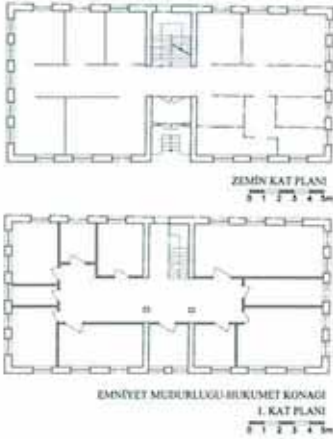
Res. 19. Bir Cumhuriyet devri evi (env. no: J18.B5.1156).

Res. 20. Bir Cumhuriyet devri evi (env. no: J18.B5.1162).

Res. 21. Bir Cumhuriyet devri evi (env. no: J18.B5.1160).

Şek. 14. İlçe Emniyet Müdürlüğü/ eski Hükümet Konağının (env. no: J18.B5.1449) kat planı.

Res. 22. İlçe Emniyet Müdürlüğünün cephesi.

Res. 23. Eski Belediye binası (env. no: J18.B5.1494).

Res. 24. Kütüphane (env. no: J18.B5.1493).

Res. 25. Bergama Lisesi (env. no: J18.B5.1503).

Res. 26. Gazipaşa İlkokulu (env. no: J18.B5.943).

Res. 27. Paşaoğlu Oteli/ eski Paşaoğlu Hanı (env. no: J18.B5.1101).

Res.28. Demirciler Arastası (env. no: J18.B5.1534).

Res. 29. Katırhan (env. no: J18.B5.1095).

Res.30. Eski hâl binası (env. no: J18.B5.1658).

Res. 31. Palamut deposu (env. no: J18.B5.1170).

Res. 32. Tabakhane (env. no: J18.B5.1119).

Res. 33. Tabakhane (env. no: J18.B5.1118).

Levha 10

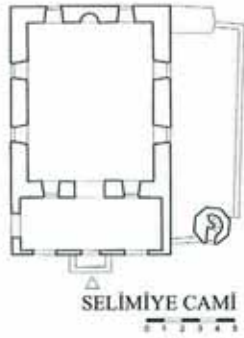
Şek. 15. Kurşunlu Cami planı.
(env. no: J18.B5.1448).

Res. 34. Kurşunlu Cami.

Res. 35. Yeni Cami
(env. no: J18.B5.1343).

Şek. 16. Selimiye Camisi
(env. no: J18.B5.1621).

Res. 36. Selimiye Camisi.

Res. 37. Emirsultan Minaresi
(env. no: J18.B5.1226).

Şek. 17. Kulaksız Camii planı
(env. no: J18.B5.1216).

Res. 38 Kulaksız Camii.

Res. 39. Karasi Beyi Dursun
Türbesi (env. no: J18.B5.1117).

Res. 40. Kızıl Avlu / Serapion Tapınağı
(env. no: J18.B5.1121).

Şek. 18. Havra
(env. no: J18.B5.1131).

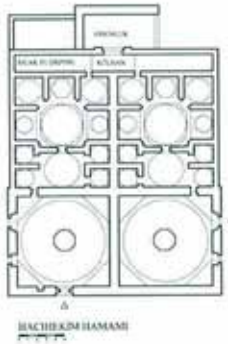
Res. 41. Havra.

Res. 42. Antik su t neli (env. no: J18.B5.1657).

Res. 43.    Kemer K pr s  (env. no: J18.B5.1120).

 ek. 19. Hacı Hakim Hamamı planı.

Res. 44-45. Hacı Hakim Hamamının (env. no: J18.B5.1205) cephesi ve i  görünüşü.

Res. 46.  e me (env. no: J18.B5.1491).

Res. 47.  e me (env. no: J18.B5.1180).

Res. 48. Ba lı olduğu konutla birlikte envanterlenen bir  e me (env. no: J18.B5.1173).

Res. 49. Sathiye Hanım  e mesi (env. no: J18.B5.1510).

Res. 50. Hacı Yamakzade  e mesi (env. no: J18.B5.1125).

Cihangir (İstanbul) Semti Tarihi Binaları Envanter Çalışması 2005

Burcu ÖZGÜVEN*/ Burcu PEHLİVANOĞLU ** / Aslı AKYILDIZ***

ANAHTAR SÖZCÜKLER / KEYWORDS

Cihangir, Beyoğlu, Neoklasik üslup, Art Deco üslubu, apartman mimarisi, Pervititch planları.

Cihangir, Beyoğlu, neo-classical style, art deco style, apartment block architecture, Pervititch maps.

ÖZET/ SUMMARY

Bizans ve Osmanlı devirlerinde Cihangir yerleşmesi Tophane, Fındıklı, Kabataş, Ayaspaşa ve Taksim ile birlikte anılan bir mahalleydi. Yerleşim alanlarının 17. yüzyıldan itibaren geliştiği gözlenen Cihangir’de, dönemin gravürleri incelendiğinde, Tophane’nin tepelerine doğru giderek gelişen bir mahalle dokusu görülmektedir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Pera ve Galata’nın yanı sıra Cihangir’de de apartman dokusu yer almaya başlamıştır. Çok katlı yığma binalarda gayri Müslim ve Levanten ahalî otururken, geleneksel ahşap evlerde daha çok Müslüman ahalinin yerleşik olduğu anlaşılmaktadır. Çıkan yangınlar sonucunda semtte modernleşmeye gidilmiş ve ahşap binalar yerine kargir binalara ağırlık verilmiştir. Bu kargir binalarda ağırlıklı olarak tuğla ve yığma yapı tekniği kullanılmıştır. 19. yüzyılda binalara Neoklasik üslup hâkimken, özellikle 1925’lerden sonra Art Deco ve erken modernizm görülür. Pek çok binada kat sayısı, genel görünüm ve cephe kompozisyonu bakımından ortak özellikler saptanmaktadır. Bu nedenle bir cephe tipolojisinden söz etmek mümkündür. 1930’lardan sonra sokak dokusunda da yer yer değişimler tespit edilmiştir.

During the Byzantine and the Ottoman periods Cihangir was a settlement area close to the districts Tophane, Fındıklı, Kabataş, Ayaspaşa and Taksim. Beginning with the seventeenth century there appeared settlement areas in Cihangir. Contemporary engravings display a housing pattern which climb towards the upper part of Tophane. In the mid-nineteenth century there existed a neighborhood area in Cihangir, whereas also in Pera and Galata. The multi storey apartment blocks were inhabited by the non-muslim and levantin people, turkish inhabitants usually preferred the traditional wooden houses. Catastrophic fires brought modernization in the area when the blocks made from stone and brick replaced the traditional houses. In the nineteenth century the neoclassical style dominated Cihangir, however after 1925’s the style turned to be Art deco and early modernism. There are common characteristics among the buildings from the point of floor numbers, general features and façade composition. Therefore there appear a façade typology, as a result. After 1930’s one can point out the shift at the street pattern.

* Doç. Dr. Burcu ÖZGÜVEN (Proje Yürütücüsü)/ İstanbul Aydın Üniversitesi, İSTANBUL

** İç Mimar Burcu PEHLİVANOĞLU (Proje Yürütücü Yardımcısı)/ İSTANBUL

*** Dr. Aslı AKYILDIZ (Proje Yürütücü Yardımcısı)/ Maltepe Üniversitesi, İSTANBUL

GİRİŞ

Cihangir semti tarihi binaları envanter çalışmasının başlamasına, Beykent Üniversitesi'nin Taksim yerleşkesinin bölgedeki yapılaşma ile ilgili çalışmaları vesile olmuştur.

Cihangir semti yer yer Beyoğlu Belediyesi ve çeşitli gönüllü oluşumların ilgi alanına girmiş olsa da semtin binalarına ve stilistik özelliklerine dair bütüncül bir araştırmanın bulunmadığı gözlenmiştir.

Cihangir bölgesi Bizans ve Osmanlı'dan bu yana İstanbul kent tarihinde yer almış bir yerleşim bölgesidir. Adını, Kanuni Sultan Süleyman'ın genç yaşta ölen oğlu Cihangir adına Mimar Sinan'a yaptırdığı camiden aldığı sanılır. Haliç ve Boğaziçi'ne hâkim manzarası ile 19. yüzyıl İstanbul'un gözde yerleşim bölgelerinden olmuştur. Burada özellikle 1880'li yıllardan itibaren Haliç'in Galata yakasına ve daha da ileriye, Şişli yönüne doğru yerleşimin teşvik edildiği konut bölgeleri yer alır. Galata, ticaret, bankacılık, denizcilik gibi sektörlerle iç içe bulunurken, Cihangir ağırlıklı olarak konut dokusuyla öne çıkar.

Dokuyu oluşturan başlıca yapılar gayri Müslim ve Levanten mimarlar tarafından tasarlanan ve inşa edilen Avrupalı apartmanlardır. Yer yer dört-beş katlı ve yığma kargir sistemle inşa edilmiş bu yapılar 1880-1930 arası döneminin özelliklerini yansıtmaktadırlar. Cihangir apartmanları, sadece inşa tekniği bakımından değil, üslubu ve mimari bütünü oluşturan öğeleri bakımından da İstanbul'un ilk çok katlı bina dokusu içinde özel bir yere sahiptir. Burada Art Nouveau, Art Deco ve Neoklasik gibi üslupları barındıran pek çok binaya rastlamak mümkündür. Bu nedenle, Cihangir gerek İstanbul'un çok katlı doku ve kültürünü yansıtmak, gerekse 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı binalarının üslup ve mimari özelliklerinin ön plana çıkması bakımından gerekli bir araştırma konusudur.

ÇALIŞMA YÖNTEMİ VE AYRINTILI ANLATIM

YÖNTEM

Cihangir gerek tarihi bakımdan, gerekse demografik açıdan İstanbul'un özgün yerleşim alanlarından biridir. Galata ve Tophane'deki ticaret alanlarına bitişik oluşu, Pera'daki elçiliklerle ve Frenk kültürüyle içiçeliği, Taksim Kışlası ve Harbiye gibi askeri alanlara komşuluğu, Dolmabahçe, Beşiktaş'taki saraylara ait bölgeye yakınlığı Cihangir'i 19. yüzyılda kozmopolit ve kendine özgü bir dünya haline getirir. Galata ve Pera'nın yanı sıra Cihangir'de de Batılı tarzda bir yaşam kültürü gelişmiş ve burada da apartman dokusu 19. yüzyılın ikinci yarısında itibaren yaygınlık kazanmıştır.

Apartmanlaşmanın artışı bölgeye olan talebi arttırmış, Cihangir Müslüman ve Hristiyan seçkinlerin tercih ettiği semtlerden biri olmuştur. Buradaki temel değişim 1926 yangınından sonra ortaya çıkmış-

tır. Yangından zarar gören ahşap yapıların yerine 1930'larda yeni apartmanlar inşa edilir ve bölgenin bina dokusu yoğun bir görünüm alır. Bu dönemdeki benzer müdahaleler Ayaspaşa, Gümüşsuyu, Talimhane bölgelerinde de uygulanır. Taksim Kışlası'nın yıkılması, İnönü Gezisinin oluşturulması, Ayaspaşa ve Taksim meydanına bakan arazilerde yer yer korunmuş Müslüman mezarlık alanının yapılaşmaya açılması bölgenin kadastrounda değişikliğe neden olmuştur.

Beyoğlu Belediyesinin 1930'lu ve 1940'lı yıllardaki parselasyon çalışmaları bugünkü Cihangir'in halihazırdaki durumunda gözlenmektedir. 1926 Pervititch planları (Ersoy ve Anadol 2001: 102, 105, 109) ile günümüz kadastro paftası karşılaştırıldığında bazı yeni açılan sokaklar, ada parsellerinde bazı değişimler ve sokak, apartman isimlerinde Türkçeleştirmeler dikkati çeker. Bu nedenle, TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında Cihangir semtinde yaptığımız kentsel kültür varlıkları envanter çalışmasının temelini sokaklar ve apartmanlar oluşturmıştır.

Binaların, yaptığımız arazi çalışması sonucunda elde ettiğimiz envanter bilgilerini, projenin merkezi veritabanı Kültür-Kitap'ın formatında kaydedebilmek amacıyla TÜBA-TÜKSEK proje yönetimi tarafından geliştirilen arazi envanter kayıt formlarını kullandık. Bu envanter formları, proje koordinatörü ve yardımcıları tarafından hazırlanmış, binaların halihazırdaki durumları gözlenmiş ve üslupları açısından da sonuçlara ulaşılmıştır. Bunlara ek olarak binaların bugünkü durumları dijital fotoğraflarla saptanmıştır. Fotoğrafların önemli bir kısmı Beykent Üniversitesi Mimarlık ve İç Mimarlık Bölümleri öğrencilerinin oluşturduğu bir grup tarafından çekilmiştir. Böylece üniversitede okuyan mimar ve iç mimar adaylarının hem yaşanan çevreye duyarlılığının, hem de envanter projelerinde deneyimlerinin artması hedeflenmiştir.

AYRINTILI ANLATIM

Yazılı kaynaklarda bölgenin tarihi, mimari ve diğer özellikleri

Çalışmanın başlangıcında, halihazırdaki durumun tespitine ilaveten semtin tarihi özelliklerini ortaya koyan yazılı kaynak ve betimlemelerin araştırılmasına da zaman ayrılmıştır. Bu yazılı kaynak ve betimlemeler, kent planlarının yanı sıra 17. yüzyıldan itibaren ve özellikle 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında yaşamış olan görgü şahitlerinin gözlemlerine dayanan tespitlerdir. Bunlar arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin hazırladığı, sokak ve apartmanları gösteren şehir planı özellikle yararlı olmuştur. Ayrıca, İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun Cihangir semtindeki tescilli binaları gösteren 1/1000 ölçekli planı, her ne kadar alınan kopyanın üzerindeki yazılar kolayca okunamasa da,

ada-parcel numalarını içermesi ve bina tescilindeki tespitleri göstermesi bakımından projenin temel kaynaklarından biri haline gelmiştir.

Yararlandığımız bir diğer plan ise 1926'da topograf mühendis Jacques Pervititch tarafından sigorta şirketleri için hazırlanan ve dönemin ada-parcel dokusunu gösteren kadaströ temelli kent planlarıdır (Ersoy ve Anadol 2001). Bu haritalar sayesinde hem topografik bazı ayrıntılar, hem de binaların o dönemdeki durumlarından özgün isimlerine, kullanılan çatı malzemelerinden kat yüksekliğine dek pek çok bilgiye ulaşılmıştır. Bunların dışında tarihi verileri içeren pek çok minyatür ve gravür mevcuttur. Bu çizimler 16. yüzyıldan itibaren semtin Cihangir Camii çevresinde oluşan dokusunu simgesel verilerle de olsa ortaya koyarlar. Bu minyatür ve gravürler Topkapı Sarayı Müzesi arşivleri içinde yer almakta ve zaman zaman çeşitli kitaplarda tıpkıbasım olarak yayımlanmaktadır.¹ Ancak bizim envanter projemizin sınırları genel mimari ve stilistik gözlemlere dayandığından bütün bu kaynakların yardımıyla Cihangir'deki binaların özgün durumlarına ilişkin olarak yapılacak ayrıntılı bir veri çalışması başka bir projenin konusu olmalıdır.

17. yüzyıldan itibaren Cihangir'i betimleyen kaynaklar arasında ilk olarak Evliya Çelebi göze çarpar. Osmanlı İmparatorluğunun kapladığı toprakları hatta yabancı ülkeleri de inceleyip gözlemlerini ansiklopedik *Seyahatname'sine* katan Evliya Çelebi dönemi için benzersizdir. Bugün Balkanlar'dan Ortadoğu'ya pek çok ülkedeki kent tarihi araştırmacıları için *Seyahatname* başucu kaynaklarının başında gelir. Cihangir'den kısaca söz eden Evliya Çelebi, Cihangir Camii çevresindeki doku ile Tophane sırtlarında gelişen semt hakkında özgün bilgiler aktarır (Evliya Çelebi 1984: 339). İstanbul'un çeşitli kentsel yönlerini anlatan 18. ve 19. yüzyıl gözlemcileri de bölgedeki doku değişimini ve özelliklerine kitaplarında yer vermiştir (Dethier 1993; Kömürçüyan 1988: 39, 251-252; Hovhannesyan 1997: 43).

Yerleşmenin tarihsel gelişimi

Bizans ve Osmanlı devirlerinde Cihangir yerleşmesi Tophane, Fındıklı, Kabataş, Ayazpaşa ve Taksim ile birlikte anılan bir mahalleydi. Bu dönemden önceki yerleşime dair 19. yy'da Anton Dethier (Dethier 1993: 77) şöyle der: "Tophane'de, Fındıklı kıyısında ya da Kabataş'ın Diplokion'unda oturan eski Hellenlere Diplokionitler denirdi. Diplokionitler buralardan ayrılmak ve Beşiktaş'a taşınmak zorunda kaldılar..." Bizans devrinde Cihangir'i denize bağlayan kıyılara "Krión Metopon" (fronton oğlağı) adı verilirdi (Dethier 1993: 78). Evliya Çelebi de Cihangir Camii yerinde pagan dönemine ait Alexandra adlı bir kilisenin bulunduğunu not eder. Osmanlı devrinde top dökümhanesi olan Tophane'nin kurulmasıyla Tophane, Galata surlarının dışında bir alan olarak dikkati çekmiştir.

En eski Osmanlı minyatürlerinden Matrakçı Nasuh ve Nakkaş Osman (Hünernâme) haritalarında Galata'nın dışında bulunan mahalleler arasında Tophane de gösterilmiştir. *Hünernâme*'de Tophane'nin yukarıdaki dik tepelerde bulunan ahşap çatılı caminin Cihangir Camii olması muhtemeldir (*Yüzyıllar Boyunca Venedik* 1995: 23, res. 5). Cami ilk olarak Kanuni'nin oğlu Cihangir için (1559) Mimar Sinan tarafından inşa edilmiştir (Kuran 1986). Mahallede kurulan çeşitli tekkeler ve çeşmeler dikkate alındığında Cihangir'de yerleşim alanlarının 17. yüzyıldan itibaren geliştiği gözlenir (*İstanbul Ansiklopedisi* 1994: 236).

Seyahatname'sini 1660'larda kaleme alan Evliya Çelebi, Tophane'den Cihangir Camii'ne uzanan sırtın dikliğine dikkat çeker. Camiiyi kubbeli ve kurşun örtülü olarak tarif ettiğinden ahşap çatılı özgün Mimar Sinan yapısının değişerek kubbeli bir camiye dönüştüğü anlaşılmaktadır. 1660'larda Tophane'nin, yalılarla bezenmiş kalabalık bir yer olduğunu belirten Evliya Çelebi, Cihangir Camiinin tekkesinin fakirinin çok olduğunu ekler. Evliya Çelebi'nin ve dönemin görgü şahitlerinin beyanlarına bakarsak Tophane'nin deniz kıyısında ticari ve askeri bakımdan canlı bir yerleşim olduğu, çevrede zanaatçılara ait dükkanların bulunduğu, Cihangir'in ise Tophane'nin yerleşiminin teşvik edildiği dış mahallesi olduğu anlaşılmaktadır. Evliya'dan kısa bir süre sonra İstanbul'a dair eserler yazan Eremya Çelebi Kömürçüyan (Kömürçüyan 1988: 39) bölgeyi şöyle tarif eder: "Çavuşbaşı İskelesini geride bırakalım. Karşımızda, 'topçubaşı'nın oturduğu 'Topçular odaları' vardır. Kayıgımıza yol verip Salıpazarı'nın önünden geçelim. Bu mahalle, caminin adı ile Mehmed Ağa tesmiye edilir. Cihangir tepesine kadar olan ev ve diğer binalara bak. Tepeye ikiyüz basamakla çıkılır. Hünkâr Sultan Süleyman çok sevdiği Cihangir adlı oğlunu buraya defnettirmiş ve onun adına bu camii yaptırmıştır. Caminin etrafında, dairevi bir mevkide aynı adla binalar yapılmış, cenuba nazır yüksek tepe de 'Cihangir yokuşu' tesmiye edilmiştir."

Dönemin gravürleri incelendiğinde 1662 tarihli Thomas Artus gravürü Cihangir Camii çevresinde bir mahalle olduğunu göstermektedir. 1701 tarihli bir İstanbul görünümünde Tophane'nin tepelerinde giderek gelişen bir mahalle dokusu görülmektedir (*Yüzyıllar Boyunca Venedik* 1995: 25). Bize 18. yüzyıl sonlarına dair bilgiler aktaran bir başka yazar Hovhannesyan (Hovhannesyan 1997: 43), Cihangir'e çıkan dik yokuşun 240 basamaklı bir merdiven olduğunu, buradaki evlerin güneyden Propontis'e (Marmara Denizi) nazır olduğunu belirtir.

19. yüzyıla gelindiğinde Cihangir dokusunun büyük ölçüde değiştiği görülür. 19. yüzyılın yarısından itibaren Pera'da ve Galata'da apartman dokusu yer almaya başlarken, aynı durum Cihangir'de de ortaya çıkar. Çok katlı yığma binalarda gayri Müslim ve Frenk ahali meskünken, geleneksel ahşap evlerde daha çok Müslüman ahalinin yerleşik olduğu anla-

şılmaktadır. Taksim'deki Taksim Kışlası ve çevresinden sonra Tophane-i Amire'ye inen sırtta konumlanan Cihangir'de modern mahalle dokusu gelişmiş ve Siraselviler Caddesi boyunca Taksim'den Tophane'ye doğru bir eksen oluşmuştur (Colonas 2005: 69; *İstanbul Ansiklopedisi* 1994: 430-431).

Ayaspaşa sırtlarına dayanan sınıra dek Cihangir semti, Müslüman ve gayrimüslim vatandaşların karışık olarak oturduğu bir mahalle olarak dikkati çeker. Zaman zaman çıkan yangınlar semtin dokusunda modernleşmeye doğru bir yönelme yaratmıştır. Böylece semtte ahşap binaların yerine 20. yy başlarından itibaren kargir binalara ağırlık verilmiştir. Bu kargir binalar dönemin yapı tekniğine uygun şekilde yapılmış, ağırlıklı olarak tuğla ve yığma yapım tekniği kullanılmıştır (Colonas 2005: 69-70).

Yukarıda belirtildiği gibi, Cihangir semtinde 1926-1945 arasındaki dönemde yapılaşmayı en iyi gösteren kaynaklardan biri Pervititch planlarıdır. Burada o dönem ile günümüz arasında çarpıcı farklılıklar dikkati çeker ve 1920'lerdeki dokuyla günümüzü karşılaştırmak bakımından ilginç sonuçlar sunar; pek çok anıtın özgün yerleşim planlarını vererek yapılar hakkında bilgi sağlar.

Bugün Taksim Meydanında Atatürk Kültür Merkezi'nin (AKM) bulunduğu alan ile Vakıfbank'ın yer aldığı arsanın mezarlık oluşu, Taksim Kışlasının tam yeri, Dolmabahçe Kışlası, Gazhane yolu, çıkmaz sokaklar, Alman Konsolosluğunun arka tarafı, Tophane'nin üst tarafındaki sokaklar ve daha nice alanların önceki durumları ortaya konulmuştur. 1920'li yıllarda Alman Hastanesinin Amerikan Hastanesi olarak kullanıldığı, bugünkü Cihangir Caddesinin sonundaki ahşap konağın 1926'larda Japon konsolosluğu olduğu², pek çok apartmanın Rum ailelerin isimlerini taşıdığı, Siraselviler Caddesinde bahçeli konakların bulunuşu ve buna benzer pek çok ayrıntı Pervititch planlarında yer alır.

Pervititch planları ile karşılaştırıldığında yüzyıl başları ile günümüz arasındaki farklılıkları şöyle özetlemek mümkün:

1. Bazı yapı adaları tamamen boştur ve yer yer üzerlerinde "yıkılmıştır" ibaresi yer alır. Bugün bu yapı adaları binalarla kaplıdır. Özellikle Güneşli ve Oba sokaklarda çarpıcı değişimler görülmektedir.
2. Bazı sokak isimleri bugünkünden farklıdır.
3. Sokak-ada ilişkisi ve ada dokusu bugünküne göre farklılıklar gösterir. Örneğin 20. yüzyılın başındaki tek veya iki katlı binaların hatta konakların yerini apartman dokusu almıştır.
4. Pervititch planlarında ahşap yapılar Tophane ve Salıpazarı'nın yukarı kısımları ile Gümüşsuyu bölgesinde yoğun olarak yer alır. Bugün Rıfkı Efendi Sokağı ve Gümüşsuyu'na yakın Ufak Sokak gibi bazı ender sokaklar dışında ahşap yapılara rastlamak olası değildir.

5. Diğer yandan Cihangir'de Sormagir olarak işaretlenen bölgenin kuzeyi ile Tophane sırtları arasında kalan bölgede ahşap yapıların hemen hemen hiç kalmamış olması buradaki dokunun yangın sonucu bozulduğuna işaret eder.

6. Böylece yangın bölgesindeki yapılaşmanın 1930-1940'lı yıllara ait olduğu anlaşılmaktadır. Bundan da halihazır planları sokak dokusunun yeniden düzenlendiği, sokak isimlerinin değiştirildiği ve kadastral dokunun gözden geçirildiği sonucu ortaya çıkar.

7. Siraselviler Caddesi ile buna bitişik sokaklarda bulunan pek çok binanın isimlerinin de değiştirildiği gözlenir. 1926'larda ağırlıklı Rum-Levanten isimli olan apartmanlar bugün Türkçe isimler taşımaktadır. Bu da binaların kimler tarafından yaptırıldığı bilgisinin çoğunlukla üstünü kapatmaktadır. Örneğin Siraselviler Caddesine açılan Hocaşade Sokağında bulunan, özgün adı Mavrocordato (yeni adı Ergül) olan apartmanı, 19. yüzyılın ünlü Mavrocordato ailesi tarafından inşa edilmiştir.³

Geleneksel kent dokusunun özellikleri

Cihangir semtinde göze çarpan tarihi veriler ışığında yapılan envanter çalışmasında mimari, stilistik ve yapısal bakımlardan aşağıdaki sonuçlara varılmaktadır.

Yaptığımız envanter çalışmasında, binaların cephe, plan, taşıyıcı yapı gibi mimari özellikleri ve konumu açısından karakteristik olanları dikkate alınmıştır.

Plan özellikleri

Apartmentların planları 19. yüzyıl sonundan itibaren ve 20. yüzyılda ortaya çıkan işlevler, yapısal karakteristik sonucu ortaya çıkmıştır: Ortak mekânlar olarak oturma odası, mutfak ve banyonun yanı sıra odalarındaki farklılaşma İstanbul ailesinin değişen gereksinimlerini yansıtmaktadır (Duben ve Behar 1998). Ancak cephe biçimlenmesinden ve kent planlarındaki bilgilerden hareketle, yapı planlarının kendi içinde çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır. Cihangir'deki konut dokusunu oluşturan binaların önemli bir kısmı apartmandır (153 adet), ayrıca iki katlı yığma müstakil konutlar (12 adet) ve iki de konak bulunmaktadır. Hem konut, hem de dükkân olarak kullanılan 2 yapının yanı sıra biri depo olmak üzere 6 adet bina işyeri olarak kullanılmaktadır.

Apartmentların cephelerine dayanarak planlar hakkında şu sonuçlara varılabilir: Tek veya iki kanatlı bitişik nizam yapılarda girişin karşısında bulunan merdiven kovası binayı simetrik iki bölüme ayırır. Karşılıklı yerleşmiş bu dairelerde oturma odası ve yemek odası gibi ailenin topluca kullanımına açık bölümler cepheye konumlanmıştır. Cephe hareketliliğinin izin verdiği ölçüde yığma binalarda küçük bir Fransız balkonu (env. no: F21.B10.26); örneğin F21.B10.38 envanter numaralı yapıda olduğu gibi köşelere ya da F21.B10.100 envanter numaralı yapıda olduğu gi-

bi kanatların ortasına yerleşmiş ufak bir çıkma balkon düşünülmüştür. Erken Modernizmin betonarme binalarında ise plan, doğal olarak, daha serbest biçimde gelişmiştir.

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başının konfor koşulları gözönüne alındığında servis mekânlarının yetersizliği dikkati çeker. Mutfaklar çoğunlukla arka avluya bakan, 4-5 metre karelik dar ve elverişsiz mekânlardır; özgün durumunda buzdolabı, bulaşık makinesi gibi modern gereçleri alamaz. Ayrıca yemek hazırlama koşullarını kolaylaştıran tezgâh altı ve üstü dolaplar, modüler gereçlere uygunluk, havalandırma koşulları gibi işlevler gerektiren mekân tasarımları o dönemde henüz oluşmamıştır. Bu nedenle günümüzde ağırlıklıla çekirdek ailelerin veya bireylerin yerleşik olduğu evlerde, konfor koşullarına uydurmak amacıyla apartman dairelerinin içi müdahale gerektirir. Müdahale yapılmadığında buzdolabı dairenin girişine veya oturma odasına yerleşmekte, kısıtlı alanlı ve loş mutfak içinde yemek hazırlanmakta, bulaşık makinesi veya fırına yer kalmamaktadır. Benzer bir durum banyoda da geçerlidir. Banyolar çoğunlukla çamaşır makinesi düşünülmeyen yapılmış; bu da sonradan mekâna müdahaleyi zorunlu kılmıştır.

Diğer yandan 3 metre ve daha yüksek tavanlı odalardan oluşan iç mekânlar, pencereleri dar olmasına karşın belirli bir ferahlık duygusunu da getirir. Yatak odalarının arka cepheye, çoğunlukla yapı adasındaki binaların oluşturduğu iç boşluğa bakmaları bu odaların da güneş ve temiz hava alma koşullarından daha az yararlandığını gösterir. Binaların cepheleri ne kadar bakımlıysa sokaktan geçenlerin görmediği arka cepheler o denli bakımsızdır. Atık malzemeler genellikle ya bu orta boşluğa ya da dairelerin kullanılmayan arka bölümlerine yığılmıştır. Ayrıca modern dairelerde artık kullanılmayan, ancak yine de dar koşullarda ardiye işlevini yüklenen ufak, hizmetçi odaları bulunmaktadır. Işık ve hava almayan bu odalar zaman zaman "sandık odası" olarak da kullanılır ve işe yaramayan eşyayı barındırır.

Çift kapılı apartman dairelerinde, kapılardan biri yine asıl giriş, diğeri hizmet girişi olarak kullanılır. Hizmet kapısı mutfak bölümüyle ilişkilendirilir. Büyük dairelerin iç mekânlardaki oturma bölümleri çoğu zaman birbirine geçişli olarak konumlanmıştır. 19. yüzyılda inşa edilen yapılarda ise içiçe geçmiş birçok odanın salona açıldığı gözlenmektedir. 20. yüzyıl yapılarında ise uzun, karanlık bir koridorun ortak mekânlarla yatak odalarını birbirinden kesin olarak ayırdığı gözlenir. Plan kurguları hakkında daha ayrıntılı bir araştırma için Cihangir apartmanlarının planları incelenmelidir.

Kat yüksekliği ve nizam

Cihangir'de binaların çoğunluğunu apartmanlar oluşturmaktadır. Başlangıçta iki ve daha fazla katlı olarak yapılmış bu apartmanlara, daha sonra eklen-

nen katlar binaların düşey etkisini güçlendirmiş, aynı zamanda semtin genel dokusunu etkilemiş, yoğunlaşmaya yol açmıştır. İncelediğimiz 176 binadan 163'ü yapı adası içerisinde bitişik olarak konumlanmıştır; 42'si köşelerde yer alır ve ender iki örnek de ayrı olarak yerleşmiştir. Binaların 24'ü iki katlı, geri kalanı çok katlı olarak tespit edilmiştir.

İki katlı yığma binaların önemli bir kısmı belirli bir üsluba dahil değildir. Ancak dört-beş katlı olanlar (üzerlerine birer kat ilaveyle) genellikle Art Deco veya Neoklasik üsluba dahil edilmişlerdir.

Binalar 1926 sonrası kent planlarında görüldüğü üzere, kimi sokaklarda yeniden oluşturulan parselasyona göre konumlandırılmıştır. Genelde bitişik nizam binalar yapı adalarının çevresinde yer alarak iç boşluklar oluşturmaktadır. Böylece dairelerin arka taraftaki yapı adası boşluğundan ışık alması sağlanmıştır. Buna karşın iç bahçe oluşturmaları beklenen boşluklar daha çok binaların depo vs. gibi uzantılarının derme çatma yapıldığı veya hurda tipi atıkların bekletildiği yerler haline dönüşmüştür. Bazı durumlarda otopark sorunu nedeniyle bu ara boşluklarda otomobillerin de park ettiği görülmektedir.

Cephe özellikleri

Apartman cephelerinde yer yer birbirine benzer unsurlar görülmektedir. Cephe bölümlenmesi üsluplara göre adeta standart bölümlerden oluşmuştur. Kapı kemerli ve vurguludur. Üzerindeki çıkma katların karakteristiğini yansıtır. Binaların yığma oluşu nedeniyle çıkmalara 80 cm civarında taşabilir.

Cephelerde görülen dekoratif özellikler parapetlerde (korkuluklarda), bina köşelerinde, alınlıklarda yoğunlaşmıştır. Bu özellikler üsluplara bağlı olarak değişkenlik gösterir. En yaygın üsluplar olan Art Deco ile Neoklasik basitleştirilmiş formlar kullanır ve bunlar Cihangir'de pek çok binada tekrarlanır.

Yığma apartmanlarda cephe bölümlenmesi genellikle çıkma ve kanattan oluşur. Bu bölümlenmeler EK 2'de sınıflandırılmış olarak gösterilmiştir.

Üslupsal özellikler

Binalarda cephe, giriş, saçak, cumba veya kornişlerinde yer alan üslupsal özellikler dikkat çekicidir. Bu özellikler hem binanın yapıldığı döneme ilişkin bilgi vermekte, hem de süsleme programındaki özeni yansıtmaktadır. Cihangir binalarında süsleme örneklerine göre altı üslup aşağıda belirlenmiştir:

Neoklasik üslup ve ayrıntılar

19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarına tarihlenen ve çoğunlukla Rum mimarlara atfedilen Neoklasik üsluplu apartmanlar çoğunlukla yerlerini korumuştur. Cihangir'de 176 binadan 21'i Neoklasik üsluba dahil edilmiştir (lev. 1; res. 1). Bu binalarda şu ayrıntılar dikkati çeker:

- Sütunvari kabartma (*pilastr*)
- Üçgen ve eğrisel alınlıklı pencereler, alınlık içinde kabartma motifler
- Pencere söveleri
- Kat kornişleri
- Dekoratif sütunlar ve sütun başlıkları
- Dekoratif konsollar
- Çelenk motifli kabartmalar ve levhalar
- Madalyon desenli kabartmalar

Art Nouveau üslubu ve ayrıntılar

Üslubu örnekleyen en önemli örnek F21.B10.88 envanter numaralı binadır (lev. 1: res. 6). Buradaki bitkisel motifler incelikli bir zevkin ürünüdür. Ayrıca F21.B10.59 envanter numaralı ahşap binanın terasından da bezemeye dair ayrıntılar bulunur.

Art Deco üslubu ve ayrıntılar

Art Deco üsluplu binalar Cihangir'in yeniden yapılmaya başladığı ve yeni bir ada-parcel dokusuna göre düzenlendiği 1930-1940'lı yıllarına tarihlenmektedir. Art Deco yenilenen Cihangir için yeni bir üslup olarak (*moderne*) düşünülmüş ve ısrarla tekrar edilmiştir. Bu üslup farklılığı Cihangir'in dönemsel dokusu hakkında ipucu verir. Art Deco'nun ağırlıklı kullanıldığı sokaklar Pervititch planında boş veya yıkık olarak gösterilen arsalardır. İncelenen 176 bina-dan 79'u Art Deco özellikleri sergilemektedir ki, bu yaklaşık tüm binaların yüzde ellisine yakındır (lev. 1: res. 2). Üsluba ilişkin olarak saptanan bezeme ayrıntıları şunlardır:

- Bitkisel kabartmalı süsleme levhaları
- Çizgisel kabartmalı süsleme levhaları
- Tarak desenli kabartma levhalar
- Bitkisel ve dalga desenli bezemelerin stilize ve "moderne" örnekleri
- Kapı kemerlerinde içiçe geçen dairesel kabartmalar
- Saçak ve çıkma konsollarındaki bitkisel bezemeler
- Pencere üzerlerindeki bitkisel kabartmalar
- Geometrik biçimli levha dizileri
- Fransız balkonlarındaki geometrik korkuluklar
- Fransız balkonlarının metal korkuluklarındaki geometrik motifler
- At nalı biçimli pencereler
- Eğrisel çıkmalar ve eğrisel bina köşeleri
- Sade ve katı olmayan geometrik çizgiler

Birinci Ulusal Mimarlık Akımı ve ayrıntılar

Birinci Ulusal Mimarlık Akımı üslubuna giren 5 yapı belirlenmiştir (lev. 1: res. 3). Bu yapılarda kullanılan üslupsal ayrıntılar şunlardır:

- Geniş saçak
- Alt ve üst katlarda baskın karakterli sivri kemer
- Cephe çinileri

- Çıkmanın altına işlenmiş geleneksel motifler
- Üst katta çokgen planlı ve geniş saçaklı çıkma

Modernizmin öncüleri

Bu gruba giren 10 bina belirlenmiştir. Bu binalar dekoratif özelliklerinden çok kat yüksekliği, çok geniş pencere bantları ve yalın parapetlerle dikkati çeker (lev. 1: res. 5).

Geleneksel ahşap mimari

Cihangir'de, geleneksel ahşap kaplamaları ile dikkat çeken 9 bina vardır. Ancak bu binaların yalnızca iki tanesi özgün ahşap yapılarını muhafaza etmiştir, ancak bunlar da her geçen gün özelliklerini yitirmekte-dir (lev. 1: res. 7).

Binaların yapısal özellikleri

Cihangir Sementi Tarihi Binaları Envanter Çalışması-da ele alınan binaların önemli bir kısmı yığma sistemle inşa edilmiştir. Ancak ahşap ve betonarme karkas binalara da özgünlükleri nedeniyle çalışmada yer verilmektedir.

Betonarme öncesi kullanılan yapı taşıyıcı sistemi (strüktür) yığmadır. Ahşap binaların çoğunluğu yangından zarar gördüğü için İlyas Çelebi Sokağı gibi ender birkaç sokak dışında ahşap binalara rastlamak güçtür, zaten bu binaların da giriş katları kargir olarak sağlamlaştırılmıştır.

Yığma olarak yapılanlar ise çok katlı özgün bina üzerine eklenen betonarme katlarla sağlamlaştırılmıştır.⁴ Yığma binaların yaklaşık 80 cm olan giriş katı duvarlarının kalınlığı üst katlarda giderek azaltılmıştır. Taşıyıcı özelliği kalmayan ve incelen duvarlar sayesinde yapının en üst katlarında pencere boşlukları artırılmış; böylece iç hacmin daha ışıklı ve ferah olması sağlanmıştır. Yığma binaların bazıları dönemin teknolojisine uygun olarak çelik kiriş ve donatılarla güçlendirilmiştir. Konsollarda da yine demir ve çelik donatılara rastlanır. Ayrıca volta döşeme, kemer, konsol destekleri, tuğlalar arası kenetler gibi dönemin yapı teknolojisini yansıtan elemanlar kullanılmaktadır. Altınbilezik Sokağı no.11'deki örnekte (env. no: F21.B10.77) konsolun iç demirleri görülmektedir (lev. 1: res. 4).

Binalar günümüz koşullarında giderek özgün yapı tekniğinden uzaklaşarak betonarmeye dönüştürülmektedir.

1926 öncesi Neoklasik binalarda görülen yığma yapı tekniği 1930-1940'lı yıllarda yapılan binalarda sürdürülür. Ancak büyük olasılıkla sağlamlaştırma amacıyla bunlara daha sonra betonarme kat eklenmiştir.

Pervititch planlarında yığma binaların yanı sıra ahşap veya yarı kargir binaların da yer alması dikkat çekicidir. Belediye, yangın sonrası düzenlenen yapılaşmada bölge binalarının ahşap yerine kargir inşaat tekniğiyle yapılmasını şart koşmuş olmalıdır. Böl-

genin sağlam zemini dikkate alındığında deprem etkisinin daha az, yangınların ise daha çok hasara yol açtığı öngörüsüyle alındığı anlaşılan bu karar yerleşimin kalıcılığını sağlamıştır.

Özgün ahşap binalar giderek azalmakta veya kimliğini kaybetmekte, böylece 19. yüzyıl dokusuna ait özgün binalar birer birer ortadan kalkmaktadır.

Binaların özgünlük durumu

Günümüz koruma uygulamalarının birçoğunda ikinci sınıf tarihi yapı kapsamına girenlerin cephesi korunmakta, ancak binanın tamamı yeniden inşa edilmektedir. Bu arada korunması gereken pek çok özellik de yitirilmektedir. Özelliklerinin çoğunu yitirmiş olduğu gözlenen tarihi yapılar Cihangir Semti Tarihi Binaları Envanter Projesinin kapsamına alınmamıştır.

SONUÇ

19. yüzyılın Neoklasik üsluplu binaları Cihangir'in yanı sıra Beyoğlu, Galata ve Dolapdere gibi yerleşimlerde de ortaya çıkar. Ancak Cihangir'de yangınlardan sonra kadastral değişim belirginlik kazanmaktadır. 1926'dan önceki ve sonraki kent planlarında görüldüğü üzere Sıraselviler Caddesinden Tophane'ye inen sırta ada-parcel ölçğinde bazı ıslah çalışmalarına gidilerek yeni bir yapılaşma dokusu oluşturulmuştur. Ayrıca 1930 ve 1940'lı yıllarda binalaşma hızlanarak bölgedeki arazi değerlendirilmiştir. Dönemin mimari akımlarından "Moderne" ya da günümüzde Art Deco olarak bilinen üslup Cihangir'de kullanılarak yeni bir semt kimliği hedeflenmiş olmalıdır. Cihangir Tarihi Binalar Envanter Çalışmasında semtte 1930'larda yeniden gözden geçirilen ada-parcel dokusu ile Art Deco binaların örtüştüğü görülmektedir.

ÖNERİLER

Cihangir'deki tarihi yapılar başdöndürücü bir hızla özgün özelliklerini kaybetmektedir. Binaların cephe-leri korunur görünümle birlikte, iç mekânlar betonarmeye dönüştürülmekte ve mekânsal özellikler tahrip edilmekte; İstanbul'un merkezinde bulunan bu konut alanı rant kaygısının getirdiği koşullara yenilmektedir.

BELEDİYEYE DAİR ÖNLEMLER

Binaların büyük ölçüde tescilli olması ve bölgenin SİT alanı ilan edilmesi bir dereceye kadar tahribatın şiddetini azaltsa da gerek resmi mercilerin gerekse Cihangir sakinlerinin müdahaleleri yeterince etkili olmamaktadır. Bu durumda şu tür öneriler getirilebilir:

a. Yapı denetimi: Yapı restorasyon ve tamirlerindeki denetimlerin sıklaştırılarak, yapıların aslına uygun yapılmasında hassasiyet gösterilmelidir. Ayrıca cephe-lerde genel görünümü bozan vitrinler, tabelalar,

ışıklı panolar ve benzeri ilaveleri kaldırmak gereklidir.

b. Bölgedeki altyapının iyileştirilmesi: Su, kanalizasyon, doğalgaz, elektrik, telefon şebekesi, kaldırımlar, çöp biriktirme gibi donatının gözden geçirilerek yerleşik nüfusa göre düzenlenmesi gerekmektedir.

c. Bölgede trafik acilen düzenlenmelidir. Gürültü kirliliği, egzoz dumanları ve gelişigüzel açık otoparklar tarihi binaları tehdit etmektedir. Az miktardaki mevcut otoparkın arttırılması düşünülebilir. Cihangir içinde ring sefer yapan bir toplu taşıma aracı pek çok kişi için, özellikle yaşlılar ve çocuklar için kolaylık yaratacaktır.

TARİHİ DEĞERLERİN KORUNMASINA DAİR ÖNLEMLER

Cihangir'deki binaların mimari değişimine yol açan en önemli faktörlerden biri binaların günümüz kullanıcısının beklentilerine uymamasıdır. Mahalleye taşınan pek çok kullanıcı, bölgeyi merkezi konumu ve manzarası nedeniyle tercih ederken binaların özgün durumlarını dikkate almamakta, hatta bunlarda betonarme apartman konutlarının konfor özelliklerini aramaktadır. Geniş mutfak, büyük camlı bir salon, üç veya dört yatak odası, geniş balkon veya teras gibi apartman dairelerine özgü koşulların beklentisi içindeyken müteahhitler de bu beklentiye karşılamak amacıyla tehlikeli bir rant kaygısı içine girmektedir. Oysa tarihi bir bölgede tarihi binaların özgünlüğünü değerlendirerek kullanmak gerekir. Avrupa kentlerinde de benzer tarihi konut bölgeleri mevcuttur ve bu değerler günlük zevk ve beğeni koşullarına kurban gitmemektedir. Zevk ve beğenilerin günün koşullarına göre hızla değiştiği, ama tarihi değerlerin kalıcı olduğu açıktır. Bu nedenle şu önlemlerden söz edilebilir:

- Konut iç mekân tipleri ve özellikleri konusunda Beyoğlu Belediyesi ile birlikte bir projelendirme gidilmelidir.⁵
- Dar mutfak ve banyo mekânları için mimari çözümler üretilmelidir. Gerek ekipman, gerekse mekân ölçeğinde konutların modern gereksinimlerine cevap verilerek bu mekânların özelliklerini yitirmesinin önlenmesi konusu, bir araştırma ve uygulama etkinliği haline getirilmelidir.
- Semtin tarihi özelliklerine dair araştırma ve yayın etkinliklerine ağırlık verilmelidir. Cihangir'in tarihi kimliğine dair sözlü tarih atölyesi hayata geçirilmelidir. Bu konuda semt halkına yönelik semt içi bilgilendirme çalışmaları yapılmalı, semt kimliğini tanıtıcı ve güçlendirici faaliyetler yoğunlaştırılmalıdır.
- Tarihi konut bölgelerinin insani değerleri geliştiren yönü vurgulanmalı, komşuluk, yardımlaşma, dayanışma gibi ortak değerlerin önemi çeşitli etkinliklerle ön plana çıkarılmalıdır.

NOTLAR

1. Sözü edilen bu gravür ve minyatürler, İtalyan Kültür Merkezi tarafından yayımlanan *Yüzyıllar Boyunca Venedik...* 1995, sayfa 23, res. 5'te Nakkaş Osman ve ekibi tarafından hazırlanan *Hünernâme*'nin birinci cildinden alınan bir minyatürdeki İstanbul tasviri (TSMK, H. 1523, yaprak 158b-159a) ve sayfa 25, res. 7'de Amsterdam'da yapılmış 1701 tarihli bir gravürde İstanbul görünümü 'Vue de Constantinople du Coté du Bosphore' (TSMK YB 2083, no. 1); Gyllius 1997, sayfa 107'de , 1477 tarihli Vavassore Haritası (harita no. 10), sayfa 108'de 1662 tarihli Thomas Artus Haritası (harita no. 11); Nasuhü's-Silâhi (Matrakçı) 1976: levha 9a'da görülebilir.
2. Mahallede oturanlara göre bina 1960'lı yıllarda Amerikan Dershane'si- LCC olarak kullanılıyordu.
3. Ailenin önde gelen üyelerinden biri Osmanlı Bankası'nın da kurucularındandır ve sanat hamisi olarak ünlenmiştir. Osman Hamdi'nin Ortadoğu'da yürüttüğü kazıların destekçilerinden olup İskender Lahti'nin bulunmasında da adı geçer.
4. Bu konu Beykent Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Tuncer Çelik tarafından, düzenlenen yapı sağlamlaştırma çalışmaları kapsamında incelenmiş ve kişisel bilgi olarak kendisinden alınmıştır.
5. Cihangir'de gerçekleştirdiğimiz envanter projesi kapsamındaki binaların içlerine girmek mümkün olmamıştır; Burcu Özgüven'in Cihangir'de oturan bir kişi olması, yapıların plan ayrıntılarının kişisel deneyimlerden yola çıkarak tespit edilebilmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- COLONAS, Vassilis,
2005 *Greek Architects in the Ottoman Empire. 19th-20th.* Athens: Oikos.
- DETHIER, P. A.,
1993 *Boğaziçi ve İstanbul. 19. yüzyıl sonu.* çeviren Ümit Öztürk. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- DUBEN, Alan ve Cem BEHAR
1998 *İstanbul Haneleri. Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940.* 2. baskı. (İletişim Yayınları İstanbul Dizisi). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERSOY, Seden ve Çağatay ANADOL (editörler)
2001 *Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul.* çeviren: Zülal KILIÇ. İstanbul: Axa Oyak.
- EVLIYA ÇELEBİ,
1984 *Seyahatname* cilt 1-2. İstanbul: İkra Yayıncılık.
- GYLLIUS, Petrus,
1997 *İstanbul'un Tarihi Eserleri.* yayına hazırlayan: Muhtetin Salih EREN, Latinceden çeviren: Erendiz ÖZBAYOĞLU. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- HOVHANNESYAN, Sarkis Sarraf,
1997 *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi.* 2. baskı. çeviren: Elmon HANÇER. (Tarih Vakfı Yurt Yayınları 34). İstanbul: Tarih Vakfı.
- İtalyan Kültür Merkezi
1995 *İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi ve Venedik Correr Müzesi Koleksiyonlarından. Yüzyıllar Boyunca Venedik ve İstanbul Görünümleri- Vedute di Venezia ed İstanbul Attraverso i Secoli. dalle collezioni del Museo Correr-Venezia e Museo del Topkapı-İstanbul.* İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası.
- KÖMÜRCİYAN, Eremya Çelebi
1988 *İstanbul Tarihi. XVII. Asırda İstanbul.* 39, 251-252. 2. baskı. çeviri ve notlar: Hrand D. Andreasyan, editör: Kevork Pamukçyan. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- KURAN, Aptullah
1986 *Mimar Sinan.* İstanbul: Hürriyet Vakfı.
- Nasuhü's-silâhi (Matrakçı)
1976 *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han,* derleyen H.G. Yurdaydın, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- TANMAN, M. Baha
1994 "Tekkeler", *İstanbul Ansiklopedisi* cilt 7: 236. İstanbul: Tarih Vakfı.
- ÜSDİKEN, Behzat
1994 "Cihangir", *İstanbul Ansiklopedisi* cilt 2: 430-431. İstanbul: Tarih Vakfı.

EK 1: CİHANGİR (İSTANBUL) SEMTİ TARİHİ BİNALAR ENVANTER LİSTESİ 2005

Env. no.	Yapı türü* / Adı	Mahalle	Ada	Parsel	Yapım yılı**
F21.B10.1	Akarsu Caddesi no. 21	Kılıçalipaşa	52	16	1920-1930'lar
F21.B10.2	Akarsu Caddesi no. 23	Kılıçalipaşa	52	15	1920-1930'lar
F21.B10.3	Akarsu Caddesi no. 27	Kılıçalipaşa	52	14	1920-1930'lar
F21.B10.4	Akarsu Caddesi no. 29	Kılıçalipaşa	52	13	1930-1940'lar
F21.B10.5	Havyar Sokağı no. 9	Kılıçalipaşa	49	16	1920-1940 arası
F21.B10.6	Havyar Sokağı no. 11	Kılıçalipaşa	49	15	
F21.B10.7	Havyar Sokağı no. 15	Cihangir	645	1	
F21.B10.8	Havyar Sokağı no. 16	Kılıçalipaşa	48	46	
F21.B10.9	Havyar Sokağı no. 22	Kılıçalipaşa	48	49	
F21.B10.10	Bakraç Sokağı no. 1	Cihangir	644	36	1920-1940 arası
F21.B10.11	Bakraç Sokağı no. 7	Cihangir	644	32	1920-1930 arası
F21.B10.12	Bakraç Sokağı no. 9	Cihangir	644	30	1920-1940 arası
F21.B10.13	Bakraç Sokağı no. 16	Cihangir	649	6	
F21.B10.14	Bakraç Sokağı no. 23	Cihangir	644	25	1920'ler
F21.B10.15	Kumrulu Yokuşu no. 31-33	Cihangir	649	22	
F21.B10.16	Kumrulu Yokuşu no. 30	Cihangir	650	10	1920 - 1930
F21.B10.17	Kumrulu Yokuşu no. 36	Cihangir	650	14	
F21.B10.18	Kumrulu Yokuşu no. 40	Cihangir	650	16	
F21.B10.19	Rıfki Efendi Çıkmazı no. 10	Cihangir	55	12	tahminen 20. yüzyıl başı
F21.B10.20	Arslanyatağı Sokağı no. 41	Cihangir	654	2	19. yy. sonu, 20. yy. başı
F21.B10.21	Arslanyatağı Sokağı no. 37	Cihangir	654	3	
F21.B10.22	Arslanyatağı Sokağı no. 13	Cihangir	654	12	
F21.B10.23	İlyas Çelebi Sokağı no. 32	Kılıçalipaşa	56	10	tahminen 20. yüzyıl başı
F21.B10.24	İlyas Çelebi Sokağı no. 37	Kılıçalipaşa	44	10	tahminen 20. yüzyıl başı
F21.B10.25	Akarsu Yokuşu no. 22	Kılıçalipaşa	48	34	
F21.B10.26	Akarsu Yokuşu no. 24	Kılıçalipaşa	48	35	19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başı
F21.B10.27	Akarsu Yokuşu no. 32	Kılıçalipaşa	48	40	20. yüzyıl başları
F21.B10.28	Akarsu Yokuşu no. 38	Kılıçalipaşa	49	1	
F21.B10.29	Akarsu Yokuşu no. 35	Kılıçalipaşa	51	68	20. yüzyıl başı
F21.B10.30	Güneşli Sokak no. 4	Pürtelaş	38	5	20. yüzyıl başları
F21.B10.31	Güneşli Sokak no. 16	Pürtelaş	38	14	20. yüzyıl başları
F21.B10.32	Güneşli Sokak no. 13	Pürtelaş	39	41	
F21.B10.33	Havyar Sokağı no. 4	Kılıçalipaşa	48	4	20. yüzyıl başı
F21.B10.34	Lenger Sokağı no. 5	Pürtelaş	38	20	20. yüzyıl başları
F21.B10.35	Havyar Sokağı no. 58	Cihangir	650	17	19.yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başı
F21.B10.36	Havyar Sokağı no. 39	Cihangir	648	8	20.yüzyıl başı
F21.B10.37	Havyar Sokağı no. 44	Cihangir	649	9	
F21.B10.38	Havyar Yokuşu no. 22	Cihangir	644	24	
F21.B10.39	Güneşli Sokak no. 34-36	Cihangir	651	2	20. yüzyıl başları
F21.B10.40	Güneşli Sokak no. 38	Cihangir	651	3	20. yüzyıl başları
F21.B10.41	Güneşli Sokak no. 39	Cihangir	650	25	20. yüzyıl başı
F21.B10.42	Güneşli Sokak no. 45	Cihangir	650	22	
F21.B10.43	Güneşli Sokak no. 53	Cihangir	650	18	20. yüzyıl başı
F21.B10.44	Havyar Sokak no. 19	Cihangir	645	12	20. yüzyıl başı
F21.B10.45	Havyar Sokağı no. 21	Cihangir	645	11	20. yüzyıl başı
F21.B10.46	Havyar Sokağı no. 23	Cihangir	645	10	20. Yüzyıl başı
F21.B10.47	Havyar Sokağı no. 25	Cihangir	645	17	20. yüzyıl başı
F21.B10.48	Havyar Sokağı no. 26	Cihangir	644	17	20. yüzyıl başı
F21.B10.49	Güneşli Sokak no. 31	Pürtelaş	39	21	20. yüzyıl başı
F21.B10.50	Güneşli Sokak no. 26	Pürtelaş	38	15	20. yüzyıl başı
F21.B10.51	Güneşli Sokak no. 24	Pürtelaş	38	14	20. yüzyıl başı
F21.B10.52	Güneşli Sokak no. 33-A	Cihangir	650	1	1930 - 1940'lar
F21.B10.53	Güneşli Sokak no. 28	Pürtelaş	38	16	
F21.B10.54	Kumrulu Yokuşu no. 17	Cihangir	644	41	

Env. no.	Yapı türü* / Adı	Mahalle	Ada	Parsel	Yapım yılı**
F21.B10.55	Kumrulu Yokuşu no. 20	Pürtelaş	39	15	1940 - 1950
F21.B10.56	Kumrulu Yokuşu no. 24	Cihangir	650	7	1930 - 1940'lar
F21.B10.57	Kumrulu Yokuşu no. 25	Cihangir	644	37	
F21.B10.58	Kumrulu Yokuşu no. 26	Cihangir	650	8	
F21.B10.59	Kumrulu Sokak no. 11	Kılıçalipaşa	46	7	
F21.B10.60	Kumrulu Sokak no. 4	Pürtelaş	45	28	1930 - 1940'lar
F21.B10.61	Kumrulu Sokak no. 9	Cihangir	46	6	
F21.B10.62	Kumrulu Sokak no. 26	Cihangir	45	15	öncü modernizm
F21.B10.63	Lenger Sokağı no. 21	Pürtelaş	39	17	20. yüzyıl başı
F21.B10.64	Lenger Sokağı no. 19	Pürtelaş	39	18	1930
F21.B10.65	Lenger Sokağı no. 15	Pürtelaş	39	15	20. yüzyıl başı
F21.B10.66	Lenger Sokağı no. 11	Pürtelaş	38	19	20. yüzyıl başı
F21.B10.67	Lenger Sokağı no. 10	Cihangir	650	27	20. yüzyıl başı- öncü modernizm
F21.B10.68	Güneşli Sokak no. 42	Cihangir	651	4	
F21.B10.69	Güneşli Sokak no. 44	Cihangir	651	5	1930 - 1940
F21.B10.70	Güneşli Sokak no. 46	Cihangir	651	9	1940 - 1950
F21.B10.71	Güneşli Sokak no. 54	Cihangir	651	30	1920 - 1940 arası
F21.B10.72	Güneşli Sokak no. 57	Cihangir	648	1	1920 - 1930 arası
F21.B10.73	Anahtar Sokağı no. 4	Kılıçalipaşa	51	79	
F21.B10.74	Anahtar Sokağı no. 2	Kılıçalipaşa	52	8	20. yüzyıl
F21.B10.75	Anahtar Sokağı no. 3	Kılıçalipaşa	51	79	1930 - 1940'lı yıllar
F21.B10.76	Altınbilezik Sokağı no. 4	Kılıçalipaşa	60	11	20. yüzyıl başları
F21.B10.77	Altınbilezik Sokağı no. 7	Kılıçalipaşa	59	2	20. yüzyıl başları
F21.B10.78	Altınbilezik Sokağı no. 11	Kılıçalipaşa	59	3	20. yüzyıl başları
F21.B10.79	Altınbilezik Sokağı no. 14	Kılıçalipaşa	60	5	
F21.B10.88	Havyar Yokuşu no. 6-8	Kılıçalipaşa	48	42	20. yüzyıl başları
F21.B10.89	Havyar Yokuşu no. 10	Kılıçalipaşa	48	43	
F21.B10.90	Havyar Yokuşu no. 12	Kılıçalipaşa	48	44	20. yüzyıl başları
F21.B10.91	Havyar Yokuşu no. 14	Kılıçalipaşa	48	45	20. yüzyıl başları
F21.B10.92	Havyar Yokuşu no. 13	Kılıçalipaşa	49	14	20. yüzyıl başı
F21.B10.93	Kazancıbaşı Cami Sokağı no. 22	Cihangir	655	57	
F21.B10.94	Kutlu Sokak no. 27	Gümüşsuyu	737	10	
F21.B10.95	Kutlu Sokak no. 45	Gümüşsuyu	737	23	
F21.B10.96	Kutlu Sokak no. 53	Gümüşsuyu	737	14	
F21.B10.97	Kutlu Sokak no. 21	Gümüşsuyu	737	25	20. yüzyıl başı
F21.B10.98	Oba Sokağı no. 10	Cihangir	647	38	
F21.B10.99	Oba Sokağı no. 7	Cihangir	648	17	
F21.B10.100	Oba Sokağı no. 13	Cihangir	648	14	
F21.B10.101	Oba Sokağı no. 9	Cihangir	648	16	1908
F21.B10.102	Oba Sokağı no. 15	Cihangir	648	13	20. yüzyıl başları
F21.B10.103	Oba Sokağı no. 1	Cihangir	648	20	20. yüzyıl başları
F21.B10.104	Oba Sokağı no. 5	Cihangir	648	18	20. yüzyıl başları
F21.B10.105	Soğancı Sokağı no. 7	Cihangir	648	21	20. yüzyıl başları
F21.B10.106	Soğancı Sokağı no. 15	Cihangir	647	32	1930 - 1940'lar
F21.B10.107	Pürtelaş Sokağı no. 19	Cihangir	656	8	
F21.B10.108	Susam Sokağı no. 3	Kılıçalipaşa	41	5	
F21.B10.109	Susam Sokağı no. 5	Kılıçalipaşa	41	4	1920 - 1930'lu yıllar
F21.B10.110	Susam Sokağı no. 7	Kılıçalipaşa	41	3	
F21.B10.111	Şimşirci Sokağı no. 1	Kılıçalipaşa	48	34	1930 - 1940'lı yıllar
F21.B10.112	Şimşirci Sokağı no. 10	Kılıçalipaşa	47	9	
F21.B10.113	Şimşirci Sokağı no. 11	Kılıçalipaşa	48	62	1930 - 1940'lı yıllar
F21.B10.114	Şimşirci Sokağı no. 15	Kılıçalipaşa	48	60	1930 - 1940'lı yıllar
F21.B10.115	Şimşirci Sokağı no. 16	Kılıçalipaşa	41	7	1930
F21.B10.116	Akarsu Caddesi no. 31	Kılıçalipaşa	52	12	1920 - 1930'lu yıllar
F21.B10.117	Akarsu Yokuşu no. 33	Kılıçalipaşa	52	11	1940 - 1950'li yıllar
F21.B10.118	Akarsu Caddesi no. 43	Kılıçalipaşa	51	64	
F21.B10.119	Akarsu Caddesi no. 50	Kılıçalipaşa	50	1	
F21.B10.120	Akarsu Yokuşu no. 60	Kılıçalipaşa	50	38	
F21.B10.121	Bakraç Sokağı no. 28	Cihangir	647	45	1920 - 1930'lu yıllar

Env. no.	Yapı türü * / Adı	Mahalle	Ada	Parsel	Yapım yılı**
F21.B10.122	Akyol Caddesi no. 17	Cihangir	36	49	1930 - 1940'lı yıllar
F21.B10.123	Cihangir Caddesi no. 42	Cihangir	37	11	1930 - 1940'lı yıllar
F21.B10.124	Coşkun Sokağı no. 12	Kılıçalipaşa	52	22	1930 - 1940'lı yıllar
F21.B10.125	Coşkun Sokağı no. 17	Kılıçalipaşa	53	46	1930 - 1940'lı yıllar
F21.B10.126	Havyar Sokağı no. 29	Cihangir	648	12	1920 - 1930'lu yıllar
F21.B10.127	Tayyareci Ethem Sokağı no. 29	Cihangir	741	1	20. yüzyıl başları
F21.B10.128	Ülker Sokak no. 22	Gümüşsuyu	739	1	1920 - 1930'lu yıllar
F21.B10.129	Tüfekçi Salih Sokağı no. 9	Kılıçalipaşa	59	18	1345 (Miladi 1929)
F21.B10.130	Tüfekçi Salih Sokağı no. 11-13	Kılıçalipaşa	59	17	1930 - 1940'lar
F21.B10.131	Tüfekçi Salih Sokağı no. 15	Kılıçalipaşa	59	16	
F21.B10.132	Tüfekçi Salih Sokağı no. 17	Kılıçalipaşa	59	35	
F21.B10.134	Yeni Yuva Sokağı no. 6	Cihangir	644	2	1930'lar
F21.B10.135	Yeni Yuva Sokağı no. 10	Cihangir	644	4	
F21.B10.136	Yeni Yuva Sokağı no. 12	Cihangir	644	5	1930'lar
F21.B10.137	Yeni Yuva Sokağı no. 24	Cihangir	644	13	
F21.B10.138	Yeni Yuva Sokağı no. 23	Kılıçalipaşa	49	13	1930 - 1940'lı yıllar
F21.B10.139	Matara Yokuşu Sokağı no. 7	Kılıçalipaşa	50	27	
F21.B10.140	Matara Yokuşu Sokağı no. 9	Kılıçalipaşa	50	26	
F21.B10.141	Şimşirci Sokağı no. 19	Kılıçalipaşa	48	59	1930'lu yıllar
F21.B10.142	Şimşirci Sokağı no. 21	Kılıçalipaşa	48	58	
F21.B10.143	Sirkeci Mescit Sokağı no. 8	Cihangir	652	8	
F21.B10.144	Ülker Sokak no. 5	Gümüşsuyu	747	8	
F21.B10.145	Batarya Sokağı no. 7	Kılıçalipaşa	60	17	
F21.B10.146	Özoğul Sokağı no. 24	Pürtelaş	35	6	
F21.B10.147	Kasatura Sokağı no. 30	Kılıçalipaşa	59	12	1930'lu yıllar
F21.B10.148	Ufak Sokak no. 4	Gümüşsuyu	732	2	1920 - 1930'lu yıllar
F21.B10.149	Kamacı Ustası Sokağı no. 14	Kılıçalipaşa	58	2	
F21.B10.150	Dünya Sağlık Sokağı no. 31	Gümüşsuyu	738	4	1893
F21.B10.151	Yeniyuva Sokağı no. 14	Cihangir	644	6	
F21.B10.152	Yeniyuva Sokağı no. 19	Kılıçalipaşa	48	52	
F21.B10.153	Yeniyuva Sokağı no. 17	Kılıçalipaşa	48	53	1940'lı yıllar
F21.B10.154	Yeniyuva Sokağı no. 9	Kılıçalipaşa	48	57	
F21.B10.155	Yeniyuva Sokağı no. 7	Kılıçalipaşa	41	7	
F21.B10.156	Susam Sokağı no. 34	Kılıçalipaşa	46	14	1930 - 1940'lı yıllar
F21.B10.157	Susam Sokağı no. 23	Pürtelaş	39	5	
F21.B10.158	Susam Sokağı no. 18	Kılıçalipaşa	47	15	1940 - 1950'li yıllar
F21.B10.159	Susam Sokağı no. 14	Kılıçalipaşa	47	22	
F21.B10.160	Matara Yokuşu no. 25-27	Cihangir	647	5	
F21.B10.161	Matara Yokuşu no. 19	Cihangir	647	8	1926 civarı
F21.B10.162	Matara Yokuşu no. 18	Kılıçalipaşa	49	7	1940'lar
F21.B10.163	Matara Yokuşu no. 15	Kılıçalipaşa	50	23	1920'ler
F21.B10.164	Hasibe Hanım Sokağı no. 3	Kılıçalipaşa	53	37	
F21.B10.165	Cihangir Caddesi no. 66	Cihangir	663	40	
F21.B10.166	Cihangir Caddesi no. 64	Pürtelaş	663	12	
F21.B10.167	Cihangir Caddesi no. 40	Pürtelaş	37	40	
F21.B10.168	Cihangir Caddesi no. 26	Pürtelaş	37	5	
F21.B10.169	Cihangir Caddesi no. 14	Pürtelaş	37	46	
F21.B10.170	Cihangir Caddesi no. 13	Pürtelaş	38	39	
F21.B10.171	Cihangir Caddesi no. 8	Pürtelaş	37	1	
F21.B10.172	Cihangir Caddesi no. 6	Pürtelaş	35	22	
F21.B10.173	Başkurt Sokağı no. 119	Cihangir	657	31	
F21.B10.174	Başkurt Sokağı no. 109	Cihangir	657	31	
F21.B10.175	Başkurt Sokağı no. 102	Cihangir	655	62	
F21.B10.176	Başkurt Sokağı no. 76	Cihangir	655	68	

* Envanteri yapılan yapıların tümü konuttur.

** Bazı binaların yapım yılı tespit edilemediği için yapım yılı bilgileri girilmemiştir.

EK 2: CİHANGİR BİNALARINDA CEPHE BİÇİMLENMESİ

Çıkma	Kanat	Açıklama	Envanter no.
tek köşeli	tek	Tek çıkma ve tek kanattan oluşan cephe	F21.B10.21; F21.B10.72; F21.B10.94; F21.B10.134; F21.B10.136; F21.B10.137
tek köşeli	iki	Ortada tek pencere üniteli çıkma ve iki yan kanat. Cihangir'de 47 binayla en çok karşılaşılan cephe tipidir. Kanatlar tamamen simetrik olabileceği gibi, gerek boyut gerekse dekoratif elemanlar bakımından bazı farklı özellikler de gösterebilir. Farklılıklar arasında fransız balkonu, pencere boyutları, dekoratif kondollar ve ayrıntılar görülebilir.	F21.B10.3; F21.B10.4; F21.B10.5; F21.B10.8; F21.B10.11; F21.B10.12; F21.B10.13; F21.B10.14; F21.B10.16; F21.B10.17; F21.B10.18; F21.B10.20; F21.B10.25; F21.B10.29; F21.B10.31; F21.B10.34; F21.B10.36; F21.B10.41; F21.B10.47; F21.B10.50; F21.B10.53; F21.B10.60; F21.B10.64; F21.B10.68; F21.B10.69; F21.B10.71; F21.B10.77; F21.B10.82; F21.B10.83; F21.B10.91; F21.B10.92; F21.B10.99; F21.B10.101; F21.B10.102; F21.B10.104; F21.B10.107; F21.B10.116; F21.B10.121; F21.B10.122; F21.B10.123; F21.B10.132; F21.B10.150; F21.B10.156; F21.B10.163; F21.B10.166; F21.B10.173; F21.B10.175
tek köşeli	iki	Ortada iki, üç veya dört pencere üniteli çıkma ve iki yan kanat. 16 binayla beğenilerek kullanılan bir örnek olduğu anlaşılmaktadır. Yapısal bakımdan bir önceki gruba benzetmekle beraber ortadaki çıkma birkaç pencere ünitesini bulundurmak bakımından daha geniş ve baskın bir karakter gösterir.	F21.B10.7; F21.B10.10; F21.B10.49; F21.B10.58; F21.B10.62; F21.B10.95; F21.B10.108; F21.B10.114; F21.B10.129; F21.B10.138; F21.B10.147; F21.B10.149; F21.B10.151; F21.B10.161; F21.B10.126; F21.B10.155
iki ayrı köşeli	üç geri	Ortalarda iki ayrı çıkma ve üç geri kanat. İki farklı çıkma tek çıkma-iki kanat grubu yapıların ikiz versiyonudur.	F21.B10.35; F21.B10.88; F21.B10.145; F21.B10.171
iki ayrı köşeli	tek geri	Yandaki iki kanat dışı çıkık, tek pencereli orta bölüm içte.	F21.B10.100
bir eğrisel	yok	Sadece eğrisel çıkmadan oluşan cephe. Bu cephede kanatlar bulunmamaktadır ve cephe sadece eğrisel bir duvardan yapılmıştır.	F21.B10.56; F21.B10.109
bir eğrisel	tek	Bir eğrisel çıkma ve bir kanatlı cephe. 11 binayla popüler örneklerdendir.	F21.B10.2; F21.B10.9; F21.B10.26; F21.B10.39; F21.B10.40; F21.B10.43; F21.B10.54; F21.B10.75; F21.B10.113; F21.B10.157; F21.B10.167
bir eğrisel	iki	Ortada eğrisel çıkma ve iki yan kanat. Ortada köşeli çıkma ve iki yan kanat tipinin eğrisel versiyonudur. On örnek bulunduğu beğenilerek yapıldığı anlaşılmaktadır.	F21.B10.6; F21.B10.27; F21.B10.45; F21.B10.66; F21.B10.78; F21.B10.120; F21.B10.131; F21.B10.165; F21.B10.168; F21.B10.170
bir eğrisel köşe	iki	Köşede eğrisel çıkma ve iki yan kanat. Köşelerin sokakla uyum içinde bütünleştirilmesi bakımından sık kullanılan bir çözümdür. Özellikle sokak kavşaklarında yer alan Art Deco binaların eğrisel köşelerinde kullanılmıştır.	F21.B10.37; F21.B10.38; F21.B10.48; F21.B10.52; F21.B10.55; F21.B10.65; F21.B10.76; F21.B10.115; F21.B10.125; F21.B10.141; F21.B10.142 F21.B10.22; F21.B10.57; F21.B10.128;
yok	yok	Yığma bina cephede çıkma yok.	F21.B10.152; F21.B10.153; F21.B10.159; F21.B10.160
yok	yok	Öncü modernist, betonarme, pencere bantlı cephe.	F21.B10.32; F21.B10.74; F21.B10.117; F21.B10.158; F21.B10.162; F21.B10.169; F21.B10.172

Res. 1. Arslanyatağı
Sokağı no. 23,
(env. no: F21.B10.22).

Res. 2. Şimşirci Sokağı
no. 11,
(env. no: F21.B10.113)

Res. 3. Akarsu Caddesi no. 31, (env. no: F21.B10.116).

Res. 4. Altınbilezik Sokağı no. 11, (env. no: F21.B10.77).

Res. 5. Akarsu Caddesi no. 33,
(env. no: F21.B10.117).

Res. 6. Havyar Sokağı no. 6-8,
(env. no: F21.B10.88).

Res. 7. Kumrulu Sokak no. 11,
(env. no: F21.B10.59).

Karaburun Yarımadası (İzmir) Mezar Taşları Envanteri 2005 Yılı Çalışmaları: Hisarcık, Ambarseki ve Saip Köyleri

Sedat EMİR * / Nilgün KİPER **

ANAHTAR SÖZCÜKLER / KEYWORDS

Mezarlık, mezar taşı, kitabe, kırsal miras, kırsal yerleşmeler, kültür envanteri

Cemetery, gravestone, inscription, rural heritage, rural settlements, cultural inventory

ÖZET/ SUMMARY

Karaburun Yarımadası yerleşmelerinde mimarî mirasın saptanması ve belgelenmesi amacıyla yapılan çalışmalar, mezar taşı kitabelerinin bu kırsal yerleşmeler için birinci derecede önemli yazılı kaynaklar olduğunu göstermiştir. 2004 yılından başlayarak TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi çerçevesinde yürütülen bu projenin amacı Karaburun Yarımadası köylerindeki mezarlıkların ve mezar taşlarının saptanması ve envanterinin oluşturulmasıdır. Bu kapsamda ayrıntılı ilk çalışmalar 2004 yılında Çullu köyünde gerçekleştirilmiş, 2005 yılı envanter çalışmalarında ise Hisarcık, Ambarseki ve Saip köylerinde saptanan mezar taşları belgelenmiş, mezar taşı kitabelerinin büyük bir çoğunluğu yerinde okunarak kaydedilmiş ve yaşlı köy sakinleriyle görüşmeler yapılarak köylerdeki bazı aileler ve mezarlıkların yakın tarihi hakkında bilgi edinilmiştir.

Hisarcık köyü mezarlığı topografyaya bağlı olarak yerleşik alanın dışında kalmış ve güneydeki yamaçlara yayılmıştır. Saptanan mezar taşla-

The field studies carried out in the last two years in order to explore and document the architectural heritage of Karaburun Peninsula revealed that the inscriptions of gravestones is one of the primary written sources for studying rural settlements. The aim of this project, undertaken

within the Cultural Inventory Project of Turkish Academy of Sciences beginning from the year 2004, is to make an inventory of the cemeteries and gravestones in villages of the peninsula. The first inventory study was realized in the cemetery of Çullu in the year 2004. During the studies carried out in Hisarcık, Ambarseki and Saip in the year 2005, surviving gravestones in the cemeteries of these villages were documented, most of the gravestone inscriptions were transcribed at the site, and information was gathered through the interviews with old villagers about well known families and the recent history of the cemeteries.

* Yrd. Doç. Dr. Sedat EMİR (Proje Yürütücüsü)/ Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı, İZMİR

** Arş. Gör. Nilgün KİPER (Proje Yürütücü Yardımcısı)/ Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, TRABZON

ının farklı kotlarda gruplaştığı, kimi yerde devşirme malzemenin doğrudan mezar taşı olarak kullanıldığı görülmüştür. Bugün neredeyse tümüyle ortadan kalkmış olan Saip mezarlığının Çullu köyünde olduğu gibi caminin çevresinde geliştiği anlaşılmaktadır. Ambarseki mezarlığı ise caminin doğu tarafında ve yolun altındadır. Köy mezarlıklarında belgelenen kitabeli mezar taşlarından en eskileri Hisarcık'ta H 1153 (1740/1741), Ambarseki'de H 1235 (1819/1820), Saip'te H 1016 (1607/1608) tarihlidir. Envanter çalışması yapılan köylerde, özellikle Saip mezarlığında çok sayıda mezar taşının kaybolduğu saptanmıştır.

Çullu, Hisarcık, Ambarseki ve Saip'de belgelenen mezar taşları ait oldukları köylerin yerleşme tarihine dair bazı ipuçları vermelerinin yanı sıra Ege coğrafyasında yerleşmeler arasındaki ilişkilere de işaret ederler. Kitabeler yoluyla köylerdeki kimi aileler hakkında bilgiler, kırsal yaşamdaki toplumsal statüler, statünün ifade biçimleri ve toplumun ölüm karşısındaki duruşuna dair kimi ipuçları saptanabilmektedir. Eenvanteri çıkarılan mezar taşları bir yandan bölgedeki mezar taşı üretim biçimlerini değerlendirmeye olanak tanırken, bir yandan da bu kırsal coğrafyaya yayılan ve kimi zaman yerli unsurlarla zenginleşen bezeme dağarcığını sergilemektedir.

The cemetery of Hisarcık remained outside the inhabited area of the village due to the topography and it is scattered on the southern slopes. It is noteworthy that the gravestones were to some extent grouped at different levels and in some places ancient architectural fragments were used as gravestone without any alteration. The cemetery of Saip, which is now almost entirely disappeared, seems to have developed around the mosque as it was in the village of Çullu, while the cemetery of Ambarseki was situated at a lower level than that of the mosque. The earliest gravestone inscriptions are dated 1153 /1740-1741 in Hisarcık, 1235/ 1819-1820 in Ambarseki and 1016/ 1607-1608 in Saip. Unfortunately, a great number of gravestones from the cemeteries of these villages, particularly those in Saip, are lost.

The gravestones found in Çullu, Hisarcık, Ambarseki and Saip not only give some references concerning settlement history of the villages, but also point out the interrelations between the settlements of the Aegean geography. Besides, we can get information from the inscriptions about certain families of the villages, status and its expression in the rural society and the attitudes of the society towards death. The gravestones also draw attention to the forms of gravestone production within the region as well as displaying the decoration repertoire extended to the rural geography and sometimes enriched with local contributions.

GİRİŞ

2004 yılından başlayarak TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Eenvanteri Projesi çerçevesinde yürütülen bu projenin amacı yarımada köylerindeki mezarlıkların ve mezar taşlarının saptanması ve envanterinin çıkarılmasıdır. Proje kapsamında ilk envanter çalışmaları 2004 yılında Çullu köyünde gerçekleştirilmiş, 2005 yılı çalışmalarında ise Hisarcık, Ambarseki ve Saip köylerinde saptanan mezar taşları belgelenmiştir. Böylelikle aynı çerçevede kırsal mimarlık envanteri projesinin sürdürüldüğü birinci bölgedeki mezar taşlarının envanteri tamamlanmış olmaktadır. Bu envantere göre söz konusu 4 yerleşmeden günümüze bir bölümü parça halinde olmak üzere toplam 75 adet kitabeli mezar taşı ulaşabilmiştir. Köy mezarlıklarında belgelenen kitabeli mezar taşlarından en es-

kileri Çullu'da H 1113 (1702), Hisarcık'ta H 1153 (1740/1741), Ambarseki'de H 1235 (1819/1820), Saip'te H 1016 (1607/1608) tarihlidir.

Hisarcık köyü mezarlığı yerleşik alanın dışında kalmış ve güneydeki yamaçlara yayılmıştır. Topografyaya bağlı olarak mezarlığın farklı kotlarda geliştiği ve mezar taşlarının yer yer gruplaştığı dikkati çeker. Çok geniş bir alanı kapsayan Hisarcık mezarlığını doğudan batıya doğru beş bölümde ele almak mümkün görünüyor (lev. 1: şek. 1). Köyün 100-150 metre kadar kuzeydoğusunda yer alan ve Çullu köyünü gören yamaç, köyün en alt kottaki defin alanıdır (M1). Sınırları saptanamayan ve araştırılması çok güç olan bu makilik alanda beş adet mezar taşı bulunmuştur. Bu taşlardan dördü (lev. 2: res. 2-4).Çullu köyündeki

birkaç örnekte rastladığımız türden biçim ve profiller gösteren devşirme yapı elemanı parçalarıdır ve işlenmeden oldukları gibi mezar taşı olarak kullanılmışlardır. Yine in situ bulunan diğer taş ise sarıklı ancak kitabeli bir mezar taşıdır (lev. 2: res. 5).

Hisarcık köyü yerleşik alanının doğu sınırını çizen 43-45 numaralı parsellerden doğuya doğru uzanan hafif eğimli geniş alan (M2) bir üst kottaki defin alanıdır (lev. 1: res. 1). Genişliğine karşın bu alanda en eskisi H 1203 (1788/1789) tarihli olmak üzere yalnızca on adet kitabeli mezar taşı saptanmıştır. Bu taşlardan altısı da küçük bir grup halinde Çullu patikasının köye bağlandığı noktaya yakın bir konumda yer almaktadır. Bu grupla Çullu patikası arasında güneydoğuya doğru hafifçe yükselen dar şerit bir üst kottaki üçüncü defin alanı (M3) olarak görülebilir. Bu dar alanda biri dışında tümü H 1225 (1810) tarihli gibi görünen yedi mezar bulunmaktadır. Mezar taşlarının konumu, kitabe tarihleri ve çoğunlukla aynı aileye mensup kişilere ait oluşu yalıtılmış sayılabilecek bu defin alanının farklı bir özellik taşıdığını düşündürüyor.

Çullu patikasının batısında kalan geniş alanda (M4) bazıları defin yerini vurgulayacak biçimde kenar taşlarıyla çevrilmiş ve sıradan kaya parçalarından ibaret olan baş ve ayak taşları çoğunluktadır. Bu dördüncü defin alanında, en alt kottaki defin alanında bulunan türden sarıklı ve kitabeli birkaç mezar taşı da saptanmıştır (lev. 2: res. 6-7). Kitabeli mezar taşına rastlanmayan bu mezarlık alanıyla hemen hemen aynı kotta sayılabilecek son defin alanı (M5) ise köy yerleşik alanının batı sınırında, derenin güney tarafında kalan genişçe düzlüktür. Güneye doğru doğal sınırlarla çevrilmiş, diğer bir deyişle özelleşmiş izlenimini veren bu alanda biri kitabeli ikisi devşirme yapı elemanı olan üç mezar taşı bulunmaktadır. Bizans devrine ait görünen bezemeli söve ve/veya lento parçalarının en alt kottakiler gibi doğrudan mezar taşı olarak kullanıldığı görülür (lev. 2: res. 8-9). Defin alanının dereye dayanan kuzey ucunda, çeşmeye inilen düzlükte yer alan H 1153 (1740/1741) tarihli şahide ise Hisarcık köyünde kaydedilen en eski kitabeli mezar taşıdır. Mezar taşlarının çeşitliliği, mekâna ve zamana yayılışları ve üretim biçimleri dikkate alırsa, Hisarcık mezarlığının köyün iskân sürecine ilişkin önemli ipuçları sağladığı ve bu bakımdan çok geniş bir mezarlık alanından günümüze ulaşan az sayıdaki mezar taşının nitelikli ve anlamlı bir dağarcık oluşturduğu söylenebilir.

Mezarlık alanı dışında köyde üç mezar taşı daha saptanmıştır. Bunlardan H 1302 (1884/1885) ve H 1319 (1901/1902) tarihli olanlar köy yerleşik alanının kuzeybatı ucunda, Muhacir evlerinin batısında kalan istinat duvarıyla çevrili düzlüğün hemen yanındadır. H 1322 (1904/1905) tarihli son mezar taşı cami ve mektebin yer aldığı yapı adasının batısında bir servinin altındadır. Camiye doğudan bitişik olduğu söylenen küçük hazire bugün mevcut değildir. 1946 yılındaki

onarımı sırasında mektebin karşısındaki meydan çeşmesinin üzerine çimento harcıyla döşenen kitabeli birkaç mezar taşının cami haziresinden sökülmüş olmaları mümkün görünüyor. Hisarcık altında, Karaburun-Yeniliman yolunun hemen yanındaki yatır ise karayolu açılmadan önce aynı mevkide bulunduğu belirtilen mezarlıktan geriye kalan tek mezardır.

Ambarseki köyünde mezarlık caminin doğusunda, yolun alt tarafında gelişmiştir (lev. 4: şek. 2). Yeni mezar taşlarının çoğunlukta olduğu mezarlık alanında, tamamına yakını 19. yüzyılın son çeyreğine ait yedi mezar taşı bulunmaktadır. Köyün yaşlı sakinlerinden caminin ve avlunun batı yanındaki hazirede eskiden çok sayıda mezar taşının bulunduğunu öğreniyoruz. Halen Ambarseki'de yaşayan Ayşe Rukiye Işal (85) kendisiyle yaptığımız görüşmede köyün en eski ailelerinden Ayenler'e mensup olduğunu, dedesi Ayen Ahmed ile babası Ayen Nuri'ye ait mezar taşlarının minare yapılmadan önce hazirenin ön tarafında yer aldığını söylemiştir. Alçak bir duvarla çevrili bu hazireden günümüze yalnızca birkaç servi kalmıştır. Camiye yakın konumda saptanan beş mezar taşı ise hazirenin dışında olup bunlardan H 1235 (1819/1920) tarihli olanı köyde rastladığımız en eski tarihli mezar taşıdır. Bu taşın konumuna bakılarak hazirenin ön tarafında en azından 18. yüzyılın ikinci yarısına ait mezar taşlarının varlığı öngörülebilir.

Yarımada'nın 16. yüzyıl tahrir kayıtlarında adı geçen en eski yerleşmelerinden olan Saip köyünde mezarlık bugün tümüyle ortadan kalkmıştır. Mezarlığın Çullu köyünde olduğu gibi caminin çevresinde geliştiği ve mezarlık alanının doğuda Ulucaklar mahallesine kadar yayıldığı anlaşıyor, ancak mezarlığın güneye doğru ne kadar uzandığını kestirmek güçtür (lev. 4: şek. 3). Ağalar Mezarlığı adıyla anılan bu mezarlıktan geriye kalan çoğu kırık bir avuç şahide sınırlı kimlik bilgileri aktarmanın ötesinde toplumsal bir tanıklık için yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte yarımada'daki yerleşmelerde bugüne kadar rastlanan en eski mezar taşının bu küçük dağarcık içinde yer aldığını belirtmek gerekir. Ayrıca Saip ile Ambarseki köyleri arasında Kocabağ Mezarlığı olarak bilinen ikinci bir mezarlık bulunduğu öğrenilmiştir. Saip köyü sınırları içinde kalan bu mezarlığa bitki örtüsünden dolayı girmek mümkün değildir. Bugün her iki köy tarafından ortak kullanılmakta olan yeni mezarlık ise Kocabağ mezarlığının doğusunda, Karaburun karayolunun yanındadır.

2005 yılı envanter çalışmalarında Hisarcık, Ambarseki ve Saip köylerinde saptanan mezar taşları belgelenmiş, birkaçı dışında mezar taşı kitabelerinin tamamı yerinde okunarak kaydedilmiş ve yaşlı köy sakinleriyle görüşmeler yapılarak köylerdeki bazı aileler ve mezarlıkların yakın tarihi hakkında bilgi edinilmiştir. Mezar taşlarının belgelenmesine yönelik alan çalışmalarında H. İbrahim Alpaslan ve Ahmet Karacöl görev almıştır. Çalışmalarımıza sağladıkları katkılar için Karaburun Yarımadası Yerel Gündem 21

Sekreterliğine, Karaburun Belediye Başkanlığına ve Belediye Başkanı Serdar Yasa'ya, Karaburun Kaymakamlığına ve İlçe Jandarma Komutanlığına; Hisarcık köyündeki rehberlikleri için Belediye Meclisi üyesi Prof. Dr. Mustafa Ünsal'a ve Mehmet Davgan'a'ya, Ambarseki muhtarı Durmuş Toprak'a ve Saip köyü muhtarı Turhan Karaoğlu'na teşekkür ederiz.

MEZAR TAŞI KİTABE METİNLERİNE DAİR DEĞERLENDİRME

Kitabeli mezar taşlarının yerleşmelere göre kronolojik dağılımına bakıldığında bölgedeki dört köyde saptanan mezar taşlarının çoğunlukla 18. ve 19. yüzyıllara ait oldukları görülür (bkz. EK 4). Hisarcık, Ambarseki ve Saip mezarlıklarından geriye kalanlar ise ağırlıklı 19. yüzyıla aittir. Dolayısıyla envanteri çıkarılan mezar taşlarının ancak 19. yüzyıla ilişkin genel bir değerlendirmeye olanak tanıdığı söylenebilir. Taşların bu zaman diliminde nispeten dengeli bir dağılım göstermesi de yüzyıl içindeki dönüşümlerin saptanması için bazı ipuçları verebilecektir.

KİMLİK BİLGİLERİ

Hisarcık köyünde belgelenen kitabeli 21 mezar taşından üçü 18. yüzyıla, onaltısı 19. yüzyıla, ikisi ise 20. yüzyıl başlarına aittir (bkz. EK 2, Çizelge 1). Bu taşlar içinde H 1225 (1810) tarihlilerin çoğunlukta olduğu dikkati çeker. Kara Ahmed oğlu Hacı Mehmed, Hacı Mehmed oğlu Süleyman, Hasan kerimesi Âişe ve Hasan oğlu Mehmed bu yılda vefat eden kişilerdir. Ayrıca Hacı Mehmed ve oğlu Süleyman'a ait mezar taşlarının yanında tarih satırı henüz açığa çıkarılamamış 2, tarih satırı kırılmış 1 şahide daha bulunmaktadır. Hacı Mehmed'in ailesine ait bu taşların da diğerleriyle aynı tarihli oldukları öngörülebilir. H 1225 (1810) yılındaki ölümler bir salgın hastalığı ya da toplu ölüme yol açan başka bir afeti akla getirmektedir. Biri dışında mezarların tümünün ayrı bir bölümde ve bir arada yer alması ise bu defin alanının Hacı Mehmed ailesiyle olan bağından çok salgın hastalık (muhtemelen veba) nedeniyle tecrit edilmiş olabileceğini düşündürüyor.¹

Bir köy yerleşiminde yeterli sayıda mezar taşı bulunabildiğinde kimi ailelerin soyağaçlarını çıkarmak ya da akrabalık ilişkilerini kurmak mümkün olabilmektedir. Hisarcık'ta üç-dört kuşağı kapsayan bir aile soyağacı ancak Hacı Mehmed ailesi için çıkabiliyor. Bu aileye ait mezar taşlarında adı geçen kişiler şunlardır: Hacı İsmail oğlu Ahmed (H 1205), Kara Ahmed oğlu Hacı Mehmed (H 1225), Hacı Mehmed oğlu Süleyman (H 1226), Hacı Mehmed oğlu Ahmed ... ve Hacı Mehmed oğlu Ahmed. Ayrıca Çullu köyünde 1882-1892 yılları arasında vefat ettiği anlaşılan Âişe Hanım, mezar taşı kitabesinde "Hisarcıklı Hacı Mehmed kerimesi" olarak belirtilmiştir.² Hacı Mehmed'in her bakımdan ayrıcalıklı mezar taşı ve Çullu kitabesinde vurgulanan köy adı dikkate alınırsa, Hi-

sarcıklı Hacı Mehmed'in farklı bir Hacı Mehmed olabileceğini söylemek güç görünüyor. Yukarıda belirtilen aile üyeleri arasına Âişe hanım da alındığında karşımıza şu soyağacı çıkmaktadır: Hacı İsmail | Kara Ahmed | Hacı Mehmed | kızı Âişe, oğlu Süleyman, oğlu Ahmed | Ahmed [oğlu...?]

H 1225 (1810) tarihli mezar taşı Hacı Mehmed ailesinin taşlarıyla aynı defin alanında yer alan Hasan kerimesi Âişe'nin bu aileyle bir ilişkisi bulunduğu düşünülebilir. İsmail oğlu merhum Osman'ın H 1238 (1822/1823) tarihli ve Osman oğlu İsmail Ağa'nın H 1260 (1844) tarihli mezar taşları, Ömer Reis'in oğluna ve eşine ait H 1284 (1867/1868) ve H 1289 (1872/1873) tarihli mezar taşları ve Receb oğlu Ahmed'in Süleyman ile Receb Mehmed Ali oğlu Ahmed'in H 1289 (1872/1873) ve H 1322 (1904/1905) tarihli mezar taşları Hacı Mehmed ailesi dışında aile bağı kurulabilen diğer taş gruplarıdır. Hisarcıklı Hacı Mehmed kızı Âişe'nin Çullu köyündeki şahidesi ise köyler arasındaki akrabalık ilişkilerinin varlığına işaret eden önemli örneklerden biridir.

Hisarcık kitabelerindeki kimlik bilgileri Çullu kitabelerinde görüldüğü kadar unvan çeşitliliği içermez (EK 3, Çizelge 4). En sık rastlanan unvan "Hacı"dır. H 1203 (1788/1789) tarihli Hacı Halil kerimesi Fatma ve H 1205 (1790/1791) tarihli Hacı İsmail oğlu Ahmed'e ait kitabelere bakılarak Hacı Halil ve Hacı İsmail'in 18. yüzyılın ikinci yarısında ömür sürdükleri söylenebilir. Hisarcık hacılarına işaret eden kaynaklar yalnızca mezar taşı kitabeleri değildir. Hisarcık camisini yaptıran Âişe Hanım'ın babası H 1200 (1786) tarihli inşa kitabesinde Hacı Osman olarak geçer; H 1178 (1764/1765) tarihli Hisarcıkaltı çeşmesinin kitabesinde adı geçen Hacı Hasan ise çeşmenin banilerinden biridir. Sözü edilen dört hacı birbirlerinin yaşamına tanıklık etmiş görünüyor. H 1225 (1810) yılında vefat eden Hacı Mehmed'in de bu kuşakla tanışık olması muhtemeldir. 18. yüzyılın ikinci yarısında ömür süren ve kitabelerde adları geçen bu kadar hacı bulunması Hisarcık gibi küçük bir köy ve köylüleri için önemli bir varlık göstergesi olmalıdır. Hisarcıklı Hacı Mehmed'in mezar taşı, döneminin varlıklı bir şahsiyetine ait olduğunu yeterince göstermektedir. Mezar taşı kitabeleri hacı unvanıyla belirtilen diğer iki kişinin 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığına tanıklık eder: Mezarları köy yerleşik alanının kuzeybatı ucunda bulunan bu hacılardan Hacı Halil H 1302 (1884/1885) yılında vefat etmiştir, Hacı İbrahim Ağa ise H 1319 (1901/1902) yılında vefat eden Halil Ağa'nın babasıdır.

Hacı İbrahim Ağa'nın dışında Ağa unvanına sahip diğer kişiler şunlardır: Osman oğlu İsmail Ağa (vefatı H 1260), Danacı Mehmed Ağa ve Hacı İbrahim Ağa'nın oğlu Halil Ağa. H 1295 (1878) yılında vefat eden Âişe Hanım'ın babası Danacı Mehmed Ağa'nın, mezarı Çullu'da bulunan Hadice Hanım'ın (vefatı H 1293) babası Danacı Mustafa Beğ ile bir ai-

le bağı olması beklenebilir. Mezar taşı kitabelerinde dikkati çeken bir diğer unvan da Reis'tir. Eşi Zeyneb Hanım ve oğlu Halil'in şahidelerinde adı geçen Ömer Reis'in denizcilikle bir ilişkisi olabilir. Ancak reis unvanının Osmanlı kırsal toplumunda yalnızca denizle ilgili görevliler için kullanılmadığı da bilinmektedir. Muhtemelen çocuk yaşta ölen oğlu Halil'in hemen yanına defnedilen Zeyneb Hanım'ın oğlundan dört-beş yıl sonra H 1289 (1872/1873) yılında vefat ettiği anlaşıyor.

Ambarseki köyünde belgelenen kitabeli 12 mezar taşından onu 19. yüzyıla, ikisi ise 20. yüzyıl başına aittir (bkz. EK 2, Çizelge 2). Kitabelerde geçen Karaali, Yetim ve Mercan gibi lâkapların köydeki kimi ailelere ait lâkaplar olduğu köy sakinleriyle yapılan görüşmelerle doğrulanmıştır. Kara lâkabına Çullu ve Hisarcık kitabelerinde de rastlanmaktadır. H 1285 (1868/1869) tarihli mezar taşında adı geçen Mercanlar'ın ilk üyesinin Girit'ten Karaburun'a geldiği ve Ambarseki'den evlendiği yolunda bir rivayet vardır. Öte yandan Mercan (Mercanlı, Mercanlı) cemaatinin Aydın ve İzmir sancaklarına da yerleşen konargöçer Yörük cemaatlerinden olduğu biliniyor (Türkay 2001: 497). Bu bakımdan Karaburun'daki Mercanlar'ın bu Yörük cemaatinin üyesi olmaları çok muhtemeldir. Köy sakinleri Ambarseki'deki Mercanlar'ın genellikle hayvancılık ve tarımla uğraştıklarını belirtmiştir. H 1299 (1881/1882) tarihli kitabede karşılaştığımız Yaylalı Hüseyin oğlu Yetim Mehmed adı, Karaburun'un Yayla köyünden bir ya da birkaç ailenin Ambarseki'ye gelip yerleştiğine işaret etmektedir. Yetimler aslen Karaburun Yarımadasına yerleştirilen Karaman Yörüklerindendir. Yetim lâkaplı kişi adlarına Çullu köyünde de rastlanması, "Yetimler" in Karaburun'un değişik köylerine dağılarak yerleştiklerini gösteriyor. Kitabelerde yer alan dikkat çekici lâkaplardan biri de Koca'dır. H 1318 (1900/1901) yılında vefat eden Ahmed'in babası Koca Mustafa 19. yüzyıl sonlarında köyün saygı gören yaşlılarından biri olmalıdır. Köyün eski sakinleri hakkında yapılan görüşmelerde Kara Ali'nin Koca Ali ve Koca Kadir adlarında iki oğlu olduğu belirtilmiştir. Hacı Ali'nin mezar taşı kitabesinde Kocabıyık lâkabı doğrudan baba adı yerine kullanılmıştır. Çoğu 19. yüzyılın ikinci yarısına ait olan Ambarseki kitabelerinde yalnızca Hacı ve Ağa unvanlarına rastlanmaktadır. H 1292 (1875) yılında vefat eden Hacı Ali, H 1317 (1899/1900) tarihli kitabede Mahmud Ağa'nın babası olarak belirtilir; H 1295 (1878) tarihli kitabede ise ölenin babası Mehmed Ağa'dır.

Saip köyünde bugün ortadan kalkmış olan Ağalar Mezarlığına ait kitabeli 12 mezar taşı saptanmıştır (bkz. EK 2, Çizelge 3).³ Bu taşlardan yalnızca biri in situ olarak caminin güney tarafındaki bir servinin yanında bulunmuştur. Geçen yüzyılın ortalarındaki cami onarımında çamurculuk yapan 80 yaşındaki bir köylünün mezarlıktan çok sayıda mezar taşının sökülerek duvar inşaatında kullanıldığını bildirmesi

mezarlığın yok oluş sürecine ilişkin önemli bir tanıklık sayılmalıdır. Çoğunluğu parça halinde olan şahidelerin dördünde tarih, dördünde ise kimlik bölümü eksiktir. Belgelenen mezar taşları çoğunlukla 19. yüzyıla ait olup 17., 18. ve 20. yüzyıllardan ancak birer örnek günümüze ulaşabilmiştir. Yazı biçimleri ve metin düzenlemelerine bakılarak tarihleri saptanmayan dört kitabenin de 19. yüzyıla ait oldukları söylenebilir. Caminin revak duvarına sabitlenmiş olan H 1016 (1607/1608) tarihli şahide yarımada bugüne kadar belgelenen en eski mezar taşıdır. Boyut, malzeme ve yazı uslubuyla diğerlerinden farklılaşan bu arkaik kitabe ve Çullu camisinin H 1016 (1607) tarihli inşa kitabesi 16. yüzyıl tahrir defterlerinden sonra saptanabilen en eski kayıtlar olmaktadır.

Kitabelerde geçen Kâhyaoğlu, Bostancızade, Çavuşzade ve İmamoglu lâkapları mensup olunan aileleri belirtmektedir (bkz. EK 3). Bostancızadeler'e ait mezar taşlarından H 1246 (1830/1831) tarihli olanı Mustafa [Ağa] kerimesi Âişe Kadın'a, tarih satırı eksik olan diğeri ise Mehmed Ağa kerimesine aittir. Kardeş çocuklarının şahideleri arasındaki işçilik farkı dikkat çekicidir. H 1231 (1815/1816) tarihli kitabede "Kâhyaoğlu ehli Havva Ana" biçiminde başka örneğine rastlanmayan bir kimlik tanımı kullanılmıştır. Tarih satırı eksik diğer bir kitabede lâkabı "dede" olarak belirtilen Kocabaş, Osmanlı kayıtlarına göre Bursa ve Balıkesir kazalarına yerleşmiş Yörükân Taifesinden bir cemaatin adıdır (Türkay 2001: 453). Bu kitabedeki kimlik "Kocabaş Halil Çavuşzade Mehmed Ağa mahdûmu Abdülbâki" biçimindedir. Tarih boyunca göçer grupların iskân edildiği Karaburun Yarımadasında Yörük ve Türkmen cemaatlerine ait yer ve aile adlarına sıklıkla rastlanması, Kocabaş lâkabının da bir cemaatle ilişkili olma ihtimalini güçlendiriyor. Bu kabulden hareketle bir kimlikte bir yandan Kocabaş lâkabıyla bir Yörük cemaatine mensubiyetin hatırlatılması, öte yandan zâde ve mahdûm gibi kente has deyimlerin kullanılması, kimlik ifadesini toplumsal dinamizmin iyi bir göstergesi haline getirmektedir. Kitabede kimliğin dededen toruna uzanan bir silsile içinde verilmiş olması da önemlidir. Ayrıca Kocabaş Halil'in çavuş olarak anılması onun resmî bir görevinin bulunduğuna işaret eder.⁴ H 1138 (1725/1726) tarihli kitabede adı geçen Ahmed bin Halil Efendi ise döneminin eğitilmiş ve saygın kişilerinden biri olsa gerek.

Hisarcık, Ambarseki ve Saip kitabelerinde kullanılan kimlik kalıpları bir arada değerlendirildiğinde benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Kimlik bilgisi kimi zaman "Ali kızı Gülsüm" ve "İsmail oğlu Osman" biçiminde olduğu gibi, kişilerin yalnızca adıyla verilmekle birlikte, "Kara Ahmed oğlu Hacı Mehmed", "Hacı Mehmed oğlu Süleyman" ve "Yaylalı Hüseyin oğlu Yetim Mehmed" örneklerinde olduğu gibi ölen kişinin ya da babasının unvan veya lâkabıyla ifade edildiği biçimler de yaygındır. Burada kimlik bilgisinin ölen kişiyi aynı adlı kişilerden ayıracak biçim ve ye-

terlilikte ayrıntıya sahip olmasına dikkat edildiği açıktır. "Receb oğlu Ahmed'in Süleyman" kalıbındaki gibi ölen kişinin dedesinin adına yer verilmesi, baba adının ayırt ediciliği yetersiz kaldığında başvuru bir çözüm olmalıydı.

Kimlik bilgisinin ölenin mensup olduğu ailenin toplumsal statüsünü vurgulayacak biçimde ifade edildiği örneklerle de rastlanmaktadır. Toplumsal statü vurgusuyla birlikte kimlik satırı da uzamaya başlar. "Bostancızâde Mustafa [Ağa] kerimesi Âişe Kadın" (H 1246/ M 1830-1831) ve "Bosdancızâde Mehmed Ağa kerimesi..." biçimindeki kimlik ifadeleri ölenin yanı sıra Saip köyündeki varlıklı ve seçkin bir ailenin yerini de vurgulamaktadır. Kimlik künyelerinde belirtilen aile lâkabının aynı zamanda sarayla ilişkili bir göreve işaret ediyor olması bu bağlamda önemli bir referanstır.⁵ Toplumsal statünün ortaya konulduğu en çarpıcı ifade biçimi ise yine bir Saip kitabesinde karşımıza çıkıyor: "Kocabaş Halil Çavuşzâde Mehmed Ağa mahdûmu Abdülbâki". Değinilen örneklerden üçünün de Saip köyünde görülmesi bir rastlantı olmamak gerekir.

MEZAR TAŞI KİTABELERİNDE YER ALAN YAKARIŞ, DUA, DUA İSTEME SÖZ VE KALIPLARI

Bölge köylerinde belgelenen kitabeler söz dizilişi, kullanılan kalıplar ve metin uzunlukları açısından ele alındığında kabaca iki yüzyıllık bir dönüşüm sürecini izlemek mümkün görünüyor. Hisarcık ve Saip köylerinde 18. yüzyılın ilk yarısına ait birer kitabe saptanmıştır. Arapça "Kad mâte'l-merhûm" (Saip'de Mâte'l-merhûm) kalıbıyla başlayan bu kitabeler aynı yüzyılın başlarına ait Çullu kitabelerini yinelemektedir. Bu arkaik kitabelerde ölüm yılının yanı sıra ay adı da belirtilir, ancak metnin başında Hüve-l-Bâkî türünden bir yakarış kalıbına ve metin sonunda dua isteme sözlerine yer verilmez. 18. yüzyılın son çeyreğine ait Hisarcık kitabelerinde "Ah min-el-mevt" sözleriyle ölüme serzenişte bulunulur; bu kitabeler Çullu'daki çağdaşı kitabelerle hem kullanılan kalıplar, hem de söz dizilişi açısından benzerlik gösterirler. "Ah min-el-mevt" serzenişi Saip'te görüldüğü gibi 20. yüzyıl başlarına kadar kullanılmıştır. Bu serzeniş, ağıdı andıran neredeyse tek ifade biçimidir. 19. yüzyılın başından itibaren Hüve-l-Bâkî, Hüve-l-mu'in, Hüve-l-Hallâkû-l-Bâkî, Hüve-l-Hayy, El-Bâkî gibi yakarış sözleri kitabe metinlerinin başındaki yerlerini almıştır. Yüzyılın ilk çeyreğinde Hüve-l-mu'in kalıbına Çullu, Hisarcık ve Ambarseki'de sıklıkla yer verildiği gözlenir. Sonraki dönemlerde Hüve-l-Bâkî kalıbına daha sık rastlanmıştır.

Yakarış, hayırla anma (merhûm ve/veya mağfûr), kimlik, dua isteme ve tarih temel öğelerini (Laqueur 1997: 80-81) tümüyle içeren kitabe örnekleri 19. yüzyılın ilk üç çeyreğinde görülmektedir. Yakarış sözü-

nün başta yer alması dışında temel öğelerin dizilişi genel geçer bir kurala bağlı değildir, ancak metnin olabildiğince kısa tutulduğu kimi kitabelerde yakarış sözüne yer verilmediği dikkati çeker. Merhûm(e) sözcüğü de ya çok kısa metinlerde ya da tam tersine kimlik bölümünün uzadığı, manzum söyleyişlerin yer aldığı uzun metinlerde ortadan kalkmıştır.

Zaman içinde kitabe metinlerinin uzamasıyla mezar taşlarının gövde bölümünün yükseldiği ve genişlediği görülür. Metnin uzamasının nedenlerinden biri ölenin kimliğinin daha ayrıntılı verilmesi, diğeri ise ölenin geride kalan yakınlarına ya da Tanrıya seslenişini yansıtan sözlerin eklenmesidir. Edhem Eldem toplumun çoğunluğunu oluşturan mütevazı insanların metni zenginleştirmek ve kişiselleştirmek için halk edebiyatına başvurduklarını belirtmektedir (Eldem 2003: 45). İstanbul'da 18. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan bu anlayış Karaburun köylerinde 19. yüzyılın ikinci yarısında görülmektedir. Hisarcık'ta H 1322 (1904/1905) tarihli bir kitabede rastladığımız "ziyâretten murâdım duâdır / bugün bana ise yarın sanadır" dizeleri, Osmanlı coğrafyasında çok sık karşılaşılan anonim kalıplardan birisidir. 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren kitabelerde üç-dört dizelik şiirler de görülmeye başlar. Bunun ilk örneğine Hisarcık köyünde Kara Ahmed oğlu Hacı Mehmed'in H 1225 (1810) tarihli şahidesinde rastlanmıştır.⁶ Bu kitabedeki dörtlüğün, daha sonraki manzum örneklerden farklı biçimde, daha çok kentlilerin tercihi uygun olarak divan edebiyatı ürünü oluşu dikkat çekmektedir. H 1246 (1830/1831) tarihli Saip kitabesi ile H 1276 (1859/1860) tarihli Çullu kitabesinde Arapça bir dua yer alır: "İlâhi ente rahmânî / recaî minke gufrânî / velâ tehûz bi-isyânî / ve kemmil külle noksânî".⁷

Gelen ziyaretçiye doğrudan hitap etme yolunun, onun diline ve edebî zevkine uygun sözlerle olabileceği zamanla kabul gören bir anlayış haline gelmiştir. H 1289 (1872/1873) tarihli Hisarcık kitabesinde yer alan Türkçe manzum söyleyiş şöyledir: "Ziyâret eyleyen kabrime / tilâvet eylesün Kur'an / okuyub rûhuma bahş et / kim rahmet eylesün Gufrân". Ambarseki'den Koca Mustafa oğlu Ahmed'in H 1318 (1900/1901) tarihli kitabesinde de benzer dizelerle ziyaretçiye seslenilir: "Ey zâir sâhib-i saha / bir fâtiha gel et edâ / etdim de cürm ve hatâ / lûtfuyla af-vire Hüdâ". Saip ve Ambarseki köylerinde saptanan 19. yüzyıl sonlarına ait iki kitabede ise "Müyesser oldı bana şehâdet / ilâhi sen nasib eyle saâdet / bulam tâ ki resûlünden şefâat", dizelerine rastlıyoruz. Bu dizelerde ölen kişinin ağzından ziyaretçiden dua, Tanrıdan da bağışlanma ve ebedî dünyada saadet istenmektedir. İslam inancına uygun olarak dünyanın geçiciliği ve ölümün ağırbaşlılıkla kabullenildiği söylenebilir. Varsa bir şikâyet, "cihâna doymadı cânım / ecel yakdı girîbânım" söyleyişinde olduğu gibi ölümün zamansızlığına dairdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çullu, Hisarcık, Ambarseki ve Saip'te belgelenen mezar taşları, ait oldukları köylerin yerleşme tarihine dair bazı ipuçları vermelerinin yanı sıra Ege coğrafyasında yerleşmeler arasındaki ilişkilere de işaret eder. Saip köyünde bulunan çoğu kırık bir avuç şahide sınırlı kimlik bilgileri aktarmanın ötesinde toplumsal bir tanıklık için yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte yarımada yerleşmelerinde bugüne kadar rastlanan en eski mezar taşının bu küçük dağarcık içinde yer aldığını belirtmek gerekir. Öte yandan, mezar taşlarının çeşitliliği, mekâna ve zamana yayılışları ve üretim biçimleri dikkate alınırsa, Hisarcık mezarlığının köyün iskân sürecine ilişkin önemli ipuçları sağladığı ve bu bakımdan çok geniş bir mezarlık alanından günümüze ulaşan az sayıdaki mezar taşının nitelikli ve anlamlı bir dağarcık oluşturduğu söylenebilir.

Kitabeli mezar taşlarının yerleşmelere göre kronolojik dağılımına bakıldığında bölgedeki dört köyde saptanan mezar taşlarının çoğunlukla 18. ve 19. yüz-

yıllara ait oldukları görülmektedir. Hisarcık, Ambarseki ve Saip mezarlıklarında bulunanlar ise ağırlıkla 19. yüzyıla aittir. Dolayısıyla envanteri çıkarılan mezar taşlarının ancak 19. yüzyıla ilişkin genel bir değerlendirmeye olanak tanıdığı söylenebilir. Kitabeler yoluyla köylerdeki kimi aileler hakkında bilgiler, kırsal yaşamdaki toplumsal statüler ve statünün ifade biçimleri saptanabilmiştir. Mezar taşları bir yandan bölgedeki taş üretim biçimlerini değerlendirmeye olanak tanırken, bir yandan da bu kırsal coğrafyaya yayılan ve kimi zaman yerli unsurlarla zenginleşen bezeme dağarcığını sergiler. Saip köyü mezarlığından geriye kalan H 1310 (1892/1893) tarihli şahide parçası, mezar taşlarında pek rastlanmayan zeytin dalı tasviriyle Karaburun Yarımadasının kültür tarihinde özel bir yer edinmektedir.

2006 yılı çalışmalarıyla yarımada'nın mezar taşları envanterinin tamamlanması hedeflenmiştir. Kitabelerin toplu olarak değerlendirilmesi kırsal yerleşmeler tarihine yönelik daha kapsayıcı sonuçlara ulaşmamızı sağlayacaktır. 🍀

NOTLAR

1. Panzac, vebanın yayılma sikluslarından biri olarak 22 yıl süren 1791-1811 dönemini göstermekle beraber, 1806'dan 1811'e kadar vebanın yayılmasında çok belirgin bir gerileme gözlemlendiğini belirtir, Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, çev. Serap Yılmaz, İstanbul 1997: 103-104, 267-268.
2. Çullu köyü mezar taşlarıyla ilgili referanslar için bkz. Sedat Emir ve Nilgün Kiper, "Karaburun Yarımadası (İzmir) Mezar Taşları Envanteri 2004 Yılı Çalışmaları: Çullu Köyü", *TÜBA-KED* 4 (2005): 187-201.
3. Tarih satırı eksik olan bir kitabe parçası, üzerindeki boya tabakası nedeniyle okunamadığından envanter listesine alınmamıştır.
4. Çavuşluk ve çavuşbaşılık hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* I, İstanbul, 1983: 332-339.
5. Bostancılık ve bostancıbaşılık hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* I, 239-240.
6. Kitabenin transkripsiyonundaki katkısı için Abdullah Sivridağ'a teşekkür ederiz. Aynı şiirin kullanıldığı H 1288 (1871) tarihli bir diğer kitabe için bkz. Ali Yardım, *Alanya Kitâbeleri*, İstanbul, 2002: 252.
7. Bu dörtlüğün kullanıldığı H 1320 (1902/1903) tarihli bir diğer kitabe ve metnin Türkçesi için bkz. Yardım 2002: 254.

KAYNAKÇA

- ELDEM, Edhem
2003 "Osmanlı Mezar Taşlarında Gelenek ve Modernlik, Değişen Ölüm", *Toplumsal Tarih* 110: 42-51.
- EMİR, Sedat ve Nilgün KİPER
2005[2007] "Karaburun Yarımadası (İzmir) Mezar Taşları Envanteri 2004 Yılı Çalışmaları: Çullu Köyü", *TÜBA-KED* 4: 187-201
- LAQUEUR, Hans-Peter
1997 *Hüve'l-Baki: İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, çev. Selahattin Dilidüzgün, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları 46), İstanbul: Tarih Vakfı.
- PAKALIN, Mehmet Zeki
1983 *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* I, İ-

- stanbul.
- PANZAC, Daniel
1997 *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, çev. Serap Yılmaz, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları 51), İstanbul: Tarih Vakfı.
- TÜRKAY, Cevdet
2001 *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- YARDIM, Ali
2003 *Alanya Kitâbeleri*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

EK 1: KARABURUN YARIMADASI (İZMİR) MEZAR TAŞLARI ENVANTER LİSTESİ 2005

Envanter no.	Tarih (Hicri)	Kimlik bilgileri	Mezar taşı künyesi *
K16.M2.31	1153		HİS/ME-1740/41-y
K16.M2.32	1203	Hâcî Halîl kerimesi Fatma	HİS/ME-1788/89-y
K16.M2.33	1205	Hâcî İsmail oğlu Ahmed	HİS/ME-1790/91-y
K16.M2.34	1224	Mehmed kızı Âişe	HİS/ME-1809/10-y
K16.M2.35	1225	Kara Ahmed oğlu Hâcî Mehmed	HİS/ME-1810a-y
K16.M2.36	TSG*		HİS/ME-TSG01-y
K16.M2.37	TSG	Hâcî Mehmed oğlu Ahmed	HİS/ME-TSG02-y
K16.M2.38	TSE**	Hâcî Mehmed oğlu Ahmed	HİS/ME-TSE01-p
K16.M2.39	1225	Hâcî Mehmed oğlu Süleyman	HİS/ME-1810b-y
K16.M2.40	1225	Hasan kerimesi Âişe	HİS/ME-1810c-y
K16.M2.41	1225	Hasan oğlu Mehmed	HİS/ME-1810d-y
K16.M2.42	1238	İsmail oğlu Osman	HİS/ME-1822/23-y
K16.M2.43	1260	Osman oğlu İsmail Ağa	HİS/ME-1844-y
K16.M2.44	1284	Ömer Re'is oğlu Halîl	HİS/ME-1867/68-y
K16.M2.45	1289	Ömer Re'is zevcesi Zeyneb Hânım	HİS/ME-1872/73a-y
K16.M2.46	1289	Receb oğlu Ahmed'in Süleyman	HİS/ME-1872/73b-y
K16.M2.47	1290	Mehmed kızı Fatma	HİS/ME-1873/74-y
K16.M2.48	1295	Danacı Mehmed Ağa'nın kerimesi Âişe Hânım	HİS/ME-1878-y
K16.M2.49	1302	Hasan oğlu Hâcî Halîl	HİS/YA-1884/85-y
K16.M2.50	1319	Hâcî İbrâhim Ağa'nın oğlu Halîl Ağa	HİS/YA-1901/02-y
K16.M2.51	1322	Receb Mehmed Ali oğlu Ahmed	HİS/YA-1904/05-y
K17.M2.52	1235	Ali kızı Gülsüm	AMB/HD-1819/20-y
K17.M2.53	1247	Mürdat oğlu Ali	AMB/HD-1831/32
K17.M2.54	1278	Himmat-oğlu Mehmed	AMB/HD-1861/62-y
K17.M2.55	1285	Mercan oğlu Yusuf	AMB/HD-1868/69-y
K17.M2.56	1292	Mahmud-oğlu zevcesi Âişe	AMB/ME-1875a-y
K17.M2.57	1292	Kocabıyık oğlu Hâcî Ali	AMB/ME-1875b-y
K17.M2.58	1293		AMB/ME-1876-p
K17.M2.59	1295	Mehmed Ağa'nın mahdûmu	AMB/ME-1878-y
K17.M2.60	1299	Yaylalı Hüseyin oğlu Yetim Mehmed	AMB/ME-1881/82-y
K17.M2.61	1300	Kara-Ali Mehmed'in kerimesi	AMB/HD-1882/83-y
K17.M2.62	1317	Hâcî Ali oğlu Mahmud Ağa	AMB/ME-1899/1900
K17.M2.63	1318	Koca Mustafa oğlu Ahmed	AMB/ME-1900/01
K17.M2.64	1016	Fâtima(?) binti İbrâhim	SAI/ME-1607/08
K17.M2.65	1138	Ahmed bin Halîl Efendi	SAI/ME-1725/26
K17.M2.66	1231	Kâhyaoğlu ehli Havva Ana	SAI/ME-1815/16-p
K17.M2.67	1246	Bostancızâde Mustafa Ağa kerimesi Âişe Kadın	SAI/ME-1830/31a
K17.M2.68	1246		SAI/ME-1830/31b-p
K17.M2.69	1272		SAI/ME-1855/56-p
K17.M2.70	1310		SAI/ME-1892/93-p
K17.M2.71	1320		SAI/ME-1902/03-p
K17.M2.72	TSE	Kocabaş Halîl Çavuşzâde Mehmed Ağa	SAI/ME-TSE01-y/p mahdûmu Abdülbâkî
K17.M2.73	TSE	Bostancızâde Mehmed Ağa kerimesi	SAI/ME-TSE02-p
K17.M2.74	TSE	İmamoğlu Mehmed'in kerimesi Hadice Hânım	SAI/ME-TSE03-p

* Mezar taşı künyelerinde kullanılan kısaltmalar: ÇUL, Çullu köyü; HİS, Hisarcık köyü; AMB, Ambarseki köyü; SAI, Saip köyü; HA, cami haziresi; HD, cami haziresinin dışında [hazireye yakın konumda]; DM, Doğu Mezarlığı; BM, Batı Mezarlığı; ME, mezarlık; YA, köy yerleşik alanı; y, *in situ* [özgün yerinde olan] şahide; p, parça olarak bulunan şahide; TSE, tarih satırı eksik olan kitabe; TSG, tarih satırı gömük olan kitabe.

EK 2: KARABURUN YARIMADASI MEZAR TAŞI KİTABELERİ: TRANSKRİPSİYONLAR**Çizelge 1: HİSARCIK KÖYÜ MEZAR TAŞI KİTABELERİ: (KAYNAK LİSTE), Kronolojik Dizin**

Tarih	Kitabe transkripsiyonu ve künye
1153 (1740/1741)	[1] Kad mâte'l-merhûm [2] (okunamadı) [3] fi şehri Muharrem [4] sene 1153 (HİS/ME-1740/41-y)
1203 (1788/1789)	[1] Ah min-el-mevt [2] Hacı Halil kerimesi [3] Fatma rûhuna fâtiha [4] sene 1203 (HİS/ME-1788/89-y)
1205 (1790/1791)	[1] Ah min-el-mevt [2] merhûm Hacı [3] İsmail oğlu [4] Ahmed rûhuna [5] ... [fâtiha] sene 1205 (HİS/ME-1790/91-y)
1224 (1809/1810)	[1] Hüve-l-mu'in [2] Mehmed kızı merhûme [3] Âişe rûhuna [4] fâtiha sene 1224 (HİS/ME-1809/10-y)
1225 (1810)	[1] El-Bâkî [2] Yâ ilâhî o mübârek ism-i pâkin izzeti [3] hem resûlün fahr-i 'âlem şâh-ı kevnayn hürmeti [4] eyle kabrim ravza-i cennet yâ ilâhe'l-'âlemin [5] gice gündüz eylesün hür-i gılmân hizmeti [6] Kara Ahmed oğlu merhûm Hacı Mehmed [7] rûhiçün el-fâtiha [8] sene 1225 (HİS/ME-1810a-y)
TSG [1225]	[1] El-Bâkî [2] Nâzeninim uçdu Cennet sarayına [3] gömük (HİS/ME-TSG01-y)
TSG [1225]	[1] Hüve-l-mu'in [2] Hacı Mehmed [3] oğlu merhûm [4] Ahmed rûhuna [5] gömük (HİS/ME-TSG02-y) [Kitabede Mehmed adı şeddeli yazılmıştır.]
TSE [1225]	[1] Hüve-l-mu'in [2] Hacı Mehmed [3] oğlu Ahmed [4] eksik (HİS/ME-TSE01-p)
1225 (1810)	[1] Hacı Mehmed [2] oğlu merhûm [3] Süleyman rû- [4] -huna fâtiha [5] sene 1225 (HİS/ME-1810b-y)
1225 (1810)	[1] Hüve-l-mu'in [2] Hasan kerimesi [3] merhûm Âişe [4] rûhuna fâtiha [5] sene 1225 (HİS/ME-1810c-y)
1225 (1810)	[1] Hüve-l-Bâkî [2] ... (okunamadı) Hasan oğlu [3] merhûm Mehmed'in [4] rûhuna fâtiha [5] sene 1225 (HİS/ME-1810d-y) [Kitabede Mehmed adı şeddeli yazılmıştır.]
1238 (1822/1823)	[1] Hüve-l-Bâkî [2] İsmail oğlu [3] merhûm Osman'ın [4] rûhuna fâtiha [5] sene 1238 (HİS/ME-1822/23-y)
1260 (1844)	[1] Hüve-l-Bâkî sene 1260 [2] Osman oğlu [3] İsmail Ağa [4] rûhuna fâtiha (HİS/ME-1844-y)
1284 (1867/1868)	[1] Sene 1284 [2] Ömer Re'is oğlu [3] Halil rûhuna fâtiha (HİS/ME-1867/68-y)
1289 (1872/1873)	[1] Hüve-l-Hayy sene 1289 [2] Ömer Re'is zevcesi [3] merhûme Zeyneb [4] Hânım rûhuna [5] fâtiha (HİS/ME-1872/73a-y)
1289 (1872/1873)	[1] Hüve-l-Bâkî fi S[afır] 19 sene 1289 [2] ziyâret eyleyen kabrime [3] tilâvet eylesün Kur'ân [4] okuyub rûhuma bahş et [5] kim rahmet eylesün Gufrân [6] Receb oğlu Ahmed'in Süleyman [7] rûhuna fâtiha (HİS/ME-1872/73b-y)
1290 (1873/1874)	[1] Mehmed kızı [2] Fatma rûhuna [3] fâtiha sene 1290 (HİS/ME-1873/74-y)
1295 (1878)	[1] Hüve-l-Hayy sene 1295 [2] Danacı Mehmed Ağa'nın [3] kerimesi Âişe [4] Hânım'ın rûhuna [5] fâtiha (HİS/ME-1878-y)
1302 (1884/1885)	[1] Ah min-el-mevt [2] Hasan oğlu [3] merhûm Hacı Halil [4] rûhuna fâtiha [5] sene 1302 (HİS/YA-1884/85-y)
1319 (1901/1902)	[1] Hüve-l-Bâkî sene 1319 [2] Hacı İbrâhim Ağa'nın [3] oğlu Halil Ağa rûhuna [4] fâtiha (HİS/YA-1901/02-y)
1322 (1904/1905)	[1] Ah min-el-mevt sene 1322 [2] ziyâretten murâdım duâdır [3] bugün bana ise yarın sanadır [4] Receb Mehmed Ali oğlu [5] Ahmed rûhuna fâtiha (HİS/YA-1904/05-y)

Çizelge 2. AMBARSEKİ KÖYÜ MEZAR TAŞI KİTABELERİ (KAYNAK LİSTE), Kronolojik Dizin

Tarih	Kitabe transkripsiyonu ve künye
1235 (1819/1820)	[1] Hüve-l-mu'in [2] merhûm ve mağfûr(ün)- [3] -lehâ Âli kızı [4] Gülsüm rûhiçün [5] el-fâtiha sene 1235 (AMB/HD-1819/20-y)
1247 (1831/1832)	[1] Hüve-l-Bâkî sene 1247 [2] ilâhî ravza-i cinân [3] eyle makâm-ı emîn [4] Mürdat (Mürdad) oğlu Âli [5] rûhuna fâtiha (AMB/HD-1831/32)
1278 (1861/1862)	[1] Hüve-l-Bâkî sene 1278 [2] Himmet-oğlu merhûm [3] Mehmed rûhuna fâtiha (AMB/HD-1861/62-y)
1285 (1868/1869)	[1] Hüve-l-Bâkî sene 1285 [2] cihâna doymadı cânım [3] ecel yakdı giribânım [4] Mercan oğlu Yusuf [5] rûhuna fâtiha (AMB/HD-1868/69-y)
1292 (1875)	[1] Sene 1292 [2] Mahmud-oğlu [3] zevcesi [4] Âişe rûhuna [5] fâtiha (AMB/ME-1875a-y)
1292 (1875)	[1] Hüve-l-Hayy sene 1292 [2] Kocabıyık oğlu [3] Hacı Âli rûhuna [4] fâtiha (AMB/ME-1875b-y)
1293 (1876)	[1] Hüve-l-Hayy sene 1293 [2] eksik (AMB/ME-1876-p)
1295 (1878)	[1] Hüve-l-Bâkî sene 1295 [2] Mehmed Ağa'nın mahdumu [3] (okunamadı) rûhiçün [4] fâtiha (AMB/ME-1878-y)
1299 (1881/1882)	[1] Sene 1299 [2] Yaylalı Hüseyin oğlu [3] Yetim Mehmed rûhuna [4] fâtiha (AMB/ME-1881/82-y)
1300 (1882/1883)	[1] Sene 1300 [2] Kara-Ali Mehmed'in kerimesi [3] (okunamadı) rûhuna fâtiha (AMB/HD-1882/83-y)
1317 (1899/1900)	[1] Hüve-l-Bâkî sene 1317 [2] müyesser oldı bana şehâdet [3] ilâhî sen nasîb eyle saâdet [4] bulam tâ ki resûlünden şefâ'at [5] Hacı Ali oğlu Mahmud Ağa [6] rûhuna fâtiha (AMB/ME-1899/1900)
1318 (1900/1901)	[1] Hüve-l-Bâkî sene 1318 [2] ey zâir sâhib-i sahâ [3] bir fâtiha gel et edâ [4] etdim de cürm ve hatâ [5] lûtfuyla af-vire hüdâ [6] Koca Mustafa oğlu Ahmed [7] rûhuna fâtiha (AMB/ME-1900/01)

Çizelge 3: SAİP KÖYÜ MEZAR TAŞI KİTABELERİ (KAYNAK LİSTE), *Kronolojik Dizin*

Tarih	Kitabe transkripsiyonu ve künye
1016 (1607/1608)	[1] Kâle aleyhi [2] ve's-selâm [3] ed-Dünya fâni [4] kad mâte ... [5] ... (Fâtima?) binti İbrâhim [6] fi [şeh]rû'l-hayr [7] sene 1016 (SAI/ME-1607/08)
1138 (1725/1726)	[1] Mâte'l-merhûm [2] Ahmed bin Halîl Efendi [3] fi şeh-r-i Ramazân [4] sene 1138 (SAI/ME-1725/26)
1231 (1815/1816)	[1] Ah min-el-mevt [2] Kâhyaoğlu ehli [3] Havva Ana rûhuna fâtiha [4] sene 1231 (SAI/ME-1815/16-p)
1246 (1830/1831)	[1] Hüve-l-Bâkî sene 1246 [2] ilâhi ente rahmânî [3] recâi minke gufrânî [4] velâ tehûz bi-isyanî [5] ve kemmil külle noksânî [6] merhûme Bostancızâde Mustafa [7] Ağ]a kerîmesi Âişe Kadın [8] <i>eksik</i> [rûhuna fâtiha] (SAI/ME-1830/31a)
1246 (1830/1831)	[1] Hüve-l-Hallâkü-l-Bâkî sene 1246 [2] <i>eksik</i> (SAI/ME-1830/31b-p)
1272 (1855/1856)	[1] Hüve-l-H[ayy]ü-l-Bâkî sene 1272 [2] <i>eksik</i> (SAI/ME-1855/56-p)
1310 (1892/1893)	[1] Ah min-el-mevt sene 1310 [2] müyesser oldı bana şehâdet [3] ilâhi sen nasîb eyle saâdet [4] bulam tâ ki resûlünden şefaât [5] <i>eksik</i> (SAI/ME-1892/93-p)
1320 (1902/1903)	[1] Ah min-el-mevt sene 1320 [2] kim ki beni rahmet ile yâd ide [3] <i>eksik</i> (SAI/ME-1902/03-p)
TSE	[1] <i>eksik</i> [2] Kocabaş Halîl Çavuş [3] zâde Mehmed Ağa mahdûmu [4] Abdülbâkî rûhuna fâtiha (SAI/ME-TSE01-y/p)
TSE	[1] <i>eksik</i> [2] Bosdancızâde [3] Mehmed Ağa kerîmesi (okunamadı) [4] [rûh]una fâtiha (SAI/ME-TSE02-p)
TSE	[1] <i>eksik</i> [2] okuya bir fâtiha (okunamadı) [3] durağı cennet ola makâmı hemîn [4] İmamoğlu Mehmed'in kerîmesi [5] merhûme Hadîce Hânım [6] rûhuna Allah-ül-fâtiha (SAI/ME-TSE03-p)

EK 3: MEZAR TAŞI KİTABELERİNDE BELİRTİLEN UNVAN, LÂKAP, GÖREV VE YER ADLARI

Çizelge 4: HİSARCIK KÖYÜ MEZAR TAŞI KİTABELERİ, *Kronolojik Dizin*

Tarih	Unvan *	Lâkap	Hâcî	Görev	Yer adı	Mezar taşı künyesi
1203			Hâcî ¹			HİS/ME-1788/89-y
1205			Hâcî ²			HİS/ME-1790/91-y
1225		Kara	Hâcî ³			HİS/ME-1810a-y
[1225]			Hâcî ³			HİS/ME-TSG02-y
[1225]			Hâcî ³			HİS/ME-TSE01-p
1225			Hâcî ³			HİS/ME-1810b-y
1260	Ağa ¹					HİS/ME-1844-y
1284	Re'is ¹					HİS/ME-1867/68-y
1289	Re'is ¹					HİS/ME-1872/73a-y
1289		Receb-oğlu				HİS/ME-1872/73b-y
1295	Ağa ² Hânım	Danacı				HİS/ME-1878-y
1302			Hâcî ⁴			HİS/YA-1884/85-y
1319	Ağa ³ Ağa ⁴		Hâcî ⁵			HİS/YA-1901/02-y

Çizelge 5: AMBARSEKİ KÖYÜ MEZAR TAŞI KİTABELERİ, *Kronolojik Dizin*

Tarih	Unvan	Lâkap	Hâcî	Görev	Yer adı	Mezar taşı künyesi
1292		Mahmud-oğlu				AMB/ME-1875a-y
1292		Kocabıyık	Hâcî ¹			AMB/ME-1875b-y
1295	Ağa ¹					AMB/ME-1878-y
1299		Yetim			Yayla	AMB/ME-1881/82-y
1300		Kara-Alî				AMB/ME-1882/83-y
1317	Ağa ²		Hâcî ¹			AMB/ME-1899/1900
1318		Koca				AMB/ME-1900/01

Çizelge 6: SAİP KÖYÜ MEZAR TAŞI KİTABELERİ, Kronolojik Dizin

Tarih	Unvan	Lâkap	Hacı	Görev	Yer adı	Mezar taşı künyesi
1138	Efendi					SAİ/ME-1725/26
1231	Ana	Kâhyaoğlu		Kâhya		SAİ/ME-1815/16-p
1246	Ağa ¹ Kadın	Bostancızâde ¹		Bostancı ¹		SAİ/ME-1830/31a
TSE	Ağa ²	Kocabaş [Halil] Çavuşzâde		Çavuş		SAİ/ME-TSE01-y/p
TSE	Ağa ³	Bosdancızâde ¹		Bosdancı ¹		SAİ/ME-TSE02-p
TSE	Hânım	İmamoğlu		İmam		SAİ/ME-TSE03-p

* Unvan, lâkap, görev veya adlarıyla birlikte verilen numaralar künye niteliğindedir. Sözelimi, Hisarcık köyü hacı unvanlarında yinelenen 3 numarası, dört ayrı kitabede geçen hacı unvanının aynı kişiye (3 numaralı hacıya) ait olduğunu göstermektedir.

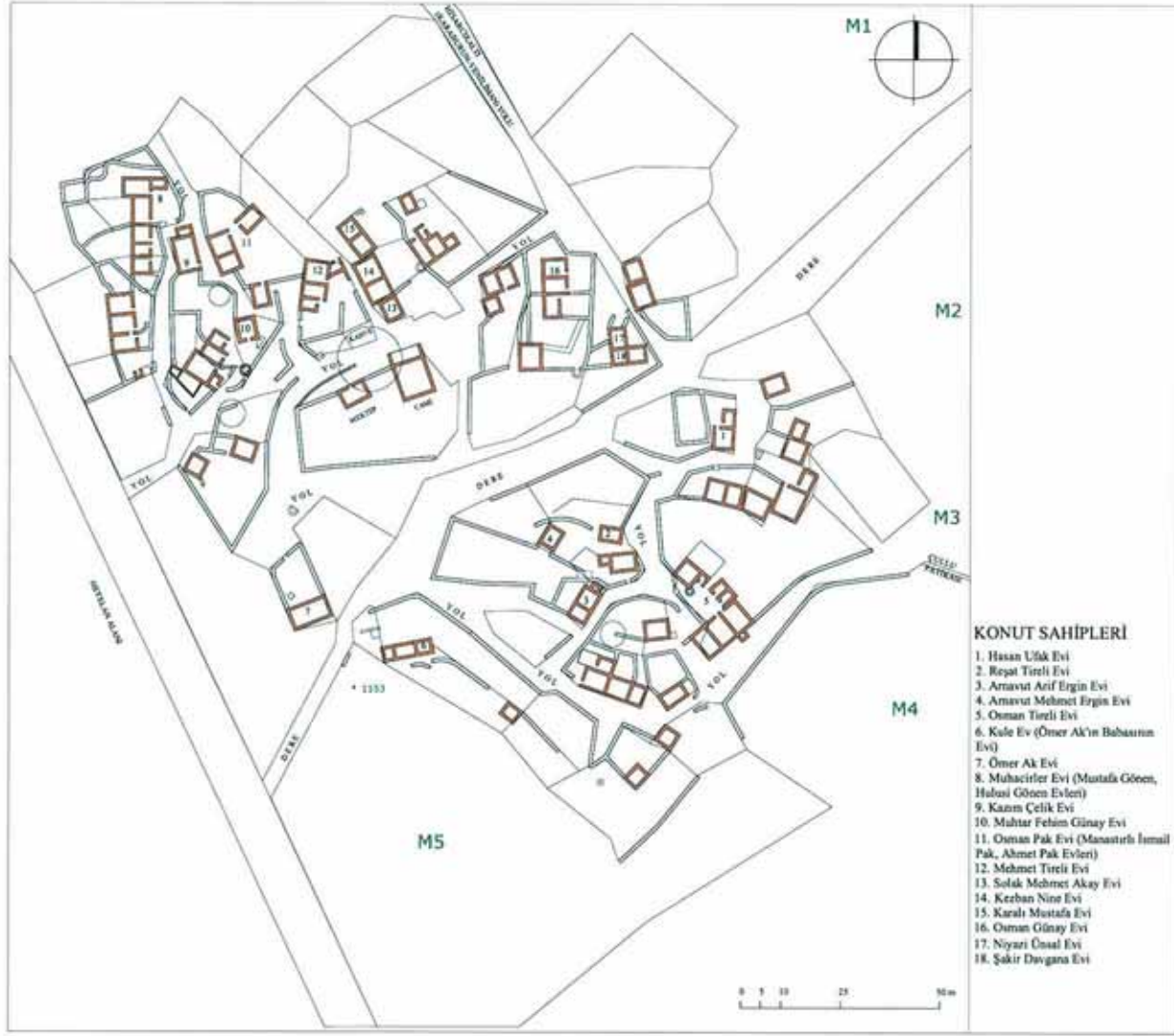
EK 4: KİTABELİ MEZAR TAŞLARININ YERLEŞMELERE GÖRE KRONOLOJİK DAĞILIMI

Dönem	Mezar taşlarının yerleşmelere göre dağılımı ¹				Toplam
17. yüzyılın birinci yarısı	ÇUL/CAMI-1607			SAİ/ME-1607/08	1
17. yüzyılın ikinci yarısı					0
18. yüzyılın birinci yarısı	ÇUL/HA-1702-y ÇUL/DM-1704/05-y ÇUL/DM-1711-y ÇUL/DM-1727/28-y ÇUL/DM-1740/41a-y ÇUL/DM-1740/41b-y ÇUL/DM-1740/41c-y ÇUL/DM-1740/41d ÇUL/DM-1741/42-y ÇUL/DM-1747a-y ÇUL/DM-1747b-y	HİS/ME-1740/41-y		SAİ/ÇEŞME-1717/18 SAİ/ME-1725/26	13
18. yüzyılın ikinci yarısı	ÇUL/HA-1774/75-y ÇUL/BM-1778-y ÇUL/BM-1795/96-y	HİS/CAMI-1786 HİS/ME-1788/89-y HİS/ME-1790/91-y			5
19. yüzyılın birinci yarısı	ÇUL/BM-1805/06-y ÇUL/BM-1807/08-y ÇUL/CAMI-18112 ÇUL/BM-1841/42-y ÇUL/BM-1844-y ÇUL/BM-1845/46-y	HİS/ME-1809/10-y HİS/ME-1810a-y HİS/ME-TSG01-y HİS/ME-TSG02-y HİS/ME-TSE01-p HİS/ME-1810b-y HİS/ME-1810c-y HİS/ME-1810d-y HİS/ME-1822/23-y HİS/ME-1844-y	AMB/HD-1819/20-y AMB/HD-1831/32	SAİ/ME-1815/16-p SAİ/ME-1830/31a SAİ/ME-1830/31b-p SAİ/CAMI-1834/35 ²	20
19. yüzyılın ikinci yarısı	ÇUL/HA-1859/60 ÇUL/DM-1861/62-y ÇUL/BM-1865/66-y ÇUL/HA-1867/68 ÇUL/BM-1876-y ÇUL/BM-1882/92 ÇUL/BM-1884/85 ÇUL/HA-1885/86 ÇUL/HA-1895/96	HİS/ME-1867/68-y HİS/ME-1872/73a-y HİS/ME-1872/73b-y HİS/ME-1873/74-y HİS/ME-1878-y HİS/YA-1884/85-y	AMB/HD-1861/62-y AMB/HD-1868/69-y AMB/ME-1875a-y AMB/ME-1875b-y AMB/ME-1876-p AMB/ME-1878-y AMB/ME-1881/82-y AMB/HD-1882/83-y	SAİ/ME-1855/56-p SAİ/ME-1892/93-p SAİ/ME-TSE01-y/p SAİ/ME-TSE02-p SAİ/ME-TSE03-p	28
20. yüzyıl	ÇUL/HA-1907a ÇUL/HA-1907b	HİS/YA-1901/02-y HİS/YA-1904/05-y	AMB/ME-1899/1900 AMB/ME-1900/01	SAİ/ME-1902/03-p	7

¹ Bu çizelgede yerleşmelerde saptanan yapı kitabeleri de gösterilmiştir.

² Yapı onarım/ihyâ kitabesi.

Levha 1

Şek. 1. Hisarcık köyü yerleşim planı (ön restitüsyon, 2004) ve mezarlık alanları (M1, M2, M3, M4).

Res. 1. Hisarcık köyü mezarlığı, M2 defin alanının M5 kotundan görünüşü, Saip.

Res. 2. Devşirme mezar taşı, Hisarcık.

Res. 5. Kitabesiz mezar taşı, Hisarcık.

Res. 9. Devşirme mezar taşı, Hisarcık.

Res. 12. Hacı İsmail oğlu Ahmed'in H 1205 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

Res. 15. Mezar taşı, TSG01, Hisarcık.

Res. 16. Hacı Mehmed oğlu Ahmed'in mezar taşı, TSG02, Hisarcık.

Res. 3. Devşirme mezar taşı, Hisarcık.

Res. 6. Kitabesiz mezar taşı, Hisarcık

Res. 10. H 1153 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

Res. 17. Hacı Mehmed oğlu Ahmed... 'in mezar taşı, TSE01, Hisarcık.

Res. 7. Kitabesiz mezar taşı, Hisarcık.

Res. 11. Hacı Halil kerimesi Fatma'nın H 1203 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

Res. 13. Mehmed kızı Âişe'nin H 1224 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

Res. 14. Kara Ahmed oğlu Hacı Mehmed'in H 1225 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

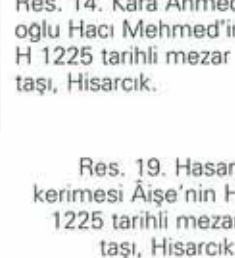
Res. 18. Hacı Mehmed oğlu Süleyman'ın H 1225 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

Res. 4. Devşirme mezar taşı, Hisarcık.

Res. 8. Devşirme mezar taşı, Hisarcık.

Res. 19. Hasan kerimesi Âişe'nin H 1225 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

Levha 3

Res. 20. Hasan oğlu Mehmed'in H 1225 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

Res. 23. Ömer Reis oğlu Halil'in H 1284 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

Res. 26. Mehmed kızı Fatma'nın H 1290 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

Res. 29. Hasan oğlu Hacı Halil'in H 1302 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

Res. 33. Mürdat oğlu Ali'nin H 1247 tarihli mezar taşı, Ambarseki.

Res. 21. İsmail oğlu Osman'ın H 1238 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

Res. 24. Ömer Reis zevcesi Zeyneb Hanım'ın H 1289 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

Res. 27. Danacı Mehmed Ağa'nın kerimesi Âişe Hanım'ın H 1295 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

Res. 30. Hacı İbrahim Ağa'nın oğlu Halil Ağa'nın H 1319 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

Res. 22. Osman oğlu İsmail Ağa'nın H 1260 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

Res. 25. Receb oğlu Ahmed'in Süleyman'a ait H 1289 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

Res. 28. Danacı Mehmed Ağa'nın kerimesi Âişe Hanım'ın ayak taşından ayrıntı.

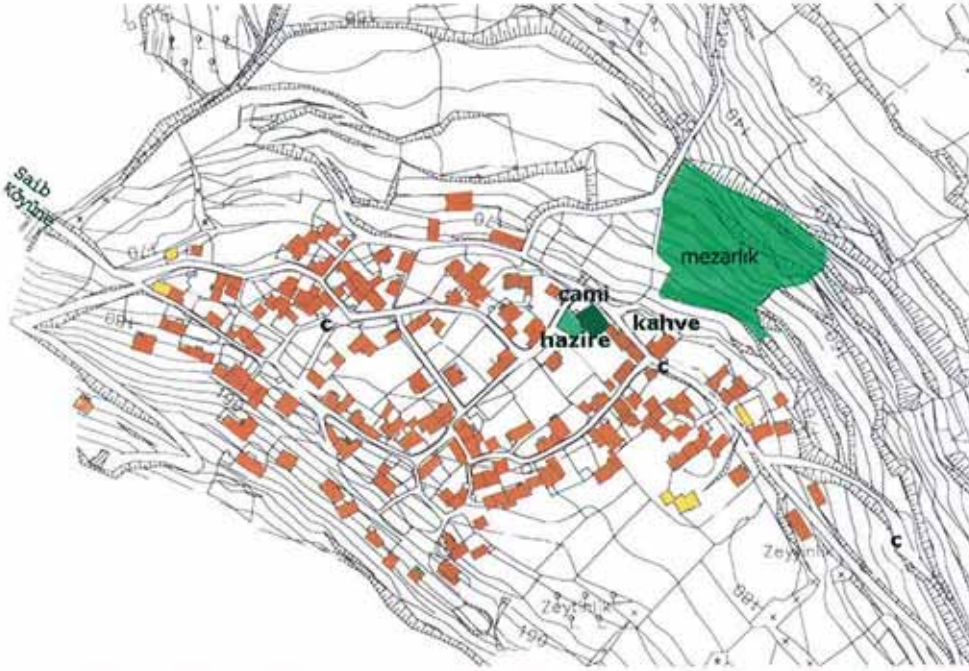
Res. 31. Receb Mehmed Ali oğlu Ahmed'in H 1322 tarihli mezar taşı, Hisarcık.

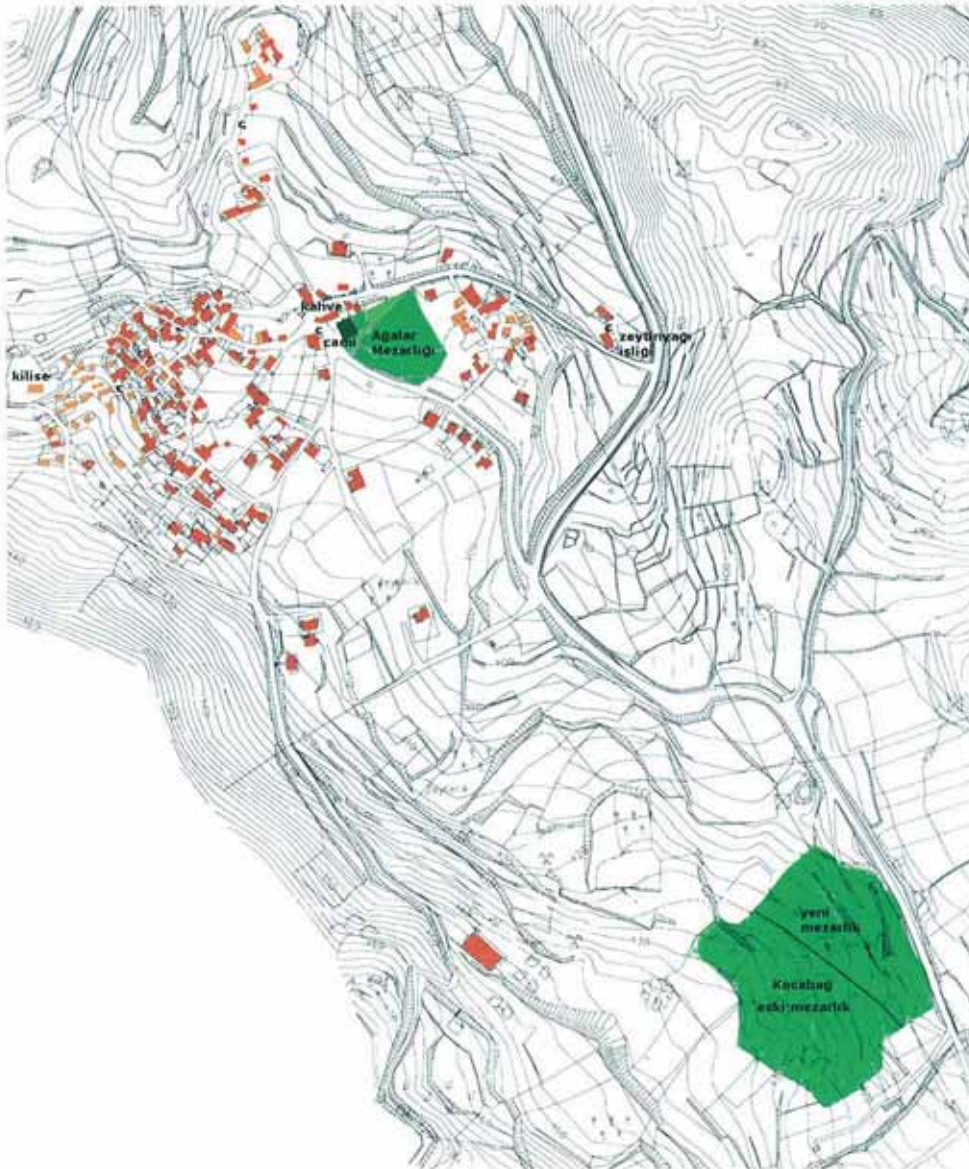
Res. 34. Himmet-oğlu Mehmed'in H 1278 tarihli mezar taşı, Ambarseki.

Res. 32. Ali kızı Gülsüm'ün H 1235 tarihli mezar taşı, Ambarseki.

Şek. 2. Ambarseki köyü yerleşim planı, hazine ve mezarlık.

Şek. 3. Saip köyü yerleşim planı ve mezarlık alanları.

Levha 5

Res. 35. Mercan oğlu Yusuf'un H 1285 tarihli mezar taşı, Ambarseki.

Res. 36. Mahmud-oğlu zevcesi Âişe'nin H 1292 tarihli mezar taşı, Ambarseki.

Res. 37. Kocabıyık oğlu Hacı Ali'nin H 1292 tarihli mezar taşı, Ambarseki.

Res. 38. H 1293 tarihli şahide parçası, Ambarseki.

Res. 39. Mehmed Ağa'nın mahdûmuna ait H 1295 tarihli mezar taşı, Ambarseki.

Res. 40. Yaylalı Hüseyin oğlu Yetim Mehmed'in H 1299 tarihli mezar taşı, Ambarseki.

Res. 41. Kara-Ali Mehmed'in kerimesine ait H 1300 tarihli mezar taşı, Ambarseki.

Res. 42. Hacı Ali oğlu Mehmed Ağa'nın H 1317 tarihli mezar taşı, Ambarseki.

Res. 43. Koca Mustafa oğlu Ahmed'in H 1318 tarihli mezar taşı, Ambarseki.

Res. 46. Ahmed bin Halil Efendi'nin H 1138 tarihli mezar taşı, Saip.

Res. 44. Devşirme mezar taşı, Saip.

Res. 45. Fâtima binti İbrahim'in H 1016 tarihli mezar taşı, Saip.

Res. 47. Kâhyaoglu ehli Havva Ana'nın H 1231 tarihli mezar taşı, Saip.

Res. 48. Bostancızade Mustafa Ağa kerimesi Âişe Kadın'ın H 1246 tarihli mezar taşı, Saip.

Res. 49. H 1246 tarihli şahide parçası, Saip.

Res. 50. H 1272 tarihli şahide parçası, Saip.

Res. 51. H 1310 tarihli şahide parçası, Saip.

Res. 52. H 1272 tarihli şahide parçası, Saip.

Res. 53. Kocabaş Halil Çavuş-zâde Mehmed Ağa mahdûmu Abdûlbaki'ye ait mezar taşı, TSE01, Saip.

Res. 54. Bosdancızâde Mehmed Ağa kerimesine ait mezar taşı, TSE02, Saip.

Res. 56, 56a, 56b. Mezar taşı başlıkları, Saip.

Res. 55. İmamoglu Mehmed'in kerimesi Hadice Hanım'a ait mezar taşı, TSE03, Saip.

Amasya Merkez İlçe, Bağlarüstü, Boğaköy ve Vermiş Köyleri ile Yassıçal ve Ziyaret Beldeleri Etnobotanik Envanteri 2005

Arzu CANSARAN* / Ömer Faruk KAYA**

ANAHTAR SÖZCÜKLER / KEYWORDS

Karadeniz Bölgesi, Amasya, etnobotanik, yararlı bitkiler, zararlı bitkiler, gıda, tıbbi bitkiler, yakacak, yem, el sanatları

Black Sea Region, Amasya, ethnobotany, useful plants, harmful plants, food, medicinal plants, combustibles, draw handicrafts

ÖZET/ SUMMARY

Amasya merkez ilçe, Bağlarüstü, Boğaköy ve Vermiş köyleri; Yassıçal ve Ziyaret beldelerinde halkın değişik alanlardaki bitki bilgisini belirlemeye yönelik etnobotanik çalışmaları, Eylül 2004 - Mart 2006 tarihleri arasında Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) destekleriyle sürdürülmüştür. 2 kişilik bir ekip aralıklı olarak toplam 30 gün (20 gün köylerde ve beldelerde, 10 gün merkez ilçede) çalışılmış, 50 kaynak kişi ile görüşülmüş, 350 bitki örneği toplanmıştır. Bu örneklerden 12'si Türkiye'ye endemik olmak üzere toplam 257 takson belirlenmiştir. Özellikle gıda bitkileri ile tıbbi bitkiler arasında bazı örtüşen türler olmakla birlikte 127 gıda, 93 ilaç, 12 yakacak, 16 yem, 60 el sanatları alanındaki kullanımın yanı sıra 49 bitki türünün de farklı alanlarda ya-

The aim of the ethnobotany research carried out between September 2004 and March 2006 was to determine the population's use of plants for various purposes in Amasya (Amasya city, Bağlarüstü, Boğaköy and Vermiş villages; Yassıçal and Ziyaret towns) with the support of the the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TÜBİTAK) and Turkish Academy of Sciences (TÜBA). A team of 2 worked periodically for total of 30 days (20 days in villages and towns, 10 days in Amasya city). During this period 50 local people were interviewed and 350 plant samples were collected. 12 of them endemic to Turkey, representing a total of 257 taxa. There were some overlapping uses (especially between food and medicinal plants) 127 plants species being used for

* Yrd. Doç. Dr. Arzu CANSARAN (Proje Yürütücüsü) / Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı, AMASYA

** Arş. Gör. Dr. Ömer Faruk KAYA (Proje Yürütücü Yardımcısı) / Harran Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü, ŞANLIURFA

rarlı oldukları saptanmıştır. Alandan farklı bitki kullanımlarına ilişkin 407 kullanım biçimi (reçetesi) derlenmiş ve gerekli görülen bitkiler ve bu bitkilerin çeşitli durumları, örneğin bitki tomurcuklandığı zaman, çiçek açtığı, meyve verdiği ve yaprak döktüğü zaman gibi dört mevsim bitkinin değişik görünüşleri fotoğraflanmıştır. Ayrıca "kullanımları saptanamayan ancak yerel adları tespit edilen" 21 bitki de genel bitki listesine eklenmiştir. Elde edilen bulgular Türkiye Bilimler Akademisinin Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamındaki "Kültür-Kitap" veritabanına da aktarılmıştır.

food, 93 for medicinal purpose, 12 as fuel, 16 as animal fodder, 60 for handicrafts, and 49 for miscellaneous purposes. Detailed instructions for 407 diverse uses were collected and the plants and their different state (eg. when in bud, in flower, in fruit, or when dying down in autumn) were photographed where it seemed necessary. Meanwhile, 21 plants whose uses were not determined but whose local names were identified were recorded in the general plant inventory. The findings were transferred into the "Kültür-Kitap" database, part of the Turkish Academy of Sciences (TÜBA) Turkey's Cultural Inventory Project.

GİRİŞ

Etnobotanik araştırmalar, deneme yanılma yoluyla edinilmiş ve uzun bir zaman sürecinde nesilden nesile aktararak günümüze ulaşmış çok değerli bilgileri yansıtan içerikleri ile bitkilerin bilimsel olarak değerlendirilmelerine önemli katkıda bulunur. Etnobotanik insanlarla bitkiler arasında tüm ilişkileri inceleyen bir bilim dalıdır ve kavram ilk kez 1896 yılında botanikçi John W. Harshberger (ABD) tarafından kullanılmıştır. İnsanların bitkilerden yararlanımını ifade eden bu sözcüğün anlamı, süreç içinde giderek genişlemiştir. Yararlanma sözcüğünden, bitkilerden sadece tıbbi ve gıda amaçlı yararlanım anlaşılmamalıdır; insanların günlük yaşamlarında, örneğin çeşitli aletlerin yapımında bitki kullanmaları gibi somut ya da efsanelere konu etmeleri gibi soyut şekillerde yararlanımları; hatta etrafında bulunan bitkilere sadece isim vermiş olmaları bile etnobotanik konusuna girer (Sarıkoğlu 1998). Bitkilerin tedavi amacıyla kullanılmaları insanlık tarihi kadar eskidir. Günümüzde bitkilerle tedavi (fitoterapi) bir bilim dalı haline gelmiştir. "yeşil dalga, yeşil ilaç" adıyla anılan ilaç ve tedavide doğaya dönüş tüm Avrupa ve Amerika'yı etkisi altına almaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation/ WHO) tarafından yapılan bir çalışma, dünyada yaklaşık 21,000 bitki türünün ilaç sanayinde kullanıldığını ortaya koymuştur. Etnobotanik çalışmalar yalnızca insanlarla bitkilerin yüzyıllardan beri devam eden karşılıklı etkileşimlerini kaydetmekle kalmaz aynı zamanda bu etkileşimden doğan sonuçları, biyolojik çeşitliliğin korunması ve kırsal kesimde yaşayan halkın gelişiminde kullanılmasına da olanak verir (Koçak 1999). Türkiye gibi endemik bitkiler açısından zengin bir ülkede halkın bilgisinden yararlanmayı bilebilirsek, gerek o yörenin gerekse ülkenin ekonomisine katkı sağlayabilecek çok değerli kazanımlarımız olacağı büyük bir olasılık olarak görülmektedir (Yıldırım 2004).

Amasya (merkez), Bağlarüstü (Moramil), Boğaköy ve Vermiş köyleri ile Ziyaret ve Yassıçal beldelerinde Eylül 2004 ile Mart 2006 tarihleri arasında gerçekleştirilen etnobotanik çalışmalarında, yöre halkının hangi tür bitkilerden, hangi amaçlarla (beslenme, insan ve hayvan tedavisi, boya yapımı, nazara karşı; süs ve çit bitkisi, yem, yakacak bitkileri olarak vb.) ve nasıl yararlandıkları saptanmıştır. Arkeolojik ve mimari açıdan hayli zengin olan Amasya'nın saklı kalmış ya da unutulmaya yüz tutmuş kimi etnobotanik değerleri de böylece ortaya çıkarılıp belirlenmiştir. Bu da kentin kültürel envanterinin oluşumu bakımından çok önemlidir.

Yapılan arkeolojik araştırmalar ve kazılardan elde edilen veriler ışığında, Amasya'nın tarihinin Kalkolitik döneme (MÖ 5500- MÖ 3800) uzandığı görülmektedir. Tarihi açıdan çok eski ve zengin olan Amasya'da, etnobotanik alanında bilinen en eski çalışma, Kerim Alpınar'ın 1979 yılında yaptığı çalışmadır (Alpınar 1979). Bu çalışma Akdağ ve çevresindeki köyler ile Amasya'nın merkezinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ilaç olarak kullanılan 36 bitkinin yerli kullanılışı incelenmiş ve 60 bitkinin de Amasya yöresi için özel olan adları saptanmıştır. Bunun dışında, Tetsuro Fujita ve diğer araştırmacıların 1995'te Amasya'yı da kapsayan Orta ve Batı Karadeniz Bölgesinde gerçekleştirdiği (Fujita *et al.* 1995) bir çalışma daha mevcuttur. Bu araştırmada ise Amasya'nın merkez ilçesinde (Amasya Kalesi, Beldiçe ve Yuva-köy köyleri) ile Amasya'nın Taşova ilçesinin Destek beldesinden toplanan bitkiler yöre halkının da katkılarıyla değerlendirilmiştir. Çalışma alanımıza yakın bölgelerde bunların dışında da birtakım etnobotanik çalışmalar yapılmıştır (Alpınar 1979; Sezik *et al.* 1992; Vural *et al.* 1997; Ertuğ 2000; Dönmez 2000; Yeni 2001; Sezik *et al.* 2001; Çelikel 2002; Ezer ve Mumcu-Arısan 2006; Cansaran *et al.* 2007a).

Alan çalışmaları, Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalından Yrd. Doç. Dr. Arzu Cansaran'ın proje yürütücülüğünde; Harran Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü Arş. Gör. Dr. Ömer Faruk Kaya'nın proje yürütücü yardımcısı olarak katılımıyla gerçekleştirilmiştir. 2004 yılının Ağustos - Ekim aylarında başlayan arazi gezilerine 2005 yılında da devam edilmiştir. 2005'in Ocak ve Şubat aylarında literatür sağlama çalışmaları büyük çoğunlukla tamamlanmıştır. 2005 yılında yapılan arazi gezileri özellikle Mart - Temmuz ayları arasında yoğunlaştırılmıştır. Toplanan tüm bitkiler kurutulularak herbaryum materyali haline getirilmiştir. 2005 yılının Eylül - Aralık aylarında ise bitkilerin tayin işlemleri bitirilmiş; tayinlerinde şüpheye düşülen bitkiler Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Herbaryumundan (ANK) kontrol edilmiştir. Tayin işlemleri esnasında Türkiye Florası'ndan (Davis 1965-1985, Davis *et al.* 1988, Güner *et al.* 2000) yararlanılmıştır.

Bu çalışma (proje no: E2), TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında 2004 yılı bütçesinden sağlanan katkı ile gerçekleştirilebilmiştir. Proje çerçevesinde 50 kaynak kişi ile görüşülmüş 350 bitki örneği toplanmıştır. Kaynak kişilerin yaşları 35-65 arasında değişmekte olup bunların çoğunluğunu kadınlar (40'ı kadın, 10'u erkek) oluşturmaktadır. Köy ve beldelerin seçimleri yapılırken şehre uzaklıklarının ve yüksekliklerinin (rakım) farklı olmasına dikkat edilmiştir.

Köy ve beldelere (Bağlarüstü, Boğaköy ve Vermiş köyleri; Yassıçal ve Ziyaret beldeleri) ilkbahar, sonbahar ve yaz aylarında 3'er kez, kış aylarında ise 1'er kez gidilmiştir. Bu ziyaretlerde o yörelerde konaklanmamış, ancak oralarda kalınan süreler içerisinde (gün boyunca), hemen her an halktan bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Bu arada bu ziyaretler sırasında köy ve beldelerin geçim kaynaklarının farklı olduğu saptanmıştır. Örneğin, "Bağlarüstü ve Vermiş köyleri ile Yassıçal beldesi" tarım ve hayvancılıkla geçinen, nispeten fakir alanlar olarak göze çarparken, daha zengin oldukları görülen Boğaköy'de tarım/ sanayi ürünlerinin (pancar, hububat vb.) ekim ve hasatlarının yapıldığı, Ziyaret beldesinde de meyveciliğin temel geçim kaynağı olduğu saptanmıştır. Amasya il merkezinde ise halktan sürekli olarak bilgi edinilmeye çalışılmış ve bunda da başarılı olunmuştur; hatta en çok bilgi Amasya il merkezinden toplanmıştır. Amasya merkezde özellikle Hacılar Meydanı, Gökmedrese, Üçler, Şamlar, Şehci, Gölü Bağları mahallelerinde yaşayan insanlardan bitki kullanım bilgileri toplanmıştır. Adı geçen köy ve beldelerden gelip Amasya il merkezine yerleşen kişilerle görüşüldüğü gibi, Amasya'da haftada 3 gün (çarşamba, cumartesi, pazar) kurulan semt pazarlarına da belirli zamanlarda gidilerek özellikle proje kapsamındaki köy ve beldelerden gelenlerle ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Gerekli görülen kişi ve bitkiler de fotoğraf-

lanmıştır.

Amasya günümüzde neredeyse hiç göç almayan ve göç vermeyen iller arasında yer almaktadır (TC Amasya Valiliği 2002). Bu durum etnobotanik gibi çalışmalarda çerçeve çizmek bakımından kolaylaştırıcı olmaktadır.

Araştırma yaptığımız yerleşim alanlarının rakımları altimetre ile ölçülmüştür. Buna göre Amasya 412 m, Yassıçal 1050 m, Vermiş 1100 m, Boğaköy 700 m, Bağlarüstü 750 m, Ziyaret 500 m yüksekliktedir. Bu çalışmanın kapsamına giren yerleşim alanlarının yüzölçümlerine ilişkin Amasya Kadastro İl Müdürlüğünden edinilen bilgiler şöyledir:

Bağlarüstü köyü 11.194 dekar, Boğaköy köyü 20.379 dekar, Vermiş köyü 12.101 dekar, Yassıçal beldesi 17.856 dekar, Ziyaret beldesi 3.877 dekar.

Vermiş köyü ve Yassıçal beldesi gibi yüksek rakımlı yerleşim alanlarında dikkati çeken olgulardan bir de buralarda daha çok yaşlı ve çocukların yaşıyor olmasıdır. Gençler ise ya iş bulabilme (genellikle de kapıcılık) umuduyla şehirlere göç etmekte ya da olanak bulabilirlerse üniversiteye devam etmektedir. Bu kişilerin yaşadıkları yerlere geri dönüşleri de biraz zor olmaktadır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE AYRINTILI ANLATIMI

YÖNTEM

Amasya (merkez ilçe), Yassıçal ve Ziyaret beldeleri ile Bağlarüstü, Boğaköy ve Vermiş köylerinde, soru sorma yoluyla bitkilerin kullanış şekilleri ve varsa yerel isimleri öğrenilmiştir. Soru formu, "yeri, bitkinin Latince adı, yerel adı, hangi amaçla kullanıldığı, kullanılan kısmı ve kullanım şekli" kısımlarından oluşmaktadır. Ayrıca formun üst tarafında görüşme tarihi, yerleşim alanının adı ve görüşülen kişinin adı da belirtilmiştir. Daha sonra tüm yerleşim alanlarından toplanan bilgiler içerisinden sırayla gıda, tıbbi, yakacak, yem, el sanatları, yararlı - zararlı ve diğer amaçlar için kullanılan bitkiler ayrı ayrı derlenmiştir. Bitkilerin kullanım kodları verilirken TÜBA-TÜKSEK kapsamında Buldan'da yapılan Etnobotanik Pilot Projesi (Ertuğ *et al.* 2004) esas alınmıştır (bkz. s. 138 Çizelge 1).

Daha sonra, bitkiler familyalarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Bu bilgiler Ek 1'de "Amasya Etnobotanik Çalışmasında Belirlenen Bitki Listesi" adı altında verilmiştir. Bitki taksonlarının otörleri yazılırken Authors of Plant Names isimli eserden (Brummit ve Powell 1992) kontrol edilmiştir. Çalışma alanımızdaki endemik bitkiler ise "Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı"ndan (Ekim *et al.* 2000) kontrol edilerek verilmiştir. Buna göre çalışma sahasında çeşitli amaçlarla yararlanılan endemik bitkilerin hepsinin tehlike kate-

gorilerinden "LR (lc)" ye girdiği gözlemlenmiştir (LR-lower risk: Az tehdit altında; lc-least concern: En az endişe verici). Yani araştırdığımız alanda kullanımları olan endemik bitkiler (12 adet), herhangi bir koruma gerektirmeyen ve tehdit altında olmayan bitkilerdir.

Bir bitkinin farklı kullanımları var ise hepsi de alt alta yazılmıştır. Bu arada, halk tarafından farklı amaçlarla kullanımlar bile, ülkemizde bitkilerimizin yöresel adları konusunda büyük bir eksiklik olduğu görüldüğü için, sadece yerel isimleri tespit edilebilen bitkiler de "kullanımı saptanamayan ancak yerel ad verilenler" olarak asıl listeye eklenmiştir. Halk tarafından bitkilere verilen yöresel adlar ile ilgili bazı folklor yayınları vardır. Bunlarda genellikle bitkiye verilen yöresel adların listesi ve bazı kullanılışları yer almaktadır.

Yöresel adları ve kullanılışları verilen fakat Latince adları verilmeyen bitkilerin çoğu kez hangi türe ait oldukları bilinmemektedir (Baytop 1994). Bu durumda, bitkilerin yerel adlarının Latinceleriyle birlik-

Çizelge 1: BİTKİ GRUBU/ KULLANIMI (Bitkilerin kullanım kodları)

I. Gıda bitkileri	
01	Gıda-yemek olarak tüketilenler
	Yaprak ve filizleri yenilenler
	Kök ve gövdeleri yenilenler
	Yumruları yenilenler
	Meyve ve tohumları yenilenler
	Mantarlar
	Çiçekleri yenilenler
02	İçecek olarak (çay vb.) tüketilenler
03	Baharatlar-tatlandırıcılar
04	Şifalıları
05	Çerezler
06	Sakız
07	Diğer (maya, bitki özleri vb.)
II. İlaç olarak yararlanılan bitkiler (Şifa bitkileri)	
01	İnsan tedavisinde
02	Hayvan tedavisinde
III. Yakacak olarak yararlanılan bitkiler	
IV. Yem olarak yararlanılan bitkiler	
V. El sanatlarında yararlanılan bitkiler	
01	Doğal boyamada kullanılan (boyar madde ve mordanlar)
02	Hasır örme
03	Sepet örme
04	Süpürge
05	Ağaç işleri (kap, kaşık, kovan, baston, oyuncak, ağızlık, müzik araçları)
06	Tespih, boncuk
07	Nazarlık
08	Diğer (ip, alet sapı, hediyelik eşya vb.)

VI. Diğer yararlı bitkiler	
01	Çatı örtüsü, çardak, çit bitkileri
02	Yağ elde edilenler (sığla, defne vb.)
03	Katran
04	Zamk, tutkal
05	Uyuşturucu, yatıştırıcı
06	Muska, büyü, tütsü
07	Kuş, balık avında kullanılanlar
08	Süs bitkileri
09	Gölge vericiler
10	Böcek kovucu, öldürücüler
11	Küf ve mantara karşı
12	Sabun
13	Anıların bal aldığı bitkiler
14	Erozyona karşı kullanılanlar
15	Su kurutma ve temizleme
16	Sosyal kullanımlar (çocuk oyunları, süslenme vb.)
17	Rüzgâr kesiciler
18	Diğer (kuluçka, dölleme vb.)

VII. Yararlı/zararlı kabul edilen bitkiler	
01	Zararlılar
02	Bir başka yararlı bitkiye işaret edenler
03	Hayvanların sevmediği, yemediği bitkiler
04	Zehirli olduğu bilinen, zehirli olduğuna inanılan bitkiler
05	Güzel kokusuyla sevilenler
06	Kötü kokan bitkiler ve kötü koktuğu için ad verilenler
07	Dış görünüşüyle adlandırılanlar
08	Çok görüldüğü bir yere dayanarak isim verilenler
09	Diğer (mevsimsel işaretler vb.)

te saptanmasının önemi vurgulanmaktadır. Bitkilerin kullanılan kısımlarına ilişkin bilgiler Çizelge 2'de belirtildiği şekilde kodlanmıştır (bkz. s. 139).

AYRINTILI ANLATIM

Arazi çalışmaları

Amasya ili, Kuzey Anadolu ve İç Anadolu'nun sınırı üzerindedir (Baytop ve Alpınar 1980). Amasya, Karadeniz Bölgesinin orta bölümünde yer alır, ancak denize kıyısı bulunmaması nedeniyle İç Anadolu Bölgesinin sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerini göstermektedir. İl toprakları 35° 00' ve 36° 30' doğu boylamları ile 40° 15' ve 41° 02' kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır. Amasya'nın kuzeyinde Samsun, doğusunda Tokat, güneyinde Yozgat ve batısında ise Çorum yer alır. Amasya yer yer engebeli yer yer de geniş ovalık alanları olan bir ildir. Yeşilirmak, geçtiği vadilerde geniş boğazlar oluşturarak dağ dizilerinin iki ayrı grupta toplanmasına neden olmuştur. En yüksek nokta 2062 m ile Akdağ'dır. Yeşilirmak ve çevresinde yer alan ovaların yükseltileri 500-600 m arasında değişir. İlde oldukça yoğun bir akarsu drenaj ağı vardır. Bir bakıma irili ufaklı vadiler zincirinden oluşmuştur (Amasya Valiliği 2003). Türkiye florası'ndaki kareleme sistemine göre Amasya A5-A6 karelerine girmektedir (Davis 1965-1985). Orta

Çizelge 2: BİTKİLERİN KULLANILAN KISIMLARI

	Kullanılan kısımlar
A	Tüm bitki
B	Kökleri
C	Toprakaltı gövdesi
Ca	Yumru gövde
Cb	Rizom
Cc	Soğan
Cd	Sert soğan
D	Gövdesi
E	Yaprakları-filizleri
F	Çiçekleri
G	Meyvesi
H	Tohum
I	Diğer
Ia	Öz
Ib	Kabuk
Ic	Lateks
Id	Reçine
Ie	Kozalak
If	Katran
K	Mantar
L	Liken

Karadeniz bölgesinin güneyinde yer alan Amasya, diğer Karadeniz illerine nazaran sert bir iklime sahiptir. Bununla beraber Amasya, bölgenin diğer illeriyle kıyaslanırsa kurak sayılır. İl içinde yağış kuzeyden güneye inildikçe azalmaktadır (Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı 1991). Kısacası Amasya'da geçit bölgesi iklimi egemendir. Genellikle ılıman olan iklim bazen Karadeniz, bazen de İç Anadolu karasal iklim özelliğini gösterir. Bitki ekolojisti Louis Emberger'e göre Amasya'da "yarı kurak Akdeniz iklim katı" (kış son derece soğuk) hâkimdir.¹ Amasya ili iklim diyagramı "Walter Yöntemine" göre (Akman 1990), çizilirken Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğünden alınan, Amasya'ya ait 29 yıllık (1975-2003) meteorolojik verilerden yararlanılmıştır (lev. 1: şek. 2). Etnobotanik alan araştırması, daha önce de belirtildiği gibi Amasya il merkezi, Bağlarüstü, Boğaköy ve Vermiş köyleri ile Yassıçal ve Ziyaret beldelerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışılan bölgenin topografik yapısı 1/100 000 ölçekli haritadan yararlanarak gösterilmiştir (lev. 1: şek. 1).

İklim, topografya ve ana madde farklılıkları nedeniyle Amasya ilinde büyük toprak grupları oluşmuştur. Bunların yanında toprak örtüsünden yoksun bazı arazi tipleri (çıplak kaya ve molozlar vb.) de görülmektedir (Köy İşleri Bakanlığı 1975). Bölgede eğim değerlerinin % 100'ü aştığı Amasya şehir merkezinin batı ve doğu yamaçları gibi kesimlerde anakaya tamamen ortaya çıkmış durumdadır. Amasya şehir merkezi çevresinde metamorfik kayalar üzerinde yer alan kalkerler literatüre "Amasya Kalkerleri" olarak geçmiştir (Zeybek 1998). Çalışma alanımızda yaygın toprak tipleri kestane rengi topraklar, alüvyal

topraklar, kolüvyal topraklar ve kırmızı kahverengi topraklardır (Köy İşleri Bakanlığı 1975). Amasya ve çevresinin jeolojisi incelendiğinde, Siluriyen öncesi yaşlı yeşil şist fasiyesindeki metamorfikler en eski oluşumlar olarak görülmektedir. Ayrıca alanda, alüvyonlar, yamaç molozları, metakumtaşları, kum ve kilaşları, kireçtaşları hâkimdir (Haznedar 1989).

Amasya yakınlarının vejetasyonu tamamen İç Anadolu karakteri taşımakta, ancak bitkileri arasında Akdeniz elementlerinin de karışmış olduğu görülmektedir. Dere boylarında ve sırtlarında hâkim ağaç ve ağaçsılar *Quercus cerris* var. *cerris* (pelit) (örnek no: 4229/ lev. 2: res. 1), *Pistacia terebinthus* ssp. *palaestina* (sakızlık ağacı/ çetene/ menengüç) (örnek no: 3303), *Carpinus* sp. (lev. 2: res. 2), *Amelanchier rotundifolia*, *Platanus orientalis*'dir. Şehir merkezindeki kale sırtlarında ise *Ephedra major*, *Fumaria densiflora*, *Cistus creticus*, *Astragalus andrachneifolius*, *Ruta montana* (hava otu/ humma otu) (örnek no: 4120/ lev. 2: res. 3), *Fibigia eriocarpa*, *Heliotropium suaveolens*, *Schrophularia libanotica* ssp. *libanotica*, *Salvia verticillata* ssp. *amasiaca* (ellik otu) (örnek no: 4147) ilk göze çarpan bitkilerdir (Baytop ve Alpınar 1980). Diğer yandan araştırdığımız alanların civarlarında çoğunlukla *Quercus* sp. - *Carpinus* sp. karışımı çalılıklar yer almaktadır. Bunun yanında, Vermiş köyü ve Yassıçal beldesi çevresinde *Arbutus andrachne*'lerin (lev. 2: res. 4) güzel geliştikleri alanlar görülmüştür. Çalışma alanımızın civarında yaygın olan diğer çalılar ise *Crataegus* sp., *Paliurus spina-christi* (çaltı diken) (örnek no: 4268/ lev. 2: res. 5), *Cerasus prostrata* var. *prostrata* (davşan elması) (örnek no: 3300), *Cerasus mahaleb* var. *mahaleb* (Endülüs-mahlep) (örnek no: 4272/ lev. 2: res. 6), *Sorbus* sp. (lev. 3: res. 7), *Acer* sp., *Populus tremula* vb. bitkilerdir. Yer yer tek tük veya küçük gruplar halinde (Örneğin Amasya il merkezinde, Karaman Dağı üzerindeki karaçam kalıntı ormanı gibi (bkz. lev. 3: res. 8), *Pinus nigra* ssp. *pallasiana* (karaçam) (örnek no: 4260), *Pinus sylvestris* (sarıçam) (örnek no: 4264), *Pinus brutia* (kızılçam) (örnek no: 4267) da göze çarpmaktadır. Öte yandan, Amasya il merkezinden Yassıçal beldesine ve Vermiş köyüne giderken yol kenarlarında *Vitex agnus-castus* (hayıt) bitkisine sıkça rastlanmaktadır (lev. 3: res. 9).

Yörede kaya vejetasyonu da oldukça iyi gelişmiştir. Ancak aynen çayır ve meralarda olduğu gibi kayalık alanlarda da çalışma güç olduğundan bu vejetasyon tipi hakkında fazla bir bilgi yoktur. Amasya'da daha çok flora çalışmaları yapılmıştır (Alpınar 1979b, Peker 1988; Kurt ve diğ. 1998; Cansaran ve Aydoğdu 1998; Cansaran 2002; Yücel 2005; Korkmaz et al. 2005; Celep et al. 2006) vejetasyon çalışmaları birkaç tanedir (bkz. Cansaran ve Aydoğdu 2001; Ketenoğlu et al. 1994) ayrıca devam etmekte olanları da mevcuttur.

Erozyon şimdilik çok fazla sorun olmasa da, vejetasyon bu hızla ve özellikle biyotik faktörlerin etkisiyle

yıpratılmaya devam edilmesi durumunda, ilerleyen yıllarda önemli bir sorun olarak bölge insanlarının karşısına çıkabilecektir. Mera kullanımı hususunda ise bölge halkı yeterince bilinçli değildir. Bazı yerlerde mera alanları tarım alanlarına dönüştürülmeye çalışılmakta her ikisinin de gereği ve önemi unutulmaktadır. Yine de son zamanlarda orman tahribatının geçmişe oranla azalıyor olması sevindiricidir.

Genel bulgular

Amasya'da Eylül 2004 ile Mart 2006 tarihleri arasında yürütülen bu çalışma neticesinde 407 reçete² derlenmiştir. Kullanımı saptanamayan ancak yerel adları tespit edilen bitkilerin de asıl listeye eklenmesiyle 257 takson değerlendirilmiştir (bkz. s. 151, EK 1). Değerlendirilen toplam 257 bitki taksonunun 211'i doğal, 46'sı kültür bitkisidir. Bitkilerin 13'ü Akdeniz, 16'sı Avrupa-Sibirya, 14'ü de İran-Turan fitocoğrafik bölgesi elementidir. Bazı örtüşen kullanımlar da olmakla birlikte, kullanım alanlarına göre bitki sayıları şöyledir: Gıda (127), ilaç (93), yakacak (12), yem (16), el sanatları (60), diğer yararlı bitkiler (22), yararlı/zararlı kabul edilen bitkiler (27), kullanımı saptanamayan ancak yerel ad verilenler (21). Tüm bitkilerin % 4.66'sı (12 tanesi) endemiktir. Endemik türlerin kullanımı Dünyanın başka hiçbir yerinde saptanamayacağından bu türlerin yerel olarak nasıl kullanıldıklarının bilinmesi kültür tarihi açısından olduğu kadar, gerektiğinde koruma önlemleri alınması açısından da önemlidir (Ertuğ et al. 2004).

Gıda olarak/ beslenmede kullanılan bitkiler

Amasya, özellikle elması (misket veya Amasya misketi deniyor) ve de bamyası ile ünlü olan bir ilimizdir. Kültür elması (*Malus communis* H.J. Lam.) yetiştiriciliği ülkemiz genelinde yapılmaktadır. Fakat bu kültür bitkisinin geliştiği en uygun kültür merkezleri, yabanisinin yayılma alanlarına paralel olarak Kuzey Anadolu'da bulunmaktadır. Kuzey Anadolu, Karadeniz kıyı bölgesi ile İç Anadolu ve Doğu Anadolu yaylaları arasındaki geçit bölgeleri ve son yıllarda güneyde Göller Bölgesi elmanın önemli yetiştiricilik alanlarını oluşturmaktadır. Dünyada elma üretiminde Türkiye Çin, ABD ve Fransa'dan sonra 4. sırayı almaktadır. Amasya elmasının kökeni Anadolu'dur. Amasya elması ağacı orta kuvvette büyür, yayvan bir taç yapar ve uzun ömürlüdür. Bir yıl çok meyve verirken bir yıl dinlenir. Amasya elması, orta irilikte, karın tarafı genişçe, kabuğu ince, sert, güneş gören yüzü koyu, diğer tarafları açık kırmızı ve yer yer yeşil zemin rengi görülmektedir. Meyve eti hafif yeşilimtrak-beyaz, tatlı, sulu, yeme olumunda gevrek ve kokuludur (<http://www.angelfire.com/ks3/kemerhisar/elma.htm>) (lev. 3: res. 10). Amasya elması, Amasya semt pazarlarında ABD kökenli olan diğer elma çeşitleri (golden delicious, starking delicious) ile birlikte satılmaktadır (lev. 3: res. 11).

Ayrıca, Amasya ülkemizin en çok kiraz üreten ili konumundadır. Son yıllarda özellikle şeftali yetiştiriciliğinde de kaliteli meyve üretimi yapılmaktadır (Amasya Valiliği 2002). Çalışılan yerleşim alanlarında özellikle Ziyaret beldesinde elma, kiraz ve şeftali yetiştiriciliği oldukça gelişmiştir. Bunların dışında ayva, erik, vişne, armut, kayısı, yörede yaygın olarak üretilen meyveler arasındadır. Sebzelerde, bamyanın dışında domates ve soğan ihraç ürünleri arasında yer almakta olup son yıllarda sırık domatesi yetiştiriciliğinde büyük mesafe kat edilmiştir (Amasya Valiliği 2002). Yörede üretimi yapılan diğer sebzeler arasında ıspanak, fasulye, bezelye, nohut, salatalık, marul, pırasa, bakla, patates, biber vb. sayılabilir.

İlde yetiştirilen başlıca tarımsal sanayi bitkileri ise şekerpancarı, haşhaş, tütün ve ayçiçeğidir. Son yıllarda aşırı sıcaklık ve kuraklık nedeniyle genel olarak verim düşmüştür (Amasya Valiliği 2002). Envanter çalışması yaptığımız alanlarda, genel olarak sanayi bitkileri üretilmekle birlikte, bu ürünlerden en çok gelir sağlayan saha olarak, özellikle şekerpancarı ve tahıl üretiminin yapıldığı Boğaköy öne çıkmaktadır.

Çalışma sahalarında sebzelerin taze olarak tüketilmelerinin yanında, kurutularak ve konserve yapılarak da tüketildikleri gözlemlenmiştir. Örneğin fasulye kırılarak ya da dilimlenerek kurutulurken; biber ile patlıcan içleri oyulup ipe dizilerek (genellikle pence-re ya da balkon demirlerine asılarak) kurutulmaktadır. Bu sebzelerin konserveleri de yapıp tüketilmektedir. Ancak gelişen teknolojiye otürü, son zamanlarda meyve ve sebzelerin derin dondurucularda dondurulup sonradan tüketilmesi durumu da yörede yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak, kırsal kesimde salça yapımı;³ kuşburnu reçeli (marmelatı) yapımı; pekmez yapımı (özellikle üzüm-den); şeftali, kayısı, gül, incir, patlıcan, ayva, vişne, çilek vb. reçellerin yapımı; turşu yapımı, sarmalık (dolmalık) yaprak salamurasının yapımı; komposto (hoşaf) yapımı gelenekleri aynı yoğunlukta devam etmektedir. Bunlardan özellikle şeker katılmamış kuşburnu marmelatı(4), pekmez çeşitleri ve salamura üzüm (devek) yaprakları belirli günlerde (çarşamba, cumartesi ve pazar) kurulan halk pazarlarında satılmaktadır.

Amasya'nın çöreği (cevizli ve haşhaşlı), keşkeği (keşkeş) ve bakla dolması (baklalı dolma) en ünlü yemekleridir. Yağlı (cevizli ve haşhaşlı), yanıç (gözleme), işkefe böreği, pıtıl ekmek (lavaş ekmek), cızlak (krep) yörede yapılan hamur işleri arasında sayılabilir. Yine etli bamya ve toyga çorbası da yöreye has yemeklerdir (Amasya Valiliği 2002).

Çalışma alanımızda tespit ettiğimiz 127 bitki gıda amaçlı kullanılmaktadır. Bunların 34'ü kültür bitkisidir. Gıda olarak tüketilen bitkilerin 7'si endemiktir. Bunların da 3'ü geofittir. *Crocus ancyrensis* (sarı çiğdem) (örnek no: 3294), *Iris galatica* (nevrüz-menevşe) (örnek no: 4234) ve *Iris histrioides* (nevrüz-menevşe) (örnek no: 4232). Bu türlerden *Crocus anc-*

yrensis'in çiğ olarak yumruları yenirken, *Iris galatica* ve *Iris histrioides*'in de yine çiğ olarak petalleri ve yumruları yenmektedir. Diğer bir endemik tür olan emzik otu- emecek- ballık- balcık- bal otu / *Wiedemannia orientalis*'in (örnek no: 4237/ lev. 4: res. 18) ise petallerinin altındaki nektar yenmektedir. Yine endemik türlerden *Lycium anatolicum*'un (ak çalu/ mor tiken) (örnek no: 3318) meyveleri tüketilirken, *Sideritis dichotoma*'nın (tüylü adaçayı) (örnek no: 4241/ lev. 5: res. 19) çayı yapılır. *Satureja wiedemanni* (kekik) (örnek no: 4199/ lev. 5: res. 23) ise baharat bitkisidir.

Gıda olarak tüketilen bitkiler arasında en büyük çoğunluğu, yörede "pancar" tabir edilen ve bilhassa eylül-ekim/ mart-nisan aylarında pazarlarda satılan bitkiler oluşturmaktadır. Bunların bazıları tek başlarına; büyük bir kısmı da karışık olarak çoğunlukla ıspanak yemeği gibi hafif sulu bir şekilde pişirilip yenmektedir. Hafif sulu (az su katılarak) bir şekilde tek başlarına pişirilen pancarlar şöyle sıralanabilirler: *Portulaca oleracea* ssp. *oleracea* (pirpirim: taze olarak yoğurtlu salatası da yapılır) (örnek no: 4263), *Urtica dioica* (dalağan: kurutulup baharat olarak kullanılır ve pide ve böreklerle iç olarak da konur) (örnek no: 3388), *Asparagus officinalis* (menevcer: kavrularak ya da haşlanıp yumurta ile pişirilerek de yenir) (örnek no: 3265), *Chenopodium album* ssp. *album* var. *album* (sirkem: kavrularak ya da haşlanıp yumurta ile pişirilerek de yenir) (örnek no: 3427), *Polygonum cognatum* (madımak: salataya konur ya da kavrularak yenir) (örnek no: 3424), *Silene vulgaris* var. *vulgaris*⁵ (tavuk gıcı: yumurtayla kavrularak da yenir) (örnek no: 3436), *Amaranthus retroflexus* (kara göz pancarı: kavrularak da yenir) (örnek no: 3429).

Yine hafif sulu (tiritli) şekilde diğer pancarlarla karıştırılarak pişirilen pancarlar ise aşağıdaki gibidir: *Stellaria media* ssp. *media* (kaz otu) (örnek no: 3302); *Lamium purpureum* var. *purpureum* (ballık) (örnek no: 3289); *Scorzonera cana* var. *radicosa* (tekelcan) (örnek no: 3451-B); *Tragopogon longirostris* var. *abbreviatus* (yemlik: kavrularak veya çiğ olarak tuzlanarak da yenir) (örnek no: 3406); *Capsella bursa-pastoris* (kuş ekmeği) (örnek no: 3290); *Cerastium brachypetalum* ssp. *roeseri* (tavşantopuğu) (örnek no: 3296); *Holosteum umbellatum* var. *tenerrimum* (erişte) (örnek no: 4216); *Nonea caspica* (danadili) (örnek no: 4213); *Geranium rotundifolium* (yüzükkaşı) (örnek no: 3287); *Adonis flammea* (arapsaçı) (örnek no: 3451-A); *Erodium cicutarium* subs. *cutarium* (leylekburnu) (örnek no: 4230); *Erodium ciconium* (kekliktırnağı: kavrularak da yenir) (örnek no: 3349); *Geranium pusillum* (gelinparmağı) (örnek no: 3349); *Convolvulus arvensis* (dana şarmışavı) (örnek no: 4151); *Polygonum arenastrum* (kara madımak) (örnek no: 3422); *Plantago major* ssp. *major* (bağ yaprağı) (örnek no: 3398/ lev. 3: res. 12); *Bryonia alba* (ilüngür: kavrularak da yenir) (örnek no: 3338); *Rumex patientia* (efelik: bazen tek de pişirilir) (örnek

no: 3387); *Rumex angustifolius* ssp. *angustifolius* (efelik: bazen tek de pişirilir) (örnek no: 4156); *Malva neglecta* (kömeç: bazen tek de pişirilir) (örnek no: 3389); *Malva sylvestris* (kömeç: bazen tek de pişirilir) (örnek no: 4253); *Anchusa strigosa*⁶ (dikencik: kavrularak da yenir) (örnek no: 3228); *Carduus pycnocephalus* ssp. *albidus*⁶ (dikencik) (örnek no: 3418); *Cirsium arvense* ssp. *vestitum*⁶ (dikencik / köy göçüren) (örnek no: 3414); *Chenopodium murale* (altıgöz) (örnek no: 3342); *Arum euxinum* (minik: tek başına kavrularak da yenir; tadı biraz acımsıdır) (örnek no: 4206); *Picris strigosa* (sütlücan: kavrularak da yenir) (örnek no: 3439); *Polygonum convolvulus* (yeme şarmışavı) (örnek no: 4138); *Anchusa leptophylla* ssp. *leptophylla* (sığırdili: kavrularak da yenir) (örnek no: 4143); *Veronica polita* (ilgancık: aynı zamanda kavrulur) (örnek no: 3288); *Buglossoides arvensis* (karerüş: aynı zamanda kavrulur) (örnek no: 3397); *Cerastium dichotomum* ssp. *dichotomum* (dingilcük: aynı zamanda kavrulur) (örnek no: 3403); *Vicia narbonensis* var. *narbonensis* (yılan yastığı) (örnek no: 3407); *Silene alba* ssp. *ericalycina* (kurtkulağı) (örnek no: 3299); *Neslia apiculata* (tarla gıcı: haşlanıp yumurtayla kavrularak da tüketilir) (örnek no: 3325). Pancarların dışında *Rumex scutatus* (eşkiçük) (örnek no: 3401) ve *Rumex acetosella*'nın (eşkiçük) (örnek no: 4259) da yaprakları çiğ olarak tüketilmektedir; yaprakların tadı ekşi olup limonu andırmaktadır.

Gıda olarak tüketilenler grubundaki bitkilerin 59 tanesinin filiz ve yaprakları (çoğunlukla pancarlar), 2 tanesinin kökü, 8 tanesinin yumruları, 42'sinin meyve ve tohumları, 11 tanesinin çiçekleri yenmektedir. 7 tanesi çay gibi kaynatılarak ya da demlenerek, 9 tanesi baharat olarak, 8 tanesi de değişik biçimlerde (bitki özleri damıtılarak, sakız alınarak, maya vb.) kullanılmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi filizi (genç sürgün) ve yaprakları yenen bitkiler çoğunlukla "pancar" diye nitelendirilmektedir. Kökü yenen bitkiler *Eryngium campestre* var. *virens* (kuşkonmaz otu: bu bitkinin kökünün dış kısmı soyularak iç kısmı taze olarak yenir) (örnek no: 4204) ve *Beta vulgaris* L. prov. *altissima* (Döll) J. Helm'dir (kocabaş/ şeker pancarı). Yumruları yenen bitkiler ise *Helianthus tuberosus* (yerelması), *Solanum tuberosum* (patates), *Geranium macrostylum* (deli daban) (örnek no: 3368), *Iris histrioides* (nevruz) (örnek no: 4232), *Iris galatica* (nevruz) (örnek no: 4234), *Scorzonera mollis* ssp. *szowitsii* (geçi ciciği) (örnek no: 3383), *Crocus ancyrensis* (çiğdem) (örnek no: 3294) ve *Crocus reticulatus* ssp. *reticulatus*'tur (çiğdem) (örnek no: 4233). Meyveleri yenen bitkiler arasında tabi ki öncelikle kültür bitkileri vardır (elma, kiraz, şeftali vb.). Bunların dışında: *Crataegus orientalis* var. *orientalis* (aluç)⁷ (örnek no: 3262); *Crataegus monogyna* ssp. *monogyna* (yemişen) (örnek no: 4280); *Celtis caucasica* (daum ağacı) (örnek no: 3275); *Amygdalus com-*

munis (badem/çağla) (örnek no: 4271); *Malus sylvestris* ssp. *orientalis* var. *orientalis* (acuk) (örnek no: 4262); *Pyrus elaeagnifolia* ssp. *elaeagnifolia* (ahlat) (örnek no: 4282); *Pyrus amygdaliformis* var. *lan-ceolata* (çördük) (örnek no: 4262); *Cerasus prostrata* var. *prostrata* (davşan elması) (örnek no: 3300); *Lycium anatolicum* (ak çalu) (örnek no: 3318) gibi yabani bitkilerin de meyvaları bölge halkı tarafından yenmektedir. Tohumları yenen bitkilerin başında ise *Triticum aestivum* (ekin/ buğday)⁸ gelir (örnek no: 3245/ lev. 4: res. 13). Yine tahıllardan arpanın da (*Hordeum vulgare*) tohumları yenmektedir. Bağlarüstü köyünde arpanın olgunlaşmış başaklarından ince olanlarına "yıldanlı", kalın olanlarına da "topbaş" denmektedir. *Linum bienne* (sağrek) (örnek no: 4109) tohumları ise kavrulup dövülüp ekmeğe sürülerek yenmekte veya çörek yapımında kullanılmaktadır. *Vicia cracca* ssp. *stenophylla* (kuş pası) (örnek no: 3447) ile *Vicia narbonensis* var. *narbonensis* (pası) (örnek no: 3407) türleri ise tohumları çiğ olarak yenen bitkilerdir. Ayrıca yörede *Quercus* (pelit) türlerinin palamutları (pelit gücüğü) da külahlarından ayrıldıktan sonra kestane gibi kavrularak yenir.

Amasya'da semt pazarlarında doğal mantar pek satılmaz. Pazarlarda sadece kültür mantarı (*Agaricus* sp.) satışına rastlanmıştır. Köylerde kullanılan yabani mantarlardan yalnızca "kuzu göbeği" mantarına ulaşılabilmiştir (örnek no: 4242/ lev. 4: res. 14). Bunların dışında, Boğaköy ve Bağlarüstü'nde yendiği öğrenilen "söbelen mantarı"na (beyaz renklidir, yumurta ile kavrularak yenir, zehirli olduğu söylenen "acı mantar"a (beyaz renklidir ve hayvanlar da yemezler), Yassıçal'da tüketildikleri belirtilen "dedekülahlı", "ak mantar", "içi kızıl", "kum mantarı" ve "civcülük"e, yine Boğaköy'de kullanılan "yer yaran" mantarına maalesef ulaşılammıştır.

Iris galatica (örnek no: 4234), *Iris histrioides* (örnek no: 4232), *Rosa foedta* (sarı kuşburnu) (örnek no: 3314), *Rosa canina* (kuşburnu) (örnek no: 4273/ lev. 4: res. 15), *Lonicera etrusca* var. *etrusca* (örnek no: 4292/ lev. 4: res. 16), *Cydonia oblonga* (ayva), *Papaver lacerum* (geline) (örnek no: 3408), *Papaver rhoeas* (geline) (örnek no: 4255/ lev. 4: res. 17), *Wiedemannia orientalis* (emecek) (örnek no: 4237/ lev. 4: res. 18) vb. bitkilerin ise çiçekleri yenmektedir. Yörede çayı yapılan türler arasında *Thymus sipyleus* ssp. *rosulans* (kekik) (örnek no: 4248), *Sideritis dichotoma* (adaçayı) (örnek no: 4241/ lev. 5: res. 19), *Nepeta italica* (adaçayı) (örnek no: 4239), *Matricaria chamomilla* var. *recutita* (koyungözü) (örnek no: 3386/ lev. 5: res. 20), *Tilia rubra* ssp. *caucasica* (ıhlamur) (örnek no: 4284) sayılabilir. *Crataegus orientalis* ssp. *orientalis*'in (örnek no: 3262) genç dallarından ve *Hypericum perforatum*'dan (örnek no: 3352/ lev. 5: res. 24) da çay yapılır, ancak bunlar daha çok tıbbi amaçlı kullanılmaktadır. Çalışma alanımızdaki baharat bitkileri arasında ise *Anethum graveolens* (ırazdane) (örnek no: 4203), *Mentha longifolia* ssp.

longifolia (su nanesi) (örnek no: 4236/ lev. 5: res. 21), *Thymus sipyleus* ssp. *rosulans* (kekik) (örnek no: 4248), *Mentha suaveolens* (nane), *Nigella arvensis* var. *glauca* (çörek otu) (örnek no: 4269) ve *Tanacetum balsaminata* ssp. *balsaminata* (mesmelek: kokusu nane kokusunu andırır ve naneye katılarak kullanılır) (örnek no: 3284), *Satureja wiedemanniana* (kekik) (örnek no: 4199), *Satureja hortensis* (kekik) (örnek no: 4240) sayılabilir.

Latex'inden (sütünden) "sakız" olarak yararlanılan üç bitki vardır. Bunlar *Chondrilla juncea* var. *juncea* (sakızlık otu) (örnek no: 3283), *Cichorium intybus* (sakızlık otu) (örnek no: 4209/ lev. 5: res. 22) ve *Taraxacum officinale*'dir (eşek sakızı) (örnek no: 4210). Bu bitkilerin köklerinden çıkan "latex" kurutularak sakız halinde çiğnenir. Bunların aynı zamanda mideyi de rahatlatığına inanılır. Hamur mayası olarak bölgede kullanımı tespit edilen tek bitki ise *Humulus lupulus*'tur (maya otu) (örnek no: 4197). Bu bitkinin çiçekleri suda kaynatılır, elde edilen bu su biraz soğutularak ılık halde hamura katılır.

Gıda olarak tüketilen bütün bu bitkilerin dışında, halk tarafından kullanıldıkları yerel isimleriyle belirtilen, ancak tarafımızdan toplanamayan ya da bizim bölgeye gidişimizden daha önce (o dönemde tüketildikleri için) toplanmış olduklarından tayin edilemeyen bazı bitkiler de mevcuttur. Bunlar arasında ilkbaharda su kenarlarında görüldüğü söylenen ve yaprakları kavrularak yenen "su menevceri" (Amasya il merkezi); ağustos ayında (harman zamanı) ortaya çıkan ve gövdesinin dışı soyularak içi tüketilen "kuş taşığı" (Vermiş köyü); latex'inden küme sakızı yapılan "küme otu" (Vermiş köyü); yine latex'inden çal (kenger) sakızı yapılan "çal sakızı bitkisi" (Yassıçal beldesi); kökü kavrularak yenen "yer mantarı" isimli tohumlu bitki (Boğaköy); "çatalcık", "buğdaycık", "arpacık", "garkıncuk", "uygur efeleği", "kavurmacık", "keçecik" isimleri verilen ve genç sürgünleri karışık olarak kavrularak yenen bitkiler (Yassıçal beldesi); yine "pancar" olarak adlandırılan ve kavrularak yenen "kavaklık otu" (Ziyaret köyü); yumruları yenen "horoz yüreği" (Boğaköy); soyularak kökü yenen "emürcek" (Boğaköy) ve çiçekleri yenen "şemse ağaç" (Vermiş köyü) sayılabilir.

Halk tıbbında kullanılan bitkiler

Amasya geçmişte başka birçok alanda olduğu gibi tıp alanında da Osmanlı İmparatorluğunun önemli şehirlerinden biri olmuştur. Özellikle darüşşifasından ötürü bir sağlık merkezi kimliği taşıyan Amasya'da bu darüşşifanın bünyesinde bir tıp medresesi, bir de eczane bulunmaktadır. 15. yüzyılda bu hastanede 14 yıl süreyle başhekimlik yapmış olan Amasyalı hekim-cerrah Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun,⁹ Selçuklu devri hekim-eczacılardan İsmail Curcuni'nin "Zahire-i Harzemşahi" adlı eserinin son bölümleri olan ve günümüzdeki karşılığı "farmakope" olan "akrabazin"i, 1446 yılında Arapçadan Türkçeye,

kendi eklemeleri ile ilk çeviren kişi olduğunu görüyoruz. Yine Şerefeddin Sabuncuoğlu, İslam cerrahlarından Ebül Kasım Zehravi'nin (936 - 1013) tıp alanında yazmış olduğu ve "Al-tasrif fit tıp" adını taşıyan ansiklopedik eserinin son bölümlerini, çeşitli ekler yaparak ve konuyla ilgili insan resimleri de ekleyerek 1465'te "Cerrahiye-i İlhaniye" adı ile Türkçeye çevirmiştir. Türkçe ilk "akrabazin" ile ilk Türkçe cerrahi eserin Amasya'da işlenip yayımlanmış olması bu yöreye tıp ve eczacılık tarihi bakımından ayrı bir değer kazandırmaktadır (Alpınar 1979).

Çalıştığımız alanda toplam 93 bitkinin tedavi amaçlı (fitoterapi: alternatif tıp) kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bunların 65'i doğal bitki, 28'i de tarımı yapılan kültür bitkisi. Tıbbi amaçlı kullanılan bitkilerin 4 tanesi endemiktir. Bunlar:

-*Heracleum platytaenium* (hava çalığı otu) (örnek no: 4205): Güneş çarpması durumunda, bitkinin yaprakları suda haşlanır ve bu su ile yıkanılır.

-*Satureja wiedemanniana* (kekik) (örnek no: 4199/ lev. 5: res. 23): Çayı yapılarak soğuk algınlıklarına karşı tüketilir.

-*Sideritis dichotoma* (tüylü adaçayı) (örnek no: 4241/ lev. 5: res. 19): Çayı yapılarak soğuk algınlıklarına karşı tüketilir.

-*Euphorbia cardiophylla* (sütlaç otu) (örnek no: 4228): Latex'i ciltteki siğillere sürülerek siğillerin zamanla yok olması sağlanır.

Halk tıbbında kullanılan bitkiler çoğunlukla çay gibi kaynatılıp içilerek (dekoksasyon halinde) tüketilmekte, bazıları da haricen uygulanmaktadır; nadiren de olsa bazılarından merhem yapılmaktadır. Örneğin *Ecchium italicum* (hava civa) (örnek no: 3353).

Araştırma yaptığımız alanda hayvan hastalıklarından anlayan ve sadece bununla ilgilenen kişiler saptayamadık, ancak hayvan rahatsızlıklarında kullanılan bazı bitkileri not ettik. Buna göre çalışma sahasımızda ilaç olarak kullanılan 93 bitkinin 8 tanesinden hayvan tedavisinde yararlanılmaktadır. Bunlar:

-*Rhus coriaria* (tetre) (örnek no: 4202): Meyvaları suda kaynatılır, bu su hayvanın yarasına sürülür ve yara iyileşir (antiseptik özellik).

-*Jasminum fruticans* (at otu) (örnek no: 4121): Meyvaları ezilir zeytinyağı ilavesiyle hayvanların vücutlarındaki yaralara sürülür.

-*Persica vulgaris* (şeftali): Hayvanın vücudundaki parazitleri düşürmek için şeftali yaprakları ezilerek bu su vücuda tatbik edilir.

-*Malus sylvestris* ssp. *orientalis* (acuk) (örnek no: 4262): Ağız yaraları için acuk meyvelerinden yapılan marmelat sulandırılarak hayvana içirilir (Ayrıca ağız yaraları için hayvanlara "turşu suyu" içirildiğini de öğrendik).

-*Brassica oleracea* var. *oleracea* (kelem): Doğum felcine karşı, yaprakları hayvanlara bol bol yedirilir.

-*Medicago minima* var. *minima* (yabani yonca) (örnek no: 3412) ve *Avena fatua* var. *fatua* (yulaf) (örnek no: 4130) kurutulup karıştırılarak hastalanan hayvanlara yedirilir.

-*Thymus sipyleus* ssp. *rosulans* (kekik otu) (örnek no: 4248): Hayvanlarda süt arttırıcıdır.

Yörede köy ebeliği yapan birkaç kadına da ulaşıldı. Ancak bu kişiler, bu uğraşı uzun zaman önce bıraktıklarını beyan ettiler. Buna rağmen kadın hastalıklarında kullanılan 4 reçete öğrenildi. Bunlar:

-*Rubus sanctus* (karamuk) (örnek no: 4274) veya *Rubus canescens* var. *canescens* (karamuk) (örnek no: 4279): Dal ve kökleri parçalanır, dövülür, suda kaynatılarak bu su içilir (en az 1 hafta süreyle ve sabahları aç karnına). Bu su yumurtalık ve testislerdeki iltihabı sökerek, kısırlığı giderir.

-*Mentha suaveolens* (nane): Suda haşlanır ve bu suyun buharı üzerine oturulur. Yine iltihap gidericidir.

-*Petroselinum crispum* (madenüs): Bitki saf zeytinyağında kısık ateşte öldürülür, sonra bir bez ile yara ya sarılır (kadın hastalıklarında).

-*Cyclamen coum* var. *coum* (ağurşak) (örnek no: 4261): Tuberi (yumru gövdesi) haşlanır, ikiye ayrılıp rahim ağzına koyulur ve 1-2 saat beklenir. Çocuğu olmayan kadınlarda, kadın hastalıklarını giderici (iltihap yok edici) olarak kullanılır.

Bunların dışında "demra" (egzama, cilt döküntüsü) için ziyaret edilen ocak kişilerle de görüşüldü. Bunlardan bir tanesinin söylediğine göre, "*Plantago lanceolata*"nın (demra otu) (örnek no: 3280) üzerinde yettiği toprak bitkinin kökü etrafından, ocak kişi tarafından alınıp dua okunarak çarşamba günleri, gün batmadan önce demralara sürülüyormuş ve böylece iyileşme sağlanıyormuş. Başka bir kişiden de demra vb. rahatsızlıklar için gökçe otunun (*Viscum album* ssp. *album*) (örnek no: 4249) yaprak ve meyvalarının suda kaynatılıp bu suyun demralı bölgelere sürüldüğü öğrenildi.

Yörede, bitkilerle tedavi edilen rahatsızlıklara ve bu tedavide kullanılan bitkilere aşağıdaki gibi bazı örnekler verilebilir:

Mayasıl (hemoroid: basur): *Ficus carica* ssp. *carica* (incir), *Malva sylvestris* (kömeç) (örnek no: 4253), *Achillea biebersteinii* (kesik otu) (örnek no: 3351), *Cupressus sempervirens* (servi), *Solanum melongena* (patlıcan), *Teucrium polium* (harman otu) (örnek no: 3320), *Paliurus spina-christi* (çaltı diken) (örnek no: 4268/ lev. 2: res. 5) vb.

İltihaplar: *Petroselinum crispum* (madenüs), *Sorbus domestica* (üvez), *Plantago major* ssp. *major* (bağ yaprağı) (örnek no: 3398/ lev. 3: res. 12).

Böbrek taş ve iltihapları: *Hypericum perforatum* (kantaron otu) (örnek no: 3352/ lev. 5: res. 24), *Helichrysum plicatum* ssp. *plicatum* (arı çiçeği) (örnek no: 3384), *Equisetum ramosissimum* (kırkkilit) (ör-

nek no: 4201), *Petroselinum crispum* (madenüs), *Zea mays* (mısır).

Kolesterol: *Juglans regia* (ceviz), *Fumaria officinalis* (civık ot) (örnek no: 3312), *Malus communis* (elma) (lev. 3: res. 10), *Urtica dioica* (ısırgan) (örnek no: 3388), *Tribulus terrestris* (çoban çökerten) (örnek no: 4285).

Kalp rahatsızlıkları (özellikle tansiyon): *Crataegus orientalis* var. *orientalis* (aluç) (örnek no: 3262), *Melissa officinalis* ssp. *officinalis* (oğul otu) (örnek no: 4235), *Berberis vulgaris* (hanım tuzluğu) (örnek no: 4212), *Tribulus terrestris* (çoban çökerten) (örnek no: 4285), *Pistacia terebinthus* ssp. *palaestina* (çetene) (örnek no: 3303), *Allium sativum* (sarımsak).

Soğuk algınlığı ve öksürük: *Cydonia oblonga* (ayva), *Sideritis dichotoma* (tüylü adaçayı) (örnek no: 4241/ lev. 5: res. 19), *Satureja wiedemanniana* (kekik) (örnek no: 4199/ lev. 5: res. 23), *Taraxacum officinale* (karahindiba) (örnek no: 4210), *Rumex scutatus* (ekşimük) (örnek no: 3401).

Midevi sorunlar: *Convolvulus arvensis* (şarmuşağuk) (örnek no: 4151), *Hypericum perforatum* (kantaron otu) (örnek no: 3352/ lev. 5: res. 24).

İshal: *Pyrus elaeagnifolia* ssp. *elaeagnifolia* (ahlat) (örnek no: 4282), *Rosa canina* (kuşburnu) (örnek no: 4273/ lev. 4: res.15), *Solanum tuberosum* (patates), *Sorbus domestica* (üvez).

Kabızlık: *Malva* sp. (kömeç), *Hibiscus esculentus* (bamya), *Cassia angustifolia* (sinameki).

Parazit: *Cucurbita pepo* (kabak), *Beta vulgaris* pro-var. *altissima* (kocabaş/ şekerpancarı).

Şeker: *Punica granatum* (nar), *Zizphus jujuba* (in- nap), *Urtica dioica* (ısırgan) (örnek no: 3388), *Helianthus tuberosus* (yerelması), *Juniperus oxycedrus* ssp. *oxycedrus* (ardıç) (örnek no: 4221), *Taraxacum officinale* (karahindiba) (örnek no: 4210), *Pinus* sp.

Kanser: *Urtica dioica* (ısırgan) (örnek no: 3388), *Epilobium angustifolium* (yakı otu: özellikle prostat kanseri için) (örnek no: 4250/ lev. 6: res. 25), *Momordica charantia* (kudret narı: özellikle bağırsak kanserinde) (lev. 6: res. 26).

Sinüzit: *Ecballium elaterium* (yabani kavun) (örnek no: 4220/ lev. 6: res. 27).

Bacak ağrı ve ödemleri: *Ranunculus arvensis* (sarı pıtırak) (örnek no: 3402/ lev. 6: res. 28).

Bahsedilen tıbbi bitkilerin dışında bir de tarafımızdan toplanamayanlar vardır ki, bu bitkilere örnek olarak taze ya da kuru çiçekleri koklandığında nezle ve gribe iyi gelen "şamdan otu" (Amasya il merkezi); romatizmalı bacaklara yaprakları ateşte ısıtılarak sarılan "kabalak" (Amasya il merkezi) ve yaprakları dövülüp çıkan suyun, sulu yaralara sürülen "parmakotu" (Ziyaret köyü) verilebilir.

Anıldığı isimlerden birisi de "evliyalık şehri" olan

Amasya'da, yukarıdaki tıbbi uygulamaların dışında, yöre halkı bazı evliya ve yatırırları şifa bulmak için ziyaret etmektedir. Bunlar arasında altını islatan çocukların götürüldüğü "çiş evliyası" (Hatuniye Mahallesi), felç geçirmiş hastaların şifa bulmaları amacıyla götürüldükleri "ebemü (ergonaş) evliyası" (Yassıçal beldesi), ziyaret edildiklerinde dileklerin kabul olacağına inanılan "serçoban" (Karasenir Mahallesi) ve "iğneci baba" (şehir merkezi) evliyalrı, hikmet sahibi olduğuna inanılan "dersitamam evliyası" (Pirinçi Caddesi), keramet sahibi olduğuna inanılan "kurtboğan" (İstasyon Caddesi), "pirler" (Pirler Parkı) ve "tezveren" (Burmali Minare) evliyalrı sayılabilir (Amasya Valiliği 2002).

Yakacak olarak kullanılan bitkiler

Amasya da 12 bitkinin yakacak olarak kullanımı belirlenmiştir. Bunların 4 tanesi kültür bitkisidir. Yörede *Quercus pubescens* (örnek no: 4231) ve *Quercus cerris* var. *cerris* (örnek no: 4229/ lev. 2: res. 1) bitkileri "pelit" olarak isimlendirilmekte ve yakacak bitkileri içerisinde başta gelmektedir. Yakacak bitkilerinden *Carpinus orientalis* ssp. *orientalis*'e (örnek no: 4218) "meşe" denirken; *Carpinus betulus* (örnek no: 4217) "gürgen" olarak adlandırılır. Ayrıca yörede *Fagus orientalis* (kayın) ağacı da "gürgen" olarak isimlendirilmektedir. Diğer yandan fındık ve cevizin sert yapılı iç kabukları tutuşturucu olarak kullanılır. Alanda kullanılan diğer tutuşturucular ise çeşitli çam türlerinin (karaçam, sarıçam, kızılçam, fıstık çamı) reçine içeren gövde parçaları (çıra), kozalakları (kozak) ve "pür" adı verilen yapraklarıdır. Ayrıca çam odunları da ısıtma amaçlı yakılmaktadır. Bölge halkı havalar daha iyice soğumadan kışlık odununu tedarik etmekte, odunluklar veya uygun alanlarda saklamaktadır (lev. 6: res. 29). Bunların dışında arpa, buğday ve ayçiçeği gibi kültür bitkilerinin, kurutulup tohumları ayrıldıktan sonra arta kalan kısımları da ısınma amaçlı kullanılır.

Amasya'da kış aylarında, özellikle köylerde ve şehir merkezindeki sobalı evlerde, sobalardan elde edilen yanmış kömür, çoğunlukla kiremit veya tuğladan yapılmış küplerde üzeri örtülerek söndürülmekte ve yazın semaver yakma işleminde kullanılmaktadır. Amasya'da yöre insanının çay içme alışkanlığı nedeniyle teneke, piring ve bakır semaver yapımı pratik olarak gelişmiştir. Amasya'ya gelen yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çektiğinden, kentten ayrılırlarken hatıra olarak götürdükleri hediyelik eşya arasında "semaver" ilk sıradadır (Amasya Valiliği 2003).

Yem olarak kullanılan bitkiler

Çalışma sahamızda hayvanların beslenmesinde 16 adet bitkiden yararlanıldığı saptanmıştır. Bunlardan 4 tanesi (*Avena sativa*/ kara yulaf; *Secale cereale* var. *cereale*/ çavdar; *Hordeum vulgare*/ arpa; *Vicia anatolica*/ fiğ) kültür bitkisidir.

Hayvan yemi olarak dikenli bitkilerden *Acantholimon acerosum* var. *acerosum* (erkek geven) (örnek no: 4266/ lev. 6: res. 30) ile *Astragalus pseudocaspius* (geven) (örnek no: 4225-A/ lev. 7: res. 31) ve *Astragalus angustifolius* ssp. *pungens*'in (geven) (örnek no: 4226) kullanımları oldukça ilginçtir. Bu üç bitkinin de taze ya da kuru iken öncelikle dikenleri yakılır (ütülür). Sonra bitki tamamen parçalanıp dövülerek samana katılıp hayvanlara yedirilir. Yöre halkı tarafından bu bitkilerin oldukça yağlı oldukları ifade edilmiştir. *Lactuca serriola* (örnek no: 3444) bitkisinin yaprakları da kaz yavrularına yedirilir ve bu sebeple bu bitkinin yerel adlarından birisi de "badik otu" dur (badik: kaz yavrusu).

Bunların dışında yabancı yulaf (*Avena fatua* var. *fatua*) (örnek no: 4130), dağ yoncası (*Vicia cracca* ssp. *stenophylla*) (örnek no: 3447), avrum otu (*Hordeum murinum* ssp. *glaucom*) (örnek no: 4265), telli kara pıtırak (*Caucalis platycarpus*) (örnek no: 4139), kara pıtırak (*Turgenia latifolia*) (örnek no: 4133), kara yonca (*Medicago minima* var. *minima*) (örnek no: 3412), efek (*Medicago sativa* ssp. *sativa*) (örnek no: 3413) vb. bazı bitkiler hayvan yemi olarak kullanılmaktadır.

El sanatlarında yararlanılan bitkiler

Yörede bitkilerin kullanıldığı el sanatları arasında boya eldesi, hasır ve sepet örme (eskiden de pek yaygın değilmiş, ama günümüzde çok daha az yapılan bir işlem), süpürge yapımı, ağaç işleri (oyuncak ve müzik araçları yapımı gibi), tespih yapımı, nazarlık yapımı, alet sapı ve hediyeelik eşya yapımları sayılabilir. Araştırma yaptığımız alanda 17'si tarımı yapılan bitki olmak üzere 60 bitkiden el sanatlarında yararlanılmaktadır. Bu bitkilerin 3 tanesi endemiktir: *Heracleum platytaenium*/ hava otu (örnek no: 4205/ lev. 8: res. 39); *Anchusa leptophylla* ssp. *incana* (örnek no: 3304-A); *Muscari bourgaei*/ horozibiği (örnek no: 4245).

Boya elde edilen bitkiler, kullanılan kısımları ve elde edilen boyanın rengi için bkz. Çizelge 3.

Tüm bu boyalar elde edilirken, kullanılan kısımlar suda kaynatılır ve tuz ilave edilerek bir süre beklenir. Elde edilen boyalardan çoğunlukla ip, kumaş vb. boyamada yararlanılır. Yalnızca cevizden elde edilen boya ile saç da boyanabilir. Hatta bu boya saçta yakılan kınaya da katılabilir.

Ayrıca *Parmelia* sp. gibi kayalar üzerinde yaşayan likenlerden "şeytan kınası veya taş kınası" denilen ve 2-3 günde kaybolan kına elde edilir. Bunun için liken tallus'u toz haline getirilip (genelde taş ile dövülerek) ısıtılır sonra da macun gibi sürülerek kullanılır. Şeytan kınası "kaşıntı giderici" olarak tıbbi amaçlı da kullanılmaktadır. Aynı zamanda *Astragalus* sp. türlerinden kitre¹⁰ yapımında yararlanılmaktadır. Bunun için bitkinin kökünden akan sakız gibi özsu, suda eritilerek "kitreli su" elde edilir.

Çalışma sahamızda "hasır ve sepet örme" işlemlerinin eskiden yapıldığı; günümüzde ise bu tür el sanatlarının neredeyse kaybolduğu gözlemlenmiştir. Yöre insanlarından eskiden *Zea mays* (mısır) gövdesinden (calaz) ip ve hasır yapıldığı öğrenilmiştir. Bugün ise mısırın meyve yaprakları Amasya il merkezinde Amasya Belediyesinin düzenlediği el sanatları kursunda hediyeelik eşya (çiçek) yapımında kullanılmaktadır (lev. 7: res. 33). Ayrıca yörede *Corylus colurna* (fındık) (örnek no: 4219) ve *Salix alba*'nın (söğüt) (örnek no: 4283) taze sürgünlerinden eskiden sepetler örüldüğü de saptanmıştır.

Araştırdığımız alanda "süpürge" olarak kullanılan bitkiler de mevcuttur. Bunların en başında genelde bahçelere ekilen ve sonra tohuma geçip kuruyunca yan yana getirilerek bağlanıp süpürge yapılan *Atriplex hortensis* (örnek no: 3281) adlı otsu bitki gelir. Bu bitkiden yapılan süpürge daha çok evlerin avlularını (hayat) temizlemede kullanıldığından "hayat süpürgesi" adını almaktadır. Bunun dışında "damat süpürgesi" denen ve yine evlerde kullanılan süpürge ise *Chrysopogon gryllus* ssp. *gryllus* (örnek no: 4257) doğal bitkisinin bireylerinden yapılmaktadır. Ayrıca *Caucalis platycarpus* (örnek no: 4139), *Descu-*

Çizelge 3: BOYA BİTKİLERİ VE ELDE EDİLEN RENKLER

Bitki	Kullanılan kısım	Boya rengi
<i>Matricaria chamomilla</i> var. <i>reducta</i> (örnek no: 3386)	tüm bitki	açık sarı
<i>Anchusa undulata</i> ssp. <i>hybrida</i> (örnek no: 3304-B); <i>Anchusa leptophylla</i> ssp. <i>incana</i> (örnek no: 3304-A)	çiçek	mavi
<i>Juglans regia</i>	yaprak ve dış meyve kabukları	haki yeşil
<i>Quercus</i> sp.	meyve ve yapraklar	sarı
<i>Papaver somniferum</i>	meyve	sarı
<i>Allium cepa</i>	etli yaprakların (metamorfik) dışındaki turuncu veya mor kabuklar	kırmızı veya mor
<i>Muscari</i> sp.	çiçek durumu	mavi-mor
<i>Pistacia terebinthus</i> ssp. <i>palaestina</i> (örnek no: 3303)	yaprak	yeşil
<i>Galium spurium</i> ssp. <i>spurium</i> (örnek no: 3410/ lev. 7: res. 32); <i>Galium verum</i> ssp. <i>verum</i> (örnek no: 3305)	meyve ve kök	sarı-turuncu
<i>Berberis vulgaris</i> (örnek no: 4212)	kök	sarı

rainia sophia (örnek no: 4134), *Centaurea virgata* (örnek no: 4122), *Asyneuma limonifolium* ssp. *pestalozzae* (örnek no: 4214), *Scabiosa rotata* (örnek no: 4223) vb. bitkilerin kuru bireyleri bir araya getirilip bağlanarak da süpürgeler elde edilmektedir. Bunların dışında, daha çok kapı-bacaların (evin etrafı) süpürülmesinde kullanılan bazı odunsu bitkiler de vardır. Genç sürgünlerinden süpürge imal edilen bu odunsu bitkilere *Phillyrea latifolia* (göğce ağaç) (örnek no: 3285), *Ulmus minor* ssp. *minor* (karaağaç) (örnek no: 4275) ve *Prunus divaricata* ssp. *ursina* (çalkı süpürgesi) (örnek no: 3332/ lev. 7: res. 34) örnek olarak verilebilir.¹¹

Yine yörede *Malus communis* (elma), *Pyrus communis* ssp. *communis* (armut), *Ulmus minor* ssp. *minor* (karaağaç) (örnek no: 4275), *Pistacia terebinthus* ssp. *palaestina* (çetene) (örnek no: 3303), *Salix alba* (söğüt) (örnek no: 4283), *Carpinus betulus* (gürgen) (örnek no: 4217) vb. bitkiler balta, kürek gibi alet saplarının yapımında kullanılırlar. Ayrıca söğüdü'nün taze sürgünleri ip gibi bükülmek suretiyle marul, maydanoz vb. bitkileri bağlamada kullanılmaktadır. *Buxus sempervirens* (şimşir) bitkisinden ise sofraya, kaşık, oklava vb. malzemeler yapılmaktadır. *Cydonia oblonga* (ayva) ve *Celtis caucasica* (daum ağacı) (örnek no: 3275) çocukların oynamaları için genç gövdelerinden "sapan" yapılan türlerdir. *Celtis caucasica* aynı zamanda nazara karşı da kullanılan bir bitki olduğu için; nazar değmemesi amacıyla hayvanlara "boyunduruk" (başlık) yapımında da kullanılır. İlaveten *Morus alba* (beyaz dut), *Juglans regia* (ceviz), *Ailanthus altissima* (mundar ağaç) (örnek no: 4278), *Salix alba* (söğüt) (örnek no: 4283) vb. bitkilerin genç gövdelerinden çocukların oynadıkları "düdükler" yapılmaktadır. *Triticum aestivum* (buğday) (örnek no: 3245/ lev. 4: res.13) ise yine gövdesinden düdük yapılan otsu bir bitkidir.

Yörede çamaşır yıkamada kullanılan "tokaç" (lev. 7: res. 35) *Pinus* sp. türlerinden, ceviz veya haşhaş dövmeye yarayan havan (dibek) ise *Juglans regia* (ceviz) ağacından yapılır.

Alanda boncuk yapımında "boncuk otu" denilen *Andrachne telephioides* (örnek no: 4224) tohumlarından faydalanılır. İki kültür bitkisi *Styrax officinalis* /tespih ağacı ve *Coix lacryma-jobi*'nin (örnek no: 4196/ lev. 7: res. 36) tohumlarından ise tespih yapılmaktadır. Amasya'da nazara karşı kullanılan en önemli bitki *Peganum harmala*'dır (üzerlik/ güzellik) (örnek no: 4276/ lev. 8: res. 37). Bu bitkinin tütsüsü yapıldığı gibi içerisinde bu bitkinin kaynatıldığı su ile de "nazar gitsin" diye insanlar yıkanabilmektedir. Üzerlik otu ayrıca tohumlu halde iken "nazarlık" amacı ile evlerde bulundurulmakta özellikle de kapı girişlerine asılmaktadır. Bunun yanında; *Celtis caucasica* (doğum ağacı) (örnek no: 3275) ve *Elaeagnus angustifolia* (iğde) ağaçlarının genç gövdelerinden alınarak yontulan parçalar da nazarlık olarak insanlar (özellikle de bebekler) üzerinde taşınmaktadır.

Amasya (merkez) belediyesinin uzun yıllardır hizmet veren el sanatları kursunda ise *Pinus* sp. (kozalakları), *Papaver somniferum* (meyveleri) (lev. 8: res. 38), *Ruta montana* (kuru çiçekleri) (örnek no: 4120/ lev. 2: res. 3), *Achillea* sp. (kuru çiçekleri), *Paliurus spinachristi* (kuru meyveleri) (örnek no: 4268/ lev. 2: res. 5), *Dipsacus laciniatus* (kuru çiçekleri) (örnek no: 4222), *Heracleum platytaenium* (meyveleri) (örnek no: 4205/ lev. 8: res. 39) hediyelik eşya yapımında kullanılan bitkilerdendir.

Tüm bunların dışında, "kum süpürgesi"nin yapıldığı otsu bitki ile yine dallarından süpürge yapılarak yararlanılan "yılğın" adı verilen odunsu sucul bitki toplanamayan dolayısıyla latince isimleri belirlenemeyen bitkilerdendir.

Diğer bitki kullanımları

Yörede, bitkilerin temel kullanım alanlarının dışında kalan çeşitli sosyal ve tekil uygulamalar da bu araştırmayla ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Nazara karşı tütsüsü yapılan bitkilerden başlamak gerekirse bunların başında meyvelerinden nazarlık da yapılan *Peganum harmala* (üzerlik/ güzellik) (örnek no: 4276/ lev. 8: res. 37) gelir. Nazar değdiğine inanılan kişinin bulunduğu odada bu bitkiden (kuru halde) bir miktar yakılır ve o kişi dumandan birkaç nefes çekerek tütsülenir. Bu otun tohumları kız çocuklarınca kolye ve bilezik yapımında da kullanılır. Yine nazara karşı *Vitis sylvestris* (asma/ devek) gövde kabukları ateşte yakılarak insanlar tütsülenir. Bu amaçla kullanılan bir diğer bitki de *Zea mays*'dır (mısır). Mısır tohumları toz haline getirilir (mısır unu), sonra üç ihlas, bir fatiha suresi okunarak, odun közünün üzerine bu toz serpilerek yakılır. Tütsü yapılarak nazar değen kişiye solutulur.

Kapı önlerine (bahçelere) ekilen bitkilerin başında *Calendula arvensis* (örnek no: 4293), *Tagetes* sp., *Chrysanthemum* sp. vb. gelir. Ayrıca yabancı bitkilerden *Xeranthemum annuum* (örnek no: 4211) ile *Acantholimon acerosum* var. *acerosum*'un (örnek no: 4266/ lev. 6: res. 30) çiçekleri toplanıp vazolara konursa uzun bir süre bozulmadan durabilir. *Stipa ehrenbergiana* tohuma geçtiği dönemin başında toplanırsa sonradan vazoya konulduğunda, kuru-yunca açılan tohum tüyleri çok güzel bir görünüm almaktadır.

Çalışma sahamızda, zehirli olduğuna inanılan bitkiler: *Medicago sativa* ssp. *sativa* (kara yonca) (örnek no: 3413); *Sinapis arvensis* (namzan) (örnek no: 3244/ lev. 8: res. 40); *Conium maculatum* (baldırgan) (örnek no: 3420/ lev. 8: res. 41); *Euphorbia* sp. (sütlaç otu); *Reichardia glauca* (acı ot) (örnek no: 3441); *Muscari* sp. (karga sarımsağı: aynı zamanda hayvanların sütlerini de kötü kokutur); *Sorghum halepense* var. *halepense*'dir (kelem ayrığı) (örnek no: 3282).

Hayvanların sevmediği bitkiler arasında *Matricaria chamomilla* var. *recutita* (koyungözü: arıları kovar)

(örnek no: 3286/ lev. 5: res. 20), *Pelargonium zonale* (sardunya: sinekleri kovar), *Ocimum basilicum* (fesleğen: sinekleri kovar), *Achillea millefolium* ssp. *annonica* (harıca ot: hayvanlar yemez) (örnek no: 4150) ve *Papaver* sp. (gelineği: hayvanlar yemez) sayılabilir.

Alandaki kötü kokulu bitkiler *Bifora radians* (kötü ot) (örnek no: 3316) ile *Ailanthus altissima*'dır (mundar ağaç) (örnek no: 4278). *Elaeagnus angustifolia* (iğde), *Lonicera etrusca* var. *etrusca* (hanımeli) (örnek no: 4292/ lev. 4: res. 16) ve *Zizyphus jujuba* (innap) çiçeklerinin çok güzel kokmalarıyla bilinirler.

İpek böceğinin tırtıllarının kozalarını (barama) yaparken yerleştiği bitkiler ise *Quercus* sp. (pelit) ile *Centaurea virgata*'dır (barama otu) (örnek no: 4122).

Yörede tarla zararlı otu olarak özellikle *Solanum nigrum* ssp. *nigrum* (it üzümü) (örnek no: 4106) bilinir. *Saponaria officinalis* (köpürük otu) (örnek no: 4289) ile *Ornithogalum* sp. (sabun otu) bitkileri ise çiçek ve yaprakları sabun olarak kullanılan bitkilerdir.

Araştırdığımız alanda çocukların oyun oynarken kullandıkları bitkiler de mevcuttur. Örneğin çocuklar meşe (pelit) palamutlarının kulahtları ile oynarlar. Gelin elinin (*Papaver* sp.) henüz açmamış çiçeklerinden gelin yaparlar.¹² *Silene alba* ssp. *ericalycina*'nın (örnek no: 3299) kuru meyvelerinin (dentisit kapsül) dişlerini kırarlar sonra da üfleyerek onu düdük gibi öttürürler. *Leontice leontopetalum* ssp. *leontopetalum* (çakıldak) (örnek no: 3331) ile *Coluta cilicica*'nın (patlangaç) (örnek no: 4225-B/ lev. 8: res. 42) ise şişkin meyvelerini patlatarak oynarlar. *Beta vulgaris* provar. *altissima* (kocabaş) ile *Cucurbita pepo* (kabak) ise çocukların sırasıyla yumru kök ve meyvelerinin içlerini oymak sureti ile oynadıkları bitkilerdir.

Ayrıca yörede "ellik otu" veya "ayakçak otu" denilen bazı *Salvia* sp. türlerinin özellikle taban yaprakları, orak zamanı, gevşeyen ellik ya da ayakçakları sıkıştırma kullanılmaktadır. *Lactuca serriola* (badik otu/ kibrit otu) (örnek no: 3444) da bu amaçla kullanılan bir diğer bitkidir.

SONUÇ

Amasya il merkezi, Yassıçal ve Ziyaret beldeleri ile Bağlarüstü, Boğaköy ve Vermiş köylerinde, halkın çeşitli alanlardaki bitki kullanımlarını gözlemlemeye yönelik olarak yürütülen bu çalışma ile sonuç olarak 407 reçete (kullanım biçimi) derlenmiştir. Değerlendirilen toplam 257 bitki taksonunun 211'i doğal, 46'sı da tarımı yapılan kültür bitkileridir. Özellikle gıda ve tıbbi amaçlı kullanılan bitkiler arasında bazı örtüşen kullanımlar da olmakla birlikte, yörede toplam 2 bölüm (mantarlar), 1 sınıf (likenler) ve 67 familyada (tohumlu bitkiler) yer alan 257 takson arasında 127 gıda, 93 ilaç, 12 yakacak, 16 yem, 60 el sanatları ve 49 de diğer alanlar kullanımı saptanmıştır. Kullanımları saptanamayan ancak yerel ad verilen 21 bit-

ki de envanter ana listesinin sonuna eklenmiştir. Değerlendirilen 257 bitki taksonunun 12'si (% 4.66) Türkiye ve Ege Adalarına özgüdür (endemik).

Geleneksel (yerel) bitki bilgisi duruma göre zaman ve mekân içinde değişiklikler gösterebilir. Ancak, yine de etnobotanik çalışmaların yapılması kültürümüzü yansıtmaları açısından, son derece gerekli ve önemlidir. Bu projede de daha önce yapılan çalışmalarda olduğu gibi bitkilerin besin ve sağaltım (tedavi) amaçlı kullanımları ön plana çıkmıştır. Her ne kadar diğer bitki kullanımlarına da önem verilip, her türlü kullanım amacı öğrenilmeye çalışılsa da sonuç değişmemiştir. Bu durum, halkımızın bitkilerden daha çok, gıda ve tıbbi amaçlı yararlandığını ortaya koymuştur. Nitekim bu çalışmanın yapıldığı sahada bitkiler en çok beslenme (gıda) amacı ile kullanılıyor, Buldan'da (Ertuğ et al. 2004) en çok tıbbi amaçla (ilaç) kullanılmaktadır. Ayrıca teknolojinin gelişiminin kırsal kesimdeki halkın dahi çeşitli amaçlarla bitki kullanımını azalttığı sonucuna da bu çalışmayla varılmıştır.

Özellikle bitkilerin tıbbi kullanımları yeni drogların ortaya çıkmasını sağlayabilecektir. Çeşitli rahatsızlıklara ilaç olan bitkilerin kimyasal içerik ve etken maddelerinin saptanması, antioksidan özelliklerinin belirlenmesi son derece önemlidir. Örneğin, yörede romatizma ağrıları ve eklemlerdeki ödemler için kullanılan "*Ranunculus arvensis*" (sarı pıtırak) bitkisinin bu tesiri büyük ihtimalle *Ranunculus* türlerinde varlığı bilinen tahriş edici, lokal olarak kan çekici ve kan akımını hızlandırıcı etkiye sahip maddelerle ilgilidir (Baytop 1963). Bunun gibi tıbbi amaçlı kullanımlarının ilginç olduğu düşünülen bitkilerin, özellikle eczacılar tarafından derinlemesine araştırılması son derece faydalı olacaktır.

Sonuç olarak, bitkileri açısından son derece zengin olan ve bitkilerinin 1/3'ü endemik olan yurdumuzda bu tür etnobotanik çalışmalarının yapılması, çeşitli yörelerdeki kültürlerimizin ortaya konması son derece önemlidir. Özellikle kullanımları saptanan endemik bitkiler, ekonomik açıdan hem yöre insanlarına hem de ülkemize değerli katkılar sağlayabilecektir. Bitki kullanımı bilgilerinin kaydedilmesi, envanterlenmesi ve geniş kitlelere ulaştırılması hem bizler hem de gelecek kuşaklar için paha biçilmez değerdedir. Bu çalışma ile "müze kent, şehzadeler şehri, tacın gizemli şehri, evliyalar şehri" vb. pek çok kıymetli isme lâyık görülen, 7500 yıllık tarih ve kültür birikimine sahip olan "Amasya" ilinin belli bir bölgesinin etnobotanik zenginliği de ortaya konulmuştur.

ÖNERİLER

Araştırmamız sonucunda, aslında yurdumuzda bu tür çalışmaların yapılmasının sahiden zorunlu olduğu ortaya çıkmıştır. Kanaatimizce hızla kaybolmakta olan bitki kullanımı bilgilerinin bir an önce envanterlenebilmesi için bu tür çalışmalar yoğunlaştırılarak

sürdürülmelidir. Gerek bu yöreye yakın alanlarda gerekse ülkemizin diğer kesimlerinde yapılacak olan bundan sonraki çalışmalarda "gıda ve ilaç" amaçlı bitki kullanımlarının dışındaki diğer kullanım bilgilerinin de daha geniş olarak saptanmasına özen gösterilmelidir. Yine elde edilen tecrübeler ışığında, çalışılan alanlarda ne kadar çok vakit geçirilirse, bölge insanlarıyla ne kadar çok bilgi alışverişi içerisinde bulunulursa o denli fazla bilgiye ulaşılabileceği belirlenmiştir. Hızla modernleşen, teknolojiye ayak uyduran günümüz insanı, kırsal kesimde bile kullanmayı bıraktığı bazı bilgileri aynı hızla unutulmaktadır. Bu nedenle TÜBA'nın Türkiye Kültür Envanteri Projesi ve Kültür-Kitap veritabanı son derece önemlidir. Ayrıca eğer TÜBA ve TÜBİTAK'ın da onayı alınabilirse, Amasya Valiliği ya da Belediyesi ile irtibata geçilerek yöre halkından alınan bilgilerin tekrar onlara dönebilmesi için bu çalışmanın (hangi bilginin kimden alındığı da tek tek belirtilmek sureti ile ve daha geniş kapsamlı olarak) bir kitapçık halinde basımı umut edilmektedir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma Yeditepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümünden Dr. Füsün ERTUĞ; TÜBA İstanbul ofisinden Füsün ARMAN ile Sultan AKTAŞ ve Ankara ofisinden Sefa BALOĞLU'nun çok değerli katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, yine bizlere verdikleri destek ve yardımlarından ötürü Amasya Üniversitesi Amasya Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı mezunlarından Osman KOCAMAN, öğretim elemanlarından Yrd. Doç. Dr. Keziban ORBAY, Yrd. Doç. Dr. Feda ÖNER ve Öğr. Gör. A. Rasim AHİSKA'ya en içten teşekkürlerimizi iletiriz. Bunun yanında, çalışma alanının topografik haritasının çiziminde yardımcı olan Hakan GEVEN ve Kazım DİNÇ'e de minnettarız. Son olarak başta Bayram ve Nazmiye CANSARAN olmak üzere hemen tüm arazi gezilerimizde bizlere yardımcı olan CANSARAN ailesi bireylerine ve burada isimlerini sayamayacağımız, bilgilerini bizlerle paylaşan tüm yöre halkına müteşekkirimiz. ☺

NOTLAR

1. L. Emberger'in 1930 yılında yayımladığı "Akdeniz bitki örtüsü, bitki gruplarının sınıflandırılması denemesi" adlı çalışması için bkz. "La végétation méditerranéenne, essai d'une classification des groupements végétaux" Revue Générale de Botanique XLII (1930).
2. Bir bitkinin farklı kullanımlarından her biri. Örneğin, bir bitki hem gıda olarak hem de ilaç olarak kullanılıyorsa, her biri farklı bir reçete olarak değerlendirilmektedir.
3. Ev salçası (ezme) yapılırken, domatesler doğranıp 1-2 gün büyük leğenlerde ya da çuvalarda bekletilir. Sonra, suları süzülerek ya çuvalda ya da ilistirlerde (alüminyum ya da çelikten yapılmış delikli kaplar) ezilirler ve içerikleri çıkartılır; kabukları ayrılarak atılır. Daha sonra, katılaşınca dek odun ateşinde kaynatılır. Ateşten indirilmeden kısa bir süre önce, içerisine tuz ilave edilen domates ezmesi soğutulduktan sonra bilhassa cam kavanozlarda saklanır. Bozulmasınlar diye de üzerlerine çok az bir miktar zeytinyağı ilave edilir. Eğer bozulma (küflenme) olursa bu durum "panlanma" olarak ifade edilir.
4. Kuşburnu (*Rosa canina*) meyveleri ateşte kaynatıldıktan sonra, aynı domates salçasındaki gibi çuval ya da ilistirden ezilerek geçirilirler. Sonra bu içerik tekrar ateşte biraz kaynatılır ve pazarda bu şekilde satılır. Bu marmelatı alanlar, bunu biraz şeker katıp tekrar kaynattıktan sonra tüketirler. Böylece hem kuşburnu

marmelatını satmaya getiren köylüler ayrıca şeker parası vermemiş olurlar, hem de bunu pazardan alıp tüketen halk dilediği miktarda şeker eklemiş olur.

5. Çalışma alanımızda yaprakları kaygan, parlak ve tüysüz olan bitkilere çoğunlukla içinde "gıcır" kelimesi geçen bir yerel ad verilmektedir.
6. Yörede belirgin ve az da olsa batıcı tüylerle kaplı bitkilere genellikle "dikencik" bölgesel adı uygun görülmektedir.
7. Yörede *Crataegus orientalis* var. *orientalis* türüne "aluç" adı verilirken, diğer tüm *Crataegus* türleri "yemişen" olarak isimlendirilmektedir.
8. Boğaköy'de buğday başakları, taze iken ateşte kızdırılıp, tohumları çıkarılıp yenir ve buna "buğday ütmesi" adı verilir.
9. "Şerefeddin Sabuncuoğlu" ismi, Amasya'da son birkaç yıldır hizmet vermekte olan, yeni devlet hastanesine de verilmiştir.
10. Kitre ebru sanatı icra edilirken kullanılan suya atılan katkı maddesidir.
11. Yörede odunsu bitkilerden yapılan süpürgelere genel olarak "çalgi veya çalkı süpürgesi" adı verilmektedir.
12. Dış yeşil yaprakları (sepalleri) koparılıp atılan çiçeklerin ortaları (pistil) aynen kalmak koşuluyla, renkli kıvrımları (petalleri) aşağıya doğru kıvrıldığında, dişi organ gelinin baş kısmını, aşağıya kıvrılan petaller ise gelinliğini oluşturmaktadır.

KISALTMALAR

ABD	Anabilim dalı
FFMÜ	Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi. Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Elazığ
Kebikeç	Kebikeç. İnsan bilimleri için kaynak araştırmaları dergisi. Kebikeç Yayınları, Ankara.
OT	OT Sistematiik Botanik Dergisi. Prof. Dr. Şinasi Yıldırım'ın yayını, Ankara.

TBAG	Temel Bilimler Araştırma Grubu, TÜBİTAK.
TÜBA-KED	TÜBA Kültür Envanteri Dergisi. Türkiye Bilimler Akademisi, İstanbul.
Türk. J. Bot.	Turkish Journal of Botany - Türk Botanik Dergisi. TÜBİTAK, Ankara.
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Ankara.

KAYNAKÇA

- AKMAN, Yıldırım
1990 *İklim ve Biyoiklim*, Ankara: Palme Yayınları.
- ALPINAR, Kerim
1979 "Amasya Yöresi Bitkilerinin Yerli Ad ve Tıbbi Kullanışları", *Bitki* 6 (3-4): 243-249.
1979a "Akdağ (Amasya) Bitkileri" (yayımlanmamış doktora tezi: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, İstanbul)
- Amasya Valiliği
2002 *Amasya Folkloru*. Ankara.
2003 *Tacın Gizemli Şehri (The Mysterious City of Crown: Amasya)*.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü
2003 *2000 Genel Nüfus Sayımı. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, İl 05 Amasya*. Ankara.
- BAYTOP, Turhan
1963 *Türkiye'nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri* (İstanbul Üniversitesi Yayınları no: 1039; İÜ Tıp Fakültesi Yayınları no: 59). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- BAYTOP, Turhan
1994 *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. (Türk Dil Kurumu Yayınları no: 578). Ankara: Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- BAYTOP, Asuman ve Kerim ALPINAR
1980 *Amasya ve Akdağ Florası Üzerinde Yeni Gözlemler*. TÜBİTAK Doğa Bilim Dergisi 1: 6-9.
- BRUMMIT, Richard Kenneth ve C.E. POWELL
1992 *Authors of Plant Names*. editörler: R. K. Brummit ve C. E. Powell. Kew: Royal Botanic Gardens.
- CANSARAN, Arzu
2002 "The Flora of Egerli Mountain (Amasya - Turkey)". *Türk. J. Bot.* 26.6: 453 - 475.
- CANSARAN, Arzu ve Mustafa AYDOĞDU
1998 "Flora of the Area between Amasya Castle and the Villages of Vermiş and Yuvacık". *Türk. J. Bot.* 22.6: 269-283.
2001 "Phytosociological research on Egerli Mountain (Amasya, Turkey)". *Israel Journal of Plant Sciences* 49.4: 309-326.
- CANSARAN, Arzu, Ömer Faruk KAYA ve Cengiz YILDIRIM
2007 "Ovabaşı, Akpınar, Güllüce ve Köşeler Köyleri (Gümüşhacıköy/Amasya) Arasında Kalan Bölgede Etnobotanik Bir Araştırma", *FFMÜ* (baskıda)
- CANSARAN, Arzu, Suat PEKER ve Cengiz YILDIRIM
2007 "Floristic characters of the area between the Di-rekli (Göndes) Village, Yassıçal (Ebemi) Town and Abacı Village (A5/6 Amasya-TÜRKİYE)", *International Journal of Botany* (baskıda).
- CELEP, Ferhat, Zeki AYTAÇ ve Fergan KARAER
2006 "Plant diversity and distribution in the lower Tersakan Valley (Amasya-Turkey)", *Flora Mediterra-nea* 16: 295-332.
- ÇELİKEL, Öznur
2002 "Kayseri ve Çevresinde Halk Tarafından Kullanılan Bitkilerin Yöresel Adları ve Kullanım Amaçları", (yayımlanmamış yüksek lisans tezi: Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kayseri).
- DAVIS, Peter Hadland
1965-1985. *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, cilt 1-9, Edinburgh: Edinburgh University.
- DAVIS, Peter Hadland, Robert Reid MILL ve Kit TAN
1988 *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, cilt 10 (Supplement), Edinburgh: Edinburgh University.
- DÖNMEZ, A. Ali
2000 "An Ethnobotanical Study In The Karagüney Mountain (Kırıkkale): Uses, Nutritional Value and Vernacular Names". *The Hacettepe Bulletin of Natural Sciences and Engineering series A*(28): 22-32.
- EKİM, Tuna, Mehmet KOYUNCU, Mecit VURAL, Hayri DUMAN, Zeki AYTAÇ ve Nezaket ADIGÜZEL
2000 *Red Data Book of Turkish Plants*. Ankara: Türkiye Tabiatını Koruma Derneği ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- ERTUĞ, Füsün
2000 "An Ethnobotanical Study in Central Anatolia (Turkey)". *Economic Botany* 54 (2): 155-182.
- ERTUĞ, Füsün, Güldam TÜMEN, Ali ÇELİK ve Tuncay DİRMENÇİ
2004 "Buldan (Denizli) Etnobotanik Alan Araştırması 2003", *TÜBA-KED* 2: 187-218.
- EZER, Nurten ve Öykü ARISAN-MUMCU
2006 "Folk medicines in Merzifon (Amasya, Turkey)", *Türk J. Bot.* 30.3: 223-230.
- FUJITA, Tetsuro, Ekrem SEZİK, Mamoru TABATA, Erdem YEŞİLADA, Gisho HONDA, Yoshio TAKEDA, Toshihiro TANAKA ve Yoshihisa TAKAISHI
1995 "Traditional medicine in Turkey VII: Folk medicine in middle and west Black Sea regions". *Economic Botany* 49: 406-422.

- GÜNER, Adil, Neriman ÖZHATAY, Tuna EKİM ve Kemal Hüsnü Can BAŞER
2000 *Flora of Turkey and the East Aegean Islands* 11 (Supplement), Edinburgh: Edinburgh University
- HAZNEDAR, Şinasi
1989 "Amasya Doğu Yöresinin Jeolojisi", (yayımlanmamış yüksek lisans tezi: Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon).
- HÜSAMEDDİN, A. Hüseyin
1986 *Amasya Tarihi*, cilt 1. Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- KETENOĞLU, Osman ve Mustafa AYDOĞDU
1994 "Amasya-Yozgat-Çorum Arasında Kalan Bölgenin (Karadağ, Kırklar ve Buzluk Dağları) Floristik ve Sintaksonomik Yönden Araştırılması". (TÜBİTAK, Proje No: TBAG-1129, Ankara)
- KOÇAK, Selim
1999 "Karaman Yöresinde Etnobotanik Bir Araştırma", (yayımlanmamış yüksek lisans tezi: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Farmasötik Botanik ABD, İstanbul).
- KORKMAZ, Hasan, Erkan YALÇIN, Ali ENGİN ve Cengiz YILDIRIM
2005 "Flora of Tavşan Mountain (Merzifon - Amasya)", *OT* 12.2: 103-140.
- KURT, Latif, Mustafa AYDOĞDU, Osman KETENOĞLU, Fatma KURT, Simin SEREN, Ümit BİNGÖL
1998 "Amasya-Yozgat-Çorum arasında kalan bölgenin (Karadağ, Kırklar ve Buzluk Dağları) florasına katkı", *FFMÜ* 10.1: 83-108.
- PEKER, Suat
1988 "Kuşpınartepe (Amasya)'nın Florası", (yayımlanmamış yüksek lisans tezi: Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi. Ankara).
- SADIKOĞLU, Narin
1998 "Cumhuriyet Dönemi Türk Etnobotanik Araştırmalar Arşivi", (yayımlanmamış yüksek lisans tezi: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Farmasötik Botanik ABD, İstanbul).
- SEZİK, Ekrem, M. ZOR ve Erdem YEŞİLADA
1992 "Traditional medicine in Turkey II: Folk medicine in Kastamonu". *International Journal of Pharmacognosy* 30: 233-239.
- SEZİK Ekrem, Erdem YEŞİLADA, Gisho HONDA, Yoshihisa, TAKAISHI, Yoshio TAKEDA ve Toshihiro TANAKA
2001 "Traditional medicine in Turkey X: Folk medicine in Central Anatolia". *Journal of Ethnopharmacology* 75: 95-115.
- Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı
1975 *Yeşilirmak Havzası Toprakları*, (Toprak Su Genel Müdürlüğü 29). Ankara.
- 1991 "Amasya İli Arazi Varlığı", (Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü II Rapor no: 05, Ankara).
- VURAL, Mecit, Faik Ahmet KARAVELİOĞULLARI, Hüseyin POLAT
1997 "Çiçekdağı (Kırşehir) ve çevresinin etnobotanik özellikleri". *OT* 4 (1): 117-124.
- YENİ, Erdem
2001 "Ermenek (Karaman) ve Yöresinde Yetişen Tıbbi Bitkiler Üzerine Bir Araştırma", (yayımlanmamış yüksek lisans tezi: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji ABD, Konya.)
- YILDIRIMLI, Şinasi
2004 "Etnobotanik ve Türk Etnobotanigi". *Kebikeç* 17: 175-193.
- YÜCEL, Emel
2005 "Çakır Dağı Florası (Merzifon)", (yayımlanmamış yüksek lisans tezi: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara).
- ZEYBEK, Halil İbrahim
1998 "Amasya Ovası ve Yakın Çevresinin Fiziki Coğrafyası", (yayımlanmamış doktora tezi: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun).
- <http://www.angelfire.com/ks3/kemerhisar/elma.htm> (kemerhisar/ NİĞDE ilçesinin web sitesi)

EK 1: AMASYA ETNOBOTANİK ÇALIŞMASINDA BELİRLENEN BİTKİ LİSTESİ

	Familyası	Cins/Tür adı	Yerel adı	Yeri (i)	Kullanılan kısım (ii)	Kullanım kodu (iii)	Örnek no.	Endemizm ve fitocoğrafik bölge (iv)
1	Divisio: ASCOMYCOTA	<i>Morchella</i> sp.	kuzugöbeği	1, 6	K	I05	4242 (lev. 4: res. 14)	-
2	Divisio: BASIDIOMYCOTA	* <i>Agaricus</i> sp.	kültür mantarı	6	K	I05		-
3	Sınıf: ASCOLICHENES	<i>Parmelia</i> sp.	taş (şeytan) kınası	5, 6	L	V01	4288-B	-
4	EQUISETACEAE	<i>Equisetum ramosissimum</i> Desf.	kırkkilit/ sazak	6	A	II01	4201	-
5	AMARANTHACEAE	<i>Amaranthus retroflexus</i> L.	karagöz pancarı/ kara sirkem/ karagöz otu/ kara pancar	2, 3, 5, 6	E	I01	3429	-
6	ANACARDIACEAE	<i>Pistacia terebinthus</i> L. ssp. <i>palaestina</i> (Boiss.) Engl.	sakızlık ağacı/ çetene/ menengüç	4, 6	G D E	I04, II01 V08 (alet sapı) V01	3303	E. Medit.
7		<i>Rhus coriaria</i> L.	tetre/ sumak	2, 3	G	II02	4202	-
8	APIACEAE	<i>Anethum graveolens</i> L.	dere otu/ ırzadane	2, 6	E	I01, I08	4203	-
9		<i>Bifora radians</i> M. Bieb.	kıns otu/ madenüs otu/ kötü ot/ acı ot/ kişmirim otu	5, 6	E A	I08 VII06	3316	-
10		<i>Bupleurum rotundifolium</i> L.	tavukgötü/ gıcır	1	E	I01	4115	-
11		<i>Caucalis platycarpus</i> L.	telli kara pıtırak	2	A	IV, V04	4139	-
12		<i>Conium maculatum</i> L.	baldıran/ baldirgan	1, 2, 3, 6	A	VII04	3420 (lev. 8: res. 41)	-
13		<i>Eryngium campestre</i> L. var.	sütlü diken/ kuşkonmaz otu virens Link	5, 6	B	I02	4204	-
14		<i>Heracleum platytaenium</i> Boiss.	havaotu/ hava çalığı otu	1, 3, 6	E G	II01 V08 (hed. eşya)	4205 (lev. 8: res. 39)	endemik/ Euxine
15		* <i>Petroselinum crispum</i> (Mill.) A. W. Hill	madenüs/ maydanoz	1, 4, 5, 6	E	I01, II01		-
16		<i>Turgenia latifolia</i> (L.) H. Hoffm.	karapıtırak	2	A	IV	4133	-
17	ARACEAE	<i>Arum euxinum</i> R. B. Mill.	minik/ nünük/ gavur pancarı	1, 3, 4	E A	I01 II01	4206	-
18	ASTERACEAE	<i>Achillea biebersteinii</i> Afan.	havaotu/ civan perçemi/ kesik otu	6	E, F F (kuru) (hediyeelik eşya)	II01 V08	3351	Iran.-Turan
19		<i>Achillea millefolium</i> L. ssp. <i>pannonica</i> (Scheele) Hayek	harica ot/ civan perçemi/ hezeran	2, 3, 6	A F (kuru) (hediyeelik eşya)	VII04 V08	4150	-
20		<i>Achillea setacea</i> Waldst.&Kit.	civan perçemi/ hezeran	2, 3, 6	F (kuru) (hediyeelik eşya)	V08	4207	Euro.-Sib.
21		<i>Bellis perennis</i> L.	papatya	1	F	II01	4208	Euro.-Sib.
22		<i>Calendula arvensis</i> L.	-	6	F	VI08	4293	-
23		<i>Carduus nutans</i> L. sensu lato	peygamber düğmesi	6	F, H	II01	4126	-

	Familyası	Cins/Tür adı	Yerel adı	Yeri (i)	Kullanılan kısım (ii)	Kullanım kodu (iii)	Örnek no.	Endemizm ve fitocoğrafik bölge (iv)
24		<i>Carduus pycnocephalus</i> L. ssp. <i>albidus</i> (M. Bieb.) Kazmi	dikencik	1, 2, 5	E	I01	3418	-
25		<i>Centaurea virgata</i> Lam. Group A	barama otu	6	A	V04, VI18	4122	-
26		<i>Chondrilla juncea</i> L. var. <i>juncea</i>	sakız otu	1,6	Ic	I09 (sakız), II01	3283	-
27		<i>Cichorium intybus</i> L.	sakızlık otu/ eşek sakızı/ yabani hindiba/ yer sakızı/ ayakçak otu	3, 5, 6	Ic A	I09 (sakız) VII09, II01	4209 (lev. 5: res. 22)	-
28		<i>Cirsium arvense</i> Scop. ssp. <i>vestitum</i> (Wimm.&Grab.) Petr.	dikencik/ köy göçüren	1, 2, 5	A E	VII01 I01	3414	-
29		* <i>Helianthus annuus</i> L.	ayçiçeği	5	H A (kuru)	I04 III		-
30		* <i>Helianthus tuberosus</i> L.	yerelması	3, 6	Ca	I03, II01		-
31		<i>Helichrysum plicatum</i> DC. ssp. <i>plicatum</i>	yayla çiçeği/ arı çiçeği/ yılan çiçeği/ altın çiçek/ ölmez çiçek/ pire çiçeği	2, 3, 6	F	II01	3384	-
32		<i>Lactuca serriola</i> L.	badik otu/ ayakçak otu/ kibrit otu	5, 6	E	IV, VII09	3444	Euro.-Sib.
33		<i>Matricaria chamomilla</i> L. var. <i>recutita</i> (L.) Grierson	koyungözü	1, 2	E A	I07, II01, II02 V01, VII03	3386 (lev.5: res. 20)	-
34		<i>Picris strigosa</i> M.Bieb.	sütlücan	1	E A	I01 IV	3439	Iran-Turan
35		<i>Reichardia glauca</i> Matthews	acıot	3	A	VII04	3441	Iran-Turan
36		<i>Scorzonera cana</i> (C. A. Mey.) H. Hoffm. var. <i>radicosa</i> (Boiss.) D. F. Chamb.	tekeli/ tekelman	1, 4, 5, 6	E	I01	3451-B	-
37		<i>Scorzonera mollis</i> M. Bieb. ssp. <i>szowitzii</i> (DC) D. F. Chamb.	geçi ciciği	1	Ca	I03	3383	-
38		<i>Tanacetum balsaminata</i> L. ssp. <i>balsaminata</i>	mesmelek	6	E	I08	3284	-
39		<i>Taraxacum officinale</i> Weber	karahindiba/ eşek sakızı	5, 6	E Ic A	I01 I09 (sakız) II01	4210	-
40		<i>Tragopogon longirostris</i> Bisch. Ex Sch. Bip. var. <i>abbreviatus</i> Boiss.	yemlik	2, 4, 5, 6	E	I01	3406	-
41		<i>Xeranthemum annuum</i> L.	-	6	F	VI08	4211	-
42	BERBERIDACEAE	<i>Berberis vulgaris</i> L.	hanımtuzluğu	1, 6	G B	II01 V01	4212	-

	Familiyası	Cins/Tür adı	Yerel adı	Yeri (i)	Kullanılan kısım (ii)	Kullanım kodu (iii)	Örnek no.	Endemizm ve fitocoğrafik bölge (iv)
43		<i>Leontice leontopetalum</i> L. ssp. <i>leontopetalum</i>	çakıldak/ cingit bardağı	1	G	VI16 (oyun)	3331	-
44	BORAGINACEAE	<i>Anchusa leptophylla</i> Roem. & Schultes ssp. <i>incana</i> Ledeb.	-	4	F	V01	3304-A	endemik/ İran-Turan (?)
45		<i>Anchusa leptophylla</i> Roem. & Schultes ssp. <i>leptophylla</i>	sığırdili	2	E	I01	4143	-
46		<i>Anchusa strigosa</i> Labill.	dikencik	1, 2, 5	E	I01	3328	-
47		<i>Anchusa undulata</i> L. ssp. <i>hybrida</i> (Ten.) Coutinho	-	4	F	V01	3304-B	Medit.
48		<i>Buglossoides arvensis</i> (L.) I. M. Johnst.	karerüş	2	E	I01	3397	-
49		<i>Echium italicum</i> L.	hava civa	6	B	II01	3353	Medit.
50		<i>Nonea caspica</i> (Willd.) G. Don.	danadili	6	E	I01	4213	İran-Turan
51	BRASSICACEAE	* <i>Brassica oleracea</i> L. var. <i>oleracea</i>	kelem/ lahanası	5, 6	E	I01, II01, II02		-
52		<i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medik.	kuş ekmeği	1, 2, 4, 5, 6	E	I01	3290	-
53		<i>Descurainia sophia</i> (L.) Webb ex Prantl	kıl namzan	2	A	V04	4134	-
54		* <i>Eruca sativa</i> Mill.	roka	6	E	I01		-
55		* <i>Lepidium sativum</i> L. ssp. <i>sativum</i>	tere	6	E	I01		-
56		<i>Neslia apiculata</i> Fisch.	gıcır otu/ tarla gıcırı/ gıcır tavuk	1, 3, 5	E	I01	3325	-
57		<i>Sinapis arvensis</i> L.	namzan	2, 3, 4, 5, 6	E A	I01 VII04	3244 (lev. 8: res. 40)	-
58	BUXACEAE	* <i>Buxus sempervirens</i> L.	şimşir	6	D	V05		Euro.-Sib.
59	CAMPANULACEAE	<i>Asyneuma limonifolium</i> (L.) Janch. ssp. <i>pestalozzae</i> (Boiss.) Damboldt	-	3	A	V04	4214	endemik
60	CANNABACEAE	<i>Humulus lupulus</i> L.	maya otu	4, 6	F	I09 (maya)	4197	Euro.-Sib.
61	CAPPARACEAE	<i>Capparis ovata</i> Desf. var. <i>herbacea</i> (Willd.) D. Zohary	gebere	6	F (tam açmadan)	I06	4215	-
62	CAPRIFOLIACEAE	<i>Lonicera etrusca</i> Santi var. <i>etrusca</i>	hanımeli	4, 6	F	I06, VII05	4292 (lev. 4: res. 16)	Medit.
63	CARYOPHYLLACEAE	<i>Cerastium brachypetalum</i> Pers. ssp. <i>roeseri</i> (Boiss. & Heldr.) Nyman	Tavşan topuğu, tavşan ekmeği	2, 6	E	I01	3296	-
64		<i>Cerastium dichotomum</i> L. ssp. <i>dichotomum</i>	dingilcük	2	E	I01	3403	-
65		<i>Holosteum umbellatum</i> L. var. <i>tenerimum</i> (Boiss.) Gay.	erişte	1, 6	E	I01	4216	-
66		<i>Saponaria officinalis</i> L.	sabun otu/ köpürük otu	1, 2, 6	E, F	VI12	4289	-

	Familyası	Cins/Tür adı	Yerel adı	Yeri (i)	Kullanılan kısım (ii)	Kullanım kodu (iii)	Örnek no.	Endemizm ve fitocoğrafik bölge (iv)
67		<i>Silene alba</i> (Mill.) Krause ssp. <i>eriocalycina</i> (Boiss.) Walters	kurtkulağı	2, 6	E G	I01 V116 (çocuk oyuncağı)	3299	-
68		<i>Silene vulgaris</i> (Moench) Garcke var. <i>vulgaris</i>	tavuk gıcırı/ gıcır tavuk/ kincil	2, 6	E	I01	3436	-
69		<i>Stellaria media</i> Vill. ssp. <i>media</i> (L.) Vill.	yılancık/ kaz otu/ kazayağı/ cincilim/ yer yayıltısı	1, 2, 4, 5, 6	E	I01	3302	-
70	CHENOPODIACEAE	* <i>Atriplex hortensis</i> L.	hayat süpürgesi	5, 6	A	V04	3281	-
71		* <i>Beta vulgaris</i> L. provar. <i>altissima</i> (Döll) J. Helm	kocabaş/ şekerpancarı	2, 5, 6	E B (yumru)	I01 I02, II01, V116 (çocuk oyuncağı)		-
72		<i>Chenopodium album</i> L. ssp. <i>album</i> var. <i>album</i>	sirkem/ tatlı sirkem/ ak sirkem	2, 3, 5, 6	E	I01	3427	-
73		<i>Chenopodium murale</i> L.	altıgöz	1	E	I01	3342	
74	CONVOLVULACEAE	<i>Convolvulus arvensis</i> L.	şarmaşık otu/ dana şarmışavı/ dana otu/ şarmuşağuk	3, 6	E	I01, II01	4151	-
75	CORYLACEAE	<i>Carpinus betulus</i> L.	gürgen	3, 6	D	III, V08 (alet sapı)	4217	Euro.-Sib.
76		<i>Carpinus orientalis</i> Mill. ssp. <i>orientalis</i>	meşe	2,3,6	D	III, V08 (alet sapı)	4218	-
77		<i>Corylus colurna</i> L.	fındık	4	G G (iç kabuk) D (genç)	II01 III V03	4219	Euro.-Sib.
78	CUCURBITACEAE	<i>Bryonia alba</i> L.	ilingür	1, 6	E	I01	3338	Euro.-Sib.
79		* <i>Cucumis sativus</i> L.	salatalık/ hıyar	6	G Ia	I04 II01		-
80		* <i>Cucurbita pepo</i> L.	kabak	5, 6	G H	I04 II01		-
81		<i>Ecballium elaterium</i> (L.) A. Rich.	it hıyarı/ it kavunu/ yabani kavun	4, 6	Ia	II01	4220 (lev. 6: res. 27)	-
82		* <i>Momordica charantia</i> L.	kudretnarı	6	G H	II01 VII09	(lev. 6: res. 26)	-
83	CUPRESSACEAE	* <i>Cupressus sempervirens</i> L.	selvi	6	Ie	II01, V08 (hediyeelik eşya)		-
84		<i>Juniperus oxycedrus</i> L. ssp. <i>oxycedrus</i>	ardıç	3, 6	Ie	II01	4221	-
85	CYPERACEAE	<i>Cyperus rotundus</i> L.	topalak otu	6	B	II01	4194	-
86	DIPSACACEAE	<i>Dipsacus laciniatus</i> L.	-	1, 3	F (kuru)	V08 (hediyeelik eşya)	4222	-
87		<i>Scabiosa rotata</i> M. Bieb.	-	3	A	V04	4223	Iran-Turan
88	ELAEAGNACEAE	* <i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	iğde	1, 4, 6	D (genç) F G	V07 VII05 I04		-

	Familyası	Cins/Tür adı	Yerel adı	Yeri (i)	Kullanılan kısım (ii)	Kullanım kodu (iii)	Örnek no.	Endemizm ve fitocoğrafik bölge (iv)
89	EUPHORBIACEAE	<i>Andrachne telephioides</i> L.	boncuk otu	6	G	V06	4224	-
90		<i>Euphorbia cardiophylla</i> Boiss. & Heldr.	sütlağen/ acı ot/ sütlaç otu	4, 6	Ic A	II01 VII04	4228	endemik
91		<i>Euphorbia rigida</i> M. Bieb.	sütlağen/ acı ot/ sütlaçotu	1, 6 A	Ic VII04	II01	4227	Medit.
92	FABACEAE	<i>Astragalus angustifolius</i> Lam. ssp. <i>pungens</i> (Willd.) Hayek	geven	2, 6	A	IV, V08 (kitre)	4226	-
93		<i>Astragalus pseudocaspicus</i> Fisch.	geven	2, 6	A	IV, V08 (kitre)	4225-A (lev 7: res. 31)	-
94		▼ <i>Cassia angustifolia</i> Vahl.	sinameki	4, 5, 6	E	II01		-
95		<i>Colutea cilicica</i> Boiss. & Bal.	patlangaç	3, 5, 6	G	VI16 (çocuk oyuncuğu)	4225-B (lev. 8: res. 42)	-
96		<i>Medicago minima</i> (L.) Bartal. var. <i>minima</i>	yabani yonca/ kara yonca/ ikçil otu	5	A	II02, IV	3412	-
97		<i>Medicago sativa</i> L. ssp. <i>sativa</i>	efek/ kara yonca	5	A	IV, VII04	3413	-
98		<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	akasya	6 F	G I06	I04	4290	-
99		* <i>Vicia anatolica</i> Turrit	fiğ	1	A	IV	3335	Iran-Turan
100		<i>Vicia bithynica</i> L.	Şaban paklası	2	E	I01	4144	-
101		<i>Vicia cracca</i> L. ssp. <i>stenophylla</i> Vell.	kuş pasılı/ dağ yoncası/ yalancı yonca	5	H A	I04 IV	3447	-
102		<i>Vicia narbonensis</i> L. var. <i>narbonensis</i>	pasılı/ paklava otu/ yabani bakla/ yılanıyastığı	1, 2, 5	E H	I01 I04	3407	-
103		<i>Vicia sativa</i> L. ssp. <i>incisa</i> (M. Bieb.) Archibald var. <i>cordata</i> (Wulfen ex Hoppe) Archibald	-	1	A	IV	4123	-
104	FAGACEAE	<i>Quercus cerris</i> L. var. <i>cerris</i>	pelit	2, 3, 4	G D E, G E	I04, VI16 (çocuk oyuncuğu) III V01 VI18	4229 (lev. 2: res. 1)	-
105		<i>Quercus pubescens</i> Willd.	pelit	2, 3, 4	G D E, G E	I04, VI16 (çocuk oyuncuğu) III V01 VI18	4231	-
106	GERANIACEAE	<i>Erodium ciconium</i> (L.) L'Hér.	keklikturnağı	6	E	I01	3349	-
107		<i>Erodium cicutarium</i> (L.) L'Hér. ssp. <i>cicutarium</i>	leylekburnu	6	E	I01	4230	-
108		<i>Geranium macrostylum</i> Boiss.	dedaban/ dere daban/ deli daban/ devetabanı	1, 2, 3, 5	Ca	I03	3368	E. Medit. (mt.)

	Familyası	Cins/Tür adı	Yerel adı	Yeri (i)	Kullanılan kısım (ii)	Kullanım kodu (iii)	Örnek no.	Endemizm ve fitocoğrafik bölge (iv)
109		<i>Geranium pusillum</i> Burm.	gelinparmağı	6	E	I01	3348	-
110		<i>Geranium rotundifolium</i> L.	yüzükkaşı	1, 2, 4, 6	E	I01	3287	-
111		* <i>Pelargonium zonale</i>	sardunya	6	F	VI10		-
112	HYPERICACEAE	<i>Hypericum perforatum</i> L.	kantaron otu	6	E, F	II01	3352 (lev. 5: res. 24)	-
113	IRIDACEAE	<i>Crocus ancyrensis</i> (Herbert) Maw	sarıçiğdem	1, 2, 3, 5	Cd	I03	3294	endemik / Iran-Turan
114		<i>Crocus reticulatus</i> Steven ex Adams ssp. <i>reticulatus</i>	çiğdem	1, 2, 3, 5	Cd	I03	4233	-
115		<i>Iris galatica</i> Siehe	nevruz/ menevşe	6	Ca	I03 F	4234 I06	endemik / Iran-Turan
116		<i>Iris histrioides</i> (Wilson) Arnott	nevruz/ menevşe	2, 3	Ca F	I03 I06	4232	endemik / Euxine
117	JUGLANDACEAE	* <i>Juglans regia</i> L.	ceviz	5, 6	H G (dış kabuk) G (iç kabuk) E, G (dış kabuk) D	I04,II01 II01 III V01 V05		-
118	LAMIACEAE	<i>Lamium purpureum</i> L. var. <i>purpureum</i>	ballık/ balmumu/ ballıbaba/ balluhan/ göğengözü	1, 6	E	I01	3289	Euro.-Sib.
119		<i>Melissa officinalis</i> L. ssp. <i>officinalis</i>	oğulotu/ kör ısırgan/ limonotu	1, 3, 6	E	II01	4235	-
120		<i>Mentha longifolia</i> (L.) Huds. ssp. <i>longifolia</i>	su nanesi	2, 3	E	I08	4236 (lev. 5: res. 21)	Medit.
121		* <i>Mentha suaveolens</i> Ehrh.	nane	4, 5, 6	E A	I08 II01		-
122		<i>Nepeta italica</i> L.	adaçayı	6	F	I07	4239	-
123		* <i>Ocimum basilicum</i> L.	reyhan/ fesleğen/ irehan	4, 6	E F	I08 VI10	3277	-
124		<i>Salvia candidissima</i> Vahl. ssp. <i>occidentalis</i> Hedge	ellik otu	2, 5	E	VI18	4145	Iran-Turan (?)
125		<i>Salvia sclarea</i> L.	ellik otu	2, 5	E	VI18	4238	-
126		<i>Salvia tomentosa</i> Mill.	ellik otu	2, 5	E	VI18	3425	Medit.
127		<i>Salvia verticillata</i> L. ssp. <i>amasiaca</i> (Freyn & Bornm.) Bornm.	ellik otu	2, 5	E	VI18	4147	Iran-Turan (?)
128		<i>Salvia virgata</i> Jacq.	ellik otu	2, 5	E	VI18	4146	-
129		<i>Satureja hortensis</i> L.	kekik	2, 3	E E, F	I08 II01	4240	-
130		<i>Satureja wiedemanniana</i> (Lallem.) Velen.	kekik	1, 2, 3	E E, F	I08 II01	4199 (lev. 5: res. 23)	endemik
131		<i>Sideritis dichotoma</i>	tüylü adaçayı Huter	1, 6	F E, F	I07 II01	4241 (lev. 5: res. 19)	endemik
132		<i>Teucrium polium</i> L.	harman otu/ karın ağrısı otu/ mayasıl otu	1, 6	F	II01	3320	-
133		<i>Thymbra spicata</i> L. var. <i>spicata</i>	karabaş kekiği	2, 3, 6	E,F	II01	4243	E. Medit.

	Familyası	Cins/Tür adı	Yerel adı	Yeri (i)	Kullanılan kısım (ii)	Kullanım kodu (iii)	Örnek no.	Endemizm ve fitocoğrafik bölge (iv)
134		<i>Thymus sipyleus</i> Boiss. ssp. <i>rosulans</i> (Borbas) Jalas	kekik otu	1, 2, 6	E E, F	I08 I07, II01, II02	4248	-
135		<i>Wiedemannia orientalis</i> Fisch.&C.A.Mey.	emzik otu/ emecek/ ballık/ balcık/balotu	1, 2, 5	F	I06	4237 (lev. 4: res. 18)	endemik/ Iran- Turan
136	LILIACEAE	* <i>Allium cepa</i> L.	soğan	2, 5, 6	Cc, E Cc Cc (renkli dış kabuk)	I01 II01 V01		-
137		* <i>Allium sativum</i> L.	sarımsak	5	H	I04, II01		-
138		<i>Asparagus officinalis</i> L.	menevcer/ kuşkonmaz	1, 4, 5, 6	E	I01	3265	-
139		<i>Muscari armeniacum</i> Leichtlin ex Baker	horozibiği/ kargapabucu/ it sarımsağı/ karga sarımsağı	5, 6	F A	V01 VII04	4244	-
140		<i>Muscari bourgaei</i> Baker	horozibiği/ kargapabucu/ it sarımsağı/ karga sarımsağı	5, 6	F A	V01 VII04	4245	endemik / Medit.
141		<i>Muscari neglectum</i> Guss.	horozibiği/ kargapabucu/ it sarımsağı/ karga sarımsağı	5, 6	F A	V01 VII04	4246	-
142		<i>Ornithogalum oligophyllum</i> E. D. Clarke	sabunotu	4	E	VI12	4247	-
143		<i>Ornithogalum sphaerocarpum</i> A. Kern	sabunotu	4	E	VI12	4252	-
144	LINACEAE	* <i>Linum bienne</i> Mill.	sağrek/ seyrek/ zeyrek/ susam	4, 5, 6	H	I04,II01	4109	Medit.
145	LORANTHACEAE	<i>Viscum album</i> L. ssp. <i>album</i>	gökçeotu/ ökseotu	4, 6	E, G	II01	4249	-
146	MALVACEAE	<i>Alcea pallida</i> Waldst.&Kit.	gülhatmi/ fatmagül	6	E, F	II01	4251	-
147		* <i>Hibiscus esculentus</i>	bamya	5	G	II01, I04		-
148		<i>Malva neglecta</i> Wallr.	kömeç/ ebemgümeci	1, 2, 3, 4, 5, 6	E E, B	I01 II01	3389	-
149		<i>Malva sylvestris</i> L.	kömeç/ ebemgümeci	1, 2, 3, 4, 5, 6	E E, B	I01 II01	4253	-
150	MORACEAE	* <i>Ficus carica</i> L. ssp. <i>carica</i>	incir	5, 6	Ic D (genç) I04	II01 V05 (oyuncak)		-
151		* <i>Morus alba</i> L.	beyaz dut	2, 6	G E D (genç)	I04 I01 V05 (oyuncak)		-
152		* <i>Morus nigra</i> L.	kara dut	1, 2, 6	G E D (genç)	I04,II01 I01 V05 (oyuncak)		-
153	OLEACEAE	<i>Jasminum frutians</i> L.	atotu	6	G	II02	4121	Medit.
154		▼ <i>Olea europaea</i> L. var. <i>sylvestris</i> (Mill.) Lehr	zeytin	2, 5, 6	G G, H	I04 II01		-
155		<i>Phillyrea latifolia</i> L.	gökçeağaç/ göğce ağacı	6	D (genç)	V04	3285	Medit.
156	ONAGRACACEAE	<i>Epilobium angustifolium</i> L.	yakı otu	1, 2, 3	F	II01	4250 (lev. 6: res. 25)	-

	Familyası	Cins/Tür adı	Yerel adı	Yeri (i)	Kullanılan kısım (ii)	Kullanım kodu (iii)	Örnek no.	Endemizm ve fitocoğrafik bölge (iv)
157	ORCHIDACEAE	<i>Orchis palustris</i> Jacq.	salep otu	3, 6	Ca	II01	4254	-
158	PAPAVERACEAE	<i>Fumaria asepala</i> Boiss.	cıvık ot	5, 6	E,F	II01	4131	-
159		<i>Fumaria officinalis</i> L.	-	5, 6	E,F	II01	3312	-
160		<i>Papaver lacerum</i> Popov	lale/ gelincik/ gelineli	2, 5, 6	F A	I06 VII06	3408	-
161		<i>Papaver rhoeas</i> L.	lale/ gelincik/ gelineli	2, 5, 6	F A	I06 VII06	4255 (lev. 4: res. 17)	-
162		<i>Papaver somniferum</i> L.	afein/ haşhaş/ hakkaş	5	H G	II01, I04 V01		-
163	PINACEAE	<i>Pinus brutia</i> Ten.	kızılçam	2, 3	Id E D, E, le le D	I09 (sakız) II01 III V08 (hediyeelik eşya) V05	4267	-
164		<i>Pinus nigra</i> Arn. ssp. <i>pallasiana</i> (Lamb.) Holmboe	karaçam	2, 3, 6	Id E D, E, le le D	I09 (sakız) II01 III V08 (hediyeelik eşya) V05	4260	-
165		<i>Pinus sylvestris</i> L.	sarıçam	2, 3, 6	Id E D, E, le le D	I09 (sakız) II01 III V08 (hediyeelik eşya) V05	4264	-
166		<i>Pinus pinea</i> L.	fıstık çamı	2, 3	Id E D, E, le le D H	I09 (sakız) II01 III V08 (hediyeelik eşya) V05 I04	4256	-
167	PLANTAGINACEAE	<i>Plantago lanceolata</i> L.	demra otu	1, 5, 6	E B	I01 II01	3280	-
168		<i>Plantago major</i> L. ssp. <i>major</i>	sinir otu/ bağ yaprağı/ siğilli yaprak/ çibanoğlu/ baharotu	2, 4, 6	E	I01, II01	3398 (lev. 3: res. 12)	-
169	PLUMBAGINACEAE	<i>Acantholimon acerosum</i> (Willd.) Boiss. var. <i>acerosum</i>	erkek geven	2, 6	A F	IV VI08	4266 (lev. 6: res. 30)	Iran- Turan
170	POACEAE	<i>Avena fatua</i> L. var. <i>fatua</i>	yabani yulaf/ piç yulaf	5	A	II02, IV	4130	-
171		* <i>Avena sativa</i> L.	kara yulaf	3	A	IV	3246	-
172		<i>Chrysopogon gryllus</i> (L.) Trin. ssp. <i>gryllus</i>	damat süpürgesi	6	A	V04	4257	-
173		* <i>Coix lacryma-jobi</i> L.	tespihotu	6	H	V06	4196 (lev. 7: res. 36)	-
174		<i>Hordeum murinum</i> (L.) ssp. <i>glaucum</i> (Steud.) Tzvelev	avrum otu	5, 6	A	IV	4265	-
175		* <i>Hordeum vulgare</i> L.	arpa	5	A H	III, IV II01	3445	-
176		* <i>Secale cereale</i> L. var. <i>cereale</i>	çavdar	2	A	IV	4128	-

	Familiyası	Cins/Tür adı	Yerel adı	Yeri (i)	Kullanılan kısım (ii)	Kullanım kodu (iii)	Örnek no.	Endemizm ve fitocoğrafik bölge (iv)
177		<i>Sorghum halepense</i> (L.) Pers. var. <i>halepense</i>	kelem ayrığı	4	A	VII04	3282	-
178		<i>Stipa ehrenbergiana</i> Trin.&Rupr.	-	2, 6	H	VI08	4258	-
179		* <i>Triticum aestivum</i> L.	buğday	1, 3, 5	H A D	I04 III V05 (oyuncak)	3245 (lev. 4: res. 13)	-
180		* <i>Zea mays</i> L.	mısır	5, 6	G, D G D H	II01 I04, V08 (hediye- lik eşya) V02, V08 (ip) VI06 (tütsü)		-
181	POLYGONACEAE	<i>Polygonum convolvulus</i> L.	yeme şarımşavı/ şarmuşak	2	E	I01	4138	-
182		<i>Polygonum arenastrum</i> Bor.	kara madımak	2, 5, 6	E	I01	3422	-
183		<i>Polygonum cognatum</i> Meisn.	madımak	1, 2, 3, 4	E	I01	3424	-
184		<i>Rumex acetosella</i> L.	eğşikulak/ eşkiçük	2	E	I01, II01	4259	-
185		<i>Rumex angustifolius</i> Campd. ssp. <i>angustifolius</i>	efelik/ efelek	1, 2, 3, 4, 6	E	I01	4156	-
186		<i>Rumex patientia</i> L.	efelik/ efelek	1, 2, 3, 4, 6	E	I01	3387	-
187		<i>Rumex scutatus</i> L.	kuzukulağı/ eşkiçük/ ekşimik	2, 3, 4	E	I01, II01	3401	-
188	PORTULACACEAE	<i>Portulaca oleracea</i> L. ssp. <i>oleracea</i>	pirpirim/ semizotu	1, 5, 6	E	I01	4263	-
189	PRIMULACEAE	<i>Cyclamen coum</i> Mill. var. <i>coum</i>	ağurşak/ ağşak/ kızıl avşak	4, 6	Ca	II01	4261	-
190	PUNICACEAE	* <i>Punica granatum</i> L.	nar	6	F G	II01 I04		-
191	RANUNCULACEAE	<i>Adonis aestivalis</i> L. ssp. <i>aestivalis</i>	arapsacı	2	A	V04	3392	-
192		<i>Adonis flammea</i> Jacq.	arapsacı	1	E	I01	3451-A	-
193		<i>Nigella arvensis</i> var. <i>glauca</i>	çörekotu	1, 6	H	I04	4269	-
194		<i>Ranunculus arvensis</i> L.	sarı pıtırak	2, 3, 4, 6	A	II01	3402 (lev. 6: res. 28)	-
195	RHAMNACEAE	<i>Paliurus spina-christi</i> Mill.	çaltı diken	1, 5, 6	G	II01, VI16, V08 (hediye- lik eşya)	4268 (lev. 2: res. 5)	-
196		* <i>Zizyphus jujuba</i> Mill.	innap	6	G F	I04, II01 VII05		-
197	ROSACEAE	<i>Amygdalus communis</i> L.	badem/ çağla	2, 3, 5, 6	G, H	I04	4271	-
198		* <i>Cerasus avium</i>	kiraz	5, 6	G G (sap)	I04 II01		-
199		<i>Cerasus mahaleb</i> (L.) Mill. var. <i>mahaleb</i>	Endülüs / mahlep	2, 3, 6	G	II01	4272 (lev. 2: res. 6)	-
200		<i>Cerasus prostrata</i> (Lab.) Ser. var. <i>prostrata</i>	davşan elması	3, 4, 6	G	I04	3300	-
201		<i>Crataegus monogyna</i> Jacq. ssp. <i>monogyna</i>	yemişen	1, 2, 5, 6	G	I04	4280	-

	Familyası	Cins/Tür adı	Yerel adı	Yeri (i)	Kullanılan kısım (ii)	Kullanım kodu (iii)	Örnek no.	Endemizm ve fitocoğrafik bölge (iv)
202		<i>Crataegus orientalis</i> Pall. ex M. Bieb var. <i>orientalis</i>	aluç	2, 3	G G, D (genç)	I04, II01 I07	3262	-
203		* <i>Cydonia oblonga</i> Mill.	ayva/ hayva	4, 5, 6	F G E E,H D (genç)	I06 I04 I07, V01 II01 V05 (oyuncak)		-
204		* <i>Malus communis</i> H. J. Lam	Amsya elması/ misket/ Amasya misketi	4, 5, 6	G G, H D (genç)	I04 II01 V08 (alet sapı)	(lev. 3: res. 10)	-
205		<i>Malus sylvestris</i> Mill. ssp. <i>orientalis</i> var. <i>orientalis</i> (A. Uglitzkich) Browicz	acuk/ piç elma/ yabani elma	2, 3	G	I04, II02	4262	-
206		* <i>Persica vulgaris</i> Mill.	şeftali	6	G E	I04 II02		-
207		<i>Prunus divaricata</i> Ledeb. ssp. <i>ursina</i> (Kotschy) Browicz	çalkı otu/ çıtırdak	1	D (genç)	V04	3332 (lev. 7: res. 34)	-
208		<i>Pyracantha coccinea</i> Roem.	ebembükü	1, 3	G	I04	4281	-
209		<i>Pyrus amygdaliformis</i> var. <i>lanceolata</i> Diap.	çördük	1, 2	G	I04	4270	-
210		* <i>Pyrus communis</i> L. ssp. <i>communis</i>	armut	5	D (genç) G	V08 (alet sapı) I04		-
211		<i>Pyrus elaeagnifolia</i> Pall. ssp. <i>elaeagnifolia</i>	ahlat	1, 2	G	I04, II01	4282	-
212		<i>Rosa canina</i> L.	kuşburnu/ yabani gül	1, 2, 5, 6	F G	I06 I04, I07, II01	4273 (lev. 4: res.15)	-
213		<i>Rosa foetida</i> J. Herrm.	sarı kuşburnu	5	F	I06	3314	Iran-Turan
214		<i>Rubus canescens</i> DC. var. <i>canescens</i>	karamuk/ kızamık/ böğürtlen	1, 2, 5	G B, D	I04 II01	4279	-
215		<i>Rubus sanctus</i> Schreb.	karamuk/ kızamık/ böğürtlen	1, 2, 5	G B, D	I04 II01	4274	-
216		* <i>Sorbus domestica</i> L.	üvez	1, 6	G E, G	I04 II01		Euro.- Sib.
217	RUBIACEAE	<i>Galium spurium</i> L. ssp. <i>spurium</i>	yapışkan ot/ boya otu/ boya çili	3, 4, 5, 6	A	V01	3410 (lev. 7: res. 32)	Euro.- Sib.
218		<i>Galium verum</i> L. ssp. <i>verum</i>	boya otu	4, 5, 6	A	V01	3305	-
219	RUTACEAE	<i>Ruta montana</i> (L.) L.	havaotu/ humma otu	6	A F	II01 V08 (hediyelik eşya)	4120 (lev. 2: res. 3)	-
220	SALICACEAE	<i>Salix alba</i> L.	söğüt	6	E D (genç)	II01 VII09, V05 (oyuncak), V08 (alet sapı), V03	4283	Euro.- Sib.
221	SCROPHULARIACEAE	<i>Veronica polita</i> Fr.	Ilgancık/ urgancık/ cücebağırsağı	2, 5, 6	E	I01	3288	-

	Familyası	Cins/Tür adı	Yerel adı	Yeri (i)	Kullanılan kısım (ii)	Kullanım kodu (iii)	Örnek no.	Endemizm ve fitocoğrafik bölge (iv)
222	SIMAROUBACEAE	<i>Ailanthus altissima</i> (Mill.) Swingle	mundar ağaç	5, 6	A D (genç)	VII06 V05 (oyuncak)	4278	-
223	SOLANACEAE	<i>Hyoscyamus niger</i> L.	dişotu	4, 6	G, H	II01	4277	-
224		<i>Lycium anatolicum</i> A. Baytop & R. B. Mill.	ak çalı/ mor tiken	1, 5	G	I04	3318	endemik / Iran- Turan
225		* <i>Solanum melongena</i> L.	badıcan/ patlıcan	4, 5, 6	G	I04, II01		-
226		<i>Solanum nigrum</i> L. ssp. <i>nigrum</i>	it üzümü	5	A	VII09	4106	-
227		* <i>Solanum tuberosum</i> L.	patates	4, 5, 6	Ca	I03, II01		-
228	STYRACACEAE	* <i>Styrax officinalis</i> L.	tespih ağacı	6	H	V06		-
229	THEACEAE	▼ <i>Camellia sinensis</i> (L.) O. Kuntze	çay	6	E	II01		-
230	TILIACEAE	<i>Tilia rubra</i> (DC.) ssp. <i>caucasica</i> (Rupr.) V. Engl.	ihlamur	2, 4, 6	F	I07, II01	4284	Euxine
231	ULMACEAE	<i>Celtis caucasica</i> Willd.	daum ağacı/ doğum ağacı	1, 5, 6	G G, D (genç) D	I04 V07 V05 (ağaç ışl., oyuncak)	3275	-
232		<i>Ulmus minor</i> Mill. ssp. <i>minor</i>	karaağaç	5, 6	D (genç)	V04, V08 (alet sapı)	4275	-
233	URTICACEAE	<i>Urtica dioica</i> L.	ısırgan/ dalağan	1, 2, 3, 4, 5, 6	E E, H	I01 II01	3388	Euro.- Sib.
234	VITACEAE	* <i>Vitis sylvestris</i> Gmelin	asma/ devek/ bağ/ üzüm	1, 2, 6	G E Ib	I04 I01 VI06 (tütüsü)		-
235	ZYGOPHYLLACEAE	<i>Peganum harmala</i> L.	üzerlik otu/ yüzerlik otu/ güzellik otu	5, 6	H A	II01, V07 VI06 (tütüsü)	4276	- (lev. 8: res. 37)
236		<i>Tribulus terrestris</i> L.	çoban çökerten	6	A	II01	4285	-
237	APIACEAE	* <i>Scandix iberica</i> M. Bieb.	çubuk otu				3419	
238	ASTERACEAE	* <i>Arctium minus</i> (Hill) Bernh. ssp. <i>pubens</i> (Bab.) A'renes	kaba döşşegi				3417	
239		* <i>Centaurea iberica</i> Trev. ex Sprengel	eşek diken/ karadiken				3385	
240		* <i>Centaurea solstitialis</i> L. ssp. <i>solstitialis</i>	alagöz diken				4294	
241		* <i>Xanthium spinosum</i> L.	sarı diken				3449	
242		* <i>Xanthium strumarium</i> L. ssp. <i>strumarium</i>	domuz pıtırığı				4295	
243	BRASSICACEAE	* <i>Cardaria draba</i> (L.) Desv. ssp. <i>draba</i>	eşek teresi				3341	
244		* <i>Sisymbrium orientale</i> L.	namzan				3322	
245	CARYOPHYLLACEAE	* <i>Vaccaria pyramidata</i> Medik. var. <i>grandiflora</i> (Fisch. ex DC.) Cullen	gıcır				4114-A	
246	CUSCUTACEAE	* <i>Cuscuta</i> sp.	İlembeç/ verem otu				4291	
247	FABACEAE	* <i>Coronilla scorpioides</i> (L.) Koch	ikçil otu				4135	

	Familyası	Cins/Tür adı	Yerel adı	Yeri (i)	Kullanılan kısım (ii)	Kullanım kodu (iii)	Örnek no.	Endemizm ve fitocoğrafik bölge (iv)
248		• <i>Glycyrrhiza glabra</i> L. var. <i>glandulifera</i> (Waldst. Et Kit.) Boiss.	biyan				4287	
249		• <i>Medicago varia</i> Martyn	sarı yonca/ kayışkıran				4149	
250		• <i>Melilotus officinalis</i> (L.) Desr.	ikçil otu				4155	
251		• <i>Trifolium pratense</i> L. var. <i>pratense</i>	ikçil otu				4148	
252	PAPAVERACEAE	• <i>Glaucium grandiflorum</i> Boiss. et Huet var. <i>grandiflorum</i>	lale				3432	
253	POACEAE	• <i>Bromus tectorum</i> L.	pisik otu				4127	
254	PRIMULACEAE	• <i>Anagallis arvensis</i> L. var. <i>caerulea</i> (L.) Gouan	dağ irehanı				4137	
255	RANUNCULACEAE	• <i>Consolida orientalis</i> (Gay) Schröd.	gelin çiçeği				4288-A	
256	RESEDACEAE	• <i>Reseda lutea</i> L. var. <i>lutea</i>	eşek turpu				3329	
257	SOLANACEAE	<i>Datura stramonium</i> L.	eşek kestanesi				4286	

(i) Buluntu yerleri:

1. Bağlarüstü köyü (Moramil);
2. Yassıçal Beldesi (Ebemü);
3. Vermiş köyü;
4. Ziyaret beldesi;
5. Boğaköy köyü;
6. Amasya (il merkezi)

(ii) Kullanılan kısmı için bkz. s. 139 Çizelge 2: Bitkilerin Kullanılan Kısımları

(iii) Kullanım kodu için bkz. s. 138 Çizelge 1: Bitki Grubu/ Kullanımı

(iv) Fitocoğrafik bölgelerle ilgili kısaltmalar:

Medit. / E. Medit. / E. Medit. (mt.): Akdeniz fitocoğrafik bölgesi elementi
Euxine / Euro.-Sib.: Avrupa-Sibirya fitocoğrafik bölgesi elementi
Iran-Turan: İran-Turan fitocoğrafik bölgesi elementi

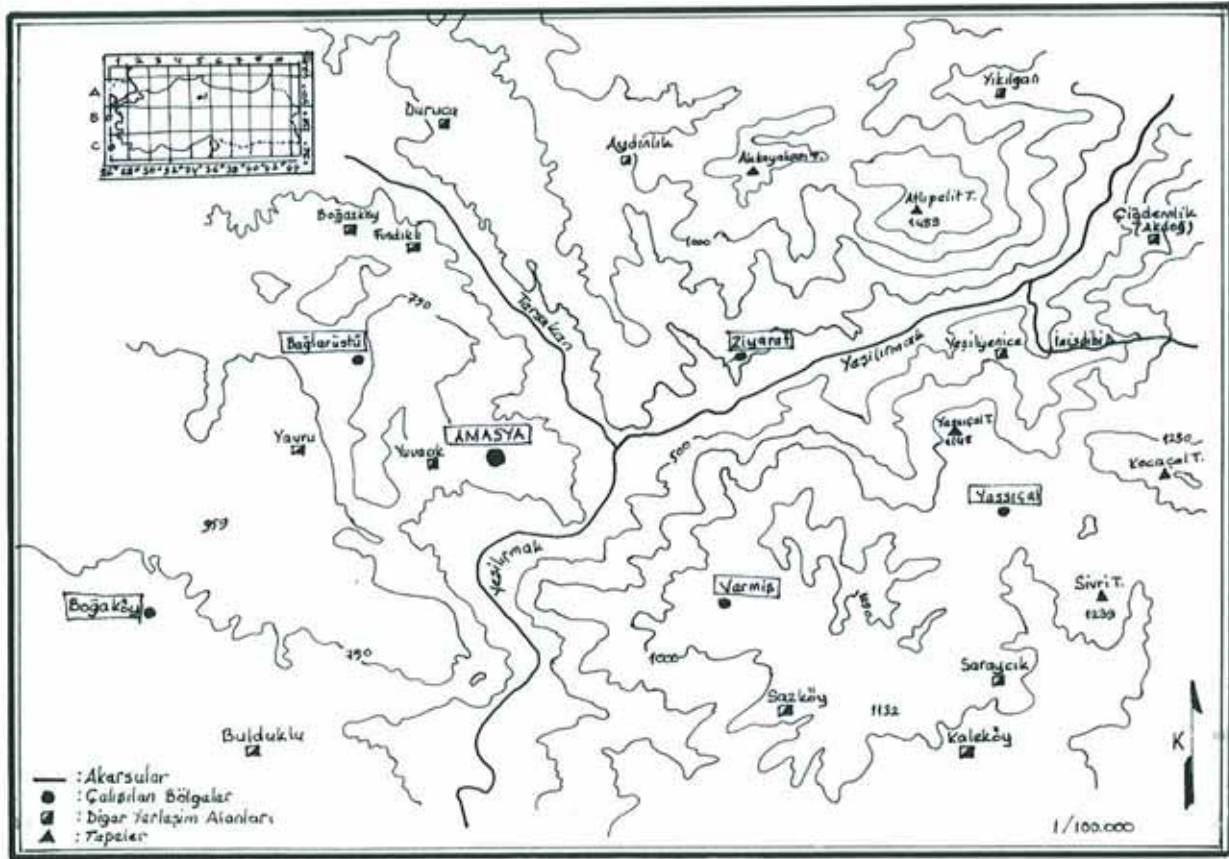
NOT: Çizelgede kullanılan işaretlerin açıklamaları aşağıdadır.

- Kullanımları saptanamayan, ancak yerel ad verilen bitkiler.

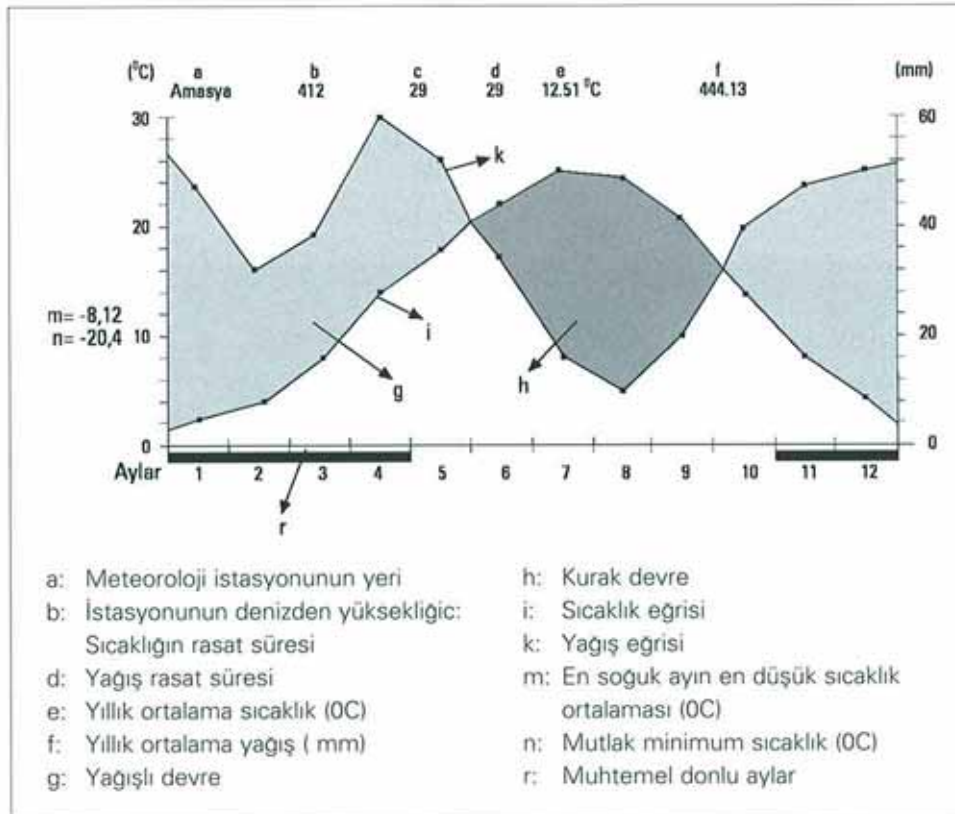
* Kültür bitkileri.

▼ Araştırma yaptığımız alanda yetiştirilmemesine rağmen, elde edilip yararlanılan bitkiler.

* ve ▼ ile işaretli olmayan tüm bitkiler ("•" ile işaretli olanlar da dahil) doğal (yabani) bitkilerdir.

Şek.1. Çalışma bölgesinin topografik haritası.

Şek.2. Amasya (merkez) iklim diyagramı.

Levha 2

Res. 1. Amasya yöresinde hâkim çalılardan *Quercus cerris* var. *cerris* (pelit).

Res. 2. Yörede yaygın olan bir diğer çalı türü *Carpinus orientalis* (meşe).

Res.3. Özellikle şehir merkezindeki kale sırtlarında hâkim olan *Ruta montana* (hava otu/ humma otu).

Res.4. Vermiş köyü ve Yassıçal beldesi civarında yayılma alanı bulan *Arbutus andrachne*.

Res. 5. Meyvelerinden hem tıbbi amaçlı (basur için) hem de el sanatlarında yararlanılan *Paliurus spina-christi* (çaltı diken).

Res. 6. *Cerasus mahaleb* (Endülüs): Yörede meyveleri toplanıp ilaç yapılmak üzere ilgili kişilere satılır.

Res. 7. *Sorbus* sp. (yörede bazı türleri yaygındır).

Res. 8. Amasya il merkezinde Karaman Dağı üzerinde *Pinus* sp. türlerinden oluşan "relikt"/kalıntı orman.

Res. 9. Amasya il merkezinden Yassıçal beldesi ve Vermiş köyüne köyüne giderken yol kenarlarında sık rastlanan *Vitex agnus-castus* (hayıt).

Res. 10. Ünlü "Amasya elması"nın (misket: Amasya misketi) sirkesi damar açıcı ve zayıflatıcıdır. Ayrıca, sıcak su yanıklarında kabuğuyla beraber derhal rendelenip yarığa sarılırsa, yanık su toplamaz ve kabarmaz.

Res.11. Amasya il merkezinde "cumartesi pazarı"nda diğer elma çeşitleri (golden ve starking) ile birlikte "Amasya elması" da satan bir satıcı.

Res.12. *Plantago major* ssp. *major* (bağ yaprağı) bitkisi yörede hem karışık olarak pişirilen pancarlardandır hem de tıbbi amaçlı kullanılır.

Levha 4

Res. 13. *Triticum aestivum* (buğday) tohumları Boğaköy'de taze iken ateşte közlenip yenir (buğday ütmesi).

Res. 14. Yöredeki yabani mantarlardan sadece "kuzugöbeği" mantarı (*Morchella* sp.) toplanabilmektedir.

Res. 15. *Rosa canina* (kuşburnu) bitkisinin hem çiçekleri hem de meyveleri (özellikle marmelat halinde) yenmekte; meyveleri tıbbi amaçla da kullanılmaktadır.

Res. 16. *Lonicera etrusca* var. *etrusca* (hanımeli) çalışmada saptadığımız çiçekleri yenen bitkilerdendir.

Res. 17. Çiçekleri yenen bir başka bitki: *Papaver rhoeas* (gelineli).

Res. 18. Çiçeklerinin tabanlarındaki nektar tüketilen *Wiedemannia orientalis* (emecek).

Res. 19. Yörede çayı yapılan, ayrıca tıbbi olarak da yararlanılan *Sideritis dichotoma* (tüylü adaçayı).

Res. 20. Bağlarüstü köyünden Emine Vanlıoğlu "koyungözü" (*Matricaria chamomilla* var. *chamomilla*) toplarken.

Res. 21. Çalışma sahasındaki baharat bitkilerinden *Mentha longifolia* ssp. *longifolia* (su nanesi).

Res. 22. Kökünden çıkan latex (süt) kurutularak sakız gibi çiğnenen "sakızlık otu" (*Cichorium intybus*).

Res. 23. Çalışma bölgemizdeki baharat bitkilerinden *Satureja wiedemanniana*'nın (kekik) aynı zamanda soğuk algınlığına karşı çayı da yapılır.

Res. 24. Çoğunlukla böbrek rahatsızlıklarında kullanılan "kantaron otu" (*Hypericum perforatum*).

Levha 6

Res. 25. Özellikle prostat kanserine karşı çayı yapılarak içilen *Epilobium angustifolium* (yaki otu).

Res. 26. Kerametli bir bitki olarak da bilinen *Momardica charantia* (kudret narı); mide ülseri, bağırsak kanseri, romatizma ve yanıklarda da kullanılmaktadır.

Res. 27. Meyvasının koparılmasıyla açığa çıkan özsu sinüzite karşı kullanılan "yabani kavun" (*Ecballium elaterium*).

Res. 28. Bacaklardaki ağrı ve ödemleri gidermek için kullanılan "sarı pıtırak" (*Ranunculus arvensis*) bitkisi.

Res. 29. Yassıçal köyünde bir evin alt kısmında, kışın yakılmak üzere muhafaza edilen odunlar.

Res. 30. Hayvan yemi olarak kullanılan bitkilerden *Acantholimon acerosum* var. *acerosum* (erkek geven).

Res. 31. Bir başka yem bitkisi: *Astragalus pseudocaspicus* (geven).

Res. 32. Turuncu renkli boya elde edilen bir boya bitkisi (*Galium spurium* ssp. *spurium*).

Res. 33. Amasya il merkezinde, belediyenin açtığı el sanatları kursunda mısır (*Zea mays*) meyve yapraklarıyla yapılmış çiçekler.

Res. 34. Bağlarüstü köyünde, elinde *Prunus divaricata* ssp. *ursina*'nın genç dallarından yapılmış "çalkı süpürgesi" tutan bir köylü.

Res.35. Yassıçal köyünde *Pinus* sp. türleri gövdelerinden yapılan "tokaç" ile çamaşır yıkayan bir köylü kadın.

Res.36. *Coix lacryma-jobi* kültür bitkisinin tohumlarından yapılmış bir tesbih (Ziyaret beldesi).

Levha 8

Res. 37. Boğaköy'de nazara karşı kapı girişine asılan *Peganum harmala* (üzerlik/ güzellik).

Res.38. Amasya il merkezinde belediyenin açtığı el sanatları kursunda açık tohumlu kozalakları ile haşhaş meyvelerinden yapılmış bir hediyelik eşya.

Res. 39. Yine Amasya il merkezinde belediyenin el sanatları kursunda *Heracleum platytaenium* tohumları ile süslenen hediyelik eşyalar.

Res. 40. Zehirli olduğuna inanılan bitkilerden *Sinapis arvensis* (namzan).

Res. 41. Zehirli olduğu bilinen bir bitki *Conium maculatum* (baldırgan).

Res. 42. Çocukların şişkin meyvelerini patlatarak oynadıkları *Colutea cilicica* (patlangaç).

Kazdağı Milli Parkı ve Çevresinde (Balıkesir) Etnobotanik Envanter Çalışması 2004-2006

Fatih SATIL*/ Gülelendam TÜMEN*/ Tuncay DİRMENCİ**/ Ali ÇELİK*** / Yılmaz ARI****/ Hulusi MALYER*****

ANAHTAR SÖZCÜKLER / KEYWORDS

Etnobotanik, yararlı bitkiler, gıda, tıbbi bitkiler, el sanatları, Kazdağı, Balıkesir-Edremit, Türkiye: B1 karesi

Ethnobotany, useful plants, food, medicinal plants, handicrafts, Kazdağı, Balıkesir-Edremit, Turkey: B1 square

ÖZET/ SUMMARY

Bu çalışmada, Kazdağı Milli Parkı (Balıkesir) ve çevresindeki halkın gıda, ilaç, yem, yakacak ve diğer amaçlarla yararlandığı ve geçmişte kullandığı bitkilere ilişkin geleneksel bilgiler ortaya konmuştur. Marmara ve Ege bölgeleri arasındaki sınırda yer alan araştırma alanı iklim, jeolojik yapı, topografya ve coğrafi konumundan dolayı zengin bir bitki varlığına (flora) sahiptir. Çalışma, 2004-2006 yılları arasında, Kazdağı Milli Parkı ve çevresindeki 24 yerleşim yeri ve buralarda kurulan 8 yerel pazarda yürütülmüştür. Bu süre içinde araştırma alanında 118 kişiyle görüşme yapılmıştır. Bölgede kullanımı belirlenen toplam 243 bitki taksonu ve bunlara ait yerel bilgiler toplanmıştır. Toplanan bitkiler arasında 153 gıda, 130 ilaç, 16 yakacak, 25 yem, 41 el sanatlarında kullanımın yanı sıra 66 bitki türünün de farklı alan-

In this study, plants used for food, medicine, animal food, heating, and other purposes by the residents in the vicinity of Kazdağı National Park (Balıkesir) along with the accumulated knowledge of the residents, have been documented. The study area is located in the border of Marmara and Aegean regions. The region has a rich flora on account of its climatic properties, geological structure and location. Surveys were carried out in 24 villages around Kazdağı National Park and in 8 local street marketplaces in the region, during in 2004-2006. During this period interviews were conducted with 118 informants within research area, and 243 plant species together with related information were collected. With respect to their uses, 153 of the plants are used for food, 130 for medicinal purposes, 16

* Yrd. Doç. Dr. Fatih SATIL (Proje Yürütücüsü); Prof. Dr. Gülelendam TÜMEN (Proje Yürütücü Yrd.)/ Balıkesir Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü, BALIKESİR

** Yrd. Doç. Dr. Tuncay DİRMENCİ (Proje Yürütücü Yrd.)/ Balıkesir Üniv. Necatibey Eğitim Fakültesi Biyoloji Bölümü, BALIKESİR

*** Yrd. Doç. Dr. Ali ÇELİK (Proje Yürütücü Yrd.)/ Pamukkale Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü, DENİZLİ

**** Yrd. Doç. Dr. Yılmaz ARI (Proje Yürütücü Yrd.)/ Balıkesir Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, BALIKESİR

***** Prof. Dr. Hulusi MALYER (Proje Yürütücü Yrd.)/ Uludağ Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü, BURSA

larda yararlı oldukları belirlenmiştir. Ayrıca alanda 26 bitkisel kökenli ürün saptanmıştır. Örnekleri toplanıp tanımlanan bitkiler ve bunların kullanımına ilişkin bütün bilgiler, Türkiye Bilimler Akademisi- Türkiye Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) veritabanına aktarılmıştır. Araştırma Eylül 2006 tarihine kadar Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu (SOBAG) desteği ile devam etmiştir.

GİRİŞ

Araştırma alanımız, Marmara ve Ege bölgeleri arasındaki sınırda ve Edremit Körfezinin kuzeyinde, Biga Yarımadasının güney kenarında yer almaktadır. En yüksek zirvesi Karataş Tepe (1774 m), olan Kazdağı, Marmara Bölgesinin, Uludağ'dan sonra en yüksek ikinci dağıdır (lev. 1: res. 1).

Araştırma alanının yüksek kesimlerinde yer alan Kazdağı Milli Parkı, Kazdağları üzerinde ve 21463 hektarlık bir alanı kapsayacak biçimde 1993 yılında milli park ilan edilmiştir (lev. 1: res. 2). Kazdağı Milli Parkı tamamıyla Balıkesir ili Edremit ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Milli Park, güneyde Akçay ve Güre, doğuda Edremit, güneybatı da Altınoluk yerleşmeleri ile sınırlanmaktadır (lev. 1: res. 3). Milli Parkın yıllık ziyaretçi kapasitesi 20 000 kişidir.

Kazdağı, bitki coğrafyası açısından Avrupa-Sibirya ve Akdeniz fitocoğrafik bölgeleri arasında, izole konumu ve değişik iklim özelliklerinin etkisi altında olması ve olağanüstü bitki zenginliği nedeniyle Önemli Bitki Alanı (ÖBA) durumundadır. Yaklaşık 800 taksonun kayıtlı olduğu Kazdağı florasında, bazıları yalnızca bu dağa özgü olmak üzere ülke çapında nadir birçok bitki yer almaktadır (Özhatay *et al.* 2003). Çalışma ekibimizin TÜBİTAK'ın desteği ile gerçekleştirdiği bu çalışmayla, Kazdağı florasında, 30'u yalnızca bu dağa özgü olmak üzere, ülke çapında en az 78 endemik ve 31 nadir bitkinin varlığı saptanmıştır (Tümen *et al.* 2000; Dirmenci *et al.* 2006). Bu özellikleriyle, yalnız Türkiye'nin değil, tüm Avrupa kıtasının en önemli bitki alanlarından biridir.

Araştırma bölgemiz, tarihi ve kültürel değerler açısından da çok zengindir. Bu maddi kültür öğelerinden bazıları parkın hemen yanı başında Altınoluk yerleşmesinin birkaç kilometre doğusunda bulunan Antandros (lev. 1: res. 4) gibi arkeolojik alanlar ve eski dönemlerden kalma mimari yapılarıdır. Troia Savaşlarını başlatan güzellik yarışmasının burada yapıldığına (Thanos 2001) ve Odysseus'un bu savaşları sonlandıran tahta atı Kazdağı göknarı kerestesinden yaptırıldığına inanılır (lev. 1: res. 5). Böylece Troia

for fuel, 25 for fodder, 41 for handicrafts, and about 66 for miscellaneous purposes. In addition 26 products of plant origin were recorded in the area. All information and plant identifications were transferred to TÜBA-TÜKSEK database. The study continued until September 2006 year with the support of TÜBİTAK-SOBAG.

Savaşlarının hem başlaması hem de bitişi Kazdağları ile ilgilidir (Arı 2005). Kazdağı ve yakın çevresinde Thebe, Killa, Khyrsa, Antandros, Anderia, Pedosos ve Astria antik yerleşimleri bulunmaktadır. Milli parkın batısında yer alan ve Roma devrine ait olduğu bilinen Zeus Altarı (Zeus Sunağı) 250 m yükseklikte bir tepe üzerinde yer almaktadır.

Her ne kadar bölgedeki bu kültürel zenginlik tarihi, arkeolojik ve mitolojik yönlerden çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmişse de etnobotanik açıdan yeterince çalışılmamıştır. Bölgede artık unutulmak üzere olan bitki kullanımına ait uygulamaların ortaya çıkartılarak yeni kuşaklara aktarılması son derece önemlidir. Bu amaçla araştırma alanı içinde yer alan Tahtakuşlar köyünde Türkmenlerin kültürünü tanıtan bir etnografya galerisi faaliyete geçirilmiştir (lev. 1: res. 6; lev. 7: res. 38; lev. 8: res. 46).

Balıkesir il sınırları içerisinde yapılmış etnobotanik çalışmaları oldukça sınırlıdır. Ali Duran ve ekibi tarafından yapılmış olan ve 2001 yılında yayımlanan "Balıkesir Yöresinde Yenen Yabani Meyveler ve Etnobotanik Özellikleri" başlıklı çalışma (Duran *et al.* 2001); Güldam Tümen ve Orhan A. Sekendiz'in birlikte gerçekleştirdikleri, "Balıkesir ve Merkez Köylerinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler" başlığı ile 1991 yılında yayımlanan çalışma (Tümen ve Sekendiz 1991); yine Tümen tarafından 1989 yılında yayımlanan "Balıkesir bölgesindeki tıbbi amaçlı kullanılan Labiatae familyası bitkileri" konulu bir çalışma (Tümen 1989) bulunmaktadır.

Kazdağı bölgesinde hangi bitkilerin kullanıldığına ilişkin araştırmalar ise yok denecek kadar azdır. Seda Saçlı ve Emine Akalın'ın bölgede yaptıkları bir etnobotanik ön çalışma (Saçlı ve Akalın 2002) ile Tülay Tütenocaklı ve İsmet Uysal tarafından yapılmış "Ayvacık ve Çevresinde (B1 Çanakkale) Etnobotanik Bir Çalışma" (Tütenocaklı ve Akalın 2004) dışında etnobotanik araştırmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte Kazdağı ve çevresinde yayılış gösteren tıbbi ve ekonomik önemi olan bitkilerin botanik özellikleri ile

koruma önerileri konusunda yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır (Başer *et al.* 1992; Başer *et al.* 2000; 2000a; Dirmenci *et al.* 2004; Gemici *et al.* 1993; Karamanoglu 1964; Öz *et al.* 1995; Özel 1998; Saçlı 1996; Saçlı ve Akalın 2002; Tümen *et al.* 2000).

Milli park çevresinde yanlış arazi kullanımı, erozyon, aşırı otlatma gibi etkenlerle bitki örtüsü hızla yok olmaktadır. Kırsal alanlardan kente göç gibi nedenlerle, bitkiler konusunda geleneksel bilgi birikimine sahip kişilerin sayısı da her geçen gün azalmaktadır. Eski kuşaklarca bilinen bilgilerin yeni kuşaklara aktarılamaması, bu konuda yeterli çalışmaların olmaması gibi nedenlerle bu kültürel miras artık yok olmak üzeredir.

Çalışmanın amacı, bölgede insanlar tarafından gıda, ilaç, yem, yakacak ve diğer amaçlarla kullanılan bütün "yararlı bitkilerin" ve bunların kullanımlarına ilişkin bilgilerin tüm ayrıntılarıyla araştırılması, belgelenmesi ve elde edilen verilerin yayına dönüştürülmesi olarak belirlenmiştir. Projenin, kültürel mirasımızın yeni kuşaklarca tanınması ve devralınması için eğitim çalışmalarına öncülük etmesi de amaçlanmaktadır.

Yöre halkı tarafından kullanılan bitkileri belirlemek, bu bitkilerin bölgede dağılımlarını ortaya koymak, ne amaçla ve hangi işlemlerden sonra kullanıldığını tespit etmek ve bu bilgileri yeni kuşaklara ulaştırmak bu projenin kapsamı içerisinde. Bu amaca uygun olarak, öncelikle Kazdağı Milli Parkı çevresindeki köylerde etnobotanik çalışmalara başlanması, daha sonraki aşamalarda ise çalışmanın Kazdağı'nın Çanakkale tarafındaki yerleşim yerlerine de genişletilmesi öngörülmektedir.

TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi çerçevesinde Fusun Ertug (Ertug 2003a; Ertug *et al.* 2003) tarafından geliştirilen, halkın bitki bilgisini envanterlemeye yönelik veritabanının bu amaçla kullanımının Türkiye çapında yaygınlaştırılması, Türkiye'nin özgün bilgi ve bitki potansiyelinin ortaya çıkarılıp envanterlenmesi ülke tanıtımına da katkıda bulunacaktır.

KAZDAĞI MİLLİ PARKI ÇEVRESİNDE YERLEŞMELER VE YAŞAM

Kazdağları yöresi yaklaşık olarak 5000 yıldır insanoğlu tarafından iskân edilmektedir (Erden 2003). Bu tarihten önce de Edremit Körfezi kıyılarında ticari amaçlı bazı kolonilerin kurulduğu bilinmektedir. Eski çağlarda Mysia olarak adlandırılan yörenin ilk sakinleri Lelegler'dir. Daha sonra Troia'ya bağlı şehir krallıkları halinde varlığını sürdürmüştür. Altınoluk'un hemen doğusundaki Antandros antik kentinin MÖ 7. yy'da Pergoslar tarafından kurulduğu bilinmektedir. Bölge MÖ 6. yy'dan itibaren Lidyalıların, ardından Perslerin daha sonra 334'ten itibaren de Büyük İskender'in kontrolüne geçmiştir. İskender'in ölümünden sonra Bergama Krallığının ardından Ro-

ma'nın ve MS 395 yılında Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılması sonucu Bizans İmparatorluğunun eline geçmiştir (Yılmaz 1995).

Kazdağları tarih boyunca insanların yoğun yararlanmasına sahne olmuş ve çok değişik amaçlar için kullanılmıştır. Kazdağları tarihin bütün dönemlerinde önemli bir kereste kaynağıdır. Özellikle gemilerin yapımında kullanılan katran ağacının (*Juniperus oxycedrus* L.) elde edildiği önemli bir alandır. Ayrıca deri tabaklamak için kullanılan meşe palamudunun elde edildiği bir yerdir. Osmanlı devrinde bir "hassa avlak alanı" olan Kazdağları'nda sadece Kazdağı avcıbaşı ve yardımcısı avlanabiliyordu (Yılmaz 1995). Ayrıca dağda yazın soğutma amaçlı kullanılan kar, "kar kuyuları"nda saklanırdı. Dağ, zaman zaman eşkiya mekânı da olmuştur. Bütün bu özellikleri nedeni ile insanlar bu dağlarla tarihin bütün dönemlerinde sıkı ilişki içerisinde olmuştur (Arı 2005).

Bu bölge 13. yy'da Karesi Oğulları Beyliğinin kurulması ve 1336/1337'de Balıkesir ve Edremit'in Orhan Bey tarafından alınarak oğlu Süleyman Şah'a tımar olarak verilmesi ile Türklerin yerleşmesine sahne olmuştur (Yılmaz 1995).

Dolayısıyla Kazdağları'nın eteklerinde kurulmuş olan Türk kırsal yerleşmelerinin ilk ortaya çıkışı bu zamanlara denk gelmektedir. Bu dönemde Hristiyanlar ile Türkler birçok yerde beraber yaşamaya başlamış ve bu birliktelik 1924 Türk-Yunan nüfus mübadelesine kadar devam etmiştir. Bu ilk yerleşmeler kıyıda uzak tepeler arasında toplu köyler şeklinde, özellikle denizden gelecek tehlikelere karşı kıyıda kolayca fark edilmeyen alanlarda kurulmuştur. Bugün de denizden bakıldığında birçok yerde sadece son zamanlarda inşa edilmiş modern evler fark edilmekte, eski yerleşme çekirdekleri görülmektedir (Arı 2005).

Günümüzde ise Kazdağı Milli Parkı sınırları dışında, ancak hemen parka bitişik olarak konumlanmış ve günlük hayatında parkın kaynaklarını kullanan 13 yerleşme vardır. On üç yerleşim biriminde, kültürel anlamda esas olarak iki farklı grup olmak üzere, yaklaşık 33 bin kişi yaşamaktadır. Bu gruplar yerel ölçekte Tahtacı Türkmenleri ve Yörükler olarak bilinir.¹

Tahtacı Türkmenleri Tahtakuşlar, Kavlaklar, Arıtışı ve Mehmetalanı yerleşmeleri ile Avcılara bağlı Kızılçukur ve Güre'ye bağlı Yassıçalı mahallelerinde yaşayan Alevilerdir. Tahtacı Türkmenleri'nin tarihi kökeni hakkında değişik varsayımlar varsa da Prof. Dr. Faruk Sümer'in savunduğu görüş (Sümer 1993: 7, 8-12) daha geçerli kabul edilmektedir (Engin 2001). Buna göre bu grup Moğol istilâsı üzerine Türkistan'dan Anadolu'ya göç eden Ağaçerleri'nin torunlarıdır. Orta Asya'da ağaç işi yaparak yaşamlarını sürdüren Türkmenler, Güneydoğu Torosların ormanlık alanlarına yerleşmişlerdir.² Bu tarihten sonra da Tahtacı Türkmeni ya da Tahtacılar diye adlandırılmışlardır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u kuşatma-

ya karar verdiğinde gemileri üzerinde kaydıracağı kalasları Kazdağları'ndan kestirmiş ve bu işi yapmak için de Toroslarda halen ağaç işçisi olarak çalışan Türkmenleri Kazdağları'na getirmiştir. Bunlardan bir kısmı fetihten kullanılan keresteleri hazırlayarak, İstanbul'a göndermişlerdir.³ Bu tarihten sonra Türkmenler Kazdağları'na yerleşerek, konar göçer hayatlarına burada devam etmişlerdir. Bu grup Kazdağları'na yerleştikten sonra Düden alanında yazlayıp, daha aşağılardaki Çampara mevkiinde kışlıyorlardı. Bu göç hareketine bağlı olarak Düden alanında yazlık mezarlıkları, Manastır Çayı boyunca da kışlık mezarlıkları vardı (Kudar 1999). Bu yaşam tarzı, tarihte "çadır yırtan paşa" olarak bilinen Bursa valisi Ahmet Vefik Paşa'nın konar-göçerleri zorunlu iskâna tâbi tuttuğu 1862 yılına kadar sürmüştür. Geleneksel olarak ormancı oldukları için Kazdağları onların günlük yaşamında hep olağanüstü bir öneme sahiptir. Yerleşik hayata geçtikten sonra Kazdağı eteklerinde birçok köy yerleşmesi kurmuş olan Türkmenler (lev. 2: res. 7) bugün de buralarda yaşamaktadır (Arı 2005).

İslamın Sünni kesimiyle ilişkilendirilen Yörükler ise Avcılar, Çamlıbel, Kızılköçili, Beyoba ve Pınarbaşı yerleşmelerinde oturmaktadır (lev. 2: res. 8). Zeytinli ve Güre gibi beldeler ise esasen Yörük yerleşmeleri olmalarına rağmen buralara başka yerlerden göç edenler ile gittikçe karmaşık bir yapı oluşmuştur. Güre ve Zeytinli belediyeli yerleşmeler olup orman dışı kategorisindedirler. Arıtaşı orman içi, diğer köyler ise orman kenarı köyler grubundadır (Arı 2005). Güre ve Zeytinli 1530 tarihindeki kayıtlarda; Kızılköçili ve Avcılar ise 1573 tarihli kayıtlarda vardır (Yılmaz 1995). Bu ilk yerleşmelerin hepsinin bugün Yörük olarak bilinen grupların yaşadığı yerler olduğu düşünülürse, şimdi Türkmen olarak bilinen grupların bugün yaşadığı köylerin o zamanlarda henüz kurulmadığı, Türkmenlerin bölgede konar-göçer yaşadıkları sonucuna varılabilir. 1890 yılı için Osmanlı salnamelerinde kayıtlı köyler ise Arıtaşı, Avcılar, Gü-

re, Kavurmacılar, Kızılköçili, Mehmetalanı, Çamlıbel ve Zeytinli'dir (Mutaf 1995).

KAZDAĞI MİLLİ PARKI ÇEVRESİNDEKİ YEREL HALKIN GEÇİM KAYNAKLARI

Alanda, genellikle zeytin tarımı hâkimdir (bkz. Çizelge 1). Zeytinlikler, Altınoluk-Akçay arasında genişçe bir alanda yayılış gösterir (lev. 2: res. 9). Hemen kıyı gerisinden başlayan zeytinlikler hafif tepelik alanları kaplayarak 200-250 m yüksekliğe kadar çıkar. Makî elemanlarından olan delicelerin aşılınmasıyla elde edilen zeytinlikler içinde 600-700 yıllık anıt ağaçlar vardır.

Yöreye özgü zeytin ürünü, kolayca eriyip çatlayan kabukları nedeniyle uzun süre saklanamaz. Bu nedenle de zeytinyağı üretiminde kullanılan yağlık zeytin olarak değerlendirilir. Ancak bir kısım zeytinler siyah zeytin veya salamura yeşil zeytin şeklinde sofralık zeytin olarak piyasaya sürülür. Hasat edilen zeytinin bir kısmı hemen hemen her köyde bulunan şahıs veya kooperatif fabrikalarında zeytinyağı haline getirilerek (lev. 2: res. 10) satılırken, büyük bir kısmı da Edremit, Havran ve İzmir'deki zeytinyağı fabrikalarına gönderilir.

Araştırma yaptığımız alanda zeytin ağaçları arasında çeşitli meyve ağaçları da yer alır (bkz. Çizelge 1). Erik, şeftali, incir, elma, armut, ayva, nar, ceviz, badem ve özellikle son yıllarda büyük gelişme gösteren satsuma cinsi mandalina bunların başlıcalarıdır. Bir ağaçtan ortalama 100 kg ürün alınan mandalina bahçelerinde bir dekara 150-160 ağaç dikilir (lev. 2: res. 11).

Yörede sebzeçilik ise sulamaya elverişli alanlarda, akarsuların kısmen genişleyen vadi tabanlarında ihtiyaca göre sürdürülen bir faaliyettir. Genellikle yaz sebzelerinin yetiştirildiği bu alanlardan elde edilen ürünler büyük yerleşim yerlerinde kurulan yerel pazarlarda satılır. Araştırma yaptığımız alanda, özellikle Edremit'e bağlı Yaşyer ile Havran'a bağlı Çakırde-

Çizelge 1: KAZDAĞI MİLLİ PARKI ÇEVRESİNDEKİ KIRSAL YERLEŞMELERE AİT TARIM ARAZİLERİ KULLANIM DURUMU*

Köyler	Sulu tarım (ha)	Kuru tarım (ha)	Zeytinlik (ha)	Meyvelik (ha)	Sebzelik (ha)	TOPLAM (ha)
Avcılar	80	1500	1500	80	-	1580
Beyoba	-	300	300	-	-	300
Çamlıbel	10	790	790	10	-	800
Kavaklar	4	266	266	4	-	270
Kızılköçili	-	1270	1210	60	-	1270
Mehmetalanı	30	600	600	30	-	630
Ortaoba	-	1060	1060	-	-	1060
Pınarbaşı	-	80	80	-	-	80
Tahtakuşlar	-	1020	1020	-	-	1020
Toplam	124	6886	6826	184	-	7010

* Kaynak: Arı 2005.

re ve Kalabak köylerinde, önemli miktarda çilek tarımı yapılmaktadır (lev. 2: res. 12-12a).

Yörük olarak adlandırılan Sünni nüfus arasında keçi besleme geleneksel faaliyetlerden birisiydi. Ancak parkın ilanıyla yönetim, ormana zarar verdiği gerekçesi ile keçi sürülerinin ormanda otlatılmasını yasaklamıştır. Sürü sahiplerine iş vaadedilerek birçok kişinin sürüleri sattırılmış, ancak vaadedilen işler verilmemiştir. Dolayısı ile sürü sahipleri ekonomik anlamda önemli bir gelirini kaybetmiştir.

Arıcılık yörenin eskiden olduğu gibi bugün de önemli faaliyetleri arasındadır. Orman varlığı, bitki çeşitliliği, büyük kentlerden gelenlerin talepleri bu faaliyeti canlı tutmaktadır. Bugün Mehmetalan, Pınarbaşı, Beyoba ve Arıtaşı köylerinde arıcılıkla ilgilenenler, bu faaliyeti tamamen kendi çabalarıyla sürdürmektedirler (bkz. Çizelge 2).

Ayrıca, bölge insanı "ot toplama" kültürü çerçevesinde dağ ile iç içedir. Yılın değişik mevsimlerinde dağda yayılış gösteren bitkilerden hem gıda hem de tıbbi amaçlı yararlanılmakta. Özellikle Yörük köyleri dağdaki bu tür bitkileri toplayıp yerel pazarlarda satarak aile bütçesine katkı sağlamaktadır (Çizelge 2).

Milli park ilan edilmeden önce, hem Yörük hem de Türkmen köylüleri için orman işçiliği, özellikle yaz aylarında önemli bir gelir kaynağıydı. İlk zamanlar daha çok hayvancılık ve ormancılıkla geçinen Türkmenler, yerleşik hayata geçince bir yandan ormancılık yapmaya devam etmiş, bir yandan da bağcılık, meyvecilik ve zeytinciliğe başlamışlardır. Geleneksel olarak ormancı oldukları için günlük yaşamları ormancılık ile ilgili işlere göre planlanmıştır. Orman işçiliği genellikle mevsimlik olarak, orman amenajman planlarında öngörülen yıllık tıraşlama (gençleştirme) ve bakım kesimlerinin gerçekleştirilmesi, kuru dalların ve kuru yer örtüsünün toplanması ve koruma gibi aktiviteleri kapsamaktaydı. Milli park ilan

edilen bu sahada, yaklaşık 202 işçi, 1 aydan 6 aya kadar değişen sürede orman işçisi olarak çalışırdı. Milli park ilanından sonra bu işçiler kendilerine başka bir uğraş alanı bulmak zorunda kaldılar (Soykan 2001).

Yüzyıllardır yan yana yaşayan Türkmen ve Yörük köylüleri her ne kadar belirgin şekilde bir birlerinden ayrılıyorlarsa da kaynak kullanma stratejileri bakımından belli ölçüde benzerlik göstermektedirler. Yörüklerde, diğerlerinden farklı olarak "ot toplama" kültürü ön plandadır. Buna karşılık Türkmen gruplar geleneksel olarak ağaç işleri ile daha fazla uğraşmaktadır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE BİR ÖNCEKİ YILA GÖRE YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

YÖNTEM

Etnobotanik envanteri kapsamında yaptığımız çalışmada, hem halkbilim hem de botanik yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan çalışmalar ana başlıklar halinde şöyle sıralanabilir:

Kaynak kişilerden yararlanma

Çalışmada kaynak kişi olarak orta yaş üstü kadınlar ve erkekler, çobanlar, belirli bitkileri kullanarak insanları tedavi eden "Lokman hekim" adı verilen kişiler, ip, sepet ve hasır gibi el sanatlarında usta kişiler, yörede görevli ziraatçılar, ormancılar ve öğretmenler seçilmiştir. Proje çalışmalarında toplam 118 kaynak kişi ile görüşülmüştür.

Pazar yerlerindeki araştırmalar sırasında tanışılan kişilerin adresleri alınmıştır. Daha sonra randevu alınarak bu kişiler köylerinde ziyaret edilmiş ve ayrıntılı görüşme fırsatı elde edilmiştir. Bu kişilerle görüşme yapılırken köyde bu konuda bilgi sahibi olan başka kişi-

Çizelge 2. KAZDAĞI MİLLİ PARKININ GELENEKSEL KULLANIMI*

Yerleşme adı	Ormancılık	Hayvancılık	Mantar toplama	Şifalı ot toplama	Avcılık	Arıcılık	Balık tutma	Diğer
Ortaoba	x	x	x	x	x			kestane
Mehmetalanı	x	x	x	x		x	x	kestane
Pınarbaşı	x	x	x	x	x	x		
Beyoba	x	x	x	x	x	x	x	
Zeytinli	x	x	x		x		x	rekreasyon
Kızılköçü	x	x	x	x	x		x	
Çamlıbel	x	x	x	x	x			
Yassıçalı	x	x	x	x	x			
Tahtakuşlar	x	x	x	x	x			
Kavlaklar	x	x	x	x	x			
Avcılar	x	x	x		x			
Arıtaşı	x	x	x	x	x	x		

* Kaynak: Arı 2005.

lerin de hazır bulunması sağlanmıştır (lev. 3: res. 13). Bazen kaynak kişilerle görüşmeler köy meydanında, bazen hayır yemeklerinde, bazen kendi evlerinde, bazen de köy kahvesinde topluca gerçekleştirilmiştir. Böylece elde edilen bilgilerin birden fazla kişi tarafından doğrulanması sağlanmıştır (lev. 3: res 14).

Kaynak kişilere TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi erevesinde Füsun Ertuğ tarafından geliştirilen "Etnobotanik Fiş rneği ve ereve Soruları"(Ertuğ 2003) sorulmuş, verilen cevaplar not alınmıştır. Bazen bu görüşmeler, imknlar lşnde teybe kaydedilmiştir. Proje süresince 60'ar dakikalık toplam 3 adet ses kaseti doldurulmuştur. Eylül 2005'te TÜBİTAK-SOBAG tarafından verilen destekle dijital ses kayıt cihazı alınmış, bundan sonraki çalışmalarda ses kayıtları bu cihazla yapılmıştır.

Kaynak kişiler tarafından, bitkilerden elde edilen ürünler ve uygulama süreçleri (sepet yapımı, am sakızı eldesi vb.) hem fotoğraflarla hem de video kaydı ile belgelenmiştir.

Pazar yeri araştırmaları

Bölgede kurulan Edremit, Gümrük (Edremit), Havran, Altınoluk, Akçay, Gre, Zeytinli ve Altınkum pazarlarına çıkılarak gözlemler yapılmıştır. Bu pazarlara gelen köyler ve bu köylülerin sattıkları ürünler saptanmıştır (lev. 3: res. 15-16).

Çalışmada katılımlı gözlem yapılmıştır. Köylülerin pazar tezghlarında beraber çalışılmış, ürünlerini satmasında yardımcı olunarak olumlu diyalog kurulmuştur. Görüşme yapılan kişilerin ürünlerinden de mutlaka satın alınmıştır. Bu davranışlar, kişilerin bize yakınlık duymalarını ve istenen bilgiler konusunda yardımcı olmalarını sağlamıştır.

Pazara getirilen bitkiler ile sepet, kaşık, nazarlık gibi malzemelerde kullanılan ürünlerin fotoğrafları çekilmiştir. Alınan rneklerle birer numara verilerek, bitkinin yöresel adı, nereden, kim tarafından, ne zaman toplandığı kaydedilerek kullanım tarifi not edilmiştir.

Pazarlardan alınan örneklerin kesin tanımı için, o bitkinin toplandığı alana gidilerek, bitki iekli veya meyveli haldeyken tarafımızdan toplanmıştır.

Verilerin bitki envanter formlarına kaydedilmesi

Araziden ve pazarlardan toplanan bitkiler hakkındaki bütün veriler, TÜBA-TÜKSEK Kültür-Kitap veritabanına kaydedilmiştir.

Okullarda yapılan alışmalar

Etnobotanik envanter çalışmasının bir diğer parçası da bölgede bulunan okullarda konu ile ilgili anket yapmaktır. Bu amaçla bölgede yer alan veya araştırma bölgesinden taşımalı eğitim için gidilen yakınlardaki okullarda 5-18 Ekim 2004 tarihleri arasında anket çalışmaları yapılmıştır. Anket yapılan okullar şunlardır: Tahtakuşlar ilkokulu, amlıbel ilkokulu,

Ortaoba ilğretim Okulu, Avcılar ilğretim Okulu, Gre Atatürk ilğretim Okulu, Zeytinli ilğretim Okulu, Altınoluk avuşoğlu Lisesi.

Envanter çalışmasının yapıldığı yerlerden bu okullara gelen yaklaşık 80 kadar öğrenciye bölgede kullanılan "şıfalı bitkiler" ve "yenen bitkiler" ile ilgili olarak 2 anket uygulanmıştır. Öğrencilerin, bu anketi aile büyükleri ile beraber doldurmaları istenmiştir. Böylece genç kuşaklarda merak duygusunun gelişmesi ve artık unutulmak üzere olan bu bilgileri öğrenmeleri sağlanmıştır ki, bu da projenin hedefleri arasındadır.

Daha sonra, anketten elde edilen bilgiler sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Ayrıca ankete cevap veren aile bireyleri tekrar ziyaret edilerek, daha ayrıntılı bilgiler elde edilmiş ve önceki bilgiler doğrulanmıştır.

Arazi alışmaları, bitki toplama ve presleme

Projenin başlama tarihi olan Eylül 2004'ten itibaren hemen hemen her ay araziye çıkılmıştır. Çalışmaların bu şekilde tüm yıla yayılmasıyla hem bitkilerin çeşitli evrelerinde toplanması, hem de toplanarak pazara getirilen ya da kullanılan bitkilerin izlenmesinde süreklilik sağlanması amaçlanmıştır.

Kaynak kişilerin gösterdiği, kullanımı belirlenen bitkiler hem pazarlardan hem de doğal habitatlarından toplanarak herbaryum malzemesi haline getirilmiştir. Herbaryuma uygun hale getirilemeyen diğer bitkisel kökenli malzemeler ise kurutulduktan sonra naylon torba ve keseķaęıtlarında korunmaya alınmıştır. Kullanımı belirlenen her bitki ve etnografik malzeme için birer numara verilmiştir. Örneklerin toplanma tarihi, bulunduğu köyün/mevkinin adı kaydedilmiştir. Toplanan yerin denizden yüksekliliği ve koordinatları belirlenirken GPS aletinden yararlanılmıştır. Ayrıca alınan örneklerin fotoğrafları da çekilmiştir.

Kullanımı belirlenen bitkilerin kesin tanımında, başta *Flora of Turkey* olmak üzere çeşitli yerli ve yabancı flora kitaplarından da yararlanılmıştır. Toplanan bitki örnekleri ekip elemanları Prof. Dr. Gülelendam Tümen, Yrd. Doç. Dr. Tuncay Dirmenci, Yrd. Doç. Dr. Fatih Satıl ve Yrd. Doç. Dr. Ali elik tarafından tanımlanmıştır. Mantar örneklerini ise Yrd. Doç. Dr. Tülin Aşkun ve Yrd. Doç. Dr. Ali elik tanımlamıştır. Herbaryum malzemesi ve diğer bitkisel kökenli rnler, Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü Herbaryumunda korunmaktadır.

AYRINTILI ANLATIM

Araştırma yaptığımız alan, kuzeyde Kazdağı Milli Parkı, güneyde Edremit Körfezi, doğuda Köylüce, batıda ise Doyran köyü ile sınırlanmaktadır (lev. 1: res. 3). Toplanan ve kullanılan bitkiler bu alanda deniz seviyesi ile 1700 metre yüksekti arasında yayılış göstermektedir.

"Kazdağı Milli Parkı ve Çevresinde Etnobotanik Envanter Çalışması" başlıklı projemiz (proje no. E3) kapsamındaki çalışmanın önce Kazdağı Milli Parkı çevresindeki 13 köy (Doyran, Tahtakuşlar, Çamlıbel, Avcılar, Arıtaşı, Kızılçukur, Güre, Yassıçalı, Kavurmacılar, Zeytinli, Beyoba, Pınarbaşı, Mehmetalan, Ortaoba) ve çevresinde yapılması düşünülmüştü. Ancak daha sonra yapılan gözlemlerde, halkın bitki kullanımı ve yerel pazarlara katılma oranları da göz önüne alınarak, Edremit'e bağlı Çamcı, Hacıaslanlar, Yaşyer ve Dereli köyleri ile Havran'a bağlı Köylüce, Çakırdere ve Tepeoba köyleri de çalışma alanına dahil edilmiştir. Ayrıca, bu bölgede kurulan ve milli parka komşu köylülerin yoğun olarak katıldığı Havran pazarı da çalışma alanı içerisine alınmıştır. Bölgede daha önceden yerleşim alanı olan, Güre'ye bağlı Kavurmacılar, günümüzde halkın şehirlere göç etmesi nedeniyle boşalmış gibidir. Bu nedenle bu köyde pek fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Sonuç olarak bu etnobotanik projesi, Edremit ve Havran ilçe merkezi ve bu ilçelere bağlı 22 yerleşim biriminde gerçekleştirilmiştir (lev. 1: res. 3).

ARAZİ ÇALIŞMALARI

Proje süresince çalışma alanına 6 kişilik bir ekiple dönüşümlü olarak 35 defa gidilmiş ve toplam 46 gün alanda kalınmıştır. Bu süre içinde Kazdağı'nın güneyindeki 2 ilçe merkezi ve bu ilçelere bağlı 22 yerleşim biriminde 118 kaynak kişiyle görüşülmüş, kullanımı belirlenen toplam 243 bitki ile bunlara ait yerel bilgiler ve kullanım reçeteleri derlenmiştir. Kullanımı belirlenen bitkiler ve bazı kullanım şekilleri fotoğraf ve video ile belgelenmiştir. Bunların yanı sıra araştırma yaptığımız alanda sepet, kolye ve nazarlık gibi 26 bitkisel kökenli ürün saptanmıştır.

Proje 2004 yılı eylül ayında başladığı için, 2004 yılının kalan son dört ayında, çok sınırlı alan çalışması yapılabilmektedir. Bu dönemde daha çok araştırma alanımız içinde kalan köyler ve kurulan yerel pazarlar gezilerek genel bilgiler edinilmiştir. Köylerde irtibata geçilecek kişilerle tanışılmış, proje hakkında ön bilgiler verilmiştir. 2004 yılı içerisinde araştırma alanına 10 kez (20 Eylül, 28-29 Eylül, 2 Ekim, 7 Ekim, 14 Ekim, 25 Ekim, 17 Kasım, 24 Kasım, 27-28 Kasım, 2 Aralık), gidilerek toplam 12 gün alanda bulunulmuştur. 2004 yılının sonuna kadar Edremit'ten (Zeytinli, Çamlıbel, Tahtakuşlar, Ortaoba, Güre, Kızılkeçili ve Mehmetalan, Yaşyer, Dereli) ve Havran'dan (Tepeoba, Çakırdere) toplam 40 kaynak kişi ile görüşme yapılarak kayıtlar tutulmuştur. Kullanımı belirlenen toplam 75 bitki taksonu ve bitkisel kökenli malzeme toplanmıştır.

2005 yılı, projenin hedeflerine ulaşılması açısından önemli bir yıl olmuştur. 2004 yılında görülen eksiklikler ve elde edilen deneyimler, 2005 yılı verilerinde büyük bir artış sağlamıştır. 2005 yılı içerisinde araştırma alanına 25 kez (12 Şubat, 22 Şubat, 18 Mart, 8 Nisan, 23-24 Nisan, 27 Nisan, 26 Mayıs, 31 Mayıs, 9

Haziran, 23 Haziran, 30 Haziran, 12 Temmuz, 24 Temmuz, 31 Temmuz, 4 Ağustos, 1 Eylül, 13-16 Eylül, 22-23 Eylül, 1-2 Ekim, 15-18 Kasım, 23-24 Kasım, 6 Aralık, 7-8 Mart, 24-25 Mart, 3 Nisan) gidilerek, toplam 34 gün alanda bulunulmuştur. 2005 yılının sonuna kadar, Edremit ve bu ilçeye bağlı Altınoluk, Akçay, Zeytinli, Mehmetalan, Beyoba, Pınarbaşı, Güre, Çamlıbel, Tahtakuşlar, Doyran, Avcılar, Arıtaşı, Kızılçukur, Ortaoba, Çamcı, Hacıaslanlar, Dereli, Yaşyer köyleriyle, Havran ve Havran'a bağlı Tepeoba, Köylüce, Çakırdere yerleşim birimleri ziyaret edilmiş; buralarda 100'e yakın kaynak kişiyle görüşülmüş; kullanımı belirlenen 167 bitki örneği ve bunlara ait yerel bilgiler toplanmıştır.

TÜBA destekli proje çalışmalarının sona erdiği 2006 yılının mayıs ayına kadar, geçmiş yıllarda atlattığımız konular ele alınmış, eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Çalışmaya TÜBİTAK-SOBAG desteği ile 2006 yılının eylül ayına kadar devam edilmiştir.

EĞİTİM VE VERİ TOPLAMA ÇALIŞMALARI

Proje ekibinden, Prof. Dr. Güldem Tümen, Yrd. Doç. Dr. Tuncay Dirmenci, Yrd. Doç. Dr. Fatih Satıl'ın son 4 yıldır alanda yürüttükleri yoğun botanik çalışmaları sırasında, bölge insanlarıyla olumlu diyalog kurulmuştur. Buna ek olarak, Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Arı tarafından yürütülen kültürel çevrebilim (ekoloji) projeleri ile yerel yaşam biçimleri konusundaki çalışmalardan elde edilen sonuçlar ve bilgi kaynaklarından bazıları da bu projede kullanılmıştır. Etnobotanik çalışmaları sırasında çalışma ekibinin bu olanakları sayesinde verimli sonuçlar elde edilebilmiştir. Bu ön bilgiler kullanılarak hemen hemen her köyde irtibat kurulacak kişiler belirlenmiştir. Ayrıca bölgede kurulan yerel pazarlar da ortak buluşma noktaları olarak değerlendirilmiştir. Ziyaret öncesi telefon edilerek, köyde bitki kullanımı konusunda bilgi alabileceğimiz kişilerin hazır bulunması sağlanmıştır. Köylere bu kişilerle görüşmeye gidilirken beraberimizde herbaryum örnekleri ve bitki resimleri de götürülmüş, böylece bitkiyi kullanan kişilerin bitkileri saptayıp tanımlamaları sağlanmıştır. Bunun dışında bitki toplayan kişilerle beraber araziye gidilerek bitki doğal habitatından toplanmış ve tanımlanmıştır (lev. 3: res. 17).

Proje süresince yaklaşık 500 dijital fotoğraf, 4 ses kaseti (60'ar dakikalık) ve video ile belgeleme yapılmıştır. Ayrıca, toplanan bitkilerin koordinatları GPS aleti ile belirlenerek kaydedilmiştir.

Çalışmalarda 2006 yılının Mayıs ayına kadar, toplam 118 kaynak kişi ile görüşme yapılmıştır. Kaynak kişilerin 60'ı kadın, 58'i erkektir. Kaynak kişilerin yaşları 17-80 arasında değişmekle birlikte, genelde orta yaş üzeridir. Kaynak kişiler arasında erkeklerin de asıl bilgileri anne ve ninelerinden almış oldukları saptanmıştır.

Envanter çalışmasının yapıldığı bölgede yer alan ve-

ya araştırma bölgesinden taşınalı eğitim sistemi kapsamında yakın yerlerdeki okullara gelen yaklaşık 80 kadar öğrenciye bölgede kullanılan “şifalı bitkiler” ve “yenen bitkiler”le ilgili olarak 2 anket uygulanmıştır. Ankete katılan öğrenci sayısı ve köylere göre dağılımları şöyledir: Ortaoba köyü 33, Doyuran köyü 12, Zeytinli 9, Avcılar köyü 47, Kızılkeçili köyü 7, Mehmetalan köyü 2, Çamlıbel köyü 3, Tahtakuşlar köyü 17, Arıtaşı köyü 10 öğrenci.

Anket sonuçlarına göre bölgede, bitkilerin en çok soğuk algınlığı ve grip gibi hastalıklara karşı kullanıldığı belirlenmiştir. Bunu sırasıyla mide rahatsızlıkları, öksürük ve şeker hastalığı izlemektedir.

Gıda olarak tüketilen bitkiler ise kullanım sırasına göre en çok tatlı ve acı hindiba, ısırgan, tatlı ve acı filiz, turpotu, arapsaçı ve ıspanaktır. Ankete katılanların, % 45’i yağda kavurma, % 30’u börek, %25’i ise değişik yemekler yaparak gıda olarak kullanılan bitkilerden yararlandıkları görülmüştür.

GENEL BULGULAR

Eylül 2004 - Mayıs 2006 arasında yapılan alan ve pazar araştırmaları sonucu 83 familyaya ait toplam 242 kullanımı belirlenen bitki taksonu saptanmıştır (bkz. Çizelge 3). En fazla kullanımı tespit edilen ilk 5 familya (bkz. Çizelge 4) sırasıyla Lamiaceae (33) (örnek no: 69), Asteraceae (22) (örnek no: 240), Rosaceae (19) (örnek no: 101), Fabaceae (12) (örnek no: 440), Apiaceae (9) (örnek no: 181). En fazla kullanım kategorisine sahip olan türler ise sırasıyla *Olea europea* (12) (örnek no: 28, 65), *Pinus brutia* (7) (örnek no: 9, 10, 14), *Rosmarinus officinalis* L (7) (örnek no: 43, 235), *Pistacia terebinthus* subsp. *terebinthus* (7) (örnek no: 63, 226), *Laurus nobilis* (6) (örnek no: 21, 61, 157, 239, 283, 322), *Mentha piperita* (6) (örnek no: 209, 352), *Origanum onites* (5) (örnek no: 2, 97, 155, 198, 201) ve *Origanum vulgare* subsp. *hirtum* (5) (örnek no: 1, 25, 31, 34, 77, 156).

Yararlanılan bitkiler, tarımı yapılan türlerden daha çok, doğadan toplanan türlerdir. Toplanan bitkiler arasında 153 gıda, 130 ilaç, 16 yakacak, 25 yem, 41 el sanatlarında kullanımın yanı sıra 66 bitki türünün de farklı alanlarda yararlı oldukları belirlenmiştir (bkz. s. 188: EK 1, ve s. 194: EK 2).

Çizelge 3: YILLARA GÖRE KULLANIMI TESPİT EDİLEN YENİ TAKSON SAYILARI

	2004	2005	2006	Genel toplam
Familiya	35	36	12	83
Cins	60	96	31	187
Takson	75	123	45	243

Çizelge 4: EN FAZLA KULLANIMI TESPİT EDİLEN İLK 5 FAMILYA

Familiya adı	Lamiaceae	Asteraceae	Rosaceae	Fabaceae	Apiaceae
Takson sayısı	33	22	19	12	9

Proje süresince toplanan bitkilerin yıllara göre dağılımı şöyledir: 2004 yılında 35 familyaya ait 75 takson; 2005 yılında 72 familyaya ait 205 takson; 2006 yılında ise 42 familyaya ait 70 takson. Sonuçlardan da anlaşılacağı gibi en fazla bilgi ve kullanımı olan bitki 2005 yılı içerisinde toplanmıştır.

2004 yılının son 4 ayı içerisinde 40 kaynak kişi ile görüşülmüştür. Kullanımı belirlenen 115 bitki örneği ve bitkisel kökenli malzeme toplanmıştır. Bunlardan 87’sinin tıbbi amaçlı, 18’inin gıda, 10 tanesinin ise el sanatları ve nazarlık gibi alanlarda kullanımının olduğu belirlenmiştir.

2005 yılında yapılan çalışmalarla örnek alınan bitkilerin familya sayısı 72’ye (Sadece 2005 yılında tespit edilen familya 62), takson sayısı ise 198’e (Sadece 2005 yılında tespit edilen takson 110) çıkmıştır. Bazı örtüşen kullanımlar olmakla birlikte 98 gıda, 108 ilaç, 11 yakacak, 41 yem ve 38 el sanatlarında kullanımın yanı sıra 46 bitki türünün farklı alanlarda yararlı sayıldıkları belirlenmiştir.

Gıda olarak yararlanılan bitkiler

Gıda olarak kullanıldığı belirlenen toplam 153 bitkinin 116’sı doğadan toplanan, 37’si ise tarımı yapılan bitkidir (bkz. s. 194: EK 2).

Yaprakları yenen bitkiler (I01)

Bölgede, yaprakları yenen bitkilerin gıda olarak kullanımını oldukça genişdir. Toplam 33 tür bu şekilde tüketilmektedir. Bahar aylarında, tatlı hindiba (*Taraxacum* sp.) ve acı hindiba (*Cichorium intybus*), alan maydanozu (*Oenanthe pimpinelloides*), kaymeci (*Opopanax hispidus*), gelincik (*Papaver rhoeas*), cücübücü (*Stellaria media*), ebegümeci (*Malva neglecta*), tatlı filiz (*Asparagus acutifolius*) ve acı filiz (*Tamus communis*) sürgünleri, kazayağı (*Sium sisarum* var. *lancifolium*), ekşikulak ya da kuzukulağı olarak adlandırılan *Rumex acetocella*, labada (*Rumex patientia*), ısırgan (*Urtica dioica*), arapsaçı (*Foeniculum vulgare*) oldukça yaygın tüketilen bitkilerdir. Bölgede bahar ve sonbahar döneminde yukarıda sözü edilen bitkiler ayrı ayrı tüketildiği gibi, karıştırılarak “karışık ot” adı altında da yaygın olarak satıldığı dikkat çekicidir (lev. 3: res. 18).

Bunların dışında, “çetlemik/çitlembik” ağacının (*Pistacia terebinthus* subsp. *terebinthus* ve *Pistacia terebinthus* subsp. *palaestina*) ve “özlemik filizi” bitkisinin (*Smilax aspera*) taze sürgünleri bölgedeki yerel pazarlarda gıda olarak satılmakta ve sevilerek yenilmektedir (lev 4: res. 19).

Bu bitkilerin bazıları çiğ olarak salatalarda veya li-

Çizelge 5: ARAŞTIRMA ALANINDAKİ BAZI YARARLI BİTKİ GRUPLARI VE KULLANIMI TESPİT EDİLEN TAKSON SAYILARI

Yaralı bitki grupları	Doğal bitkiler	Tarımı yapılanlar	Genel toplam	Bazı alt kategoriler	Takson sayısı
Gıda olarak yararlanılanlar	116	37	153	yaprakları yeneler	33
				meyve ve tohumları yeneler	52
				mantarlar	8
				çay olarak kullanılanlar	25
				baharat olarak yararlanılanlar	15
				bitki özleri	13
İlaç olarak yararlanılanlar	114	16	130	insanların tedavisinde kullanılanlar	119
				hayvanların tedavisinde kullanılanlar	11
Yakacak olarak yararlanılanlar	15	1	16		16
Yem olarak yararlanılanlar	21	4	25		25
El sanatlarında yararlanılanlar	34	7	41	doğal boyamada kullanılanlar	6
				sepet örme	3
				süpürge	5
				ağaç işleri	14
				nazarlık	9
Diğer yararlı bitkiler	35	20	55	bitkisel yağ elde edilenler	7
				süs bitkisi olarak değerlendirilenler	26
				sosyal kullanımı olanlar	8
Yararlı/zararlı kabul edilen bitkiler	3	8	11	güzel kokusuyla sevilenler	8

monlanarak yenirken bazıları haşlanıp soğanla yağda kavrulup sade veya yumurtalı olarak yenir. Yine bu bitkilerin katıldığı börek ve pideler de yerli halk tarafından sevilerek tüketilir.

Yöre mutfağına özel yemek tarifleri derlenirken, yöredeki köylülerden randevular alınmış, yemeklerin hazırlanışı yerinde görülmüştür. Ayrıca, bölgede eko-turizm çerçevesinde işletmecilik yapan Çamlıbel'deki Zeytinbağı tesisinin işletmecilerinden Erhan Şener'le özel görüşmeler sonucu yerel mutfak kültürü hakkında uygulamalı olarak ayrıntılı bilgiler alınmıştır (lev. 4: res. 20).

Bölgede özellikle Türkmen köylerinde bahar başlangıcında yağmur yağması için ya da kutsal olarak bilinen Hıdırellez gibi günlerde her mahallede "derme" adı verilen yemekler düzenlenmektedir. Bu faaliyete her ev mutlaka az da olsa tuz, şeker, pirinç, bulgur ve kuru fasulye ile katkı sağlamaktadır. Yemekler sokakta hep beraber pişirilir ve yenir, yemek sonunda ise dua edilir. Aynı şekilde düğün ve hayır yemeklerinde de düğün evine gidilirken yukarıda sayılan gıdalardan mutlaka götürülmesi Türkmen adetleri arasındadır (lev 4: res. 21).

Geçmişte bulgurdan keşkek yapılırken kullanılan taş dibekler ve ahşap tokmakların tümüyle kullanımdan kalktığı görülmüştür.

Sebzeler

Araştırma alanımızdaki köylerin çoğunda eskiden ol-

duğu gibi günümüzde de patlıcan, biber, börülce, yeşil fasulye ve bakla gibi sebzeleri dilimleyerek ya da iplere dizerek kurutup kışa hazırlama gibi birçok etkinliğin sürdürüldüğü gözlenmiştir (lev 4: res. 22). Ayrıca, tarhana ve salça hazırlama, turşu kurma, sumak ve erik ekşisi hazırlama gibi faaliyetler de sürdürülmektedir.

Kültür bitkileri ve yabani meyveler (I01)

Bahçelerde, bağlarda en çok yetiştirilen meyve ağaçları zeytin, elma, erik, muşmula, mandalin, iç-de, hünnap, kiraz, vişne, armut, ayva, ceviz, üzüm, incir, nar, beyaz ve kara duttur. Havran'da sütçü eriği, şameriği, söbe erik ve bekiroluğu eriği olmak üzere 4 yerel erik çeşidinin yaygın olduğu saptanmıştır. Bölgede bol miktarda bulunan meyvelerden erik ve karaduttan elde edilen sular hem gıda hem de tıbbi amaçlarla yaygın olarak tüketilmektedir. Bu meyvelerden elma, ayva ve incirden reçel de yapılmaktadır (lev 4: res. 23).

Doğal bir çalı olan "sumak" (*Rhus coriaria*) meyvelerinden elde edilen "somak ekşisi" ve "toz somak" çok yaygın olmamakla beraber yörede yemek ve salatalarda kullanılır. Bunların dışında, Dereli köyünde çitlembik (*Celtis australis*) meyvelerinin yendiği saptanmıştır.

Bölgede bazı yabani meyveler de yerel mutfaklarda kullanılmaktadır. Yabani erikler (*Prunus* türleri) kurutulup kışın bamya yemeklerine katılır, yabani ahlat

(*Pyrus amygdaliformis*) ise turşulara atılmaktadır. Dağ elması (*Eriolobus trilobatus*) ve "garaltı" adı verilen böğürtlen (*Rubus sanctus*) eylül ayında pazarlarda bolca satılan ürünlerdendir (lev. 4: res. 24).

Bölgede zeytin tarlalarının kenarları badem ağaçları ile çevrilidir. Yerel halk ilkbaharda taze olarak, sonbaharda ise iç badem olarak bu ürünleri pazarlarda değerlendirmektedir. Milli parkın Çanakkale sınırına yakın kuzey taraflarında yabancı kestaneler yayılış göstermektedir. Özellikle Ortaoba ve Yaşyer köylüleri, kuvvetli poyraz rüzgârlarından sonra bu alana giderek ağaç altına dökülen kestaneleri toplayıp orada açıklayarak pazarlarda satarlar.

Mantarlar (I01)

İlkbaharda ve özellikle sonbaharda, yağmurlardan sonra çayırda ve orman altında yaygın olarak bulunan mantarlar, bölge insanları için önemli bir gıda ve gelir kaynağı olmaktadır. Sonbaharda yağmurlardan sonraki güneşli havalarda toplanarak özellikle Edremit ve Havran pazarında satılan 7 tür mantar saptanmıştır. Bunlardan kırmızı ve beyaz merki (*Lactarius deliciosus*), çim mantarı (*Agaricus campestris*), yarım kulak (*Pleurotus eryngii*), çam göbeği (*Ramaria condensata*) ve cincile (*Tricholoma* sp.) yaygın olarak tüketilmektedir (lev. 5: res. 25).

İlkbaharda ise *Morchella conica*, göbek ya da "kuzugöbeği" adıyla toplanarak pazarlarda yüksek fiyatlarla satılan en değerli mantar çeşididir. Bunun dışında az da olsa kuzugöbeği olarak bilinen bir başka mantar türü *Gyromitra* sp.'dir. Bu tür diğer *Morchella* türü ile beraber yenmektedir. Bölgede, Çamlıbel ve Avcılar köylerinde, baharın sonlarına doğru yüksek yerlerdeki orman altından toplanan iri göbek mantarlarından dolma yapılması dikkat çekicidir; sap kısımları kesilen iri mantarlar, daha önce hazırlanmış olan normal dolma içi ile biber gibi doldurularak hazırlanır (lev. 5: res. 26).

Çay gibi kullanılanlar ve tıbbi bitkiler (I02 ve I01, I02)

Araştırma alanında, 25 türden çay gibi yararlanıldığı saptanmıştır. Yerel halk tarafında, Lamiaceae familyasından dağ çayı türleri (*Sideritis trojana*, *S. athoa*, *S. perfoliata*), adaçayı (*Salvia tomentosa*), karabaş otu (*Lavandula stoechas* subsp. *stoechas*), kekik türleri (*Origanum onites*, *O. vulgare* subsp. *hirtum*, *Satureja cuneifolia*, *S. pilosa*, *Thymbra spicata* subsp. *spicata*), oğulotu (*Melissa officinalis* subsp. *altissima*, *M. officinalis* subsp. *officinalis*) ve biberiye (*Rosmarinus officinalis*) halk tıbbında kullanılan ve yerel pazarlarda çayı yapılmak üzere en çok satılan bitki türleridir. Bu türler özellikle, soğuk algınlığı, öksürük ve hazımsızlık gibi belirli rahatsızlıkların tedavisinde çay gibi kullanılmaktadır. Dedenin kekiği (*Acinos alpinus*), *Clinopodium vulgare* subsp. *vulgare*, *Micromeria juliana*, kekik (*Thymus sipyleus*

subsp. var. *sipyleus*) ve mentollü adaçayı (*Ziziphora tenuior*) türlerinin de çok yaygın olmasa bile bazı köylerde çay gibi kullanıldığı saptanmıştır.

Yararlanılan bitkiler arasında endemik ve nadir türlerin sayısı, alanın milli park sınırında olması nedeniyle oldukça azdır. Buna rağmen, Kazdağı'na endemik olan ve "sarıkız çayı" adıyla bolca tüketilen *Sideritis trojana*'nın pazarlarda yaygın olarak satılması dikkat çekicidir (lev. 5: res. 27). Bunun yanında yine Türkiye için nadir türlerden olan kedi kuyruğu ya da kandil çayı (*Sideritis athoa*) ve limon kekik (*Satureja pilosa*) pazarlarda satılan yaygın bitkilerdendir (lev. 5: res. 28). Ayrıca, Kazdağı Milli Parkı sınırları içerisinde çok dar bir alanda yayılış gösteren endemik *Thymus pulvinatus*'un yaygın olmasa da yöredeki bazı insanlar tarafından antibiyotik niyetiyle, "çam kekiği" adı ile çay gibi içilmesi ilgi çekicidir.

Bölgede "pamukluk" ya da "pamukla" denen *Cistus creticus* ve *Cistus salviifolius* yapraklı dalları kaynatılarak ishale karşı çay gibi içilmektedir.

Baharatlar (I03)

Araştırma yaptığımız bölgede toplam 15 türden baharat olarak yararlanılmaktadır. Doğal bitkilerden "kekik" olarak adlandırılan bazı türler (*Origanum* sp., *Satureja* sp., *Thymus* sp.) ve nane türleri (*Mentha* sp.) yaygın bir şekilde baharat olarak kullanılmaktadır. Araştırma alanında, yerel halk tarafından kekik olarak adlandırılan toplam 11 bitki belirlenmiştir (bkz. s. 194: EK 2). Bunlardan bir kısmı ticari amaçla yoğun miktarda toplanırken bir kısmı da baharat olarak yerel mutfaklarda kullanılmaktadır (lev. 5: res. 29).

Tarhana otu (*Echinophora tenuifolia* subsp. *sibthorpiana* ve *E. tournefortii*) turşu yapımında koku verici olarak kullanılmaktadır. Bölgede, defne (*Laurus nobilis*) yapraklarının da yemeklerde koku verici olarak yaygın şekilde kullanıldığı görülmüştür. Bunların dışında, sumak (*Rhus coriaria*) salatalarda kullanılmaktadır.

Bitkilerden elde edilen sular (I07 ve I02)

Araştırma alanımızda saptadığımız 13 türden bitki özü ve suyu çıkartılmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı kekik suyudur. Kekik suyu çıkarımının en yoğun olarak Havran'a bağlı Köylüce köyünde yapıldığı saptanmıştır. Ayrıca, Dereli köyünde de birkaç hane kekik suyu çıkartılmaktadır (lev. 5: res. 30). Kekik suyu çıkarma işleminde kullanılan kekik türleri: *Origanum vulgare* subsp. *hirtum* ve *Origanum onites*'tir (lev. 5: res. 29).

Ayrıca Köylüce köyünde "oğulotu" *Melissa officinalis* subsp. *altissima*'nın da suyu çıkartılarak pazarlarda kalp rahatsızlıklarına karşı kullanılmak üzere "kalp suyu" adıyla satılmaktadır.

Kekik suyu yöresel yöntemler ile üretilmektedir. Bu

üretimde halkın geliştirmiş olduğu "imbik" adı verilen basit bir düzenek kullanılmaktadır. Taze ya da kurutulmuş olan kekikler, içerisinde üç ayak şeklinde bir yükselti bulunan 10-20 litrelik büyük bir kazanın dip kısmına yerleştirilir. 10 litrelik bir kazana yaklaşık 1.5 kg kekik konur. Su bulunduğu kekikler yukarı çıkmasını diye kekiklerin üzerine taş gibi bir ağırlık yerleştirilir ve üzerine su doldurulur. Daha sonra kazan içindeki yükseltinin üzerine büyük bir tencere oturtulur. İçerisinde tencere bulunan bu kazanın ağızı derin ve iç bükey bir tepsi ile kapatılır. Hava almasını önlemek için de kazanın açık kalan yerleri kepekli unla yapılmış hamur ile kaplanır. Kapak olarak kullanılan bu derin tepsinin içine de soğuk su dökülür. Hazırlanan bu düzenek ortalama 3-4 saat ateş üzerinde kaynamaya bırakılır. Kazan içinde kaynamaya başlayan su, soğutucu görevi gören tepsinin bombeli alt kısmına çarpıp sıvı hale geçerek kazan içindeki tencereye birikir. Bu şekilde elde edilen kekik suları 1 litrelik şişelere konarak pazarlarda satılmaktadır.

Bunların dışında, erik, dut ve kızılcık gibi meyvelerden hazırlanan şerbet ve şurupların çok yaygın olarak yapıldığı saptanmıştır. Özellikle karadut şurubu bölgede yaz kış sevilerek içilen bir içecektir (lev. 6: res. 31). Karadut şurubu son yıllarda bir geleneksel içecek olarak bölgede yerini almış durumdadır. Sumak (*Rhus coriaria*) bitkisinden elde edilen su ise satalarda kullanılmaktadır.

İlaç olarak yararlanılan bitkiler (şifa bitkileri) (II01 ve II02)

Araştırma alanımızda tespit edilen 119 bitkinin insan tedavisinde, 11 bitkinin ise hayvan hastalıklarının tedavisinde kullanıldığı belirlenmiştir. İlaç olarak kullanılan bitkilerin büyük çoğunluğu Lamiaceae familyası üyeleridir. Bunu Asteraceae familyası takip etmektedir. Halk tıbbında yararlanılan bitkilerden büyük çoğunluğu çay gibi kaynatılıp içilerek (dekoksasyon) mide ağrısı, soğuk algınlığı, öksürük ve ishal gibi rahatsızlıkların giderilmesinde kullanılmaktadır.

Pazar yeri araştırmalarında, yerel olarak yetişen bitkiler dışında ithal baharatların ve tıbbi bitkilerin de satıldığı görülmüştür.

Yara kapatmada kullanılan bitkiler

Değişik bitkilerin karıştırılıp dövülerek, merhem şeklinde, özellikle yara ve ağrılarda kullanılması orta yaş üzeri insanlar arasında epeyce yaygındır (lev. 6: res.32). Yara kapatmada ve yara merhemi yapımında kullanılan bitkiler çirişlik otu (*Asphodelus aestivus*), kızılçam (*Pinus brutia*), kekik (*Origanum sp.*), kantaron (*Hypericum sp.*), kudret narı (*Momordica charantia*), ardıç (*Juniperus communis* var. *saxatilis*), gül (*Rosa damascena*), pamukla (*Cistus sp.*), güzellik otu (*Anchusa azurea*), anduz otu (*Inula sp.*), zakkum (*Nerium oleander*). Bunların hepsi veya birkaçı zeytinyağı ve balmumu ile karıştırılarak

merhem elde edilir.

Çirişlik otu (*Asphodelus aestivus* / lev. 6: res. 33) ve kızılçam (*Pinus brutia*) reçinesi (sorguç) ile birlikte zeytinyağı, yerel halk tarafından gerek insan ve gerekse hayvan yaralarının tedavisi için yara merhemi yapımında ana bitki olarak kullanılmaktadır.

Kızılçam (*Pinus brutia*) kabuklarından toplanan reçine "çam akması" ya da "sorguç" bölgede birçok yara türünün tedavisinde yaygın olarak kullanılmaktadır; "Çam sorgucu" adıyla da, ağaçtan toplandığı haliyle, işlenmeden, mide rahatsızlıklarında yaygın olarak kullanılır (lev. 6: res. 34-34a). Ayrıca, ağaçtan toplanan çam reçinesi, toprak testi içerisine konup ateşte eritildikten sonra sıcak olarak bir bezden süzülür. Süzülen reçineye elle şekil verilip katılaştıktan sonra pazarlarda satılır (lev. 6: res. 35).

Pamukla (*Cistus creticus* ve *Cistus salviifolius*) bitkisinin yaprakları kanamalarda kanı durdurmak amacıyla ezilerek kullanılmaktadır.

Zeytinyağı içerisine konarak yaraları iyileştirmede kullanılan bitkiler arasında kantaron türleri (*Hypericum perforatum*, *Hypericum triguetrifolium* ve *Hypericum olympicum*), kudret narı (*Momordica charantia*) ve ısırgan (*Urtica dioica*) sayılabilir (lev. 6: res. 36). Kudret narı bahçelerde yetiştirilerek yerel pazarlarda mide rahatsızlığı ve yaralar için de satılmaktadır.

Çıban ve siğil tedavisinde kullanılan bitkiler

Damar otu (*Plantago sp.*) ve labada (*Rumex patientia*) bitkisinin yaprakları ezilerek çıbanın patlatılıp iyileştirilmesinde kullanılmaktadır.

Ayrıca, bölgede incir bitkisinin kesilen dallarından çıkan süt (*Latex*) siğil tedavisinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Hayvan hastalıklarında kullanılan bitkiler (II02)

Zeytinyağı ile çam reçinesi kaynatılarak elde edilen merhem, küçük ve büyük baş hayvanların memelerinde görülen çatlakları iyileştirmek için sürülmektedir. Ayrıca hayvanlardaki uyuz hastalığına da iyi geldiği halk arasında bilinmektedir.

Hayvanlarda görülen yaralara, bazı yerlerde zakkum (*Nerium oleander*) yaprağı ezilerek yara üzerine sürülmekte ve üzerine bir bez bağlanmaktadır.

Andız diğer adı ile göknar (*Abies nordmanniana* subsp. *equi trojana*) ağaçları üzerinden toplanan ve halk arasında andız burcu (*Viscum album* subsp. *album*) olarak bilinen parazit bitki, kaynatıldıktan sonra suyu (1 çay bardağı) keçilere sabahları aç karnına içirilerek hayvandaki kıl kurdunu düşürmekte kullanılmaktadır.

Yakacak olarak kullanılan bitkiler (III)

Araştırma alanımızda saptadığımız 16 türden yaka-

cak amaçlı olarak yararlanılmaktadır. Bunlardan en yaygın kullanılanlar kızılçam (*Pinus brutia*), karaçam (*Pinus nigra*), kara davulga (*Arbutus andrachne*), ak davulga (*Arbutus unedo*), meşe türleri (*Quercus* sp.) ve zeytindir (*Olea europea*).

Meşe türlerinden özellikle "piynar" ya da "pelit" olarak tanınan *Quercus coccifera* kullanımı epeyce yaygındır. Havran'a bağlı akırdere köyünde, meşe odunundan (*Quercus cerris* var. *cerris*) eskiden odun kömürü yapılmış. Ancak bu işin, son yıllarda çalışma alanımızın batı sınırındaki Ayvacık köylerinde sürdürüldüğü gözlemlenmiştir.

Yem olarak kullanılan bitkiler (IV)

Araştırma alanımızda saptadığımız 25 bitki türü yem olarak kullanılmaktadır. Tarım bitkilerinden buğdayın yanı sıra arpa, mısır ve fiğden hayvanların beslenmesinde yararlanılmaktadır. Mürdümük (*Lathyrus sativus*), efek (*Vicia cracca* subsp. *gerardii*), tırıl (*Vicia sativa* ve *Trifolium pratense* var. *pratense*) hayvanları beslemede kullanılan en yaygın doğal türlerdir.

Doğal bitkilerden, yörede bol bulunan meşe türlerinin ve zeytinin yapraklı dallarının özellikle keçilere verilmek üzere kesildiği görülmektedir (lev. 7: res. 37). Pinar (*Quercus coccifera*), davulga (*Arbutus andrachne* ve *A. unedo*), tesbihlik (*Styrax officinalis*), alı (*Paliurus spina-christi*), sığırkuyruğu (*Verbascum* sp.), pamukluk (*Cistus creticus* ve *C. salviifolius*), funda (*Erica arborea*) ve ağaçların üzerinde parazit olarak yaşayan bitkilerden "burç" *Viscum album* subsp. *album* hayvanların beslenmesinde yaygın olarak yararlanılmaktadır.

Ayrıca, hayvanların sütünü artırmak amacıyla yerel halk tarafından keçilere yaygın olarak bakla (*Vicia faba*) yedirilmektedir.

El sanatlarında kullanılan bitkiler (V)

Araştırma yaptığımız bölgede, hasır, sepet, süpürge gibi neslerin yapımında kullanılan ot ve çalı türlerinin, kaşık ve benzeri neslerin üretiminde kullanılan ağaç türlerinin, süs ve nazarlık yapımı gibi el sanatlarında kullanıldığını saptayabildiğimiz bitki türlerinin toplam sayısı 41'dir. Tahtakuşlar köyündeki etnografya galerisinde, çoğunlukla çeşitli bitkilerin tohum ve meyvelerinden yapılmış süs ve nazarlık amaçlı takıların satıldığı gözlemlenmiştir (lev. 7: res. 38).

Doğal boyamada kullanılan bitkiler (V01)

Günümüzde, bölgede bitkilerin boya ve mordan⁴ olarak kullanımına pek rastlanmamaktadır. Araştırma alanımız içindeki bazı köylerde, eskiden meşelerin mazıları, soğan kabuğu, ceviz yaprağı içine boyanacak beyaz bez atılırsa bez sarı-kahverengine döner. İp ve kumaş boyamada, karaağaç kabuğu lacivert, kızıl meşe kabuğu koyukahve rengi, ceviz yap-

rağı yeşilimsi kahve rengi vermek için kullanılmaktadır. Ayrıca, cevizin olgunlaşmış kabuklarının, saçlara kına yakarken saçın rengini koyultmakta kullanıldığı bildirilmiştir. Eski yıllarda bu şekilde boyanarak elde edilmiş halı, kilim ve oban antası gibi ürünler, evlerdeki çeyiz sandıklarından çıkartılarak fotoğrafları çekilmiştir.

Hasır ve sepet (V02 ve V03)

Sepet yapımı işi, genellikle bölgede yerleşik hayata geçmiş olan Roman vatandaşlar tarafından gerçekleştirilmektedir (lev. 7: res. 39). Ayrıca yaz sezonu başında bölgeye İzmir tarafında gelen Romanlar da bu işi yapmaktadır. Sepet ve sele (küfe) yapımında hayıt bitkisi (*Vitex agnus-castus*) ve "kamuş" (*Phragmites australis*) ile "sorkun" dalları da (*Salix* sp.) kullanılmaktadır. Yapılan sepetler genellikle zeytin, ilek ve incir taşımak için kullanılmaktadır. Hasır yapımında ise daha çok "kamuş" (*Phragmites australis*) bitkisi kullanılmaktadır (lev. 7: res. 40). Yapılan hasırlar yaz aylarında bölgeye gelen turistlere satılmaktadır.

Süpürge yapımı (V04)

Süpürge yapımında 5 bitki türü kullanılmaktadır. Kartırnağı (*Spartium junceum*), süpürgelik (*Chamaecystis hirsutus*) süpürge alısı (*Ephedra major*), süpürge otu veya pelinotu (*Artemisia* sp.) ile meşe'den (*Quercus* sp.) süpürge yapımında yararlanılmaktadır (lev. 7: res. 41).

Kaşık ve ağaç işleri (V05)

Eskiden, bölgede birçok eğişik bitkiden (şimşir, akcağaç, davulga, am, ınar, gürgen, kiraz ve zeytin) kaşık yapılmış. Günümüzde ise kaşık yapımı azalmıştır. Bölgede daha çok davulga (*Arbutus andrachne* ve *A. unedo*) ve kızılçamdan (*Pinus brutia*) yapılmış kaşıklar kullanılmaktadır (lev. 7: res. 42).

Nazarlık (V07)

Nazarlık yapımında en yaygın olarak etlembik (*Pistacia terebinthus* alt türleri) dalları kullanılmaktadır (lev. 8: res. 43-43a). etlembik dallarının kenarlarına çentik açılarak yapılan küçük boylu nazarlıklar, mavi boncuklarla süslenerek kullanılır. Bunlar özellikle çocukların omuzlarına asıldığı gibi hayvanlara da takılır. Olgun buğday başakları da evlerde yaygın bir şekilde nazarlık olarak kullanılmaktadır (lev. 8: res. 44). Bunun dışında bölgede evlerin girişlerinde su kabının küçüklerinin de (*Lagenaria siceraria*) hem süs hem nazarlık olarak kullanıldığına rastlanmıştır (lev. 8: res. 45). Ayrıca meşe mazısı (*Quercus infectoria* subsp. *infectoria*), defne (*Laurus nobilis*) meyvesi ve tohumları, zeytin ekirdeği (*Olea europea*), kızılçamın (*Pinus brutia*) 1-2 yıllık kozalakları ve üzerlik tohumları (*Peganum harmala*) nazarlık yapımında kullanılmaktadır (lev. 8: res. 46).

Diğer yararlı bitkiler (VI / VII)

Alandaki toplam 66 türden değişik amaçlarla yararlanılmaktadır. Bunlar arasında sayıca en fazla olanlar süs bitkisi olarak yararlanılanlar (26 tür) ile sosyal kullanımı olan bitkilerdir (8 tür).

İlkbaharda açan ve soğanlı bitkilerimizden olan lale (*Tulipa orphonide*), süs bitkisi olarak toplanmakta ve yerel pazarlarda yoğun olarak satılmaktadır (lev. 8: res. 47). Ayrıca bölgede birçok köyde evlerin bahçelerine ekilmiş olan ve "akzambak" adıyla bilinen *Lilium candidum* türü ilkbahar sonuna doğru yerel pazarlarda çok yaygın olarak satılır (lev. 8: res. 48).

Evlerin bahçe, avlu ve balkon gibi bölümlerinde çeşitli süs bitkileri [Gül (*Rosa* sp.), kadife çiçeği (*Tagetes patula*), reyhan (*Occimum basilicum*), mercanköşk (*Origanum x majoricum*), *Rosmarinus officinalis*, leylak (*Syringa vulgaris*), şimşir (*Buxus sempervirens*), erguvan (*Cercis siliquastrum* subsp. *siliquastrum*), zumbak (*Stenbergia lutea*), misk otu (*Artemisia abrotanum*), katırtırnağı (*Spartium junceum*), oya çiçeği (*Lagerstroemia indica*), beyaz zambak (*Lilium candidum*), damkuruğu (*Sedum* sp.)] yetiştirilmektedir. Bunların dışında, özellikle yaşlı kadınların, dağdan getirdikleri; dedenin kekiği (*Acinos alpinus*), kısamahmut (*Teucrium chamaedrys* subsp. *chamaedrys*), kekik (*Thymus sipyleus* subsp. var. *sipyleus* ve *Origanum* sp.) türlerini türlerini evlerinin bahçesine ekerek ilaç yapımında kullandıkları ya da çay gibi tükettikleri dikkatimizi çekmiştir.

Eskiden çocuklar arasında oynanan, günümüzde unutulmuş bazı oyunlar saptanmıştır. Bu oyunlardan biri cevizle oynanan "kozyalak" oyunudur. Bu oyunda yere açılan çukura rakipler uzaktan ceviz (koz) atar. Çukura cevizi sokabilirlerse karşılığında 3 ceviz alırlar. Eğer çukura girmezse ceviz karşı rakibin olur. Aynı oyunun bir başka şeklinde, karşıya bir halka çizilerek ortasına bir para konur. Rakipler uzaktan bu daire içindeki paraya cevizle vurmaya çalışır. Cevizi paraya isabet ettiren parayı alır. İsabet ettiremeyen ceviz rakibine kalır. Aynı oyun geçmişte meşe mazıları ile de oynanmış; oyunda kazanılan mazılar biriktirilir, daha sonra bölgeye mazi toplamaya gelen kişilere satılmıştır.

Bir diğer oyun, yabani fındık, pinar, çitlemik, yabani zeytin ya da hayıt dalından yapılan çubuklarla oynanan "çelik çomak" oyunudur. Yine meşe ağaçlarının "pelit" denilen palamutları eskiden topaç gibi çevrilerek oynanmıştır.

Bitkilerden temel kullanım alanları dışında çeşitli sosyal uygulamalarda yararlanmanın, özellikle Türkmen köylerinde yaygın olduğu saptanmıştır. Günümüzde çok yaygın olmamakla beraber geçmişte, özellikle Türkmenler arasında defne yapraklarının bebek ve çocukların yıkanma suyuna atılarak çocuğun güzel kokması sağlanmış. Halen günümüzde de devam eden uygulamalarda ise Türkmen köyle-

rinde sünnet merasimi sırasında, çocuk sünnet edilirken dışarıda da kadınlar ellerine aldıkları bir bitki dalını veya oklavayı iki elleri arasında ovalar; bu şekilde çocuğun acısını dindirdiklerine inanırlar. Sünnet olan çocuğun gözlerine çam çırası ile sürme sürülür (lev. 9: res. 49). Yine Türkmen köylerinde aske- re gidecek gençlerin çantasına çörekotu, çıra ve kibrit konur. İnanişlarına göre çörekotu şeytan gelmesin diye, çıra ve kibrit ise üşüdüğünde ateş yakması için konurmuş. Bir diğer sosyal kullanım ise mezarlık ziyaretlerinde değişik bitki türlerinden yapılan çiçek demetlerinin götürülmesidir. Özellikle ağustos ayı içerisinde Sarıkız etkinliklerine rastlayan dönemde, zirveden ve dağın farklı alanlarından koparılmış güzel görünüşlü ve kokulu (*Gentiana* sp., *Sideritis* sp., *Lagerstroemia* sp.) bitkilerin mezarlara götürüldüğü saptanmıştır (lev. 9: res. 50).

SONUÇ

Kazdağı Milli Parkı ve çevresinde Eylül 2004 - Mayıs 2006 tarihleri arasında sürdürülen etnobotanik envanteri çalışmada, 83 familyaya ait toplam 242 kullanımı belirlenen bitki taksonu saptanmıştır. Toplanan bitkiler arasında 153 gıda, 130 ilaç, 16 yakacak, 25 yem, 41 el sanatlarında kullanımın yanı sıra 65 bitki türünün de farklı alanlarda yararlı oldukları belirlenmiştir. Araştırma yaptığımız alanda gıda olarak kullanımın en yaygın bitki kullanım biçimi olduğu görülmüştür. Denizli'nin Buldan ilçesinde Fusun Ertuğ tarafından yapılan bir çalışmada da gıda amaçlı kullanımın en yaygın kullanım şekli olduğu tespit edilmiştir (Ertuğ et al. 2003). Kazdağı ve çevresindeki köylerde, gıda olarak tüketilen bitkilerin daha çok meyve ve tohumları ile yapraklarından yararlanılmaktadır. Ayrıca, bölgede altı yedi çeşit bitkinin karışımı ile oluşturulan "karışık ot" yaygın olarak satılmakta ve tüketilmektedir. Bölgede Ege ve Akdeniz mutfağında olduğu gibi (Ertuğ 2003a) kiloyla alınan bu otlar ya zeytinyağında soğanla kavrulup yoğurtla ya da sade olarak ya da haşlanıp üzerine zeytinyağı ve limon suyu dökülerek yenir.

Bunlara ek olarak, Çamlıbel ve Avcılar köylerinde, baharın sonlarına doğru yüksek yerlerdeki orman altı alanlardan toplanan iri göbek mantarlarından (*Morchella* sp.) dolma yapıldığı ilk defa saptanan bir uygulamadır (lev. 5: res. 26).

Bölgede insanlar tarafından "ballica/ ballıgöme/ balıbadan" adı verilen, özellikle bahar mevsiminde *Cistus*'lar altında görülen parazit bir bitki olan "*Cytinus hypocistis* subsp. *kermesinus*" un gıda olarak tüketilmesi bir başka ilginç saptamadır.

Seda Saçlı ve Emine Akalın tarafından Kazdağı çevresindeki bazı köylerde yapılan bir etnobotanik çalışmasında (Saçlı ve Akalın 2001) ise toplam 57 taksonun kullanımı tespit edilebilmiştir. Bu türlerden 38'inin tıbbi, 10 tanesinin çay, 6 tanesinin gıda ve 3 tanesinin de boya maddesi olarak kullanıldığı belir-

lenmiştir. Çalışmada en yaygın kullanımına, bizim bulgularımızda da olduğu gibi Labiatae familyası üyeleri sahiptir. Saçlı ve Akalın'ın yaptığı bir başka çalışmada (Saçlı ve Akalın 2002) ise *Cistus* türlerinin bizim çalışmamızda da olduğu gibi tıbbi amaçlı kullanıldığı saptanmıştır. Aynı çalışmada, *Ferulago sylvatica* ve *Opopanax hispidus*'un da tıbbi kullanımı olduğundan söz edilmektedir. Bizim çalışmamızda ise bu türlerden sadece *O. hispidus*'un kullanımı saptanabilmektedir. Bu türün de Saçlı ve Akalın'ın çalışmasından (Saçlı ve Akalın 2002) farklı şekilde, sadece gıda olarak yaygın tüketildiği gözlemlenmiştir.

Çalışma alanımızda birçok bitki çay gibi kullanılmaktadır. Büyük çoğunluğu Lamiaceae familyasına dâhil olan 25 değişik bitkiden çay gibi yararlanılmaktadır ki, bunlar arasında *Sideritis trojana* ve *Thymus pulvinatus* gibi endemik türlerin de olması dikkat çekicidir. Kazdağı'nda yayılış gösteren ve Türkiye'nin nadir türlerinden olan *Sideritis athoa* ve *Satureja pilosa* da halk arasında tıbbi amaçlı kullanılan önemli bitkilerdendir. Alan baharat bitkileri açısından da epeyce zengindir; bölge insanları tarafından 11 farklı bitki türü kekik olarak bilinmekte ve yararlanılmaktadır.

Araştırma alanımızda ikinci en yaygın bitki kullanım biçimi tıbbi amaçlı kullanımdır. İlaç olarak kullanılan bitkilerin büyük çoğunluğu Lamiaceae familyası üyeleridir. Halk tıbbında yararlanılan bitkilerden büyük çoğunluğu çay gibi kaynatılıp içilerek (dekoksasyon) mide ağrısı, soğuk algınlığı, öksürük ve ishal gibi rahatsızlıkların giderilmesinde kullanılmaktadır. Daha önce Gülendam Tümen tarafından Balıkesir ilinde yapılan bir çalışmada (Tümen 1989) da benzer sonuçlar elde edilmiş; Labiatae familyasına dâhil 22 bitkinin halk tarafından tıbbi amaçlı kullanımı saptanmıştır. Bu bitkilerin daha çok mide, şeker ve soğuk algınlığı gibi rahatsızlıklarda kullanıldığı belirtilmiştir.

Çalışma alanımıza yakın sayılan Kütahya, Afyonkarahisar, Denizli, Muğla ve Aydın'da daha çok halk tıbbında kullanılan bitkiler üzerinde Gisho Honda ve ekibinin yaptığı bir çalışmada (Honda *et al.* 1996) toplam 91 bitki türünün tıbbi amaçlı kullanımı saptanmıştır. Bu bitkiler daha çok mide ve solunum yolu rahatsızlıklarında kullanılmaktadır. En çok kullanım sıklığı Labiatae ve Compositae familyası üyelerinde olmuştur. Bizim çalışmamızda ve Füsün Ertuğ tarafından Buldan'da yapılan çalışmada (Ertuğ 2003) da en yoğun kullanımın Labiatae ve Compositae familyalarına ait türlerde olduğu görülmüştür.

Ayrıca değişik bitkilerin karıştırılıp dövülerek merhem şeklinde özellikle yara ve ağrılarda kullanılması da oldukça yaygın olduğu görülmüştür.

Toplam 41 bitkinin hasır, sepet, süpürge, kaşık ve nazarlık gibi el sanatlarında kullanımı saptanmıştır. Bunların dışında, sepet, kaşık ve nazarlık gibi 26 bit-

kisel kökenli ürün saptanmıştır.

Pazar yerlerindeki araştırmalar sırasında yapılan gözlemlerde, bölgedeki Türkmen köylülerin pazarlarda tezgâh açarak bitki satışı yapmadıkları, bu işi daha çok Yörük köylerinden gelen kadınların yaptıkları görülmüştür.

Çalışmada Yörük ve Türkmenlerin bitkilerle ilişkilerinde birtakım farklılıklar olduğu tespit edilse de bu konuda daha ayrıntılı çalışmalara gereksinim vardır. Bitkilerden temel kullanım alanları dışında, özellikle çeşitli sosyal uygulamalarda yararlanmanın, Türkmen köylerinde yaygın olduğu saptanmıştır. Bunun dışında Türkmen ve Yörük köylerinde düğün, sünnet, cenaze, defin ve mezar adetlerinde önemli kültürel farklılıklar saptanmıştır. Bu kültürel faaliyetlerde Türkmen köylerinde Orta Asya'dan gelen Şamanizmin izleri görülmektedir. Bölgede özellikle Türkmen köylerinde bahar başlangıcında yağmur yağması için ya da kutsal olarak bilinen Hıdırellez gibi günlerde her mahallede "derme" adı verilen yemekler düzenlenmektedir (lev 9: res. 51). Bu faaliyete her ev mutlaka az da olsa tuz, şeker, pirinç, bulgur, kuru fasulye ve patates gibi ürünlerle katkı sağlamaktadır. Yemekler sokakta hep beraber pişirilir ve yenir, yemek sonunda ise dua edilir. Düğün ve hayır yemeklerinde de düğün evine gidilirken yukarıda sayılan gıdalardan mutlaka götürülmesi Türkmen adetleri arasındadır.

Yörük köylerinde ise bahar ve yaz aylarında "hayır yemeği" düzenlenerek çevre halkı davet edilir.

Bölgede her yıl ağustos ayının ortalarında düzenlenen "Sarıkız etkinlikleri" Yörük ve Türkmen köylerinin Kazdağı Milli Parkı sınırları içinde kutladıkları bir etkinliktir (lev. 9: res. 52).

1993 yılında bölgede milli park ilan edilmesi, yerel yaşam biçimlerini birçok bakımdan değiştirmiştir. Milli parkın ilanı zamanla birtakım kısıtlamalar getirmiş ve bu kısıtlamaların önemli bir bölümü yerel halkın gelirlerinin azalmasına sebep olmuştur. Kazdağı'nda öteden beri bitki toplayıcılığı önemli bir günlük faaliyettir (lev. 9: res. 53). Ancak milli parkın ilanı park alanından her türlü bitki toplanmasına yasak getirmiştir. Bu çerçevede park alanından toplanmakta olan kuzugöbeği mantarı, ceviz, kestane ve çok sayıda şifalı otun toplanması yasaklanmıştır. Bu durum bu ürünleri hem günlük yaşamında tüketen, hem de satış yolu ile gelir elde eden halkın bu imkânını son zamanlarda ortadan kaldırmıştır. Bununla beraber, milli park içerisinde bitki toplama faaliyetleri yasadışı olarak devam etse de bu yasaklar, bu alandaki bitki tahribatını azaltmıştır. Eskiden yerel halk için birçok fırsat sunan ormanın kullanımının yasaklanması, ormanın gelir kaynağı olarak önemini azaltmıştır. Artık halk, orman dışında kendisine başka gelir kaynakları arama yoluna gitmektedir.

ÖNERİLER

Bölgede, bitkiler konusunda geleneksel bilgi birikimine sahip insanlar, kırsal alandan kente göç gibi nedenlerle azalmaktadır. Eski kuşaklarca bilinenler yeni kuşaklara aktarılamadığı ve bu alanda yeterli çalışma bulunmadığı için bu çok değerli kültürel miras yok olmaktadır. Bu bilgilerin yeni kuşaklarca öğrenilmesi ve sahip çıkılması, ancak bu alandaki çalışmaların yaygınlaştırılması ile mümkündür. Ayrıca, etnobotanik çalışmalarında elde edilen bulguların, genç kuşaklara aktarılabilmesi için, bu verilerin ve etnobotanik konusunun ilk ve ortaöğretim programlarına alınmasının yararı olacaktır.

Halk tarafından gerek gıda ve gerekse tıbbi amaçlı kullanıldığı saptanan türler üzerinde biyolojik aktivite çalışmaları yapılarak aktivitesi yüksek olan türler belirlenmelidir. Böylelikle elde edilecek verilerin ilaç hammaddesi elde edilmesi amacıyla kullanıma imkânı doğacaktır.

Bölgede her yıl ağustos ayının ortalarında düzenlenen Sarıkız etkinlikleri" sırasında, endemik türlerin yaygın olarak bulunduğu Kartal Çimen Yaylasında çadırların kurulması, ateşlerin yakılması ve yoğun ziyaretçi baskısı endemik türlerin habitatlarını tehdit edecek boyutlardadır. Bu etkinliklerin yapıldığı alanın sürdürülebilir kullanım açısından yeniden değerlendirilmesinde yarar vardır. Hem Sarıkız etkinliklerinin devamının sağlanması, hem de endemik türlerin ve habitatlarının korunması birlikte düşünülmelidir. Sarıkız etkinliklerinin zirvede, endemik türlerin zarar görmeyeceği bir alana taşımak kısa vadede düşünülebilecek bir çözüm yolu olabilir.

Yapılan bu etnobotanik çalışmanın, milli parka komşu olmayan kuzey taraflarda, Çanakkale il sınırları içindeki köylerde de yapılarak genişletilmesinde, aradaki fark veya benzerliklerin ortaya konmasında yarar vardır. Böylelikle Kazdağı'nın korunan güney kısmı ile milli park sınırı dışında kalan kuzey tarafındaki bitki tahribatının hangi boyutlarda oldu-

ğu görülebilir. Yine böyle bir çalışmanın sonucuna bağlı olarak milli park sınırları içerisinde bitki toplama faaliyetlerinin sürdürülebilir orman kullanımı açısından değerlendirilip değerlendirilmeyeceği de ortaya çıkar.

Milli parkın ilanı ile geleneksel yaşam biçimlerine getirilen kısıtlamalar ve bu yaşam biçimlerini devam ettirmek isteyenlere uygulanan cezalar, şimdilerde yetişmekte olan neslin kendisini ortaya çıkaran kültüre "yabancılaşması" gibi bir sorunu gündeme getirmiştir. Doğa ile iç içe yaşayan insanların yüzyıllardır oluşturdukları ve nesilden nesile aktardıkları geleneksel ekoloji (çevrebilim) bilgisi ve görgüsünün, milli park ilanı ile getirilen bu yeni düzenlemelerle yok olma ihtimali vardır. Bu durum modern doğa koruma kuruluşlarının, kültürel çeşitliliğin de biyolojik çeşitlilik kadar önemli olduğu savına ters bir durumdur. Bu nedenle, yöre halkının geleneklerini yaşatarak ve aynı zamanda doğayı da koruyarak, ekoturizmden gelir elde edebileceklerinin farkına vararak, bu konuda yerel halk tarafından yapılacak faaliyetlerin desteklenmesi yararlı olacaktır.

Kazdağları ve çevresi, anıt ağaç yönünden epeyce zengindir (lev. 9: res. 54). Geçmişle gelecek arasında önemli bir köprü olan bu kültürel mirasımızın bugüne kadar ortaya çıkartılamamış olması büyük bir eksikliktir. Bir an önce bölgedeki anıt ağaç envanterinin de TÜBA desteği ile çıkartılması, bu doğal ve kültürel mirasın geniş kitlelere tanıtılması büyük önem taşımaktadır.

TEŞEKKÜR

Proje çalışmamızın her aşamasında gösterdikleri destek için, Türkiye'de etnobotanik gelişmesinde emeği olan Fusun Ertuğ'a, TÜBA İstanbul Ofisinden Fusun Arman'a, Sultan Aktaş'a ve Ankara Ofisinden Sefa Baloğlu'na çok teşekkür ederiz. Ayrıca alandaki çalışmamız sırasında, bilgilerini bizlerle paylaşan bütün kaynak kişilere teşekkürü bir borç biliriz.

NOTLAR

1. Yörük ve Türkmen sözcükleri literatürde genellikle eski konar-göçer Türk boylarını ifade etmek için kullanılır. Faruk Sümer Türkmen kelimesinin "Türk göçebe toplulukları" anlamına geldiğini belirtmektedir (Sümer 1993). Ancak Türkmen ve Yörük kelimelerinin anlamlarının yöresel olarak değiştiği görülmektedir. Örneğin Kazdağı'nın güney eteklerinde Türkmen kelimesi Alevileri, Yörük ise Sünnileri ifade eder. Bu durum Eröz'ün tespitine (Ersöz 1990: 19) de uygundur. Bu metinde de bu kelimeler yöresel anlamı ile kullanılmıştır.
2. Prof. Dr. Faruk Sümer bunların kırsal kesimlerin ormanlık alanlarına yerleşmesini "Selçuklu tahsildarlarını ve askerlerini görmekten hoşlanmamalarına" bağlamaktadır (Sümer 1993: 7, 8-12).
3. Tarihçiler bu varsayım hakkında da hemfikir değildir. Ancak, sahada yaptığımız söyleşilerde Türkmenlerin bu varsayıma güçlü bir şekilde inandıkları görülmüştür.
4. Mordan, iplik veya kumaşın boya ile etkileşimini sağlayarak boyayı sabitleştirmeye yarayan madde.

KISALTMALAR

OT *OT Sistemantik Botanik Dergisi*, Prof. Dr. Şinasi Yıldırım'ın yayını, Ankara.
 Cem, Cem Vakfı (Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı), İstanbul

JFS *Journal Faculty of Science Ege University*, Ege Üniversitesi Fen Fakültesi, İzmir.
 Turk. J. Bot. *Turkish Journal of Botany - Türk Botanik Dergisi*, TÜBİTAK, Ankara.

KAYNAKÇA

- ARI, Yılmaz
 2005 "Kazdağı Milli Parkı'nda Kültürel Ekoloji ve Doğa Koruma". *Türk Coğrafya Dergisi* 44: 19-46.
- BAŞER, Kemal H. Can, Gülendam TÜMEN, Hanife ÇAKIR ve Ayla KAYA
 1992 "Balıkesir Kazdağı Yöresinde Çay Olarak Kullanılan Bitkiler Üzerinde Morfolojik, Anatomik ve Palinolojik Çalışmalar I. *Sideritis perfoliata* L., *S. athoa* Papanikolau & Kokkini, *S. dichotoma* Huter", *XI. Ulusal Biyoloji Kongresi*, 24-27 Haziran 1992, Elazığ: 53-71, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- BAŞER, Kemal H. Can, Fatih SATIL ve Gülendam TÜMEN
 2000 "Thymus pulvinatus Celak.", *The Karaca Arboretum Magazine* 6: 39-42.
- 2000a "Sideritis athoa Papanikolau et Kokkini, Lamiaceae", *The Karaca Arboretum Magazine* 6: 35-38.
- DİRMENCİ, Tuncay, Fatih SATIL ve Gülendam TÜMEN
 2004 "Kazdağı Milli Parkının Bazı Endemik Ve Nadir Türleri" *XVII. Ulusal Biyoloji Kongresi*, 21-24 Haziran 2004, Adana: 102. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- 2006 "A new species of *Matthiola* R. Br. (Brassicaceae) from Turkey". *Botanical Journal of the Linnean Society* 151/3: 431-435(5)
- DURAN, Ali, Fatih SATIL ve Gülendam TÜMEN
 2001 "Balıkesir Yöresinde Yenen Yabani Meyveler ve Etnobotanik Özellikleri", *OT* 8: 87-94.
- ENGİN, İsmail
 2001 "Tahtacı Tarihine Dair", *Cem* 35: 114: 15-16.
- ERDEN, Atilla
 2003 "Kazdağlarında Tarih Boyunca Kültür", *Kazdağları I. Ulusal Sempozyumu*, 20-22 Eylül 2001, Altınoluk, Edremit: 137-141. Edremit: TMMOB Orman Mühendisleri Odası.
- ERÖZ, Mehmet
 1990 *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, 2. baskı, (Kültür Bakanlığı, Gençlik ve Halk Kitapları: 55), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- ERTUĞ, Füsün, Gülendam TÜMEN ve Ali ÇELİK
 2003 "TÜBA-TÜKSEK Buldan (Denizli) Etnobotanik Alan Araştırma Raporu 2002 Yılı Çalışması" *Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları*, Buldan 2/2: 76-91. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları). İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.
- ERTUĞ, Füsün
 2003 "Etnobotanik Fiş Örneği ve Çerçeve Soruları", *Türkiye Kültür Envanteri Kılavuzu*: 101-110. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları). İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.
- 2003a "Bodrum Mutfagında 'Ot Kültürü' I: Yenen Doğal Otlar", editör: K. Toygar, *Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar* 10: 49-70. Ankara: Türk Mutfak Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı.
- GEMİCİ, Yusuf, İ. ACAR, Güven GÖRK ve Erkuter LEBLEBİCİ
 1993 "Contributions to the study of the flora of the Kazdağı (Balıkesir) I". *JFS* 15:1-15.
- HONDA, Gisho Ekrem YEŞİLADA, Mamoru TABATA, Ekrem SEZİK, Tetsuro Fujita, Yoshio TAKEDA, Yoshihisa TAKAISHI, Toshihiro TANATA
 1996 "Traditional medicine in Turkey VI. Folk medicine in West Anatolia: Afyon, Kütahya, Denizli, Muğla, Aydın provinces", *Journal of Ethnopharmacology* 53: 75-87.
- KARAMANOĞLU, Kamil
 1964 "Edremit Kazdağı (İda) Bitkileri", *Ormanlık Araştırma Enstitüsü Dergisi* 10: 3-35.
- KUDAR, Alibey
 1999 *Orta Asya'dan Anadolu'ya Tahtakuşlar Rehberi*, (Tahtakuşlar Köyü Özel Etnografya Galerisi Kültür Yayınları 9). İstanbul: Tahtakuşlar Köyü Özel Etnografya Galerisi.
- MUTAF, Abdullah
 1995 *Salmelerde Karesi Sancağı (1847-1922)*, Balıkesir: Taner Ofset.
- ÖZ, Serap, Gülendam TÜMEN, Hulusi MALYER
 1995 "Balıkesir Kazdağı Yöresinde Yetişen Sideritis L. Türleri Üzerinde Karyolojik Çalışmalar (*S. perfoliata* L. *S. athoa* Papanikolau et Kokkini, *S. dichotoma* Huter, *S. trojana* Bornm.)", *OT* 2: 73-82.
- ÖZEL, Nihal
 1998 "Kazdağları Orman Vegetasyonu Üzerine Fitososyolojik ve Fitoekolojik Araştırmalar", (Yayımlanmamış doktora tezi: Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir).
- ÖZHATAY, Neriman., Andrew BYFIELD ve Sema ATAY
 2003 *Türkiye'nin Önemli Bitki Alanları*, WWF Türkiye (Doğal Hayatı Koruma Vakfı), İstanbul.
- SAÇLI, Seda
 1996 "Kazdağı ve Çevresinde Tıbbi Amaçla Kullanılan Bazı Bitkiler Üzerinde Morfolojik Araştırmalar", (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi: İstanbul Üniversitesi, İstanbul)
- SAÇLI, Seda, Emine AKALIN
 2001 "Preliminary Ethnobotanical Study From Kazdağı (Balıkesir/Çanakkale) I: Uses and Vernacular Names", *İstanbul Ecz. Fak. Mec.* 34: 9-16.
- 2002 "Morphological and Anatomical Characteristics of Four Used Species in Kazdağı (Balıkesir/Çanakkale)", *İst. Ün. Ecz. Fak. Mec.* 1: 35-36.

SOYKAN, Abdullah

- 2001 "Kazdağları Milli Parkı'nda Doğal Ortam, İnsan İlişkileri ve Zeytincilik", *Kazdağları I. Ulusal Sempozyumu*, 20-22 Eylül 2001, Altınoluk, Edremit: 251-280. Edremit: TMMOB Orman Müh. Odası.

SÜMER, Faruk

- 1993 "Tahtacılar", *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 7: 8-12.

THANOS, Costas A.

- 2001 "Mitoloji'de ve Eski Çağlarda İda Dağı", *Kazdağları I. Ulusal Sempozyumu*, 20-22 Eylül 2001, Altınoluk, Edremit: 87-102. Edremit: TMMOB Orman Mühendisleri Odası.

TÜMEN, Gülendamar

- 1989 "Labiateae Family as Medicinal Plants from Balıkesir District in Turkey", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi* 4: 7-12.

TÜMEN, Gülendamar, Orhan A. SEKENDİZ

- 1991 "Balıkesir ve Merkez Köylerinde Halk İlacı Olarak

Kullanılan Bitkiler", VIII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı. 19-21 Mayıs 1989, İstanbul. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi ve Film Merkezi.

TÜMEN, Gülendamar, Fatih SATIL, Hayri DUMAN ve Kemal H. Can BAŞER

- 2000 "Two New Records for the Flora of Turkey: *Satureja icarica* P.H. Davis, *S. pilosa* Velen" *Türk. J. Bot.* 24: 211-214.

TÜTENOCAKLI, Tülay, İsmet UYSAL

- 2004 "Ayyvacık ve Çevresinde (B1 Çanakkale) Etnobotanik Bir Çalışma" XVII. Ulusal Biyoloji Kongresi. 21-24 Haziran 2004, Adana. Adana: Çukurova Üniversitesi.

YILMAZ, Fikret

- 1995 "XVI. Yüzyılda Edremit Kazası", (Yayımlanmamış doktora tezi: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İzmir).

EK 1: KAZDAĞI (BALIKESİR) ETNOBOTANİK ÇALIŞMASINDA KULLANIMI SAPTANAN BİTKİLER LİSTESİ

	Familya	Cins/tür adı	Yerel adı	Kullanım kodu*	Örnek no.
1	Agaricaceae	<i>Agaricus campestris</i> Fr.ex L.	çim mantarı, çimen mantarı	IA5	276
2		<i>Agaricus bisporus</i> (Lge.) Sing	mantar	IA5	349
3	Amaryllidaceae	<i>Stenbergia lutea</i> (L.) Ker-Gawl. ex Sprengel	zumbak, zombak	VIA8	90
4	Anacardiaceae	<i>Rhus coriaria</i> L.	sumak, somak	IA4, IA8, IA9	22, 403, 98
5		<i>Pistacia terebinthus</i> L. subsp. <i>terebinthus</i>	çetlemik, çetlemik, çitlenbik, çitlembik	IA4, IA1, IIA1, VA5, VA7, VIA2, VIA12	63, 226, 428, 455, 353
6		<i>Pistacia terebinthus</i> L. subsp. <i>palaestina</i> (Boiss.) Engler	melengiç filizi, çitlembik	IA1, IA4, VA7	144, 205
7		<i>Pistacia vera</i> L.	Antep fıstığı	IB4, VIB16	327
8	Apiaceae	<i>Anethum graveolens</i> L.	dere otu	IA1	181
9		<i>Apium graveolens</i> L.	kereviz	IB4, IIB1	465
10		<i>Echinophora tenuifolia</i> L. subsp. <i>sibthorbiana</i> (Guss) Tutin	tarhana otu	IA8	37
11		<i>Echinophora tournefortii</i> Jaub. et Spach	tarhana otu, tarhana, zeytin otu	IA8, IIA1	38, 59
12		<i>Foeniculum vulgare</i> Miller	rezene, erezene, Arap saçı	IA1	40, 138, 223, 314
13		<i>Oenanthe pimpinelloides</i> L.	alanmaydanozu	IA1	134, 190, 268
14		<i>Opopanax hispidus</i> (Friv.) Gris.	kaymек kılıca	IA1	136, 312
15		<i>Petroselinum crispum</i> (Miller) A. W. Hill	maydanoz	IB1, IIB1	481
16		<i>Sium sisarum</i> L. var. <i>lancifolium</i> (Bieb.) Thell.	kazayağı	IA2	304
17	Apocynaceae	<i>Nerium oleander</i> L.	zakkum, ağı yaprağı	IIA1, IIA2, VIIA4	404, 418, 450
18	Araceae	<i>Arum dioscoridis</i> Sm.	yılan yastığı	IIA1	413
19		<i>Arum italicum</i> Miller	yılan yastığı	IIA1	463
20		<i>Dracunculus vulgaris</i> Schott.	yılan bırçağı	IIA1	472
21	Araliaceae	<i>Hedera helix</i> L.	orman sarmaşığı	IIA1	369
22	Aristolochiaceae	<i>Aristolochia hirta</i> L.	yılan otu	IIA1	471
23	Aspleniaceae	<i>Ceterach officinarum</i> DC.	altın otu	IIA1	229
24	Asteraceae	<i>Achillea millefolium</i> L.	civanperçemi	IIA1	240
25		<i>Achillea nobilis</i> L. subsp. <i>siyplea</i> (O. Schwarz) Bässler	ayvadana	IIA1	470
26		<i>Anthemis</i> sp.	papatya	IA7, IIA1	148, 459
27		<i>Artemisia abrotanum</i> L.	misk otu	VIA8, VIIA5	253
28		<i>Artemisia absinthium</i> L.	pelin otu	IIA1	451
29		<i>Artemisia</i> sp.	süpürge otu	VA4	355
30		<i>Calendula officinalis</i> L.	nergiz	VIB8	310
31		<i>Carduus nutans</i> L.	kengel diken	IA1	142
32		<i>Cichorium intybus</i> L.	acı hindibağ	IA1	137, 208
33		<i>Cnicus benedictus</i> L.	şevketi bostan, akdiken	IA1, IIA1	99, 241, 270
34		<i>Crepis</i> sp.	karakök	IVA	212
35		<i>Inula heterolepis</i> Boiss.	altınbaş	IIA1	13
36		<i>Inula viscosa</i> (L.) Aiton	anduz otu	IIA1, IIA2, VIA13	95, 442, 328
37		<i>Lactuca aculeata</i> Boiss. et Kotschy ex Boiss.	alan marulu	IA1	271
38		<i>Matricaria chamomilla</i> L.	papatya	IIA1	420
39		<i>Scolymus hispanicus</i> L.	kengel diken	IIA1	207
40		<i>Silybum marianum</i> (L.) Gaertner	kenger	IA2	307
41		<i>Sonchus asper</i> (L.) Hill subsp. <i>glaucescens</i> (Jordan) Ball	eşek helvası	IA1	102, 135, 267
42		<i>Tagetes patula</i> L.	kadife çiçeği	VIB8	248
43		<i>Tagetes</i> sp.	piç kenevir, yabani kadife	VIA8	110
44		<i>Taraxacum officinale</i> Wigg.	tatlı hindiba	IA1	211
45		<i>Tussilago farfara</i> L.	öksürük otu	IIA1	467

	Familiya	Cins/tür adı	Yerel adı	Kullanım kodu*	Örnek no.
46	Boraginaceae	<i>Anchusa azurea</i> Miller	sığır dili, güzellik otu	IA1, IIA1	193, 320, 356
47		<i>Anchusa officinalis</i> L.	kuzu dili, sığır dili	IA1	269
48	Brassicaceae	<i>Raphanus raphanistrum</i> L.	turp otu	IA1	39, 115
49		<i>Sinapis arvensis</i> L.	hardal	IA1	141, 302
50		<i>Sinapis</i> sp.	hardal	IVA	146
51		<i>Sinapis alba</i> L.	hardal otu	IA1	191
52		<i>Eruca sativa</i> Miller	roka	IB1	429
53		<i>Lepidium sativum</i> L.	tere	IB1	462
54		<i>Matthiola incana</i> (L.) R. Br.	şebboy	VIB8	309
55	Buxaceae	<i>Buxus sempervirens</i> L.	şimşir	VA5, VIA8	287
56	Cannabaceae	<i>Cannabis sativa</i> L.	Kenevir	IB4	35
57		<i>Humulus lupulus</i> L.	şerbetci otu	IIA1	454
58	Capparaceae	<i>Capparis spinosa</i> L.	gebere, kapari	IA4	84, 329
59	Caprifoliaceae	<i>Sambucus nigra</i> L.	mürver	IIA1	466
60	Caryophyllaceae	<i>Stellaria media</i> (L.) Vill	cicübücü, cicibici	IA1, IIA1	143, 412
61	Chenopodiaceae	<i>Chenopodium album</i> L.	sirken otu, saçkiran otu	IVA	147
62		<i>Salicornia europaea</i> L.	deniz börülcesi	IA2	265
63	Cistaceae	<i>Cistus creticus</i> L.	pamukluk, pamuklu, pamukla	IIA1, IIIA, IVA, VA1	204, 452, 330
64		<i>Cistus salviifolius</i> L.	pamuklu, pamukla	IIA1	331
65	Convolvulacea	<i>Convolvulus</i> sp.	dağ sarmaşığı	IIA1	52
66	Cornaceae	<i>Cornus mas</i> L.	kızılçık kurusu	IA4, IA9	117
67	Coryllaceae	<i>Corylus avellana</i> L. var. <i>avellana</i>	yabani fındık	VA5	439
68	Crassulaceae	<i>Sedum</i> sp.	?	VIA8	70
69	Cucurbitaceae	<i>Lagenaria siceraria</i> (Mol.) Standl.	süs kabağı, su kabağı	VB5, VB7, VIB8	29, 225
70		<i>Luffa cylindrica</i> (L.) M. Roem	lif kabağı	VB8	232
71		<i>Momordica charantia</i> L.	kudret narı, gacgak kabağı	IIA1	217
72		<i>Ecbalium elaterium</i> (L.) A. Rich	acıdüvelek, deli kavun, cırtatan	IIA1, IIA2	332, 438
73	Cupressaceae	<i>Juniperus communis</i> var. <i>saxatilis</i> Pall.	ardıç	IIA1	30
74		<i>Cupressus sempervirens</i> L.	selvi, servi	IIA1, VA5	44, 79, 449
75	Cyperaceae	<i>Cyperus rotundus</i> L.	topalan	IIA1	45
76	Dioscoreaceae	<i>Tamus communis</i> L. subsp. <i>cretica</i> (L.) Kit Tan	acı filiz, filiz gavur börülcesi	IA1, IIA1	128, 213, 401, 411, 315
77	Discinaceae	<i>Gyromitra</i> sp.	kuzu göbeği	IA5	286
78	Eleagneaceae	<i>Eleagnus angustifolia</i> L.	iğde tohumu	IA4, VIA16	282
79	Ephedraceae	<i>Ephedra major</i> Host.	süpürge çalısı	VA4	86
80	Equisetaceae	<i>Equisetum arvense</i> L.	at kuyruğu ?	IIA1	27
81	Ericaceae	<i>Erica arborea</i> L.	funda	IA4, IIA1, IIIA, VA5, IVA	152, 357
82		<i>Arbutus unedo</i> L.	davulğı üzümü, dağ çileği, davulğı, davulga ak davulga	IA4, IIIA, IVA, VA5	166, 261, 354, 482
83		<i>Arbutus andrachne</i> L.	davulga, davulğı, kara davulga 316	IIIA, IVA, VA5	170, 203, 483,
84		<i>Vaccinium myrtillus</i> L.	ayr üzümü	IA4	367
85	Euphorbiaceae	<i>Euphorbia</i> sp.	sütleğen, balık otu	VIA7	333
86	Fabaceae	<i>Ceratonis siliqua</i> L.	keçi boynuzu	IA4	440
87		<i>Cercis siliquastrum</i> L. subsp. <i>siliquastrum</i>	erguvan	VIA8	371
88		<i>Chamaecystis hirsutus</i> (L.) Link	süpürgelik	VA4	151, 163
89		<i>Lathyrus sativus</i> L.	mürdümük	IVA	174
90		<i>Phaseolus vulgaris</i> L.	arşın fasulye	IB4	122
91		<i>Spartium junceum</i> L.	süpürgelik, katırtırnağı	VA4, VIA8	402, 417
92		<i>Trifolium pratense</i> L. var. <i>pratense</i>	tırfıl	IVA	334

	Familiya	Cins/tür adı	Yerel adı	Kullanım kodu*	Örnek no.
93		<i>Trigonella foenum graecum</i> L.	anakokusu, boyotu, buyotu	VIA16	64
94		<i>Vicia cracca</i> L. subsp. <i>gerardii</i>	efek	IVA	335
95		<i>Vicia faba</i> L.	bakla	IB4, IVB	197
96		<i>Vicia sativa</i> L.	tırlıl	IVA	164
97		<i>Vigna angiculata</i> (L.) Walp.	kara börölce	IB4	124
98	Fagaceae	<i>Fagus orientalis</i> Lipsky	kayın, gayın	VA5	288
99		<i>Castanea sativa</i> Miller	kestane, kestene	IA4, VA5	80, 414
100		<i>Quercus cerris</i> L. subsp. <i>cerris</i>	sarı meşe, kızıl meşe	IIIA, IVA, VA1	145, 228, 425
101		<i>Quercus coccifera</i> L.	pelit, pinar	IIIA, IVA	100
102		<i>Quercus infectoria</i> Olivier subsp. <i>infectoria</i>	meşe, çalı meşesi	IIIA, IVA, VA7	161, 195, 323
103		<i>Quercus ithaburensis</i> Decne subsp. <i>macrolepis</i>	palamut meşesi, meşe	IIIA, IVA, VA1,VA5	89, 407, 48
104		<i>Quercus pubescens</i> Willd.	kara meşe, meşe meşe çalısı,	IIIA, IVA	159, 233, 260
105		<i>Quercus</i> sp.	meşe	IIIA, VA4	88
106	Gentianaceae	<i>Centaurium erythraea</i> Rafn.	kantaron, kırmızı kantaron	IIA1	42, 231
107		<i>Gentiana asclepiadea</i> L.	mor gentiyan	VIA8	360
108	Geraniaceae	<i>Erodium cicutarium</i> (L.) L'Herit	iğnelik	IA1	306, 319
109	Gomphaceae	<i>Ramaria condensata</i> (Fr.) Quél.	çamgöbeği	IA5	277
110	Guttiferae	<i>Hypericum perforatum</i> L.	kantaron	IIA1, VIA2	5, 16, 24, 33, 78, 167
111		<i>Hypericum triguetrifolium</i> Turra	kantaron	IIA1, VIA2	94
112		<i>Hypericum olympicum</i> L. subsp. <i>olympicum</i>	kantaron	IIA1	432
113	Iridaceae	<i>Iris germanica</i> L.	hıdırellez zambağı	VIB8	318
114	Juglandaceae	<i>Juglans regia</i> L.	ceviz	IB4, VB1	426, 336
115	Lamiaceae	<i>Acinos alpinus</i> (L.) Monch.	dedenin kekiği	IIA1	69
116		<i>Clinopodium vulgare</i> L. subsp. <i>vulgare</i>		IA7	281
117		<i>Coridothymus capitatus</i> L.	kekik	IIA1	202
118		<i>Lavandula stoechas</i> L. subsp. <i>stoechas</i>	karabaş otu, karabaş	IA7, IIA1	3, 85, 199, 200
119		<i>Melissa officinalis</i> L. subsp. <i>altissima</i> (Sm.) Arcangeli	oğulotu, melisa, melis otu, arı otu, limon otu	IA7, IA9, IIA1	4, 50, 92, 150
120		<i>Melissa officinalis</i> L. subsp. <i>officinalis</i> .	oğulotu	IA7, IA9, IIA1	93, 222
121		<i>Mentha aquatica</i> L.	deli nane	IA8, IIA1	96
122		<i>Mentha longifolia</i> (L.) Hudson subsp. <i>typhoides</i>	nane, yabancı nane	IA1, IA7, IA8, IIA1	91, 221, 111
123		<i>Mentha piperita</i> L.	nane	IA1, IA7, IA8, IB1, IB8, IIA1	209, 352
124		<i>Mentha pulegium</i> L.	filiskin, mentollü adaçayı, yarpuz	IA7, IIA1	12 57
125		<i>Mentha spicata</i> L. subsp. <i>spicata</i>	nane	IA8, IIA1	71
126		<i>Micromeria juliana</i> (L.) Benth. ex Reichb.	?	IIA1	468
127		<i>Occimum basilicum</i> L.	reyhan, fesleğen	IB8, IIB1, VIB8, VIIB5	72, 247, 250
128		<i>Origanum onites</i> L.	taş kekiği, kekik, bilyalı kekik, İzmir kekiği, güveyotu	IA7, IA8, IA9, IIA1, VIA2	2, 97, 155, 198, 201
129		<i>Origanum vulgare</i> L. subsp. <i>hirtum</i> (Link) Ietswaart	deli kekik, karakekik, İstanbul kekiği, Çanakkale kekiği, güveyotu	IA7, IA8, IA9, IIA1, VIA2	1, 25, 31, 34, 77, 156
130		<i>Origanum x majoricum</i> L.	mercanköşk	IB7, IIB1, IB8, VIB8, VIIB5	255, 109
131		<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	biberiye, mezar otu, kirse çiçeği	IB7, IB9, IIB1, VIB8, VIB1, VIIB5, VIIB7	43, 235, 245

	Familiya	Cins/tür adı	Yerel adı	Kullanım kodu*	Örnek no.
132		<i>Salvia argentea</i> L.	adaçayı	IA7, IIA1	473
133		<i>Salvia tomentosa</i> Miller	boş yaprağı, adaçayı	IA7, IIA1, IIA2	6, 18, 236, 416
134		<i>Satureja cuneifolia</i> Ten.	limon kekiği, kekik, sivri kekik	IA7, IA8, IA9, IIA1, VIA2	15, 21
135		<i>Satureja pilosa</i> Velen	limon kekiği, sivri kekik, dereçayı	IIA1	112
136		<i>Satureja thymbra</i> L.	limon kekik, kekik	IA7, IIA1	58, 180
137		<i>Sideritis athoa</i> Papanikolaou & Kokkini	kandil çayı, dağ çayı, adaçayı, yüzüklü çay, tilikuyruğu çayı, Kazdağı çayı	IA7, IIA1	19, 23, 113, 210, 460, 7
138		<i>Sideritis perfoliata</i> L.	dağ çayı, yüksükotu	IA7, IIA1	469
139		<i>Sideritis trojana</i> Bornm	Sarıköz çayı, dağ çayı, cılbak çayı	IA7, IIA1, VIA8	254, 17, 32, 75, 81, 114, 444
140		<i>Teucrium chamaedrys</i> subsp. <i>chamaedrys</i> L.	kısamahmut	IIA1	258
141		<i>Teucrium polium</i> L.	kısamahmut	IIA1	230
142		<i>Thymbra spicata</i> L. var. <i>spicata</i>	mor kekik, karakekik	IA7, IIA1	370
143		<i>Thymus cherlerioides</i> Vis var. <i>cherlerioides</i>	morkekik, yer kekiği	IA7, IIA1	445
144		<i>Thymus longicaulis</i> C. Presl subsp. <i>longicaulis</i>	dedelerin kekiği, yayla kekiği, yer kekiği, kara kekik,	IA7, IIA1	76, 237, 458
145		<i>Thymus pulvinatus</i> Celak	kekik, çam kekiği, antibiyotik, mor kekik	IA7, IIA1	359
146		<i>Thymus sipyleus</i> Boiss subsp. var. <i>sipyleus</i>	kekik, limon kokulu kekik	IIA1	313
147		<i>Ziziphora tenuior</i> L.	mentollü adaçayı	IIA1	419
148	Lauraceae	<i>Laurus nobilis</i> L.	defne, har yaprağı	IA8, IIA1, IIA2, VA6, VA7, VIA16	21, 61, 157, 239, 283, 322
149	Liliaceae	<i>Allium sativum</i> L.	sarımsak	IB3, IIB1	435
150		<i>Asparagus acutifolius</i> L.	tatlı filiz, papaz sakalı, kuşkonmaz	IA1, IA2	104, 129, 238
151		<i>Asphodelus aestivus</i> Brot.	deve soğanı, çirişlik, hıdırellez kamçısı	IIA1	405, 317
152		<i>Hyacinthus orientalis</i> L.	sümbül, morsümbül	VIB8, VIIB5	308
153		<i>Lilium candidum</i> L.	beyaz zambak, ak zambak, zambak	VIB8, VIIB5	474
154		<i>Polygonatum hirtum</i> (Bosc ex Poirer) Pursch	mührsüleyman, dolama otu	IA3	437
155		<i>Smilax aspera</i> L.	özlemik filizi	IA1, IA2	192
156		<i>Linum usitatissimum</i> L.	keten	IIB1	436
157		<i>Tulipa orphanidea</i> Boiss. ex Heldr r	Lale	VI8	485
158	Loranthaceae	<i>Viscum album</i> L. subsp. <i>album</i>	ökse otu, burç, çekem	IIA1, IIA2, IIIA, IVA	400, 350
159	Lythraceae	<i>Lagerstroemia indica</i>	oya çiçeği	VIA8	256
160	Malvaceae	<i>Althea officinalis</i> L.	hatmi, gülhatmi	IIA1	46
161		<i>Malva sylvestris</i> L.	ebegümeci, develik	IA1, IIA1	73, 107, 132, 140
162	Moraceae	<i>Ficus carica</i> L. var. <i>domesticus</i> Tsch. & Rav.	incir, yemiş	IB4, IIB1	26, 116, 337
163		<i>Ficus carica</i> L. var. <i>caprificus</i> Tsch. & Rav.	deli incir	IA9	461
164		<i>Morus alba</i> L.	akdut	IB4, IIB1	338
165		<i>Morus nigra</i> L.	karadut	IB4, IIB1	339
166	Morchellaceae	<i>Morchella conica</i> Pers.	göbek, kuzugöbeği	IA5	285
167	Myrtaceae	<i>Myrtus communis</i> L.	murt, mersin	IA8, IIA1	36, 457
168	Oleaceae	<i>Ligustrum vulgare</i> L.	kurtbağrı	IIA1, VIA1	365

EK 2: KAZDAĞI ÇEVRESİNDE KEKİK OLARAK ADLANDIRILAN BİTKİLER

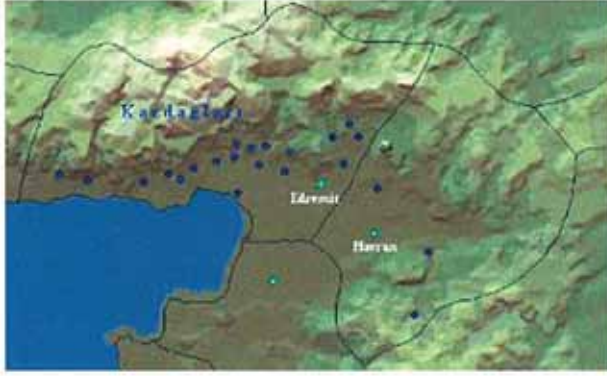
Tür adı	Yerel adları	Toplandığı alan	Ticari durumu ve kullanımı	Toplanma miktarı
<i>Origanum vulgare</i> subsp. <i>hirtum</i>	İstanbul kekiği, Çanakkale kekiği, karakekik, güveyotu	Havran: Kocaseyit, Köylüce, Çınarlı köyü; Edremit: Zeytinli, Gürgendağ,	Ticari amaçla toplanır, yerel pazarlarda satılır, yerel mutfaklarda baharat ve bitki çayı olarak kullanılır	50 ton
<i>Origanum onites</i>	bilyalı kekik, İzmir kekiği taşkekik, güvey otu	Ortaoba, Beyoba, Mehmetalan, Pınarbaşı, Dereli, Yaşyer, Avcılar, Kızılçukur, Tahtakuşlar; Altınoluk: Sefatepe, Çamlıbel; Kazdağ Milli Parkı: Yayla-Kapıkule, Çamlıbel-Tavşanoynağı, Zeybek taşı, Eybek, At kayası		
<i>Satureja cuneifolia</i>	kekik, sivri kekik, limon kekiği,	Edremit: Zeytinli; Kazdağ Milli Parkı: Hasanboğuldu Küçükkuyu; Ayvacık: İlyasfakı, Cemaller, Keçikayası, Ahmetler	Ticari amaçla toplanır, yerel pazarlarda satılır, bitki çayı olarak kullanılır	10 ton
<i>Satureja pilosa</i>	sivri kekik, limon kekiği, dereçayı	Edremit-Kazdağ Milli Parkı: Kapıkule, Şahinderesi Eybek, At kayası	Yerel pazarlarda satılır, bitki çayı olarak kullanılır	
<i>Satureja thymbra</i>	limon kekik, kekik	Altınoluk: Sefatepe; Edremit-Kazdağ Milli Parkı: Çamlıbel-Tavşanoynağı	Yerel pazarlarda satılır	
<i>Thymbra spicata</i> subsp. <i>spicata</i>	karabaş kekik, kara kekik	Edremit-Altınoluk: Çamlıbel; Havran: Tepeoba-Temaşalık	Yerel pazarlarda satılır, bitki çayı olarak kullanılır	-
<i>Thymus pulvinatus</i>	mor kekik, çam kekiği, antibiyotik	Edremit-Kazdağ Milli Parkı: Kapıkule, Tavşanoynağı, At kayası	yöre halkı tarafından sadece bitki çayı olarak kullanılır	-
<i>Thymus cherlerioides</i> var. <i>cherlerioides</i>	mor kekik, yer kekiği	Edremit-Kazdağ Milli Parkı: Sankız-Karataş, Kartalçimen		
<i>Thymus sipyleus</i> subsp. <i>sipyleus</i> var. <i>sipyleus</i>	limon kokulu kekik	Edremit-Kazdağ Milli Parkı: Nanekırı, Sankız		
<i>Thymus longicaulis</i> subsp. <i>longicaulis</i>	kekik, yer kekiği	Edremit-Kazdağ Milli Parkı: Çamlıbel-Tavşanoynağı Eybek, At kayası		-
<i>Corydorthymus capitatus</i>	kekik	Havran: Tepeoba-Temaşalık	-	-

Res. 1. Kazdağı Milli Parkının uydu fotoğrafı

Res. 2. Kazdağı Milli Parkı girişi. Zeytinli, Edremit.

Res. 3. Araştırma yapılan alanındaki yerleşim birimleri.

Res. 4. Kazdağı ve yakın çevresinde günümüze kadar gelmiş çok sayıda antik çağ yerleşimi bulunmaktadır. Antandros kazı alanı, Altınoluk, Edremit.

Res. 5. Kazdağı göknarı meşceresi, Kazdağı Milli Parkı, Edremit.

Res. 6. Tahtakuşlar Etnografya Galerisi. Tahtakuşlar, Edremit.

Levha 2

Res. 7. Türkmenler, yerleşik hayata geçtikten sonra Kazdağı eteklerinde birçok köy yerleşmesi kurmuşlardır, Mehmetalan, Edremit.

Res. 8. Bir Yörük köyü. Ortaoba, Edremit.

Res. 9. Zeytinlikler, Altınoluk-Akçay arasında genişçe bir alanda yayılış gösterir. Kızılkeçili, Edremit.

Res. 10. Günümüzde sayıları yok denecek kadar az olan "sulu baskı" yöntemiyle zeytinyağ elde edilen bir işletme, Mehmetalan, Edremit.

Res. 11. Havran'da "satsuma" cinsi mandalina yetiştirilir.

Res. 12-12a. Edremit'e bağlı Yaşyer ile Havran'a bağlı Çakırdere ve Kalabak köylerinde önemli miktarda çilek tarımı yapılmaktadır. Çakırdere, Havran.

Res. 13. "Hayır yemeği"nde kaynak kişilerle bir görüşme, Çamcı, Edremit.

Res. 14. Güre köy kahvesinde kaynak kişilerle bir görüşme, Edremit.

Res. 15. Çarşamba günleri kurulan Edremit pazarından bir görüntü, Edremit.

Res. 16. Edremit pazarında geleneksel giysileri "kıvrak" içindeki yörük kadınlar, Kazdağlarından topladıkları ürünlerini satıyorlar. Edremit.

Res. 17. Ekibimiz üyesi Yılmaz Arı pazarda satılmak üzere toplanan bir bitkinin teşhisini yaparken, Beyoba, Edremit.

Res. 18. Havran pazarında "karışık ot" satılan bir tezgâh.

Levha 4

Res. 19. "Özlemik filizi" (*Smilax aspera*) bitkisinin taze sürgünleri bölgedeki yerel pazarlarda satılmakta ve sevilerek yenmektedir.

Res. 20. Çamlıbel'deki Zeytinbag tesisinin işletmecilerinden Erhan Şener'le özel görüşmeler sonucu yerel mutfak kültürü hakkında ayrıntılı bilgiler alınmıştır.

Res. 21. Düğün ve hayır yemeklerine az da olsa bir katkı ile gitmek Türkmenlerin hâlâ devam eden adetlerindendir.

Res. 22. Patlıcan ve fasulye gibi sebzeler dilimlenerek ya da iplere dizilerek kışa hazırlık için kurutuluyor. Mehmetalan, Edremit.

Res. 23. Ayva reçeli yapan Havranlı bir Yörük.

Res. 24. "Garaltı" adı verilen böğürtlen "*Rubus sanctus*" eylül ayında pazarlarda bolca satılır, Edremit.

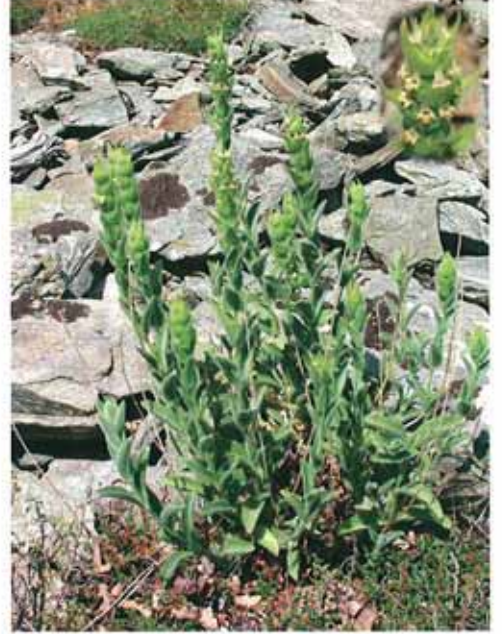
Res. 25. Bölgedeki pazarlarda kasım ayında satılan bazı mantar çeşitleri, Edremit.

Res. 26. Kuzugöbeğinden (*Morchella conica*) dolma yapılışı. Çamlıbel köyü, Edremit.

Res. 27. Tıbbi amaçlı olarak en yaygın kullanılan endemik bitkilerden biri "Sarıkız çayı" (*Sidertis trojana*).

Res. 28. Bölgede sevilerek içilen dağçayı "kandil çayı" (*Sidertis athoa*).

Res. 29. Bölgenin en yaygın kekik türleri (*Origanum vulgare* subsp. *hirtum* ve *Origanum onites*)

Res. 30. Dereli köyünden Muharrem Arıcı, geleneksel yöntemle kekik suyu çıkartırken.

Levha 8

Res. 43-43a. Çitlembik ağacından (*Pistacia terebinthus* ssp. *paleistina*) nazarlık yapan Hüseyin Akbulut ve yapım aşamasından bir ayrıntı. Mehmetalan, Edremit.

Res. 44. Buğdaydan yapılmış bir nazarlık. Çamçı, Edremit.

Res. 45-45a. Bölge halkı evlerin girişlerinde su kabağının (*Lagenaria siceraria*) küçüklerini hem süs hem de nazarlık olarak kullanmaktadırlar, Edremit.

Res. 46. Çeşitli bitki tohumlarından yapılmış nazarlık ve süs eşyaları, Tahtakuşlar, Edremit.

Res. 47. Lale (*Tulipa orphonide*), süs bitkisi olarak toplanmakta ve yerel pazarlarda yoğun olarak satılmaktadır. Edremit pazarı.

Res. 48. Bölgede birçok köyde, evlerin bahçelerine ekilmiş olan "akzambak" (*Lilium candidum*), ilkbahar sonuna doğru yerel pazarlarda çok yaygın olarak satılır, Havran pazarı.

Res. 49. Türkmen köylerinde, sünnet olan çocuğun gözlerine çam çırası ile sürme sürülür. Çamcı, Edremit.

Res. 50. Türkmenler, mezarlık ziyaretlerinde, Kazdağından toplanan değişik çiçeklerden yaptıkları demetleri götürürler. Tahtakuşlar, Edremit.

Res. 51. Türkmen köylerinde bahar başlangıcında yağmur yağması için ya da kutsal olarak bilinen Hıdırellez gibi günlerde her mahallede "derme" adı verilen yemekler düzenlenmektedir. Çamcı, Edremit.

Res. 52. Türkmenler arasında her yıl ağustos ayının ortalarında, Kazdağının zirvesinde düzenlenmesi gelenek haline gelen "Sarı kız şenlikleri", günümüzde Yörük köylerinin de kutladığı bir şenliğe dönüşmüştür.

Res. 53. Beyoba köyünden Fatma Karabulut topladığı kekikleri ayıklarken.

Res. 54. Kazdağları ve çevresi, "anıt ağaç" yönünden çok zengindir, Kızılköyü, Edremit.

Türkiye Bilimler Akademisi TÜBA Kültür Envanteri Dergisi

YAYIM İLKELERİ

TÜBA Kültür Envanteri Dergisi (TÜBA-KED), Türkiye Bilimler Akademisi - Türkiye Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) bünyesinde yürütülmekte olan Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında gerçekleştirilen envanter çalışma sonuçlarının yayımlandığı süreli bir yayındır. 2002 yılından beri yayımlanmakta olan dergide proje kapsamında üzerinde çalışılmakta olan arkeoloji, kentsel mimarlık, kırsal mimarlık, jeolojik miras, arkeo-jeoloji, sözlü tarih, tarih (mezar taşları, yazıtlar/kitabeler) etnobotanik, halk kültürü konularındaki envanter çalışmalarına ilişkin veriler yer almaktadır.

DERGİNİN KONUSU

Dergide, öncelikli olarak Türkiye Bilimler Akademisi - Türkiye Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) kapsamında yürütülmekte olan Türkiye Kültür Envanteri Projesi çalışmalarına ait yazılar ile bu proje kapsamında geliştirilmiş olan belgeleme sistemine uygun olarak yapılmış çalışmaların sonuçları yayımlanır.

DERGİNİN AMACI

TÜBA Kültür Envanteri Dergisi (TÜBA-KED) ülkemizin her alandaki kültürel birikimini bilimsel yaklaşımlarla envanterlemeye yönelik çalışmaları kendi bünyesinde derlemeyi, işlemeyi ve yayımlamayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi* envanter hazırlama çabasını ülkemizin başta üniversiteler olmak üzere ilgili bütün kurumlarında benimsetmeyi ve yaygınlaştırmayı amacının bir parçası saymaktadır. *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, envanter çalışmasının yapıldığı alanlarda, kurumlarda ve bireylerde oluşmuş deney birikimini, bu alana emek verenlerin paylaşımına açmayı amaçları arasında saymaktadır. Arkeoloji, mimari başta olmak üzere kültürel varlıklarınızın yoğun tahribata uğradığı günümüzde, *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi* envanterleme, kayıt altına alma, eserlerin uygun koşullarda korunmasını sağlamak gibi çabaları ve bütün bu alanlara ilişkin bilimsel kültürün tartışılmasını ve yayılmasını amaçlamaktadır.

Derginin ek sayılarında, kültür envanteri konusunda Türkiye dışında yapılmış özel araştırma sonuçlarına, diğer ülkelerin bu alandaki mevzuat ve politikalarına ilişkin gelişmelere ve görüşlere de yer verilebilir. Bu aşamada yılda bir sayı olarak yayımlanması planlanan derginin, uygulanan proje sayısında artışın olduğu ve/veya konu ile ilgili olarak önemli uluslararası toplantıların gerçekleştirildiği dönemlerde yılda iki sayı olarak da yayımlanabilmesi öngörülmektedir.

YAYIN KURULU

TÜBA Kültür Envanteri Dergisi (TÜBA-KED) Yayın Kurulu derginin bilimsel içeriği ve yayıncılık faaliyetleri kapsamındaki konularla ilgilenir. Yayın kurulunun yeri TÜBA İstanbul Ofisindeki TÜBA-TÜKSEK Merkezidir. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler, Danışma Kurulunu oluşturan bilimsel hakemlerin denetiminden geçer ve gerekli görüldüğünde yeniden gözden geçirilmek üzere yazarına geri gönderilir.

MAKALE TESLİM BİÇİMİ

Türkçe ya da İngilizce olarak kaleme alınan makaleler, en geç çalışma yılını takip eden yılın mart ayının ikinci yarısında (ilişkili fotoğraf, çizim, harita, kroki ve benzeri tüm görsel malzeme ile birlikte) TÜBA İstanbul Ofisindeki TÜBA-TÜKSEK Merkezine, (Türkiye Kültür Envanteri Proje Sekreteri Füsün ARMAN'a) ulaştırılır. Makale iki kopya basılı örnek ve CD'ye kayıtlı bir kopya olarak teslim edilmelidir. CD'ye kayıtlı olarak gönderilecek kopya (.doc) uzantılı Word belgesi olmalıdır. Kontrol Listesi (gereken şekilde işaretlemiş olarak) makaleye eklenmelidir. Yazarların makaleyi kaleme alırken uymaları gereken yazım kuralları ve yayın ilkelerine ilişkin dokümanlar ve makale teslimi sırasında doldurulması gereken "Kontrol Listesi" Türkiye Kültür Envanteri Proje Sekreteriyasının fusun@ist.tuba.gov.tr adresinden temin edilir.

MAKALENİN BÖLÜMLERİ

Makalenin başlığı envanter projesinin adını ve çalışma yılını içermelidir. Makaleye ek olarak o çalışma döneminde yapılmış envanterlerin bir listesinin konulması zorunludur. Makalenin başına, anahtar sözcükler -Türkçe ve İngilizce olarak- ayrıca çalışmanın kısa Türkçe özeti ile İngilizce kapsamlı özeti konmalıdır. Makalenin sonunda sırasıyla "Sonuç" "Öneriler" ve "Kaynakça" bölümlerine yer verilir. Sonuç bölümünde, çalışma sonunda doğrudan ve varsa dolaylı olarak elde edilen sonuçlar açıklanır. Öneriler bölümünde genelde dünya-daki benzer arayışları da göz önünde bulundurarak TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesine, özelde ise makalenin konusu olan çalışmanın sonraki aşamalarına ilişkin öneriler açık bir şekilde belirtilir.

YAZIŞMA ADRESİ

TÜBA İstanbul Ofisi İTÜ Maçka Yerleşkesi
Yabancı Diller Yüksekokulu Binası
Maçka - 34367 İSTANBUL
tel./faks: 0212. 219 16 60

● e-posta: fusun@ist.tuba.gov.tr ● tuba@ist.tuba.gov.tr

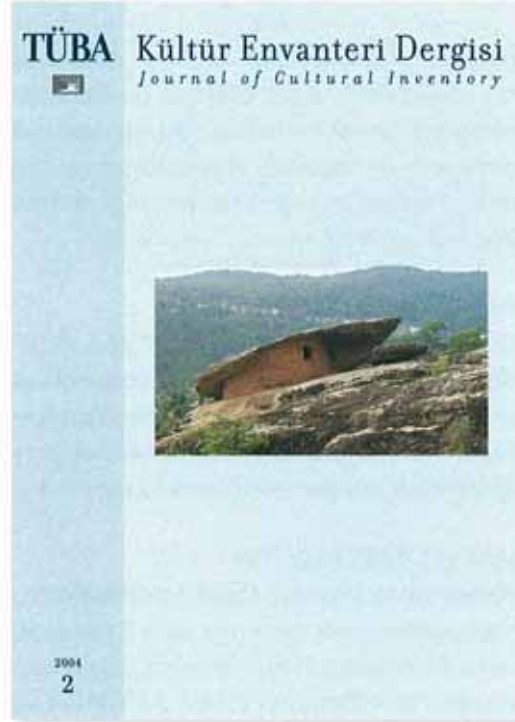
TÜBA Kültür Envanteri Dergisi

Journal of Cultural Inventory

TÜBA-TÜKSEK
Türkiye Kültür Envanteri
kapsamında
2003 yılında
gerçekleştirilen
belgeleme çalışmaları
arkeoloji
jeolojik miras
etnobotanik
halk kültürü

TÜBA-KED 2 (2004)

ARKEOLOJİ

- **Buldan (Denizli) Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri, 2001-2003 Yılı Saptamalarının Değerlendirmesi**
Neşe ATİK, Zeynep KOÇEL ERDEM
- **Çine ve Nazilli (Aydın) İlçeleri Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri 2000-2003**
Neşe ATİK, Zeynep KOÇEL ERDEM
- **Aydın İli Eskil Su Yolları Envanteri 2003 Yılı Çalışmaları**
N. Orhan BAYKAN, Nesrin BAYKAN, Y. Ayhan ATALAY, Y. Ersel TANRIÖVER
- **Bornova-Kemalpaşa (İzmir) Arkeolojik Envanteri 2003**
Zafer DERİN, Atilla BATMAZ
- **Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Arkeolojik Envanteri 2003**
Taciser TÜFEKÇİ SIVAS, Hakan SIVAS
- **Suruç Ovası Yüzey Araştırması ve Arkeolojik Envanter Çalışması 2003**
Nurettin YARDIMCI

JEOLOJİK MIRAS

- **Birecik (Şanlıurfa) Yöresinin Temel Jeolojik Özellikleri ve Jeolojik Miras Envanteri**
O. GÜRPINAR, M. N. YALÇIN, A. M. GÖZÜBOL, A. TUĞRUL, S. DALGIÇ, M. KORKANÇ, H. HOŞGÖRMEZ, Y. ALTINOK, N. ÖZER, M. ÖZLER, Ö. BULKAN-YEŞİLADALI, Ö. ÜNDÜL, İ. H. ZARIF, T. ŞENYUVA
- **Buldan (Denizli) Yöresinin Temel Jeolojik Özellikleri ve Jeolojik Miras Envanteri**
M. N. YALÇIN, O. GÜRPINAR, Y. ALTINOK, N. ÖZER, M. ÖZLER, H. HOŞGÖRMEZ, Ö. ÜNDÜL, Ö. BULKAN-YEŞİLADALI, T. ŞENYUVA, A. M. GÖZÜBOL, S. DALGIÇ, A. TUĞRUL, İ. H. ZARIF, M. KORKANÇ

ETNOBOTANİK

- **Buldan (Denizli) Etnobotanik Alan Araştırması 2003**
Füsün ERTUĞ, Gülendam TÜMEN, Ali ÇELİK, Tuncay DIRMENCI

HALK KÜLTÜRÜ

- **Kuzeybatı Anadolu (Avunya) Halı ve El Dokumaları Envanteri 2003**
Aydın UĞURLU, Eşref BÜLENT, S. Senem UĞURLU

TÜBA Kültür Envanteri Dergisi

Journal of Cultural Inventory

TÜBA-TÜKSEK
Türkiye Kültür Envanteri
kapsamında
2003 yılında
gerçekleştirilen
belgeleme çalışmaları
kentsel mimarlık
kırsal mimarlık
mezar taşları
kitabeler

TÜBA-KED 3 (2004)

TÜBA Kültür Envanteri Dergisi
Journal of Cultural Inventory

2004
3

KENTSEL MİMARLIK

- **Buldan (Denizli) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003**
Afife BATUR/ Aygöl AĞIR
- **Bergama (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003**
Demet ULUSOY BİNAN, Mevlüde KAPTİ, Binnur KIRAÇ, Gürhan ARIOĞLU
- **Kemeraltı (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003**
Eti AKYÜZ LEVİ
- **Birecik-Suruç (Şanlıurfa) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003**
Ayla ÖDEKAN, Arzu ÖZTÜRK
- **Boyabat (Sinop) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003**
Nadide SEÇKİN, Rabia ÖZAKIN, Ayten ERDEM, Uzay YERGÜN, Dilek MAŞALI
- **Eskigediz (Kütahya) Kentsel Mimarlık Envanteri 2003**
Z. Gül ÜNAL, Nilgün ERKAN BIÇER

KIRSAL MİMARLIK

- **Buldan (Denizli) Kırsal Mimarlık Envanteri 2003**
Nadide SEÇKİN, Ayten ERDEM, Dilek MAŞALI
- **Orhangazi (Bursa) Karsak Köyü Kırsal Mimarlık Envanteri**
Deniz MAZLUM, Zeynep ERES, Tuğba BARLIK, Şerife TÜRK

MEZAR TAŞLARI VE KİTABELER

- **Osmanlı Mezar Taşları Envanter Çalışması: Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camii Haziresi Örneği**
Aygöl AĞIR, Tarkan OKÇUOĞLU
- **Çanakkale Kitabeleri Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003**
Nasuhi Ünal KARAARSLAN, Gülgün YAZICI

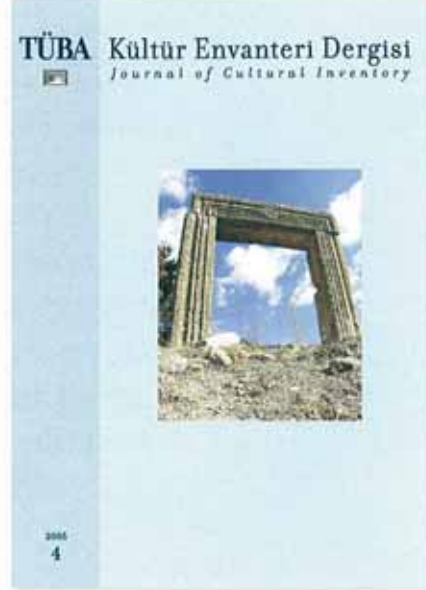
TÜBA Kültür Envanteri Dergisi

Journal of Cultural Inventory

TÜBA-TÜKSEK
Türkiye Kültür Envanteri
kapsamında
2004 yılında
gerçekleştirilen
belgeleme çalışmaları
arkeoloji
kentsel mimarlık
kırsal mimarlık
tarih
etnobotanik

TÜBA-KED 4 (2005)

ARKEOLOJİ

- **Idyma İlkçağ Kenti ve Çevresi 2004 Yılı Arkeolojik Envanteri ve Yüzey Araştırması**
Kaan İREN, Mehmet GÜRBÜZER
- **Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri 2004 Yılı Arkeolojik Envanteri ve Yüzey Araştırması**
Taciser TÜFEKÇİ SIVAS, Hakan SIVAS
- **Suruç Ovası 2004 Yılı Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri ve Yüzey Araştırması**
Nurettin YARDIMCI

KENTSEL MİMARLIK

- **Bergama (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2004**
Demet ULUSOY BINAN, Mevlüde KAPTI, Binnur KIRI, Tigin TÖRE
- **Elmalı (Antalya) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2004**
A. Deniz OKTAÇ
- **Mut (Mersin) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2004**
Uzay YERGÜN, Z. Gül ÜNAL

KIRSAL MİMARLIK

- **Karaburun Yarımadası (İzmir) Kırsal Mimarlık Envanteri 2004 Yılı Çalışmaları: Çullu ve Hisarcık Köyleri**
Sedat EMİR, Zeynep Durmuş ARSAN, Nilgün KİPER

TARİH (MEZAR TAŞLARI)

- **Karaburun Yarımadası (İzmir) Mezar Taşları Envanteri 2004 Yılı Çalışmaları: Çullu Köyü**
Sedat EMİR, Nilgün KİPER

TARİH (YAZITLAR/ KİTABELER)

- **Çanakkale Kentsel Kültür Varlıkları (Gelibolu Kitabeleri) Envanteri 2004**
Nasuhi Ünal KARAARSLAN, Gülgün YAZICI

SÖZLÜ TARİH

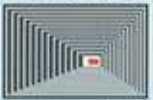
- **Ezine (Çanakkale) ve Çevresinde El Zanaatlarının Dünü, Bugünü ve Yarını: Halıcılık ve Testicilik**
Şebnem GÜLFİDAN

ETNOBOTANİK

- **Başarakavak (Konya) Kasabası Etnobotanik Alan Araştırması 2004**
Osman TUGAY, Kuddisi ERTUĞRUL, Evren YILDIZTUGAY

TÜBA

TÜRKİYE
BİLİMLER
AKADEMİSİ

